

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

НОСАНЬ НАТАЛІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 336.06:351.863](477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, СТРАТЕГІЯ**

08.00.03 – Економіка та управління національним господарством

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Н. С. Носань

Науковий консультант **Назаренко Сергій Анатолійович**, доктор економічних наук, професор

Запоріжжя – 2021

АНОТАЦІЯ

Носань Н. С. Забезпечення фінансової безпеки національної економіки: теорія, методологія, стратегія. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – Економіка та управління національним господарством. – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021.

Дисертацію присвячено розробці інструментарію забезпечення фінансової безпеки національної економіки, що ґрунтується на прийнятті управлінських рішень залежно від оцінки досягнутого учасниками фінансової системи рівня фінансової безпеки та формуванні на їх основі теоретико-методологічних засад управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки і наданні практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективності реалізації цього процесу.

У роботі запропоновано концептуальні засади забезпечення фінансової безпеки України в умовах прояву тривекторності існування загроз для її стану, що раніше не поєднувались і не були характерними у комплексі для розвитку вітчизняної фінансової системи, а саме: загрози Індустрії 4.0, виклики фінансової глобалізації, дисбаланс інтересів стейкхолдерів фінансових процесів (суб'єктів національних і приватних фінансових інтересів) в умовах необхідності слідування тенденціям сталого розвитку.

Автором встановлено дуальний причинно-наслідковий зв'язок між станом фінансової безпеки національної економіки учасників фінансової системи (фізичних осіб, суб'єктів господарської діяльності, фінансових установ тощо) та рівнем захищеності елементів системи фінансової безпеки держави, на основі чого було сформовано інноваційні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки національної економіки

У дисертації наведено набір моделей стратегій забезпечення фінансової безпеки держави, що поєднує чотири варіанти таргетування стратегічних

орієнтирів: стратегія досягнення стану фінансової безпеки на основі брендингу, іміджу та репутації, стратегія досягнення стану фінансової безпеки через партнерство зі стейкхолдерами і забезпечення їх інтересів, стратегія досягнення стану фінансової безпеки через взаємозв'язок експертів, контроль і стандартизацію, стратегія з орієнтацією на ризики, тенденції і сталий розвиток.

Удосконалено методологічний базис оцінювання фінансової безпеки держави на основі індикаторів рівня фінансової безпеки України, що, на відміну від традиційного, передбачає оцінювання з двох позицій – з метою діагностики фінансової безпеки як стану фінансової незалежності та забезпеченості фінансовими ресурсами і як стану захищеності від загроз та їх негативного впливу на реалізацію державних фінансових інтересів, містить 10 умов проведення оцінювання та сфокусований на ідентифікації рівня фінансової безпеки держави через стан безпеки фінансового ринку (поєднує рівень банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору), грошово-кредитної безпеки (у тому числі валютної безпеки) та безпеки публічних фінансів (містить складові бюджетної та боргової безпеки) з використанням експертного оцінювання та методу вагових коефіцієнтів, що дозволяє дати комплексну оцінку рівня фінансової безпеки національної економіки держави

Оптимізовано інформаційно-аналітичне забезпечення механізму регуляторного впливу для мінімізації настання загрози або її негативного впливу на фінансову безпеку держави шляхом конкретизації загрози та ризиків фінансовій безпеці України на межі посткризового та євроінтеграційного періодів, а також сегментації ризику недовіри до фінансового сектору з боку населення та бізнесу як виклику фінансовій безпеці держави на чотири сектори його виникнення і прояву та визначення переліку факторів, що стають на заваді розширенню меж використання фінансових послуг і зростання рівня фінансової інклюзії на вітчизняному фінансовому ринку, що дає змогу точно таргетувати управлінські дії в напрямі забезпечення фінансової безпеки з урахуванням усіх наявних загроз, ризиків і обмежень.

Модернізовано процес оцінювання ефективності стратегії забезпечення фінансової безпеки держави, що вирізняється виокремленням чотирьох параметрів діагностики (розробка об'єктів стратегії, інструменти імплементації, системні ризики, інструменти виявлення та нейтралізації) та переліку критеріїв діагностики їх стану, таких як зрозумілість, вимірюваність, ідентифікація, імплементація, ризики реалізації, необхідні ресурси, контроль і відповідальність, адресність, періодичність перевірок, персональна відповідальність), що дозволяє оцінити реалістичність, досяжність і раціональність стратегії ще на етапі її розробки та забезпечити економію ресурсів, які могли б бути спрямовані на реалізацію неефективних стратегій

Розширено модельний ряд управління фінансовою безпекою національної економіки шляхом інтеграції до нього 16-ти компонентної моделі управління фінансовою безпекою, яка поєднує такі елементи цього процесу, як персонал (знання, досвід, компетентності, мотивація), ресурси (фінанси, матеріальна база, інформація, час), організація управлінського процесу (контроль, оцінювання, стратегія, політика) та механізм реалізації управлінських рішень (взаємозв'язки, інструменти, забезпечення, реакція) у системі менеджменту фінансової складової економічної безпеки національної економіки.

Покращено процедуру оцінювання рівня фінансової безпеки держави, що на відміну від існуючих, передбачає діагностику ставлення населення до іноземної валюти із використанням аналізу даних щодо довіри до валюти, використання валюти, процесу набуття валюти у власність, причин використання валюти, намірів придбати валюту у майбутньому та зберігання валюти; а також застосування для у якості аналітичного матеріалу відомостей міжнародних рейтингів і звітів міжнародних організацій (зокрема, рейтингу глобальної конкурентоспроможності, рівня фінансової інклюзії, індикатора якості економіки, рейтинга доступності фінансових послуг, легкості отримання кредиту, фінансової залученості), що дало змогу підвищити об'єктивність процесу оцінювання та забезпечити високий рівень достовірності зроблених про стан фінансової безпеки України висновків.

Поліпшено механізм управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки з позиції системного підходу шляхом виокремлення 10 сучасних гіпотез, притаманних організації та реалізації цього процесу методами публічного управління та адміністрування, а також через впорядкування цілей функціонування підсистем фінансової безпеки для реалізації фінансових інтересів держави та доповнення концептуальних засади системного підходу до управління фінансовою безпекою держави.

Розширено підходи до управління фінансовою безпекою держави шляхом визначення таких варіантів їх реалізації на макрорівні, як управління фінансовою безпекою держави за принципами управління фінансовою безпекою підприємства, управління фінансовою безпекою держави як засобом реалізації її фінансових інтересів, управління фінансовою безпекою держави як набір заходів протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам її фінансовому суверенітету, управління фінансовою безпекою держави як одна з функцій державних органів влади, спрямована на ефективний розподіл національних фінансових ресурсів.

У роботі доповнено категорійний апарат забезпечення фінансової складової національної економіки України, що на відміну від інших, доповнює та встановлює логічні зв'язки між базовими категоріями та спеціальними поняттями, визначає з позиції системного підходу зміст понять: «фінансова безпека держави», «забезпечення фінансової безпеки держави», «стратегія фінансової безпеки», як основи розробки систем і процесів забезпечення фінансової складової економічної безпеки національної економіки і методичних підходів щодо оцінки рівня ефективності їх функціонування шляхом діагностики поточного стану фінансової безпеки країни.

Встановлено характерні риси змістової палітри поняття фінансової безпеки держави в залежності від особливостей економічних систем, що дало змогу виявити особливості менеджменту державної фінансової безпеки у часи соціалістичного, планового, ринкового, інформаційного і цифрового економічного укладів.

Дістали подальшого розвитку елементи забезпечення фінансової безпеки, що на відміну від існуючих, надають підкреслюють важливе значення таких компонентів цього процесу, як інформаційні засади та кадровий компонент, і містять у своїх сукупності механізм управління фінансовою безпекою держави, що позиціонується як сукупність управлінських рішень, взаємопов'язаних і спрямованих на досягнення високого рівня фінансової безпеки держави, реалізацію її економічних і фінансових інтересів, інтересів громадян і суб'єктів господарської діяльності в умовах наявності економічних і фінансових загроз функціональному стану системи фінансової безпеки.

Поглиблено підходи до реформування механізмів державного регулювання фінансової безпеки на макрорівні через пропозицію поетапного алгоритму трансформації підходу до регулювання стану безпеки банківського та небанківського фінансових сегментів після спліту функцій регуляторів, що розроблена за результатами встановлення недоліків роботи національних регуляторів фінансового ринку щодо забезпечення фінансової безпеки держави, обґрунтування можливості їх усунення та визначення очікувань учасників банківського та небанківського сегментів фінансового ринку від спліту функцій національних регуляторів.

Уточнено переліки фінансових інтересів і стратегічних цілей держави, що, на відміну від існуючих, охоплюють усі рівні фінансових відносин і враховують сучасні тенденції функціонування фінансової системи, та сформульовані наступним чином: інтерес – стабілізація державних фінансів, ціль – досягнення фінансового суверенітету; інтерес – високий рівень фінансової безпеки громадян, ціль – подолання бідності шляхом поєднання соціальних програм із розширенням можливостей самофінансування через використання механізмів фінансового ринку та розширення меж фінансової інклюзії.

За результатами дослідження надано науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення процесу розробки стратегії забезпечення фінансової безпеки держави, що відрізняються акцентуванням уваги на балансуванні

інтересів різних категорій стейкхолдерів для досягнення максимального рівня задоволення їх фінансових потреб у перспективі.

За результатами апробації запропонованих методик сформований перелік стратегічних орієнтирів для організації процесу ефективного забезпечення економічної безпеки держави та визначення векторів управління ним у перспективі для підвищення рівня захисту фінансової складової економічної безпеки національної економіки України від різного роду викликів і загроз.

У дисертаційній роботі розв'язана важлива наукова проблема, яка полягала у визначенні теоретико-методологічних засад забезпечення фінансової складової економічної безпеки національної економіки та надання практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективності реалізації цього процесу.

Ключові слова: фінансова безпека, національна економіка, фінансова складова економічної безпеки національної економіки, загрози фінансовій безпеці держави, фінансова система, фінансовий ринок, учасники фінансової системи, фінансові установи, ризики, виклики.

ANNOTATION

Nosan N. S. Ensuring financial security of the national economy: theory, methodology, strategy. – The qualification scientific work on the manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Economic Sciences, specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – Classical private university, Zaporozhye, 2021.

The dissertation is devoted to the development of financial security instruments at the macro level, which is based on management decisions, depending on the assessment of financial security level by the participants of the financial system and formation of theoretical and methodological bases for managing the financial component of economic security of the national economy and providing practical recommendations for ensuring the effectiveness of implementation. of this process.

The paper proposes the conceptual principles of ensuring the financial security of Ukraine in the conditions of manifestation of the three-vector existence of threats to its state, which were not previously combined and were not characteristic in the complex for the development of the domestic financial system, namely: threats to Industry 4.0, challenges of financial globalization, imbalance of interests of financial stakeholders. processes (subjects of national and private financial interests) in the conditions of necessity to follow the tendencies of sustainable development.

The author establishes a dual cause and effect relationship between the financial security of financial system participants (individuals, business entities, financial institutions, etc.) and the level of security of elements of the financial security system of the state, on the basis of which innovative approaches to assessing the level of national financial security.

The thesis presents a set of models of financial security strategies of the state, which combines four options of targeting strategic guidelines: a strategy to achieve financial security based on branding, image and reputation, a strategy to achieve financial security through partnership with stakeholders and their interests, a strategy to achieve financial security through interconnection of experts, control and standardization, risk-oriented strategy, trends and sustainable development.

Improved methodological basis for assessing the financial security of the state, which, unlike the traditional one, involves assessing from two positions - in order to diagnose financial security as a state of financial independence and security of financial resources and as a state of protection against threats and their negative impact on the realization of public financial interests, contains 10 valuation conditions and focuses on identifying the financial security level of the state through the state of financial market security (combines the level of banking security and non-banking financial security), monetary (including foreign exchange) and public finance (containing budget and debt security), using expert judgment and the weighting method.

Information and analytical support of the regulatory impact mechanism to minimize the occurrence of the threat or its negative impact on the financial security of the state by specifying the threat and risks to the financial security of Ukraine at

the border of the post-crisis and European integration periods, as well as segmentation of the risk of distrust in the financial sector financial security of the state into four sectors of its origin and manifestation and determining the list of factors that hinder the extension of the limits of use financial services and increasing the level of financial inclusion in the domestic financial market.

The process of evaluating the effectiveness of a country's financial security strategy has been modernized, distinguished by the identification of four diagnostic parameters (development of strategy objects, implementation tools, systemic risks, detection and neutralization tools) and a list of criteria for diagnosis of their condition, such as clarity, measurability, measurability, measurability, identification , implementation risks, required resources, control and responsibility, targeting, frequency of inspections, personal responsibility).

The macro-level financial security management model has been expanded by integrating a 16-component financial security management model that combines such elements of the process as personnel (knowledge, experience, competence, motivation), resources (finance, material, information, time)), the organization of the management process (control, evaluation, strategy, policy) and the mechanism of implementation of management decisions (interconnections, tools, provision, reaction) in the management system of the financial component of economic security and the national economy.

Improved procedure for assessing the level of financial security of the state, which, unlike the existing ones, provides for diagnostics of the population's attitude to foreign currency using the analysis of data on confidence in the currency, use of currency, the process of acquiring currency in the property, reasons for using the currency, intentions to buy the currency in the future and storage currency; as well as the use of international rankings and reports of international organizations as analytical material (in particular, global competitiveness rating, financial inclusion level, economic quality indicator, financial services accessibility rating, ease of obtaining credit, financial involvement), which made it possible to increase objectivity. the process of evaluation and ensure a high level of reliability of the conclusions drawn on the financial security of Ukraine.

Improved the mechanism of managing the financial component of economic security of the national economy from the standpoint of a systematic approach by distinguishing 10 modern hypotheses inherent in the organization and implementation of this process by methods of public administration and administration, as well as streamlining the goals of functioning of the financial security subsystems to realize the financial interests of the state and supplement the concept of the state approach to managing the financial security of the state.

Approaches to managing the financial security of the state by identifying such options for their implementation at the macro level, such as managing the financial security of the state based on the principles of managing the financial security of the enterprise, managing the financial security of the state as a means of realizing its financial interests, managing the financial security of the state as a set of counteracting internal and external the threats to its financial sovereignty, the management of the financial security of the state as one of the functions of the state authorities, aimed at effective allocation of national financial resources.

The paper supplements the categorical apparatus of providing the financial component of the national economy of Ukraine, which, unlike others, supplements and establishes logical connections between the basic categories and special concepts, defines from the standpoint of a systematic approach the content of the concepts: "financial security of the state", "ensuring financial security states", "financial security strategy" as the basis for the development of systems and processes for ensuring the financial component of economic security of the national economy and methodological approaches to assessing the level of efficiency of their operation by diagnosing the current state of financial security.

The characteristic features of the content palette of the concept of financial security of the state, depending on the peculiarities of economic systems, were revealed, which made it possible to reveal the peculiarities of the management of the state financial security in the times of socialist, planned, market, information and digital economic structures.

The elements of financial security, which, unlike the existing ones, have been further developed, emphasize the importance of such components of the process as information bases and personnel component, and contain in their totality the mechanism of financial security management of the state, which is positioned as a set of management decisions, mutual relations. aimed at achieving high level of financial security of the state, realization of its economic and financial interests, interests of citizens and subjects of economic activity in the presence of economic and financial threats functional state of financial security.

Approaches to reforming the mechanisms of state regulation of financial security at the macro level have been deepened by proposing a step-by-step algorithm for transforming the approach to regulating the state of security of the banking and non-banking financial segments after a split of functions of regulators, which was developed as a result of establishing deficiencies in the work of national financial market regulators to ensure financial security of the state. their elimination and determination of expectations of participants of banking and non-banking village hmentiv financial market from Split functions of national regulators.

The lists of financial interests and strategic goals of the state have been clarified, which, unlike the existing ones, cover all levels of financial relations and take into account the current tendencies of the functioning of the financial system, and are formulated as follows: interest - stabilization of public finances, purpose - achievement of financial sovereignty; interest is a high level of financial security for citizens, the goal is to overcome poverty by combining social programs with increased self-financing through the use of financial market mechanisms and widening the boundaries of financial inclusion.

According to the results of the research, scientific and practical recommendations for improving the process of developing a financial security strategy of the state are distinguished, with emphasis on balancing the interests of different categories of stakeholders in order to achieve the maximum level of satisfaction of their financial needs in the prospect.

According to the results of the testing of the proposed methods, a list of strategic guidelines was formed for organizing the process of effective assurance of the economic security of the state and determining the vectors for managing it in the future to increase the level of protection of the financial component of the economic security of the national economy of Ukraine against various challenges and threats.

An important scientific problem is solved in the dissertation, which was to determine the theoretical and methodological foundations of ensuring the financial component of economic security of the national economy and to provide practical recommendations on the interaction of financial system participants in the process of managing it.

Keywords: financial security, national economy, financial component of economic security of national economy, threats to financial security of the state, financial system, financial market, participants of financial system, financial institutions, risks, challenges.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Список публікацій здобувача,

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Носань Н. С. Теоретико-методологічні та прикладні аспекти забезпечення фінансової безпеки України. Черкаси : ФОП Пономаренко Р. В., 2019. 350 с. (16,2 д. а.)

2. Носань Н. С., Назаренко С. А. Теоретичні аспекти державного регулювання фінансової безпеки: мікро- та макрорівні. *Управлінський аспект забезпечення фінансової безпеки України* / за ред. Черевка О. В. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2018. С. 185–206. *Особистий внесок: доповнено теоретичні аспекти державного регулювання фінансової безпеки на макрорівні.* (0,6/0,4 д. а.)

3. Nosan N., Zachosova N. Threats for financial security of Ukraine in the banking and non-bank financial sectors: tendencies of the time or negligence of

the national regulators work? *Security of the XXI century: national and geopolitical aspects* / in edition of I. Markina. Prague, Nemoros s.r.o., 2019. P. 53–59. *Особистий внесок: визначено загрози фінансовій безпеці України в банківському секторі. (0,47/0,3 д. а.)*

4. Носань Н. С., Куценко Д. М. Основи забезпечення фінансово-економічної безпеки на мікро- та макрорівнях: українські реалії. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 2 (70). Ч. 1. С 51–56. *Особистий внесок: запропоновано основи забезпечення фінансової безпеки на макрорівні. (0,65/0,4 д. а.)*

5. Носань Н. С. Теоретичні імперативи дефініції фінансової безпеки держави. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 9. С. 17–20. *(0,5 д. а.)*

6. Носань Н. С. Правові засади забезпечення фінансової безпеки України. *Інтелект-XXI*. 2019. № 2. С. 53–58. *(0,5 д. а.)*

7. Носань Н. С., Куценко Д. М. Теоретичні засади управління фінансово-економічною безпекою на сучасному етапі розвитку безпекознавства. *Вісник Черкаського національного університету. Серія: Економічні науки*. 2019. № 1. С. 74–83. *Особистий внесок: поглиблено теоретичні засади управління фінансовою безпекою на макрорівні. (0,65/0,35 д. а.)*

8. Носань Н. С. Гіпотези управління безпекою фінансової складової національної економіки України. *Інтелект-XXI*. 2019. № 3. С. 78–83. *(0,56 д. а.)*

9. Носань Н. С. Методологічні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки держави. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 5/2. С. 6–10. *(0,55 д. а.)*

10. Носань Н. С. Проблемні аспекти діагностики стану фінансової безпеки України: експертний підхід. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 43. С. 69–73. *(0,59 д. а.)*

11. Носань Н. С. Актуальні загрози та ризики фінансової безпеки України на межі посткризового та євроінтеграційного періодів. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 40. С. 35–40. *(0,6 д. а.)*

12. Носань Н. С., Герасименко О. М. Управління ризиками у процесі забезпечення фінансово-економічної безпеки держави: сильні сторони та

області для розвитку крізь призму глобальних індексів. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 3 (71). Ч. 1. С. 85–94. *Особистий внесок: проаналізовано позиції України в міжнародних фінансово-економічних індексах і рейтингах. (0,65/0,3 д. а.)*

13. Носань Н. С. Парадигми та технології забезпечення фінансової безпеки держави: вітчизняний та світовий досвід. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 4 (72). Ч. 2. С. 41–47. *(0,65 д. а.)*

14. Носань Н. С. Системний підхід в управлінні фінансовою безпекою держави. *Вісник ТНУ*. 2019. Т. 30 (69). № 4. Ч. 2. С. 19–24. *(0,62 д. а.)*.

15. Носань Н. С. Стратегії національної безпеки: вітчизняний і світовий досвід захисту державних фінансових інтересів. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 7. С. 36–39. *(0,55 д. а.)*

16. Носань Н. С. Стратегічні орієнтири забезпечення фінансового складника економічної безпеки національної економіки в контексті слідування цілям сталого розвитку. *Бізнес-навігатор*. 2019. Вип. 3-1 (52). С. 53–57. *(0,67 д. а.)*

17. Nosan N. Financial security of the state: content and problems of governance in the system of the national economy. *Вісник Черкаського національного університету. Серія: Економічні науки*. 2019. № 2. С. 28–34 *(1,0 д. а.)*

18. Nosan N., Shevchenko Ye., Zachosova N. Formation of conceptual bases for state financial security supply: strategic and tactical actions. *Modern Economics*. 2019. № 15. P. 224–229. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-32](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-32). *Особистий внесок: описано елементи архітекtonіки системи фінансової складової національної безпеки. (0,71/0,35 д. а.)*

19. Nosan N. Retrospective Analysis of the Main Indicators of Ukraine's Financial Security. *Modern Economics*. 2019. № 14. P. 193–199. *(0,7 д. а.)*

20. Nosan N. Diagnosis of the financial security of Ukraine based on the analysis of global indexes and positions in international ratings. *Modern Economics*. 2019. № 16. P. 121–126. *(0,68 д. а.)*

21. Nosan N., Zachosova N., Bauer G. New developments in state regulation of banking safety and security of the non-banking financial market: expectations from SPLIT. *Modern Economics*. 2019. № 13. P. 106–111. *Особистий внесок: визначено проблемні аспекти об'єднання функцій регуляторів фінансового ринку.* (0,67/0,35 д. а.)

22. Носань Н. С., Зачосова Н. В., Коваленко А. О. Управління фінансовою безпекою в умовах глобалізації та у епоху фінансових криз: регулювання чи лібералізація? *Вісник Черкаського університету. Серія Економічні науки*. 2018. № 4. С. 44–52. *Особистий внесок: визначено можливості регуляторного впливу на стан фінансової безпеки держави.* (0,82/0,4 д. а.)

23. Носань Н. С., Назаренко С. А. Санація підприємства як комплексна процедура його оздоровлення: сутність та підходи до трактування. *Економічний форум*. 2018. № 2. С. 238–242. *Особистий внесок: доведено важливість процедури оздоровлення підприємств для підтримки рівня фінансової безпеки держави.* (0,55/0,3 д. а.)

24. Носань Н. С. Управління маркетинговою діяльністю комерційних банків як передумова зростання ефективності їх функціонування. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 11 (1). С. 24–26. (0,3 д. а.)

25. Носань Н. С. Адаптація європейського досвіду функціонування механізму банкрутства підприємств у вітчизняній практиці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 18. С. 52–56. (0,5 д. а.)

26. Носань Н. С. Стратегічне управління фінансовим оздоровленням підприємства. *Економіка і регіон*. 2016. № 1. С. 58–64. (0,6 д. а.)

27. Носань Н. С. Особливості застосування та перспективи розвитку спрощеної системи оподаткування в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. Вип. 20 (2). С. 45–48. (0,5 д. а.)

28. Nosan N., Zachosova N. Conceptual bases for ensuring financial security of the state. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2019. № 2. P. 6–12.

Особистий внесок: поглиблено концептуальні положення забезпечення фінансової безпеки держави. (0,65/0,35 д. а.)

29. Nosan N. Identification of challenges and threats of financial security of Ukraine as the first stage in developing of its support strategy. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2019. № 4. P. 120–127. (0,65 д. а.)

30. Nosan N., Zachosova N. Conceptual framework for management and regulation of the state financial security. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2019. № 1. P. 59–66. *Особистий внесок: поглиблено концептуальні підходи до управління і регулювання фінансової безпеки держави. (0,69/0,3 д. а.)*

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

31. Носань Н. С. Інноваційні підходи до державного регулювання фінансової безпеки України. *Наука та інноватика: вітчизняний і світовий досвід* : зб. матеріалів V Круглого столу, Черкаси, 16 травня 2019 р. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2019. С. 92–94. (0,14 д. а.)

32. Носань Н. С. Новітні підходи до розуміння поняття фінансової безпеки держави. *Теоретичні та прикладні аспекти інноваційного розвитку економіки та управління* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 13 квітня 2019 р. Київ : Таврійський нац. ун-т імені В. І. Вернадського, 2019. С. 37–42. (0,25 д. а.)

33. Носань Н. С. Основи управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки. *Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика* : зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 9 березня 2019 р.) : у 3 ч. Полтава : ЦФЕНД, 2019. Ч. 1. С. 14–16. (0,18 д. а.)

34. Носань Н. С. Перспективні вектори підвищення рівня безпеки банківського і небанківського фінансового ринку у контексті забезпечення фінансової безпеки України. *Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.

(20–22 березня 2019 р.). Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 63–65. (0,14 д. а.)

35. Носань Н. С. Проблеми забезпечення фінансової складової національної безпеки держави. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ* : зб. тез доповідей III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 18–19 квітня 2019 р. Херсон : ДВНЗ «ХДАУ», 2019. С. 22–24. (0,14 д. а.)

36. Носань Н. С. Фінансова безпека як наукова категорія. *Управління системою економічної безпеки: від теорії до практики* : зб. тез доповідей учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (19 квітня 2019 р.) / упор. І. О. Ревак. Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 137–140. (0,14 д. а.)

37. Носань Н. С., Куценко Д. М. Основні стратегічні орієнтири забезпечення фінансово-економічної безпеки: ретроспективний огляд та перспективи. *Оцінка рівня розвитку інфраструктури країни в умовах інноваційної економіки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 березня 2019 р.). Дніпро : НО «Перспектива», 2019. С. 18–21. *Особистий внесок: закладено основи формування стратегії фінансової безпеки держави.* (0,26/0,12 д. а.)

38. Носань Н. С., Куценко Д. М. Проблеми оцінювання рівня фінансової безпеки у процесі управління станом системи її забезпечення. *Управління розвитком соціально-економічних систем* : матеріали Другої Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 12 квітня. Харків : ХНТУСГ, 2019. С. 151–154. *Особистий внесок: визначено проблеми традиційних методів оцінювання рівня фінансової безпеки держави.* (0,19/0,1 д. а.)

39. Носань Н. С., Куценко Д. М. Необхідність управління економічною безпекою суб'єктів господарювання для досягнення стану фінансової безпеки України. *Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи* : зб. наук пр. Ніжин, 2019. С. 185–188. *Особистий внесок: обґрунтовано зв'язок станів фінансової безпеки держави та фінансової безпеки підприємств.* (0,21/0,1 д. а.)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. НАУКОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	
34	
1.1. Змістовно-понятійне трактування категорії фінансової безпеки національної економіки	34
1.2. Роль та місце фінансової безпеки у системі економічної безпеки національної економіки	60
1.3. Основи забезпечення фінансової безпеки національної економіки...	78
Висновки до розділу 1	101
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	
104	
2.1. Сутність та особливості управління фінансовою безпекою національної економіки	104
2.2. Методологічний базис оцінювання стану фінансової безпеки національної економіки	136
2.3. Підходи до регулювання фінансової безпеки національної економіки на державному рівні.....	149
Висновки до розділу 2	172
РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРНІ РИСИ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	
176	
3.1. Загрози та ризики фінансовій складовій економічної безпеки національної економіки	176
3.2. Аналіз основних індикаторів рівня фінансової безпеки національної економіки України.....	197
3.3. Оцінка рівня фінансової безпеки національної економіки України на основі даних міжнародних рейтингів	232
Висновки до розділу 3	253

РОЗДІЛ 4. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	256
4.1. Концептуальний підхід до забезпечення фінансової безпеки національної економіки	256
4.2. Сучасні гіпотези управління фінансовою безпекою національної економіки з позиції системного підходу	280
4.3. Підходи до реформування механізмів державного регулювання фінансової безпеки національної економіки.....	294
Висновки до розділу 4	316
РОЗДІЛ 5. СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	320
5.1. Основи стратегії забезпечення фінансової безпеки національної економіки України.....	320
5.2. Альтернативні підходи до встановлення стратегічних орієнтирів забезпечення фінансової безпеки національної економіки	347
5.3. Балансування інтересів стейкхолдерів у процесі вироблення стратегії забезпечення фінансової безпеки	362
Висновки до розділу 5	376
ВИСНОВКИ.....	379
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	388
ДОДАТКИ.....	422

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Національна економіка України перебуває нині під деструктивним впливом численних зовнішніх і внутрішніх ризиків та загроз, частина з яких має непередбачуваний характер і наслідки, що важко піддаються прогнозам та форсайту. Неконтрольований і нерегульований розвиток цифрової економіки, фінансова залежність національної економіки від міжнародних організацій та донорів фінансових ресурсів – це лише кілька негативних факторів, що характеризують тенденції функціонування українського фінансового ринку та його учасників. Втрата фінансової автономії, що в найближчому майбутньому може стати цілком реальною загрозою для України, зважаючи на видимі тренди фінансової політики, актуалізує необхідність дослідження проблеми забезпечення фінансової безпеки на макрорівні. Фінансова стабільність і нарощення фінансового потенціалу національної економіки, необхідні для самовизначення та набуття Україною авторитету на міжнародній економічній арені в контексті інтеграції до Європейського Союзу, залишаються недосяжними за відсутності високого рівня фінансової безпеки держави, що є водночас індикатором її фінансового іміджу в глобальному бізнес-просторі. З огляду на це тематика забезпечення фінансової безпеки національної економіки України є актуальною.

Проблеми забезпечення економічної безпеки національної економіки досліджували такі вчені, як: О. М. Бандурка, А. В. Бесчастний, О. С. Власюк, Я. Б. Базшпок, О. Л. Гальцова, З. В. Гбур, С. В. Давиденко, В. Є. Духов, Я. А. Жаліло, М. В. Зось-Кіор, Н. В. Кузьминчук, В. А. Ліпкан, А. В. Мазур, В. М. Малишко, О. В. Мірошниченко, С. В. Мочерний, В. І. Мунтіян, В. Є. Новицький, А. А. Олешко, О. В. Покатаєва, О. Г. Сидорчук, О. І. Трохимець, Т. В. Цвігун, І. М. Черняков, О. І. Шайдоров, К. С. Шапошников, Т. С. Шемет, В. Т. Шлемко, І. І. Яремко. Питання забезпечення фінансової безпеки держави входять до сфери інтересів таких

науковців, як: О. В. Ареф'єва, Н. О. Бабіна, О. І. Барановський, В. К. Васенко, Т. Г. Васильців, С. В. Васильчак, В. М. Геєць, Л. В. Гнилицька, В. М. Головій, З. Б. Живко, В. О. Занора, Н. В. Зачосова, М. І. Зубок, О. Г. Ляш, Г. В. Козаченко, О. М. Колодізєв, М. І. Копитко, О. Ю. Мелих, С. І. Мельник, Н. Г. Нагайчук, І. О. Ревак, А. В. Середіна, Г. А. Смоквіна, А. І. Сухоруков, В. І. Франчук, Л. В. Фролова, В. М. Фурман, О. В. Черевко, Л. Г. Шемаєва.

Наукова проблема дослідження полягає у визначенні теоретико-методологічних засад забезпечення фінансової безпеки національної економіки та наданні практичних рекомендацій щодо взаємодії учасників фінансової системи в процесі управління нею. Важливість вивчення цієї проблеми та недостатній рівень її розробки в науковій літературі та на прикладному рівні зумовили вибір теми дисертації, актуальність та логіку викладу її основних положень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах науково-дослідних робіт Класичного приватного університету: «Розвиток національної економіки в контексті сучасної економічної теорії» (номер державної реєстрації 0116U000798), де здобувачкою запропоновано методологічне та інформаційно-аналітичне забезпечення процесу моніторингу рівня якості фінансових продуктів і послуг, які реалізуються професійними учасниками ринків фінансових послуг для виконання в прикладній площині завдання інтеграції вітчизняного фінансового ринку у європейський фінансовий простір; «Науково-методичне забезпечення фінансово-економічних процесів» (номер державної реєстрації 0116U004350), де здобувачкою розширено концептуальні основи формування системи фінансової безпеки держави та розроблено основи механізму управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки, а також відповідно до плану науково-дослідних робіт Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького за темами «Інноваційні підходи до державного регулювання фінансової безпеки України» (номер державної реєстрації 0117U000578), у межах якої здобувачкою запропоновано напрями стратегічного управління фінансовою безпекою країни на державному рівні;

«Парадигми управління системами і процесами для забезпечення фінансово-економічної безпеки на мікро- та макрорівнях» (номер державної реєстрації 0120U100615), у межах якої авторкою запропоновано підходи до забезпечення фінансової безпеки національної економіки України.

Мета й завдання дослідження. *Метою дослідження є розробка теоретико-методологічних засад, науково-методичних підходів до забезпечення фінансової безпеки як складової економічної безпеки держави в умовах сучасного розвитку національної економіки та науково-практичних рекомендацій щодо обґрунтування стратегічних управлінських рішень учасників фінансової системи.*

Для досягнення цієї мети поставлено такі *завдання*:

- розширити та поглибити змістовно-понятійне трактування категорії фінансової безпеки національної економіки держави;
- конкретизувати роль та місце фінансової безпеки держави в системі національної безпеки;
- сформувати основи забезпечення фінансової безпеки національної економіки на зв'язках мікро- та макрорівневих категорій;
- розкрити сутність і встановити особливості управління фінансовою безпекою національної економіки;
- доповнити методологічний базис оцінювання стану фінансової безпеки держави;
- поглибити підходи до регулювання фінансової безпеки національної економіки України на державному рівні;
- встановити загрози та ризики фінансовій складовій економічної безпеки національної економіки;
- проаналізувати основні індикатори рівня фінансової безпеки України;
- провести оцінювання рівня фінансової безпеки національної економіки України на основі даних міжнародних рейтингів;
- запропонувати концептуальний підхід до забезпечення фінансової безпеки національної економіки;

- надати пропозиції з удосконалення механізму управління фінансовою безпекою національної економіки з позиції системного підходу;
- розробити пропозиції з удосконалення підходів до реформування механізмів державного регулювання фінансової безпеки національної економіки;
- сформулювати основи стратегії забезпечення фінансової безпеки України;
- запропонувати альтернативні підходи до встановлення стратегічних орієнтирів забезпечення фінансової безпеки національної економіки;
- визначити можливі шляхи балансування інтересів стейкхолдерів у процесі вироблення стратегії забезпечення фінансової безпеки національної економіки України.

Об'єктом дослідження є процеси забезпечення фінансової складової економічної безпеки національної економіки.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні, науково-методичні та прикладні аспекти забезпечення фінансової складової економічної безпеки національної економіки України.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дисертації є теорії, концепції, постулати, гіпотези й методики, викладені в працях українських і зарубіжних учених, що присвячені дослідженню процесу забезпечення фінансової безпеки в системі національної економіки держави. У процесі здійснення наукового пошуку для досягнення поставленої мети й вирішення сформульованих завдань використано такі загальнонаукові та специфічні методи, що забезпечують достовірність отриманих результатів і висновків: *діалектичні, гносеологічні й логічні методи, зокрема термінологічний аналіз*, – для дослідження понятійного апарату та з'ясування базових концепцій безпекознавства (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3); *методи індукції й дедукції* – для визначення законодавчих основ і пріоритетних напрямів правового регулювання процесу забезпечення фінансової безпеки держави (підрозділи 2.1, 2.3, 4.3); *методи наукової абстракції й узагальнення* – при обґрунтуванні економічних категорій і дефініцій, що були оновлені або

запропоновані в дослідженні (підрозділи 1.1, 1.3, 4.1, 4.2, 4.3); *монографічний і порівняльний методи* – для систематизації наукових підходів вітчизняних і зарубіжних учених до вирішення проблематики забезпечення фінансової безпеки національної економіки України (підрозділ 1.3) і розширення методологічного базису регулювання фінансової безпеки на рівні держави, а також окремих її складових у межах функціонування фінансового ринку України (підрозділ 4.3); *методи аналізу та синтезу* – під час отримання характеристик для формування оцінки рівня фінансової безпеки держави та тенденцій розвитку банківського та небанківського ринків фінансових послуг (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3), *системно-функціональний, функціонально-структурний методи* – під час розробки концептуальних засад забезпечення фінансової складової економічної безпеки національної економіки (підрозділи 1.3, 4.2); *метод упорядкування* – для дослідження методів оцінювання рівня фінансової безпеки мікро- та макрорівневих соціально-економічних систем (підрозділи 3.3); *методи теоретичного та графічного моделювання* – у межах використання системно-процесного підходу для моделювання допоміжних механізмів і систем для організації та реалізації процесу забезпечення фінансової безпеки (підрозділи 4.1–4.3); *методи стратегічного управління* – для визначення стратегічних пріоритетів в управлінні фінансовою безпекою держави та в процесі формування основ фінансової політики України з урахуванням необхідності слідування тенденціям сталого розвитку (підрозділи 5.1, 5.2, 5.3); *методи експертного оцінювання* – для оцінювання стану фінансової безпеки України, а також ідентифікації викликів і ризиків для подальшого функціонування вітчизняної фінансової системи (підрозділи 2.2, 3.1, 5.2); при формуванні методичного інструментарію оцінювання стану захищеності функціональних складових системи фінансової безпеки з позиції системного підходу (підрозділ 4.2) і для вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення регулювання фінансової безпеки на мікро- та макрорівнях (підрозділ 4.3); *прийоми абстрактно-логічного методу та методу узагальнення* – для розробки

теоретико-методологічних узагальнень і формулювання висновків за результатами проведеного дослідження.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативні акти, методики, інструкції, накази, розпорядження національних регуляторів фінансового ринку; наукові праці дослідників проблем менеджменту та безпекознавства; монографії й публікації в періодичних виданнях вітчизняних і зарубіжних учених з питань забезпечення фінансової безпеки соціально-економічних систем макрорівня; офіційно оприлюднені дані міжнародних організацій, рейтингових агентств, відомості Державної служби статистики України, а також власні напрацювання автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розробці інструментарію забезпечення фінансової безпеки на макрорівні як складової економічної безпеки держави, що ґрунтується на прийнятті управлінських рішень залежно від оцінки досягнутого учасниками фінансової системи рівня фінансової безпеки та формуванні на їх основі теоретико-методологічних засад управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки й наданні практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективності реалізації цього процесу. Найбільш суттєвими теоретичними, методологічними та практичними результатами, які характеризують наукову новизну, є такі:

вперше:

– запропоновано концептуальний підхід до забезпечення фінансової безпеки національної економіки України в умовах прояву тривекторності існування загроз для її стану, що раніше не поєднувались і не були характерними в комплексі для розвитку вітчизняної фінансової системи, а саме: загрози Індустрії 4.0, виклики фінансової глобалізації, дисбаланс інтересів стейкхолдерів фінансових процесів (суб'єктів національних і приватних фінансових інтересів) в умовах необхідності слідування тенденціям сталого розвитку, що в перспективі дозволить досягти державі фінансової автономії та задовольнити національні фінансові інтереси;

– сформовано основи забезпечення фінансової безпеки національної економіки на зв'язках мікро- та макрорівневих категорій шляхом встановлення дуального причинно-наслідкового зв'язку між станом фінансової безпеки учасників фінансової системи (фізичних осіб, суб'єктів господарської діяльності, фінансових установ тощо) та рівнем захищеності елементів системи фінансової безпеки держави, на основі чого сформовано інноваційні підходи до оцінювання рівня національної фінансової безпеки, які дозволяють швидко з використанням експертної думки та статистичних показників і скорингової моделі отримати висновок щодо досягнутого рівня фінансової безпеки національної економіки;

– сформовано основи стратегії забезпечення фінансової безпеки України, в основу якої закладено набір моделей стратегій забезпечення фінансової безпеки держави, що поєднує чотири варіанти таргетування стратегічних орієнтирів: стратегія досягнення стану фінансової безпеки на основі брендингу, іміджу та репутації, стратегія досягнення стану фінансової безпеки через партнерство зі стейкхолдерами й забезпечення їх інтересів, стратегія досягнення стану фінансової безпеки через взаємозв'язок експертів, контроль і стандартизацію, стратегія з орієнтацією на ризики, тенденції та сталий розвиток; доцільним буде як обрання конкретної стратегії залежно від національних фінансових інтересів і очікувань стейкхолдерів, так і поєднання пропонуваніх стратегічних орієнтирів для ефективної протидії небезпекам, викликам, загрозам;

удосконалено:

– методологічний базис оцінювання фінансової безпеки держави на основі індикаторів рівня фінансової безпеки України, що, на відміну від традиційного, передбачає оцінювання з двох позицій – з метою діагностики фінансової безпеки як стану фінансової незалежності та забезпеченості фінансовими ресурсами і як стану захищеності від загроз та їх негативного впливу на реалізацію державних фінансових інтересів, містить 10 умов проведення оцінювання та сфокусований на ідентифікації рівня фінансової

безпеки держави через стан безпеки фінансового ринку (поєднує рівень банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору), грошово-кредитної безпеки (у тому числі валютної безпеки) та безпеки публічних фінансів (містить складові бюджетної та боргової безпеки) з використанням експертного оцінювання та методу вагових коефіцієнтів, що дозволяє дати комплексну оцінку рівня фінансової безпеки національної економіки держави;

– підходи до регулювання фінансової безпеки національної економіки України на державному рівні шляхом модернізації інформаційно-аналітичного забезпечення підходу до функціонування механізму регулювання фінансової безпеки національної економіки через вектори впливу для мінімізації настання загрози або її негативного впливу на фінансову безпеку держави шляхом конкретизації загрози й ризиків фінансовій безпеці України на межі посткризового та євроінтеграційного періодів, а також сегментації ризику недовіри до фінансового сектору з боку населення й бізнесу як виклику фінансовій безпеці держави на чотири сектори його виникнення та прояву й визначення переліку факторів, що стають на заваді розширенню меж використання фінансових послуг і зростання рівня фінансової інклюзії на вітчизняному фінансовому ринку, що дає змогу точно таргетувати управлінські дії в напрямі забезпечення фінансової безпеки з урахуванням усіх наявних загроз, ризиків і обмежень;

– процес оцінювання ефективності стратегії забезпечення фінансової безпеки держави, який вирізняється виокремленням чотирьох параметрів діагностики (розробка об'єктів стратегії, інструменти імплементації, системні ризики, інструменти виявлення та нейтралізації) і переліку критеріїв діагностики їх стану, таких як зрозумілість, вимірюваність, ідентифікація, імплементація, ризики реалізації, необхідні ресурси, контроль і відповідальність, адресність, періодичність перевірок, персональна відповідальність), що дозволяє оцінити реалістичність, досяжність і раціональність стратегії ще на етапі її розробки та забезпечити економію ресурсів, які могли б бути спрямовані на реалізацію неефективних стратегій;

– процедуру оцінювання рівня фінансової безпеки національної економіки України на основі даних міжнародних рейтингів, що, на відміну від існуючих, передбачає діагностику ставлення населення до іноземної валюти з аналізом даних щодо довіри до неї, її набуття у власність і причин використання, намірів придбати валюту в майбутньому та зберігати; а також застосування як аналітичного матеріалу відомостей міжнародних рейтингів і звітів міжнародних організацій (зокрема, рейтингу глобальної конкурентоспроможності, рівня фінансової інклюзії, індикатора якості економіки, рейтингу доступності фінансових послуг, легкості отримання кредиту, фінансової залученості), що дало змогу підвищити об'єктивність процесу оцінювання та забезпечити високий рівень достовірності зроблених про стан фінансової безпеки України висновків;

– механізм управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки з позиції системного підходу шляхом виокремлення 10 сучасних гіпотез щодо організації та реалізації цього процесу методами публічного управління й адміністрування, а також через упорядкування цілей функціонування підсистем фінансової безпеки для реалізації фінансових інтересів держави й доповнення концептуальних засад системного підходу до управління фінансовою безпекою держави, що дало змогу доповнити науково-методологічні засади безпекознавства та управлінської науки, а також сформувати інформаційний базис для розробки державних документів та упорядкування дій щодо забезпечення фінансової безпеки національної економіки;

набули подальшого розвитку:

– підходи та особливості управління фінансовою безпекою національної економіки шляхом визначення таких варіантів їх реалізації на макрорівні, як управління фінансовою безпекою держави за принципами управління фінансовою безпекою підприємства, управління фінансовою безпекою держави як засобом реалізації її фінансових інтересів, управління фінансовою безпекою держави як набір заходів протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам її

фінансовому суверенітету, управління фінансовою безпекою держави як одна з функцій державних органів влади, спрямована на ефективний розподіл національних фінансових ресурсів, що дало змогу виявити переваги та недоліки сучасних механізмів управління фінансовою безпекою національної економіки України;

– змістовно-понятійне трактування дефініції фінансової безпеки національної економіки держави, що, на відміну від інших, доповнює та встановлює логічні зв'язки між базовими категоріями й спеціальними поняттями, визначає з позиції системного підходу зміст понять: «фінансова безпека держави», «забезпечення фінансової безпеки держави», «стратегія фінансової безпеки» – як основи розробки систем і процесів забезпечення фінансової складової економічної безпеки національної економіки та методичних підходів до оцінювання рівня ефективності їх функціонування шляхом діагностики поточного стану фінансової безпеки країни, що дало змогу сформуванню понятійний апарат для подальшої розробки документації управління, моніторингу та контролю за станом фінансової безпеки національної економіки;

– характерні риси поняття фінансової безпеки національної економіки держави відповідно до особливостей економічних систем, що дало змогу встановити залежність розуміння змістової сутності поняття фінансової безпеки держави від економічного укладу, який визначає особливості організації й реалізації фінансових відносин на національному та глобальному рівнях, а також виявити особливості менеджменту фінансової безпеки національної економіки в часи соціалістичного, планового, ринкового, інформаційного й цифрового економічного укладів; таким чином забезпечується можливість обрання базового набору інструментів управління фінансовою безпекою національної економіки, найбільш придатного для використання в тих чи інших економічних реаліях;

– роль і місце фінансової безпеки держави в системі національної безпеки, а також елементи забезпечення фінансової безпеки, що, на відміну від існуючих, підкреслюють важливе значення таких компонентів цього процесу,

як інформаційні засади та кадровий компонент, і містять механізм управління фінансовою безпекою держави, що позиціонується як сукупність управлінських рішень, взаємопов'язаних і спрямованих на досягнення високого рівня фінансової безпеки держави, реалізацію її економічних та фінансових інтересів, інтересів громадян і суб'єктів господарської діяльності в умовах наявності економічних та фінансових загроз функціональному стану системи фінансової безпеки;

– підходи до реформування механізмів державного регулювання фінансової безпеки національної економіки через пропозицію поетапного алгоритму трансформації підходу до регулювання стану безпеки банківського та небанківського фінансових сегментів після спліту функцій регуляторів, що розроблена за результатами встановлення недоліків роботи національних регуляторів фінансового ринку щодо забезпечення фінансової безпеки держави, обґрунтування можливості їх усунення й визначення очікувань учасників банківського та небанківського сегментів фінансового ринку від спліту функцій національних регуляторів, що дасть змогу забезпечити синергію зусиль різних учасників процесу управління фінансовою безпекою національної економіки на шляху до досягнення її високого рівня та його збереження впродовж тривалого проміжку часу;

– альтернативні підходи до встановлення стратегічних орієнтирів забезпечення фінансової безпеки держави шляхом поєднання фінансових інтересів і стратегічних цілей, що, на відміну від існуючих, охоплюють усі рівні фінансових відносин і враховують сучасні тенденції функціонування фінансової системи, та сформульовані таким чином: інтерес – стабілізація державних фінансів, мета – досягнення фінансового суверенітету; інтерес – високий рівень фінансової безпеки громадян, мета – подолання бідності шляхом поєднання соціальних програм із розширенням можливостей самофінансування через використання механізмів фінансового ринку та розширення меж фінансової інклюзії, що надає таким стратегіям комплексного характеру, гнучкості та соціальної значущості;

– науково-практичні рекомендації щодо розробки стратегії забезпечення фінансової безпеки держави, що відрізняються акцентуванням уваги на балансуванні інтересів різних категорій стейкхолдерів шляхом поєднання механізмів управління зацікавленими сторонами, стратегічного менеджменту, ризик-менеджменту та управління фінансовою безпекою в комплексну систему забезпечення фінансової безпеки національної економіки держави в умовах фінансової нестабільності, характерної для посткризового періоду відновлення та розвитку української економіки для досягнення максимального рівня задоволення фінансових потреб стейкхолдерів у перспективі, що дасть змогу активувати інтерес широких груп осіб і забезпечити їх особисту залученість у процеси протидії загрозам та ризикам фінансовій безпеці.

Практичне значення отриманих результатів. Розроблені в дослідженні рекомендації щодо визначення стратегічних орієнтирів за підвищення рівня фінансової безпеки як на макро-, так і на регіональному рівні використано в роботі Департаменту регіонального розвитку Черкаської обласної державної адміністрації при підготовці проєкту Стратегії розвитку Черкаської області на період 2021–2027 рр. та проєкту Плану реалізації Стратегії розвитку Черкаської області на період 2021–2023 рр. (довідка про впровадження № 484/04-02-06 від 10.06.2020).

Зокрема, результати дослідження враховано та використано в діяльності АТ «Ощадбанк» (довідка № 121.043-50/1 від 20.10.2020) під час розробки політики банку щодо забезпечення фінансової безпеки в процесі реалізації кредитної політики на території області, оцінювання кредитоспроможності та фінансового стану контрагентів банку. Запропонований концептуальний підхід до формування сучасних підходів до реформування фінансових механізмів забезпечення фінансової безпеки банку врахований у процесі планування напрямів його подальшої діяльності. Наукові результати та практичні рекомендації, що містяться в дисертації, використані АТ «Приватбанк» (довідка № 15 від 27.10.2020) під час формування переліку стратегічних орієнтирів підвищення рівня фінансової безпеки як на макро-, так і на мікрорівні, які

враховують у процесі розробки проєктів стратегії забезпечення фінансової безпеки банку та для формування сучасних підходів до реформування фінансових механізмів забезпечення фінансової безпеки банку. СК «Еталон» (довідка № 25 від 10.03.2020) використані запропоновані в дослідженні напрями розширення меж використання страхування як інструменту забезпечення фінансової безпеки національної економіки, при розробці яких враховано особливості функціонування вітчизняних страхових компаній, а його основні елементи буде використано під час оцінювання безпеки фінансового ринку та ефективності управління системою безпеки страхової компанії Державною податковою службою України у процесі розробки стратегії забезпечення фіскальної складової фінансової безпеки України, в основу якої закладено набір заходів забезпечення податкової безпеки держави та безпеки державних фінансів і обрання підходів до регулювання податкової складової фінансової безпеки національної економіки України на державному рівні (довідка № 28465/107/23-00-10-040 від 20.11.2020).

Основні теоретичні результати дослідження, що становлять наукову новизну роботи, використовують у навчальному процесі Класичного приватного університету під час викладання дисциплін «Національна економіка», «Макроекономіка» (довідка № 29/19 від 26.11.2019).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаною науковою працею, в якій розроблено авторські підходи й запропоновано нові шляхи вирішення важливої наукової проблеми, що полягає у визначенні теоретико-методологічних засад забезпечення фінансової складової економічної безпеки національної економіки та надання практичних рекомендацій щодо взаємодії учасників фінансової системи в процесі управління нею. Наукові результати, винесені на захист, отримані авторкою самостійно. Внесок здобувачки в працях, написаних у співавторстві, схарактеризований у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертації. Теоретико-методологічні положення та прикладні результати й рекомендації дисертації оприлюднювались та

обговорювались на таких всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях: «Управління системою економічної безпеки: від теорії до практики» (м. Львів, 2019 р.); «Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика» (м. Полтава, 2019 р.); «Теоретичні та прикладні аспекти інноваційного розвитку економіки та управління» (м. Київ, 2019 р.); «Оцінка рівня розвитку інфраструктури країни в умовах інноваційної економіки» (м. Дніпро, 2019 р.); «Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ» (м. Херсон, 2019 р.); «Управління розвитком соціально-економічних систем» (м. Харків, 2019 р.); «Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи» (м. Ніжин, 2019 р.); «Проблеми фінансового менеджменту» (м. Луцьк, 2019 р.); «Наука та інноватика: вітчизняний і світовий досвід» (м. Черкаси, 2019 р.); «Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України» (м. Ірпінь, 2019 р.).

Публікації. Основні положення й результати дослідження викладено в 30 опублікованих наукових працях, а саме: одній одноосібній монографії, двох колективних монографіях (16,9 д. а. належить особисто автору), 27 статтях у наукових фахових виданнях, у тому числі 3 – у наукових періодичних виданнях інших держав, 20 у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних (15,44 д. а., з них 12,52 д. а. належать особисто автору), 9 тезах доповідей на науково-практичних конференціях (1,65 д. а., з них 1,31 д. а. належать особисто авторці). Загальний обсяг публікацій – 33,99 д. а., з яких здобувачці належать 30,73 д. а.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, чотирьох додатків. Загальний обсяг роботи становить 441 сторінка, з них основний текст – 370 сторінок. Робота містить 43 рисунки та 18 таблиць. Список використаних джерел включає 316 найменувань і розміщений на 35 сторінках.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Змістовно-понятійне трактування категорії фінансової безпеки національної економіки

Національна економіка характеризується постійним протіканням трансформаційних процесів, що охоплюють як реальний, так і фінансовий сектори економіки. Фінанси є ядром сучасної економіки, і нині фінансова конкуренція є центром міжнародної економічної конкуренції. Це робить фінансову безпеку основою національної економічної безпеки країни. Періодичні фінансові кризи, що відбулися в світі з 1980-х років, вказують на це. «Держава, уряд якої не повністю усвідомлює важливість вжиття запобіжних заходів супроти реалізації фінансових ризиків або вчиняє неефективні дії для захисту від дії загроз, може зазнати фінансової кризи. Фінансова криза, викликана численними проблемами та викликами, накопиченими в процесі реалізації соціальних перетворень та ринкової відкритості в країні, що розвивається, найчастіше, трансформується в економічну кризу, соціальну або навіть політичну кризи національного масштабу. Хоча державі для розвитку не достатньо одних лише фінансових засобів, неефективний фінансовий менеджмент на державному рівні може ослабити національну економіку або навіть призвести її до повного краху» [1, с.44].

Останнє десятиліття характеризується в українській фінансовій політиці орієнтацією на економічну конвергенцію з розвинутими країнами світу, декларуванням цілі інтеграції до європейського фінансового простору, тяжінням до відкритості фінансових ринків для входження іноземного капіталу, тощо. Водночас, активні спроби безвідповідального, непродуманого стрибка у

вир глобальної економіки породжує нові специфічні виклики економічній складовій національної безпеки. Найважливішими елементами економічної глобалізації, який цікавить нас у контексті даного дослідження, є глобалізація фінансових ринків, глобалізація фінансових відносин і взаємопроникнення фінансових систем. Саме у здійсненні фінансових відносин процес глобалізації економіки має найвищі темпи реалізації. Фінансовий капітал більш мобільний, ніж будь-який інший економічний ресурс, особливо в сучасному світі, де обмін капіталами набуває цифрової форми, завдяки чому його переміщення відбувається миттєво та неконтрольовано. «Таким чином, глобалізація фінансових відносин змушує вести мову про появу нових ризиків і загроз для фінансової стабільності та фінансового суверенітету України, що вкотре повертає нас до необхідності розуміння поняття фінансової безпеки держави та пошуку балансу між прагненням внутрішньої сталості фінансової системи та інтеграції національної економіки у глобальний фінансовий світ» [2, с.18]. «Нині на теоретичному і прикладному рівні необхідно приділяти пильну увагу реалізації процесу забезпечення фінансової безпеки на макрорівні як у сучасних економічних умовах, так і у стратегічній перспективі» [1, с.44].

В останні роки у вітчизняній науковій площині спостерігається стрімкий розвиток науки економічного безпекознавства. Причин для цього більш ніж достатньо – вперше після здобуття незалежності національна економіка перебуває під впливом воєнних дій, які ведуться на території держави; необхідність економічної і соціальної конвергенції з країнами Європи формує сучасне бізнес-середовище для вітчизняних господарських структур, сповнене ризиків, загроз і нових викликів для їх стабільної діяльності; глобалізація економічної і фінансової систем призвели до перерозподілу потоків капіталу, що спровокувало втрату Україною фінансового суверенітету. Таким чином, виникає необхідність у комплексних дослідженнях теоретичних і прикладних проблем забезпечення фінансової безпеки як на мікро, так і на макрорівні вітчизняної економіки.

«У своїй монографії «Формування системи економічної безпеки фінансових установ» Зачосова Н.В. характеризує фінансово-інвестиційну

безпеку як сукупність таких характеристик діяльності професійного учасника фінансового ринку, як «достатній обсяг власного та залученого капіталу, стабільна прибуткова діяльність, диверсифікація напрямів розміщення тимчасово вільних ресурсів, поміркована дивідендна політика, організована система фінансового ризик-менеджменту, варіативність інвестиційних стратегій за часовою перспективою та складом інвестиційних інструментів тощо» [3, с.47]. Для фінансових установ фінансова безпека є доміантною складовою комплексної системи їх економічної безпеки, функціональною основою конкурентоспроможності та прибуткової діяльності у перспективі. Однак, пропоноване визначення навряд чи може претендувати на універсальність, зважаючи на специфіку об'єкта наукових досліджень авторки.

«Ляшенко О.М. на основі ґрунтового аналізу наукових джерел прослідковує кілька підходів до дефініції фінансової безпеки у вітчизняній науковій думці: фінансова безпека – як захищеність фінансових інтересів, як забезпеченість фінансовими ресурсами, як фінансова здатність забезпечити економічне зростання, як стан фінансової стійкості, як фінансова здатність протистояти загрозам, як складова економічної безпеки тощо. На думку дослідниці, фінансовою безпекою є «результат керованих процесів досягнення фінансових цілей управління економічною безпекою, що забезпечує набуття певної міри фінансової свободи в межах наявних об'єктивних і суб'єктивних обмежень»» [4, с.29-30]. «Зайцева І.Ю. відзначає, що «спільним в усіх визначеннях є розуміння фінансової безпеки як стану захищеності, забезпечення збалансованості та сприяння ефективному використанню ресурсів, проте методи досягнення цього стану є різними та вирізняються тими індикаторними показниками, що, на думку конкретного вченого, є визначальними»» [5, с.219].

Біломістна І. І. як і Ляшенко О. М., систематизує існуючі дефініції поняття фінансової безпеки у кілька великих груп: фінансова безпека – як механізм, як стан, як якість фінансових інструментів, як взаємозв'язок мікро та макро категорій безпеки, як здатність ефективно провадити фінансову

діяльність тощо. Також дослідницею виявлено факт домінування у визначеннях досліджуваного поняття таких категорій, як механізм, стан, важіль, збалансованість, стратегія. «За результатами проведених наукових пошуків нею сформульовано наступне визначення поняття «фінансова безпека» на мікрорівні: фінансова безпека підприємства – це стан, який характеризується фінансовою рівновагою, стабільністю, платоспроможністю і ліквідністю підприємства, який досягається шляхом застосування окремих заходів, важелів, інструментів, що дає змогу вчасно ідентифікувати зовнішні і внутрішні загрози діяльності підприємства та своєчасно на них відреагувати» [6].

«Швороб Г.М. домінуючим вважає підхід, згідно якого фінансова безпека – це складова економічної безпеки; з позиції менеджменту вартим уваги позиціонує підхід, де фінансова безпека – це самостійний об'єкт управління. Також фінансова безпека – це стан захищеності інтересів (вважаємо за доцільне конкретизувати – фінансових інтересів), стан ефективного використання ресурсів (також доцільно уточнити – фінансових ресурсів)» [7, с.166].

Отже, під фінансовою безпекою слід розуміти такий стан фінансових ресурсів досліджуваного об'єкта, що дозволяє йому забезпечити реалізацію власних фінансових цілей і цілей усіх категорій його стейкхолдерів в умовах впливу на цей процес загроз, як наявних, так і потенційних.

«Дослідження наукової категорії фінансової безпеки, розгляд фахових наукових джерел, у яких знаними дослідниками безпекознавства розкриваються питання її змістової сутності, пропонуються основні ознаки та характеристики, дозволили дійти висновків щодо відсутності універсального підходу до дефініції фінансової безпеки, а також прив'язки більшості існуючих визначень до мікрорівня, що свідчить про актуальність проведення подальших наукових пошуків саме у царині термінополя фінансової безпеки держави» [8, с.137-140].

Отже, мінливість сучасного світу, та зокрема, економічної компоненти його розвитку, формує перед вітчизняною наукою нові теоретико-методологічні виклики. Наукові категорії, які були зрозумілими, та без заперечень могли претендувати на статус класичних, зазнають трансформацій

своєї змістової суті з огляду на нові обставини, у яких провадять діяльність економічні системи мікро та макрорівнів. У значній мірі такі зміни є характерними для понять тих галузей економічної науки, категорійний апарат яких пов'язаний з факторами зовнішнього і внутрішнього середовища, їх впливом, видовим різноманіттям тощо.

Сучасне безпекознавство демонструє сталу тенденцію до розширення власного термінополя, а класичні дефініції потрапляють під процес формування усталених стереотипів. З огляду на це, категорія фінансової безпеки потребує переосмислення та застосування нових підходів до її трактування.

Доцільно відзначити, що розуміння фінансової безпеки на мікро та на макрорівні – це два різні наукові світи. Комерційні структури та їх очільники надають перевагу встановленню зв'язку між прибутковістю суб'єкта господарської діяльності та станом його фінансової безпеки, у той час як на державному рівні фінансова безпека напряму залежить від рівня задоволеності фінансових інтересів населення. Досліджувати фінансову безпеку держави відокремлено від фінансової безпеки господарських структур, домогосподарств, окремих громадян неможливо. Проте, безперечно поняття фінансової безпеки держави має свої якісні ознаки та відмінні характеристики, якими і варто визначати його наукову суть і прикладне значення.

Безпеку зазвичай позиціонують як певний стан, що описується конкретним набором параметрів. До таких параметрів можуть належати: достатність ресурсів, корпоративних або національних (у залежності від масштабу досліджуваної категорії), відсутність загроз, небезпек та/або ризиків нормальному функціонуванню суб'єкта господарювання, регіону чи держави; високий рівень досягнутих фінансових показників, зокрема рентабельності, фінансової незалежності тощо. Водночас, у науковій періодиці України трапляються публікації, де фінансова безпека позиціонується як механізм або сукупність заходів досягнення одного або одразу кількох із перерахованих вище станів. Вважаємо, що у такому випадку має місце підміна понять, і дослідники синонімізують категорії фінансової безпеки і забезпечення

фінансової безпеки. Останнє поняття має визначатись через дефініцію процесу, оскільки передбачає кілька послідовних етапів дій, успішне виконання яких сприятиме досягненню стану фінансової безпеки.

«Новітнім підходом до визначення сутності фінансової безпеки як на рині господарських структур, так і на рівні держави, є розуміння її як стану задоволеності фінансових інтересів різних категорій стейкхолдерів. У контексті глобалізації економіки та інтеграції національних фінансових систем у єдиний світовий фінансових простір, фінансова безпека країни визначається тим, наскільки владним структурам вдалося гарантувати її фінансовий суверенітет та обмежити вплив зовнішніх загроз на національні фінансові процеси» [9, с.37].

«Проблематика визначення якісних понятійних ознак наукової категорії фінансової безпеки макроекономічного рівня усе частіше знаходить відображення у роботах сучасних вітчизняних дослідників. Так, Мелих О. визначає сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення стану фінансової безпеки держави» [10], «у джерелі» [11] «систематизовано управлінські проблеми убезпечення фінансової підсистеми економічної безпеки національної економіки України, а у публікації» [12] «запропоновано напрями стабілізації стану фінансової складової економічної безпеки країни. Дослідження проблем дефініції фінансової безпеки як мікро, так і макрорівневих соціально-економічних систем варто розпочинати зі знайомства з публікаціями Барановського О.І. та Сухорукова А.І.» [13, 14]. «Представниця львівської школи безпекознавства Ревак І. О. пропонує науковій громаді власне бачення теоретичних аспектів механізму забезпечення фінансової безпеки України» [15], «Кулінська А.В. вивчає обставини, які впливають на зміцнення системи національної фінансової безпеки України» [16] «та визначає проблеми функціонування складових фінансової безпеки в системі економічної безпеки держави» [17], «Шемаєва Л.Г., Толок П.О. пропонують авторський підхід до оцінки взаємовпливу фінансової безпеки суб'єктів господарювання та фінансової безпеки держави» [18]. «Окремі аспекти забезпечення фінансової безпеки країни, що ґрунтуються на різних підходах до розуміння її сутності,

представлені у публікаціях колективу черкаської наукової школи проблем управління фінансовою безпекою, зокрема, її представників – Бабіної Н.О., Герасименко О.М., Занори В.О., Шевченко А.М.» [19, 20].

На науковому та прикладному рівнях фінансова безпека є складовою економічної безпеки. У контексті дослідження поняття фінансової безпеки держави, її дефініцію можна представити через категорії економічної безпеки національної економіки та національної безпеки країни. В обох випадках можна вести мову про використання структурного підходу, відповідно до якого фінансова безпека держави може бути визначена як елемент системи безпеки вищого порядку, як сукупність відносин, що виникають у окремій складовій системі безпеки, спрямованих на забезпечення сталості ресурсів цієї підсистеми в умовах впливу на їх цілісність зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз. Прихильницею такого підходу є Савицька О., яка визначає фінансову безпеку держави як «як складну багаторівневу систему, утворену рядом підсистем». Подібним за своєю суттю є функціональний підхід, який не заперечує, а навпаки, підтверджує складну будову системи економічної безпеки національної економіки, однак, не у ієрархічній формі, а у функціональній площині. Згідно цього підходу, фінансова безпека держави є функціональною складовою системи економічної безпеки будь-якої країни. Відповідно, ефективність її функціонування визначається рівнем реалізації покладених на неї функцій. Та якщо припустити, що ці функції, наприклад, підтримання стану задоволення фінансових інтересів учасників системи, були передані їй управлінською структурою системи вищого порядку, тоді два описані підходи не суперечать одне одному у понятійному сенсі, і цілком можуть використовуватись одночасно або по черзі, в залежності від конкретних умов дослідження, що має місце на тому чи іншому проміжку часу.

«Мелих О. використовує такі поняття для висвітлення змісту категорії фінансової безпеки держави: захищеність, національні інтереси,» [10, с.268]. «Поняття інтересу для конкретизації сутності фінансової безпеки застосовує і Барановський О.І.» [13]. Разом із Сухоруковим А.І. ці знані в Україні і світі

науковці визначають термін «безпека» через поняття захисту, підлаштовуючи його об'єкт під вимоги конкретного дослідження. Зачосова Н.В. у процесі розгляду проблематики управління фінансовою безпекою на мікро та макрорівні оперує термінами «загроза», «ризик», «небезпека», «виклик». Її авторський підхід до дефініції фінансової безпеки витікає з наукових напрацювань Ляшенко О.М., яка пов'язує ефективне забезпечення безпеки з високим рівнем задоволення інтересів зацікавлених осіб, тобто стейкхолдерів. Для визначення фінансової безпеки як макрорівневої характеристики стану національної економіки вжиття поняття «інтерес» є більш ніж доречним, оскільки усі стратегічні документи, що мають на меті сформулювати інформаційно-аналітичне та науково-методологічне підґрунтя безпекоорієнтованого фінансового розвитку України, визначають необхідність задоволення фінансових інтересів – національних, підприємницьких, регіональних, приватних, тощо.

«Засновує свої теорії забезпечення безпеки – економічної, фінансової, кадрової, тощо, на здатності управляти ризиками Герасименко О.М. І хоча її дослідження пов'язані з мікроекономічним рівнем господарських систем, її напрацювання щодо організації ефективного ризико-орієнтованого управління безпекою можуть бути використані і на національному рівні, зважаючи на реалії Індустрії 4.0, ризики якої матимуть суттєвий вплив на стан національної економічної безпеки та її фінансової складової» [2, с.18].

«Питання конкретизації сутності фінансової безпеки держави та модернізації механізму управління нею у системи економічної безпеки національної економіки України знайшли відображення у численних роботах вітчизняних дослідників проблем безпекоорієнтованого менеджменту. Особливу увагу доцільно приділити науковим працям доктора економічних наук, професора Зачосової Н.В., яка в останні кілька років опублікувала цикл робіт, присвячених різним аспектами управління державною фінансовою безпекою, зокрема, особливостям державного регулювання фінансової безпеки України та економічної безпеки фінансових установ як суб'єктів її забезпечення

[21], вітчизняним реаліям та досвіду ЕС щодо соціального забезпечення населення як елементу регулювання фінансової безпеки держави» [22] «та формуванню стратегії фінансової безпеки України для потреб забезпечення економічної безпеки національної економіки» [23]. «Ще одна авторитетна дослідниця, роботи якої уже згадувались нами вище, Кулінська А.В., опікується питаннями формування ефективного механізму забезпечення фінансової складової економічної безпеки України» [24] «та упорядкування концептуальних засад розробки системи державного управління фінансовою складовою економічної безпеки економіки України» [25], «Пойда-Носик Н.Н. вивчає закономірності забезпечення фінансової безпеки держави в умовах європейської інтеграції» [26]. Різниця у трактуваннях, підходах до визначення сутності фінансової безпеки держави як об'єкту управління у механізмі забезпечення економічної складової національної безпеки держави створює перепони та ускладнює процеси державного регулювання її стану.

Варто відмітити, що рідко зустрічаються наукові публікації, які б демонстрували необхідність підтримання високого рівня фінансової безпеки з метою забезпечення реалізації у національному масштабі цілей сталого розвитку. Водночас, усе частіше з'являються дослідження, присвячені окремим напрямкам забезпечення фінансової безпеки, наприклад, протидії ризикам, що виникають у банківському секторі, страховій сфері, середовищі інвестиційних відносин, недержавному пенсійному забезпеченні.

На початку становлення науки безпекознавства теоретичними імперативами дефініції фінансової безпеки держави були такі поняття, як захист, відсутність загроз, достатні ресурси, фінансова система, фінансові відносини. Згодом акцент змістився на поняття ризику, виклику (цей термін часто вживається у англійських країнах під час обговорення проблем забезпечення безпеки), стану окремих підсистем фінансової безпеки (банківської, небанківської, страхової, інвестиційної, фіскальної, бюджетної, боргової, валютної, кредитної, монетарної, тощо). Нині червона лінія розуміння категорії «фінансова безпека держави» проходить через поняття фінансових

інтересів, стейкхолдерів, фінансової автономії, фінансового клімату, фінансової грамотності та фінансової інклюзії.

Дві принципово різні позиції щодо тлумачення поняття фінансової безпеки полягають у тому, що частина дослідників пропонує вважати її станом (відсутності загроз, небезпек, захищеності від них, ефективного використання фінансових ресурсів, тощо), а інша – рівнем (задоволення фінансових інтересів, протидії ризикам, досягнення фінансової стійкості, незалежності, стабільності). Також використовується цільовий підхід, за якого фінансова безпека – це мета реалізації стратегій, фінансової політики, безпеко орієнтованих заходів в межах регулювання ринків фінансових послуг і їх учасників, або ж процесний підхід, відповідно якого фінансова безпека – це процес задоволення фінансових інтересів і використання фінансових ресурсів з мінімально можливими ризиками.

Досить поширеними є трактування, відповідно яких фінансова безпека розуміється як відсутність фінансових загроз ресурсам фінансової системи або фінансовим інтересам її учасників. Водночас, така ситуація в умовах зовнішньої відкритості економічної системи та з огляду на прагнення України увійти у європейський фінансовий простір, є радше міфічною, аніж реальною. Тому для використання у науковій та прикладній площинах є більш придатними дефініції, що вказують на мету забезпечення фінансової безпеки, на стан фінансової системи та рівень розвитку національного фінансового ринку, яких держава прагне досягти шляхом реалізації зважених фінансових рішень і ефективного управління фінансовими активами.

«Звісно, розвиток наукової думки у царині безпекознавства виступив каталізатором для появи великої кількості змішаних підходів до пояснення поняття фінансової безпеки держави. Спроби поєднання традиційних термінів у дефініцію, що якнайкраще та найповніше передала б сутність досліджуваної категорії – це необхідний і черговий етап еволюції науки про безпеку (секюрітології). Водночас, непрофесійне, безсистемне групування термінів, які описують характеристики фінансової безпеки або вживаються для

конкретизації процесу її забезпечення, у єдине визначення, довге та не зрозуміле не лише практикам, але і представникам наукової спільноти, не несе у собі ні прикладної, ні теоретико-методологічної цінності. Таким чином, виникає потреба у формуванні сучасного, лаконічного і зрозумілого визначення поняття фінансової безпеки держави» [2, с.19].

Воєнні дії на Сході країни, гібридна війна, євроінтеграція внесли свої корективи у розуміння поняття фінансової безпеки держави. Репутаційні ризики, спровоковані інформаційною війною проти України, негативно вплинули на рішення інвесторів щодо спрямування фінансових ресурсів в українську економіку. Водночас, допомога міжнародних фінансових організацій, у якій в останні роки відчувається гостра потреба, спричинила сильну фінансову залежність нашої держави від зовнішніх джерел фінансових ресурсів, що є свідченням незадовільного рівня її фінансової безпеки.

Перехід до ринкової економіки ставить фінансову безпеку у залежність від досягнутого рівня конкурентоспроможності. Тяжіння України до інтеграції із Євросоюзом призвело до входження на вітчизняний ринок фінансових послуг іноземних компаній. Їх фінансова спроможність, звичність до високих стандартів фінансового обслуговування, якість фінансових продуктів і послуг дозволяє швидко здобути конкурентні переваги перед вітчизняними фінансовими посередниками. Сприяє цьому і відсутність довіри споживачів до українського фінансового продукту, сформоване у загальній свідомості усталеним фактом, що «вітчизняне – неякісне» та підкріплене численними фактами невиконання фінансовими установами своїх зобов'язань перед клієнтами і партнерами. Тому сучасними характеристиками фінансової безпеки держави є рівень залежності її фінансової системи від зовнішніх джерел капіталу, конкурентоспроможність фінансового ринку, наявність потужних фінансових центрів для трансформації фінансових збережень у інвестиції та їх перерозподілу за різними секторами національної економіки.

Фінансова безпека на сучасному етапі розвитку економіки України – це здатність сформувати фундамент для досягнення цілей сталого розвитку.

Однією із пріоритетних є подолання бідності, у тому числі і через забезпечення доступності фінансових послуг. Таким чином, встановлюється зв'язок між фінансовою безпекою та фінансовою інклюзією. Важливе значення для підвищення рівня останньої має стан фінансової грамотності населення. Фінансова безпека держави – це у першу чергу фінансова безпека її громадян. Людина розумна фактично нині це – людина економічна. І її завдання – захистити себе від зниження рівня власного фінансового забезпечення, зберегти звичний рівень добробуту. Це стане можливим за умови накопичення первинного капіталу з різних джерел активного доходу та його розумне використання із застосуванням фінансових послуг, що покликані забезпечити збереження і примноження фінансових ресурсів. Та допоки розвиток вітчизняного фінансового ринку супроводжується численними банкрутствами фінансових установ, низьким рівнем ефективності фінансового регулювання і нагляду та відсутністю механізмів справедливого захисту прав споживачів фінансових послуг, про стан індивідуальної фінансової безпеки громадян, який би досягався без залучення процедур соціального захисту, вести мову зарано.

Поняття фінансової безпеки держави повинно формуватися на її здатності забезпечити фінансове підґрунтя для реалізації стратегічних цілей розвитку вітчизняної економіки. Навіть в умовах відсутності достатніх реальних фінансових активів, як то золотовалютні резерви, стабільні та об'ємні податкові надходження, якісні фінансові активи державних банків тощо, фінансова безпека визначатиметься можливістю їх отримання у мінімальні терміни для фінансування першочергових потреб. Залучення фінансових ресурсів не є критичним для нашого часу – відомо, що потужна економіка США – флагмана економічного розвитку у світі – побудована на кредитуванні. Однак, загроза для фінансової безпеки держави може міститися в умовах, на яких кошти позичаються, а відповідно, і у наслідках, що може мати для країни настання часу їх повернення. Тому фінансова безпека держави сьогодні – це здатність забезпечити фінансові інтереси усіх категорій стейкхолдерів, і не викликати

при цьому появу нових фінансових ризиків або інтенсифікацію негативного впливу традиційних їх видів на стан національної економічної системи.

Дозволимо собі ремарку щодо використання терміну «стейкхолдер» у багатьох сучасних дефініціях. На нормативно-правовому рівні вітчизняний законотворець визнає лише поняття «зацікавлені сторони». Однак, категорія стейкхолдерів є зрозумілою для європейських держав, вона не потребує додаткових пояснень під час укладання міжнародних угод і встановлення партнерських зв'язків. Отже, ще раз підтверджується необхідність модернізації вітчизняного законодавства для формування зрозумілого правового поля для ведення фінансово-господарської діяльності у єдиному європейському просторі. Водночас, у науковій площині постає завдання узгодження темінополя багатьох галузей економічної науки з тим, аби розширити межі спільних наукових досліджень, заходів, обмінів тощо.

«Отже, новітні підходи до розуміння поняття фінансової безпеки держави полягають у визначенні сутності цієї наукової категорії через рівень захисту фінансових інтересів держави, бізнесу і громадян під час процесів економічних трансформацій, викликаних глобалізацією, євроінтеграцією, зміною напрямку вектора зовнішньої економічної політики зі Сходу на Захід. Також фінансовою безпекою є рівень високий рівень фінансового суверенітету країни на міжнародній економічній арені. У центрі системи фінансової безпеки – людина економічна – громадянин, здатний забезпечити стан власного добробуту та індивідуальної фінансової безпеки шляхом отримання необхідних фінансових ресурсів із активних і пасивних джерел їх надходжень. Останні формуються через використання фінансових продуктів і послуг, якість та доступність яких мають забезпечити вітчизняні ринки фінансових послуг. Рівень їх розвитку та конкурентоспроможності – це ще два важливі параметри, що використовуються нині для визначення фінансової безпеки держави. Класичною характеристикою залишається здатність системи фінансової безпеки протидіяти негативному впливу небезпек і ризиків на фінансові процеси у країні із використанням для цього наявних і позичених фінансових ресурсів, однак, важливим є уточнення,

що позичення і залучення таких ресурсів не повинне формувати додаткові ризики для стану фінансової безпеки на національному рівні» [9, с.40-42].

Фінансова безпека у системі державної економічної безпеки є базисом для забезпечення національної безпеки країни в цілому і однією із фундаментальних основ її сталого соціально-економічного розвитку. Усвідомлення поняття фінансової безпеки на сучасному етапі розвитку наукової думки безпекознавства породжується великою кількістю його змістових трактувань. Тому важливим науково-методичним завданням є упорядкування існуючих дефініцій та формування універсального концептуального пояснення терміну фінансової безпеки держави.

Фінансову безпеку можна визначити як здатність фінансової системи країни на державному та регіональному рівні забезпечувати стабільний розвиток і відповідний захист фінансових інтересів громадян, господарюючих суб'єктів, регіонів і країни. Фінансова безпека країни може розглядатися з позиції забезпечення захисту пріоритетних фінансових інтересів усіх жителів держави, суспільства і країни в економічній сфері від внутрішніх і зовнішніх викликів, загроз, небезпек, ризиків, тощо.

Більш широке визначення поняття фінансової безпеки передбачає досягнення такого функціонального стану національної фінансової системи, при якому забезпечується стабільно високий рівень зростання фінансової спроможності економіки, гарантується задоволення фінансових інтересів та потреб усіх учасників фінансової системи, здійснюється контроль держави за рухом і використанням національних фінансових ресурсів, захист фінансових інтересів і стратегічних фінансових пріоритетів країни на національному і міжнародному рівнях.

Отже, досліджуючи поняття фінансової безпеки у системі економічної безпеки національної економіки країни, слід виходити з визначення рівноваги фінансової системи та її сталого розвитку у довгостроковій перспективі. Разом із тим, фінансовий розвиток може бути забезпечено або стримано різними факторами, що схиляє до думки про необхідність розгляду поняття фінансової

безпеки у прив'язці до термінів, які означають певні негативні обставини, породжені тенденціями економічної системи, як то фінансові та економічні загрози та ризики.

«Поняття фінансової безпеки держави у змістовому сенсі перебуває на перетині двох фундаментальних наукових категорій – «фінансова система» та «економічна безпека національної економіки». На думку сучасних дослідників проблем безпекознавства, «фінансова безпека розкриває стан фінансово-кредитної сфери, яка повинна характеризуватися збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю цієї сфери забезпечувати ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання» [27, с.102-103]. «У наведеній дефініції автор визначає фінансову безпеку на макрорівні як стан, певну характеристику фінансової системи, безпека якої у межах економічної теорії може бути визначена як такий рівень організації суспільних відносин, пов'язаних із формуванням, обігом, використанням публічних і приватних фінансів, що забезпечує мінімізацію загроз для процесу реалізації фінансових інтересів учасників такої системи. Таким чином, можемо погодитись з твердженням, що «фінансова безпека як складова економічної безпеки відображає фінансовий стан держави» [28, с.237]. Високий рівень державної фінансової безпеки означатиме фінансовий суверенітет, здатність до ведення діалогу в процесі формування глобального фінансового простору, можливість формування потужних фінансових центрів, брати участь на рівних з економічно розвинутими країнами світу в процесах розподілу капіталу та фінансового впливу на наднаціональному рівні.

«У сучасному світі жодна країна не може досягти стану національної безпеки без приділення уваги питанню фінансової захищеності своєї економічної системи від різного роду небезпек і загроз. Прихильники цієї парадигми стверджують, що «фінансову безпеку належить розуміти як частину національної безпеки країни, що являє собою процес створення умов стійкого функціонування фінансової системи в цілому або окремих її складових, запобігання виникненню фінансової кризи, порушення стабільності

грошового обігу або інших деструктивних явищ ринкової економіки»» [29]. Водночас, важко погодитись з автором наведеної дефініції щодо того, що фінансову безпеку можна вважати процесом. На нашу думку, процесний підхід варто використати для формування теоретико-методологічних засад забезпечення фінансової безпеки на різних рівнях економічної системи. Під забезпеченням фінансової безпеки держави пропонуємо розуміти сукупність процесів формування системи фінансової безпеки і управління нею з метою раціонального використання наявних у державі фінансових ресурсів для захисту і задоволення фінансових інтересів її населення, підприємницьких структур, окремих регіонів, а також для реалізації національних фінансових інтересів на міжнародному рівні.

«Популярністю серед вітчизняних безпекознавців користується науковий підхід, згідно якого «фінансова безпека – це стан фінансів і фінансових інститутів, при якому забезпечується гарантований захист національних економічних інтересів, гармонічний та соціально спрямований розвиток національної економіки, фінансової системи та всієї сукупності фінансових відносин і процесів у державі, готовність і здатність фінансових інститутів створювати механізми реалізації і захисту інтересів розвитку національних фінансів, підтримка соціально-політичної стабільності суспільства, а також формується необхідний і достатній економічний потенціал і фінансові умови для збереження цілісності й єдності фінансової системи навіть при найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів й успішного протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам фінансової безпеки»» [30, с.124-125]. «На нашу думку, вадою наведеної дефініції є надмірна конкретизація тих завдань, які постають перед суб'єктами системи фінансової безпеки та визначають завдання процесу управління нею на державному рівні. Крім того, в окремі періоди розвитку національної економічної системи, стратегічні орієнтири забезпечення фінансової безпеки держави можуть суперечити основним постулатам соціально спрямованого економічного устрою. Успіх публічного управління та адміністрування фінансової сфери в такій ситуації

полягатиме у розумному балансуванні фінансових інтересів держави та бізнесу з інтересами різних за параметрами соціального захисту верствами населення. З огляду на це, заслуговує на увагу та аналіз і наступне визначення фінансової безпеки: «під фінансовою безпекою розуміємо такий динамічний стан фінансових відносин, за якого б створювались сприятливі умови та необхідні ресурси для розширеного відтворення, економічного росту та підвищення життєвого рівня населення, удосконалення національної фінансової системи для успішної протидії внутрішнім і зовнішнім факторам дестабілізації фінансового стану в державі» [14, с. 241]. Така дефініція набуває актуальності з огляду на обрання Україною векторів сталого розвитку на стратегічну перспективу, серед цілей якого важливе місце віддано подоланню бідності, факт існування якої у сучасному суспільстві є ознакою прорахунків у державній фінансовій політиці та характеристикою недостатньо високого рівня як індивідуальної фінансової безпеки окремих громадян, так і країни в цілому.

«Однак, важливе значення фінансової безпеки громадян для підтримки її стану в національному масштабі, не завжди знаходить відображення у авторських дефініціях, і у окремих випадках є лише логічним висновком наукових умовиводів. Ревак І. О. відзначає, що «ефективне функціонування системи фінансової безпеки здійснюється через механізм забезпечення фінансової безпеки, сутність якого полягає у захисті національних фінансових інтересів, національних цінностей, недопущенні втрати фінансової незалежності та ефективному функціонуванні фінансової системи держави в цілому. Базовими елементами цього механізму є об'єкти та суб'єкти фінансової безпеки» [31, с.152]. Таким чином, в основу системи фінансової безпеки покладають національні інтереси, що мають фінансову природу або замовлення яких безпосередньо пов'язане з успішною організацією і реалізацією фінансових відносин у масштабах національної економіки країни. На противагу такій позиції, Дмитренко Е. С. наголошує, що «забезпечення фінансової безпеки – це діяльність, спрямована на захист фінансових інтересів особи, суспільства, держави, її адміністративно-територіальних утворень з метою

гарантування фінансової незалежності України та захисту її фінансової системи від внутрішніх і зовнішніх загроз» [32, с.63]. Таким чином, науковець у центр процесу гарантування фінансової безпеки держави ставить саме індивідуальні фінансові інтереси, а не загальнодержавні.

Погоджуємось, що одним із найбільш популярних, і на даному етапі розвитку науки безпекознавства уже класичним можна вважати системний підхід до визначення поняття фінансової безпеки. «Виходячи з теорії систем характеристики безпеки визначаються на основі аналізу причин розпаду системи (порушення стійкості, нестача ресурсів, некерованість). Основою фінансової безпеки є ефективність використання фінансових ресурсів та стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз» [33, с.120]. Варто звернути увагу і на те, що поняття «загроза», «ризик», «виклик», «небезпека» є концептуальними для конкретизації поняття фінансової безпеки як на мікро, так і на макрорівні. Майже усі дослідники проблем забезпечення економічної безпеки погоджуються з тим, що безпека – це стан захищеності від загроз або їх часткової чи повної відсутності, досягнути якої неможливо без вжиття ряду безпеко орієнтованих заходів. Тріо науковців – О. О. Столяренко, І. М. Лужецька, М. М. Сорочинська стверджують, що «фінансова безпека держави – це одна з важливих складових економічної безпеки, яка забезпечує захищеність інтересів держави у фінансовій сфері (бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем) та її захищеність від внутрішніх та зовнішніх загроз» [34, с.305]. Однак, зважаючи на важливе значення банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору у процесах досягнення цілей сталого розвитку національної економіки, зокрема, для забезпечення рівного доступу населення до фінансових продуктів, послуг, можливостей фінансового ринку, вважаємо за доцільне виділяти у межах грошово-кредитної системи банківську та небанківську сферу як окремі об'єкти у системі забезпечення фінансової безпеки держави.

Аналіз численних дефініцій фінансової безпеки економічних систем різного рівня складності засвідчив наявність характерну для більшості з них

типової вади – надмірну деталізацію, а відтак, недостатню лаконічність. Якщо враховувати той факт, що поняття фінансової безпеки на прикладному рівні має слугувати відправною точкою для розробки стратегій та концепцій забезпечення фінансової безпеки у національному масштабі і на рівні регіонів і підприємницьких структур, стає очевидною потреба у пошуку чіткого і невеликого за обсягом визначення досліджуваної категорії. Приходько В. П. вважає, що «стисло сутність фінансової безпеки можна визначити як стан економіки окремої країни, за якого забезпечується стійкість її фінансової системи, а кількісні та якісні складові грошових і валютно-фінансових відносин відповідають потребам сталого розвитку» [35, с.8]. Наведене визначення містить вказівку на тісний зв'язок і взаємозалежність стану фінансової безпеки та сталого економічного розвитку. Так, фінансова безпека держави є необхідною умовою для досягнення переважної більшості його цілей у економічній площині, характеризує здатність національної економічної системи віднайти ресурси для їх реалізації: «з позицій багатостороннього підходу, фінансова безпека – це захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень фінансової незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання» [10, с.267-268].

На прикладному рівні поширеним є суб'єктний підхід до визначення фінансової безпеки, оскільки для організації захисних механізмів для наявних у фінансовій системі ресурсів важливе значення має адресність завдань і обов'язків. Ковальчук М. В. вважає, що «фінансова безпека – це ефективний результат впливу суб'єкту (держави) на соціально (економічні та фінансові взаємовідносини, який реалізується державними фінансовими інститутами через створення ними сприятливих умов для розвитку фінансово(економічної системи держави)» [36, с.89]. Таким чином, основним суб'єктом процесу управління, а у його межах і регулювання стану фінансової безпеки на

макрорівні є держава в особі органів і інститутів, які відіграють провідну роль у формуванні фінансової політики, в межах якої і повинні реалізовуватись завдання забезпечення фінансової безпеки країни. Так, «фінансова складова національної економічної безпеки відображає стан та готовність фінансової системи держави до своєчасного й надійного фінансового забезпечення потреб установ державної влади чи ринкових інститутів у розмірах, достатніх для підтримки потрібного рівня економічної безпеки» [16, с.92]. У пропонованому визначенні містяться ознаки ресурсного підходу, суть якого полягає у визначенні поняття фінансової безпеки через наявність у держави ресурсів, необхідних для гарантування захисту її національних інтересів у фінансовій площині від негативних факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, що можуть чинити деструктивний вплив на міру їх задоволення.

Різновидом, а у окремих випадках – понятійним доповненням до системного підходу до визначення поняття фінансової безпеки держави є структурний підхід. У межах даного дослідження було встановлено, що системний підхід використовувався для висловлення думки про те, що фінансова безпека є однією зі складових системи економічної безпеки національної економіки держави. Водночас, структурний підхід дає вказівку на те, що і власна будова системи фінансової безпеки характеризується складною архітектонікою. «Фінансова безпека – це важлива складова держави та суспільства, яка є багаторівневою системою, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру і характер розвитку. При цьому головною метою фінансової безпеки держави має стати фінансова стабільність, незалежність та впевненість у майбутньому її громадян, за рахунок постійного зростання фінансових показників на душу населення» [37].

«Загалом, як стверджує Михайлюк В. В. «з наявних визначень можна виділити три підходи до тлумачення поняття «фінансова безпека». Перший підхід ґрунтується на понятті «захищеність», другий – на понятті «стан», а третій підхід визначає фінансову безпеку через поняття «стабільність»» [38]. Однак, результати проведеного нами дослідження теоретичного базису

формування категорійного апарату фінансової безпеки держави свідчать про більшу кількість параметрів для таксономії підходів до конкретизації сутності фінансової безпеки країни.

Одним із найбільш доречних для використання у практичній площині вважаємо визначення фінансової безпеки, запропоноване у Проекті Концепції фінансової безпеки України. Фінансова безпека макрорівня «розуміється як складова економічної безпеки, яка характеризує стан захищеності життєво важливих (ключових) інтересів держави, регіонів, підприємницьких структур та громадян у фінансовій сфері від впливу широкого кола негативних чинників (загроз)» [39, с.64]. У пропонованій дефініції присутні майже усі притаманні поняттю безпеки характеристики: стан, загроза, інтереси, захищеність, а також конкретизовані суб'єкти системи фінансової безпеки, фінансові пріоритети та потреби яких має бути покладено в основу механізму безпеки орієнтованого державного управління фінансовою сферою.

«Фінансова безпека є складником економічної безпеки та запорукою національної безпеки держави як здатності нації у цілому та державних органів влади зокрема попереджувати та протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам будь-якого характеру для збереження територіальної цілісності та незалежного розвитку держави, а також можливості захищати інтереси нації, суспільства та держави з метою примноження духовних і матеріальних цінностей». Наведена дефініція є свідченням усвідомлення зв'язку між рівнем фінансової безпеки та територіальною автономією і недоторканністю кордонів держави. Зважаючи на воєнні дії на Сході України, доходимо висновку, що поточний стан фінансової безпеки зазнає впливу нетрадиційних для нашої держави загроз і викликів, спровокованих воєнною агресією. Таким чином, питання забезпечення фінансової безпеки не втрачає актуальності, а от підходи до його виконання з огляду на нетипові умови функціонування національної економіки, потребують перегляду та модернізації.

«У загальному розумінні досягнення фінансової безпеки можна представити результатом ефективної фінансової політики, а фінансову безпеку

– необхідною передумовою ефективної фінансової політики» [40, с.272]. Таким чином, існує причинно-наслідковий зв'язок між політичними векторами розвитку фінансової системи та станом фінансової безпеки держави. Фінансова політика, орієнтована на забезпечення належного стану фінансової складової економічної безпеки національної економіки країни, може стати основою для розробки ефективної стратегії національної фінансової безпеки на довгостроковий період.

Вважаємо, що розуміння змістової сутності поняття фінансової безпеки держави в значній мірі залежить від економічного укладу, який визначає особливості організації і реалізації фінансових відносин на національному та глобальному рівнях. Характерні риси змістової палітри поняття фінансової безпеки національної економіки держави залежно від особливостей економічних систем великою мірою визначають традиції управління фінансовою безпекою на макrorівні за наявності різних устроїв національної економіки та представлено на рис.1.1.

Так, при соціалістичному економічному укладі фінансова безпека розуміється як рівень соціального захисту населення; її стратегічна ціль – досягнення високого рівня добробуту населення. При такій економічній системі спостерігається пріоритет індивідуальних фінансових інтересів над державними.

Планова економіка диктує розуміння того, що фінансова безпека забезпечується виключно державними органами, а захисні механізми застосовуються лише для державних фінансових інтересів.

За ринкової економіки безпека позиціонується як стан відсутності загроз або їх мінімальний рівень; усі управлінські зусилля спрямовуються на захист фінансових інтересів різних категорій стейхолдерів; у той же час – фінансова безпека – одна із конкурентних переваг держави у глобальній фінансовій системі, а забезпечення безпеки – завдання усіх учасників фінансових відносин.

В умовах інформаційної економіки фінансова безпека пов'язується з відкритістю та доступністю фінансових даних; оцінювання ризиків і загроз

проводиться на основі вичерпної інформації про їх наявність і можливі наслідки; стан фінансової безпеки визначає рівень довіри до фінансової системи.

І нарешті в реаліях цифрової економіки загрози фінансовій безпеці набувають наднаціонального характеру, а завдання забезпечення безпеки покладатиметься на користувача фінансових продуктів і послуг; водночас, фінансові інтереси держави зазвичай не враховуються, що може мати суттєві негативні наслідки для стану національної економіки.

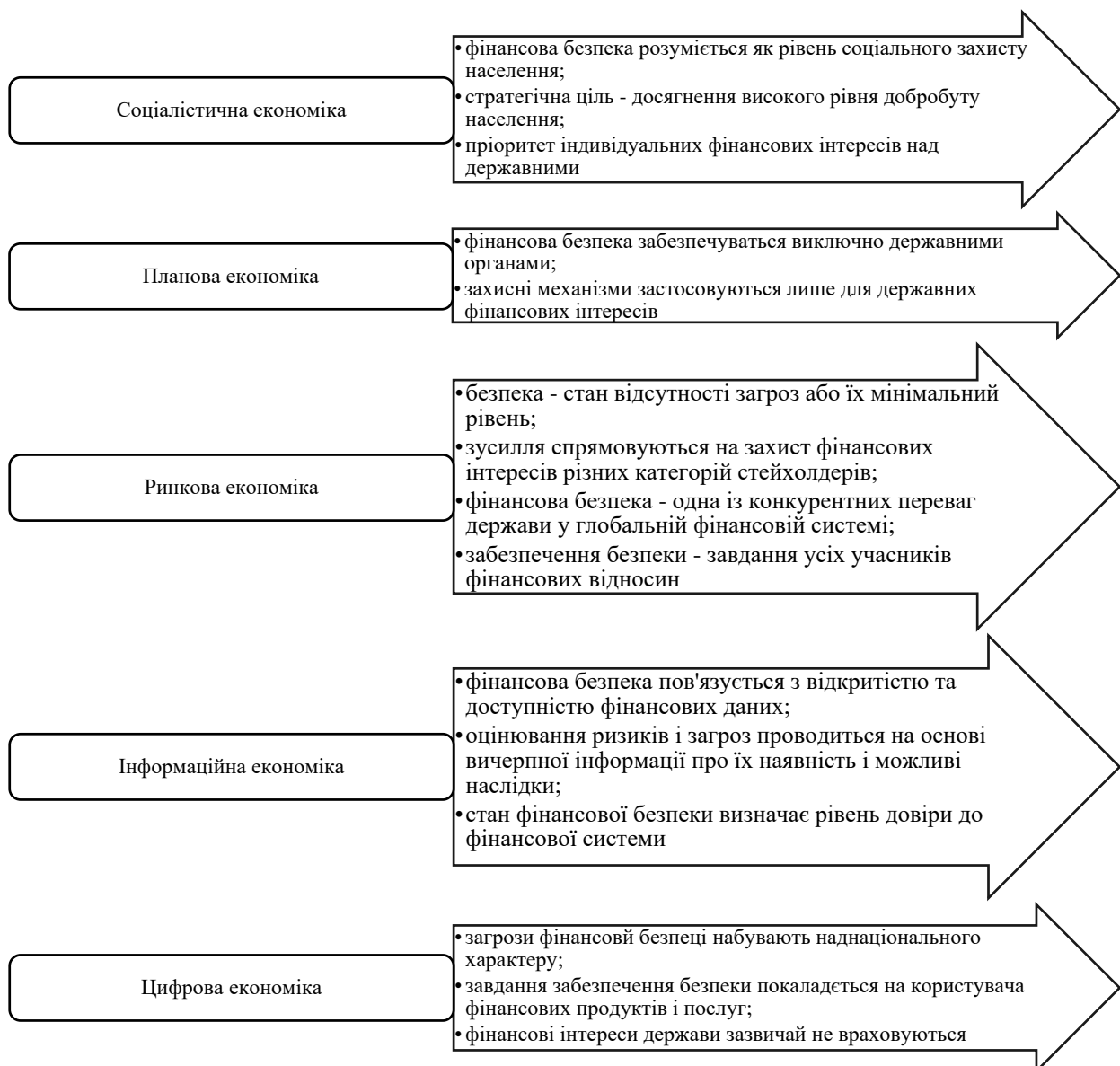

Рис. 1. Характерні риси змістової палітри поняття фінансової безпеки держави залежно від особливостей національних економічних систем (узагальнено авторкою)

Відмінності у розумінні сутності, а отже, і підходів до забезпечення стану фінансової безпеки держави, призвели до появи проблемних аспектів управління фінансовою безпекою на макрорівні у різні періоди сучасної економічної історії.

Зокрема, особливості менеджменту державної фінансової безпеки у часи соціалістичної економіки зводилися до:

- забезпечення стан соціального захисту населення через розподіл ресурсів фінансової системи;

- захист фінансових інтересів громадян є пріоритетним завданням у межах фінансової політики;

- метою безпеки орієнтованого фінансового управління є подолання бідності та забезпечення добробуту усіх верств населення через механізми державної фінансової підтримки;

- для фінансової системи держави фінансова стабільність є пріоритетом порівняно із фінансовим розвитком.

Планова економіка передбачала такі напрями забезпечення фінансової безпеки:

- централізоване використання фінансових ресурсів на усіх рівнях економічної системи відповідно до заданих орієнтирів;

- розробку плану заходів щодо протидії попередньо визначеним видам фінансових загроз і формування бюджетів компенсації їх негативних наслідків;

- тотальний державний контроль фінансової сфери та перебігу усіх фінансових процесів і їх безпеки;

- уніфіковані механізми реалізації фінансових продуктів і послуг, відсутність конкуренції на фінансовому ринку;

- пріоритет державних фінансових інтересів.

У період встановлення ринкових економічних відносин недоліки державного управління національною фінансовою безпекою виявились у:

- конфлікті між державними, індивідуальними фінансовими інтересами та інтересами бізнес-структур;

- конкуренції за фінансові ресурси у різних сферах національної фінансової системи;
- неефективності механізмів державного нагляду за станом ринків фінансових послуг;
- зростанням питомої ваги іноземного капіталу на фінансовому ринку.

Інформаційна економіка стала джерелом для нових викликів парадигмам управління фінансовою безпекою:

- забезпечення високого рівня прозорості фінансових процесів для формування інформаційної бази для прийняття безпеко орієнтованих управлінських рішень;
- визнання інформації ресурсом, що вимагає специфічних підходів до організації його захисту;
- усвідомлення значимості параметру швидкості прийняття рішень у царині управління фінансовою безпекою;
- зростання рівня репутаційних загроз для інвестиційного і ділового іміджу держави, фінансового сектору та його професійних учасників, інших форм бізнесу;
- доступність відомостей щодо результативності державної фінансової політики та можливість порівняння позицій стану фінансової безпеки різних країн світу стосовно одне одного.

Цифрова економіка вимагає нових підходів до управління фінансовою безпекою держави, оскільки реалізація традиційних функцій безпеко орієнтованого менеджменту не враховує такі аспекти, як:

- трансформація фінансового сектору в напрямі популяризації дистанційного фінансового обслуговування, що вимагає специфічних механізмів захисту безпеки фінансових операцій;
- поява та популяризація криптовалют; неврегульованість сфери їх емісії та обігу;
- низький рівень захисту прав учасників цифрових економічних відносин;

– збільшення масштабів тіньової економіки та невідконтрольних національним регуляторам фінансових відносин;

– реалізація фінансових відносин поза межами податкової та бюджетної сфер.

Таким чином, будь-який економічний устрій та формат організації економічних відносин у межах держави має свої особливості, що визначають проблеми методології управління фінансовою безпекою на макрорівні. «Станом на початок 2019 року до їх переліку можна віднести: відсутність стратегічних орієнтирів забезпечення фінансової безпеки держави; відмова від планування бюджетів на заходи протидії фінансовим загрозам і ризикам; посилення фінансової залежності національної економіки від рішень зовнішніх інвесторів; відсутність кадрового потенціалу для професійного публічного управління фінансовою безпекою; збільшення кількості фінансових ризиків і загроз; поява їх нових видів; відсутність інформаційно-аналітичного забезпечення процесу управління фінансовою безпекою, оцінювання її рівня, нагляду та контролю за її станом» [41].

«Пропонуємо фінансовою безпекою держави вважати стан наявності у фінансовій системі ресурсів, здатних задовольнити фінансові потреби і інтереси усіх категорій стейкхолдерів у спосіб, що якнайменше буде пов'язаний із ризиком їх втрати або неефективного використання всупереч фінансових очікувань держави та населення» [2, с.19].

Досліджені підходи до конкретизації поняття фінансової безпеки держави засвідчують, з одного боку, глибокий та своєчасний (з огляду на характерні для національної економіки України особливості та тенденції) інтерес до вивчення основ гарантування захисту фінансових інтересів і ресурсів держави засобами ефективною фінансовою політики, а з іншого – демонструють факт відсутності універсальної комплексної науково-методологічної бази для інформаційного забезпечення управлінських рішень уряду в напрямі забезпечення фінансової безпеки країни у найближчі роки та у стратегічній перспективі.

1.2. Роль та місце фінансової безпеки у системі економічної безпеки національної економіки

«Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», національна безпека розглядається як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз»» [42]. Економічну безпеку держави на макрорівні досліджують як основну складову національної безпеки, оскільки її стан безпосередньо залежить від економіки, ефективності, конкурентоспроможності та мобільності національних економічних систем і механізмів. Найважливішим завданням для державних владних структур будь-якої сучасної країни є збереження і зміцнення стану її економічної безпеки, особливо у контексті необхідності дотримання вектору сталого розвитку в умовах поширення тенденції до економічної і фінансової глобалізації. В Конституції України зафіксовано, що «забезпечення економічної безпеки є основною функцією держави та справою всього українського народу». Однак, низький рівень фінансової грамотності й досі не дозволяє більшості населення усвідомити вагомість економічного та фінансового суверенітету на національному рівні, а також виступає запобіжником до розширення меж фінансової інклюзії, поширення якої у масштабі України у перспективі дозволило б вирішити проблему необхідності пошуку зовнішніх джерел фінансових ресурсів для фінансування потреб захисту національних економічних інтересів.

На державному рівні поняття фінансової безпеки та економічної безпеки чітко розділяються. Під економічною безпекою владні структури розуміють «стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання» [43, с.2]. Фінансова безпека - це «стан

фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни» [43, с.3]. Таким чином, нормативно-правові документи не залишають простору для вільного трактування фінансово-економічної безпеки як одного поняття, однак, вітчизняні вчені демонструють авторські позиції щодо конкретизації його складових. Так, фінансова безпека держави – «важлива складова її економічної безпеки, такий стан існування держави, за якого можливим є забезпечення достатніми обсягами фінансових ресурсів її стабільного розвитку в довгостроковій перспективі, задоволення першочергових фінансових потреб та сприяння формуванню передумов для ефективного розвитку національної економіки» [44]. Вказівка на необхідність врахування довгострокових векторів економічного розвитку при забезпеченні фінансово-економічної безпеки держави засвідчує актуальність проблеми стратегічного управління і економічною, і фінансовою безпекою на макрорівні.

У табл. 1.1 узагальнено характерні риси існуючих підходів до розуміння сутності системи фінансово-економічної безпеки.

Проведений у попередньому підрозділі аналіз теоретичних підходів до визначення категорії «фінансова безпека» дає змогу вести мову про наявність відмінностей у думках науковців щодо змістової сутності цього поняття. У безпекознавстві нині домінують три вектори його ідентифікації у науковій площині. «Перший підхід базується на понятті «захищеність», другий – на понятті «стан», а третій домінуючим визначає поняття стабільності. У межах першого підходу, під фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки належить розуміти важливу складову частину економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності та конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів,

міру захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин, стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізми врегулювання і саморегулювання» [45].

Таблиця 1.1

Наукові погляди на дефініцію фінансової безпеки національної економіки у межах системного підходу [44]

Підхід	Для держави (макрорівень)
Безпека як стан	відсутності небезпек
	наявності достатньої кількості ресурсів для потреб національної економіки
	задоволення економічних і фінансових потреб бізнесу і соціуму
	захищеності від небезпек, загроз ризиків і їх негативного впливу
Безпека як засіб, можливість	протидії небезпекам, загрозам, ризикам
	покращення рівня економічної свободи
	збільшення інвестиційної привабливості
	створення умов для фінансово-економічного розвитку
Безпека як ознака, здатність	зваженої економічної політики
	ефективного розподілу національних ресурсів
	контролю негативного впливу небезпек, загроз і ризиків і здатність його компенсувати
Безпека як умова	фінансового суверенітету
	визнання на міжнародній економічній арені та у глобальній фінансовій системі
	здатності задовольнити національні економічні інтереси
	позитивного іміджу та репутації
Безпека як результат	раціонального використання ресурсів
	ефективної системи фінансового моніторингу, нагляду, контролю, регулювання
	проведення вдалої економічної і фінансової політики
	реалізації стратегії національної безпеки

«Система економічної безпеки держави, зважаючи на прийняті на національному рівні у 2013 році Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, містить такі складові, як виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпека. Остання має у своєму складі ще підсистеми другого рівня, такі як банківська безпека, безпека небанківського фінансового сектору, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека та грошово-кредитна безпека» [43]. Зустрічаються думки про необхідність виокремлення військово-економічної (досить актуально для

України у період з кінця 2013 року по нині), науково-технологічної, мінерально-сировинної, технологічної, інформаційної (актуальна через тривалу гібридну війну проти України) та безпеки власності (також досить актуальна складова, зважаючи на стан бізнес-клімату в державі та організацію захисту права власності у нормативній площині та на практиці).

«Міщук О.В. вважає, що організація системи фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання має здійснюватися на принципах наукової обґрунтованості, стратегічної обґрунтованості, планомірності, цільової спрямованості, оптимальності» [44]. «Немає заперечень та аргументів проти використання цього переліку принципів і на рівні управління фінансово-економічною безпекою держави. Перелік можна доповнити такими принципами побудови економічних систем, як комплексність (системність), достатність, раціональність, безперервність, пріоритетність, законність, своєчасність, взаємодія, компетентність, поєднання гласності та конфіденційності, координація, гнучкість, самостійність і відповідальність, централізація управління, контроль, активність, спеціалізація, удосконалювання, пріоритет заходів попередження тощо» [44]. Вважаємо, що конкретний набір принципів для організації та функціонування системи фінансово-економічної безпеки має обиратись із врахуванням наявних у суб'єкта ресурсів, а також з огляду на обраний ним тип системи забезпечення безпеки (табл.1.2).

Відсутність єдності у вирішенні питання щодо того, якою має бути структура комплексної макро чи мікро рівневої системи фінансово-економічної безпеки з одного боку призводить до ускладнення процесу її формування на прикладному рівні, а з іншого боку забезпечує гнучкість її архітектури та можливість застосування на практиці таких систем забезпечення фінансово-економічної безпеки, що будуть орієнтовані на специфіку функціонування того чи іншого суб'єкта.

Система фінансової безпеки належить до категорії емерджентних систем, адже комплексна система фінансової безпеки демонструє більш складні якості та характеристики, ніж її окремі функціональні підсистеми. Крім того, нові

якості система отримує в залежності від специфіки суб'єкта, для якого вона була сформована – промислове підприємство, фінансова установа, держава тощо.

Таблиця 1.2

**Недоліки сучасних підходів до формування фінансової безпеки
національної економіки як об'єкту управління у системі
національної економіки [44]**

Недоліки	Універсальна система	Специфіко орієнтована система	Фрагментарна система
Відсутність чітко визначеного переліку функціональних підсистем	Містить макисмально можливу кількість підсистем, навіть якщо їх наявність не є принципово важливою для об'єкта безпеки	Містить підсистеми, наявність яких необхідна для конкретного об'єкта безпеки, але вони не завжди професійно організовані та функціональні	Містить набір найбільш традиційних підсистем системи фінансової безпеки, зв'язки між ними часто є порушеними і неефективними
Неврегульованість прав і обов'язків суб'єктів системи	На суб'єктів управління безпекою покладається надто велика кількість різнопланових функцій	Права і обов'язки розподілено за сферами відповідальності, але виникнення раптових додаткових завдань викликає паніку і хаос	У виконавців немає чіткого переліку функцій, вони виконують завдання, у реалізації яких є необхідність у конкретний момент часу
Методологічна неузгодженість в оцінюванні стану системи	Не враховується факт емерджентності системи безпеки, і оцінювання її стану проводиться шляхом сумування оцінок станів усіх її підсистем	Необхідність введення додаткових параметрів оцінювання та запрошення експертів, зважаючи на специфічну будову системи	Відсутня періодичність оцінювання, а набір показників і суб'єкти для аналітичної роботи обираються в залежності від того, які підсистеми присутні, часто оцінювання проводиться не фахівцями у конкретній галузі
Відсутність вказівок на джерела ресурсного забезпечення	Вимагає наявності великої кількості різних видів ресурсів	Вимагає можливості залучення специфічних видів ресурсів, які у конкретний момент часу можуть бути недоступними	Дозволяє економити ресурси, але не дає змоги чітко спрогнозувати їх необхідну кількість на перспективу

«Емерджентність як властивість системи фінансової безпеки впливає на організацію процесу управління нею, що не завжди враховують державні

службовці. Тому проблема ефективного управління фінансовою безпекою на макро рівні не втрачає своєї актуальності. Особливий інтерес викликає специфіка стратегічного менеджменту безпеки, зважаючи на складність прогнозування небезпек, загроз і ризиків та їх впливу на ресурси і інтереси економічних систем у середньо та довгостроковій перспективах» [44].

«Велика кількість дослідників проблем економічної і фінансової безпеки звертають увагу на той факт, що фінансова безпека – це головна складова економічної безпеки країни тому, що фінанси – це основа економіки. Погоджуємось із тим, що фінансова безпека є надійним підґрунтям і важливою складовою економічної безпеки держави. І її рівень у першу чергу залежить саме від обсягів фінансових ресурсів, які необхідні для виконання управлінських, соціальних й економічних функцій владних структур. Без підтримки стану фінансової безпеки, держава не може вважатись незалежною у традиційному значенні цього поняття» [46, с.226].

Фінансовий імідж вітчизняної економіки, тенденції, що спостерігаються у фінансовій системі України, розвиток тіньового фінансового сектору, бюджетний дефіцит, податкові колізії та нестабільність курсів валют є з одного боку причинами, а з іншого – наслідками неефективної державної політики щодо забезпечення фінансової безпеки країни. Водночас, непросто організувати механізм управління фінансовою безпекою на макрорівні без чіткого розуміння усіх елементів, які потребують захисту від ризиків і загроз, вимагають послідовної координації управлінських процесів. Навіть після визначення на національному рівні основних складових фінансової безпеки держави – банківської безпеки, безпеки небанківського фінансового сектору, грошово-кредитної, валютної, боргової та бюджетної безпеки, у науково-методологічній площині залишається чимало питань, які стосуються характерних особливостей цих функціональних підсистем, здатності враховувати об'єктивні та суб'єктивні фактори їх розвитку та функціонування в управлінських процесах, ідентифікації небезпек і викликів, що негативно впливають на їх економічний потенціал. Розробка стратегічних документів, спрямованих на професійне

забезпечення фінансової безпеки держави в найближчій та віддаленій перспективах вимагає нових підходів до структуризації будови системи фінансової безпеки з тим, аби правильно відкалібрувати та точно таргетувати цілі безпеко орієнтованого управління національною економікою, спланувати ресурси, необхідні для задоволення фінансових інтересів стейкхолдерів, що є учасниками усіх підсистем фінансової складової національної економічної безпеки. З огляду на це, актуальним дослідницьким завданням є перегляд і уточнення змістової сутності різних складових системи фінансової безпеки держави, а також надання пропозицій щодо оновлення її традиційної структури.

«Українськими дослідниками неодноразово у науковій площині піднімалися проблемні питання забезпечення безпеки економічних відносин і процесів, перебіг яких відбувався у межах основних складових системи фінансової безпеки на різних її рівнях. Так, Зачосовою Н.В. чиняться спроби конкретизації специфічних рис функціональних підсистем системи фінансової безпеки держави у контексті розгляду їх як об'єктів управління у процесі забезпечення безпеки національної економіки «[11, 22, 23]; «Бабець І.Г., Івах О.В.» [47] «та Луцик-Дубова Т.» [48] «приділяють увагу проблематиці забезпечення бюджетної безпеки країни, Барановський О.І.» [49], «Лондар Л.П.» [50], «Вінічук М. В.» [51] «проводять дослідження теоретичних засад боргової безпеки держави, визначають загрози її стану та пропонують індикатори для його оцінювання, Кулінська А.» [52] «та Іличок Б. І.» [53] «цікавляться проблемами забезпечення валютної безпеки держави, у джерелах» [54, 55] розкриваються питання, присвячені розробці стратегії забезпечення банківської безпеки, а також проблемам та перспективам і чинникам, які впливають на цей процес; «безпека небанківського фінансового сектору розглядається у публікаціях таких дослідників, як Паєнтко Т. В., що вивчає питання безпеки фондового ринку в контексті зміцнення фінансової безпеки держави» [56] «та Бовсуновська Г. С., яка пропонує шляхи удосконалення методичного забезпечення визначення рівня фінансової безпеки страхового ринку» [57]; «тематика грошово-кредитної безпеки країни піднімається у

роботах таких науковців, як Дячек С. М., Панасюк О. О.» [58], «Рожко О. Д., Алексанян Р. М.» [59].

Однак, не зважаючи на усі напрацювання українських дослідників у спробах вирішити проблему структуризації внутрішньої архітекtonіки системи фінансової безпеки держави, ця тема не втрапить своєї актуальності, зважаючи на мінливість умов, у яких функціонує фінансова система України та необхідність оптимізації механізмів забезпечення фінансової безпеки держави в умовах обмеженості її фінансових ресурсів і часткової втрати власного фінансового суверенітету через залежність від зовнішніх фінансових надходжень та іноземного інвестиційного капіталу.

Аналіз фахової наукової літератури формує уявлення про систему фінансової безпеки держави як сукупність шести головних функціональних підсистем: банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору, боргової, бюджетної, валютної та грошово-кредитної безпеки. Водночас, існує одразу дві теоретико-методичні проблеми, пов'язані із існуючими парадигмами будови архітекtonіки її системи: по-перше, існують відмінності у трактуванні змістової сутності та розуміння механізмів управління щодо традиційних підсистем фінансової безпеки; по-друге, усе частіше науковцями пропонуються додаткові або альтернативні елементи у структурі системи фінансової безпеки держави, що викликає проблеми прикладного характеру на рівні забезпечення реалізації національних фінансових інтересів у різних секторах економіки. Так, наприклад, «Петренко Л.М. виділяє податкову безпеку як важливу складову фінансової безпеки країни, визначаючи це поняття на основі підходу Гнибіденко І. Ф. як «такий стан податкової системи, який характеризується стійкістю і стабільністю всіх її елементів, що передбачає спроможність захищати економічні інтереси держави і протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, можливість реалізації і розвитку податкового потенціалу країни, ефективне використання конкурентних переваг податкової системи в умовах глобалізації» [60, с.90]. Пропоновану дефініцію можна вважати класичною для безпекознавства та універсальною для визначення будь-якої зі складових

фінансової, економічної або національної безпеки при умові заміни словосполучення «податкова система» на інше аналогічне поняття. З огляду на це можна було б стверджувати, що податкову безпеку не варто було б виокремлювати у окрему підсистему фінансової безпеки на макрорівні. «Однак, цікавою та вартою уваги є пропонована структура податкової безпеки держави, яка встановлює взаємозв'язок між станом податкової системи (представлена такими елементами, як система податків і зборів і механізми розрахунку та сплати податків), рівнем податкової культури (передбачає ефективну взаємодію контролюючих органів і платників податків) та наявністю податкових ризиків, які впливають на податкову безпеку» [60]. «Специфіко орієнтоване визначення податкової безпеки пропонує Іщенко В.В. «податкова безпека – частина фінансової безпеки держави, що характеризується наявністю сформованої податкової системи, оптимальним рівнем оподаткування, який забезпечує достатнє наповнення за рахунок податкових надходжень дохідної частини бюджету для виконання державою своїх функцій, а також розвиток реально-го сектору економіки та соціальний захист населення» [61]. Зважаючи на тісний зв'язок між станом податкової та бюджетної безпеки, що прослідковується у наведеній дефініції, вважаємо за доцільне не надавати податковій безпеці статусу самостійної підсистеми фінансової безпеки державного рівня, а вважати її підсистемою третього порядку у складі бюджетної складової фінансової безпеки країни. Аналогічна пропозиція стосується і фіскальної безпеки держави, яку Баранецька О.В. визначає як «стан захищеності економічних інтересів держави у фіскальній сфері, який дає можливість у різних зовнішніх і внутрішніх умовах, незалежно від будь-яких загроз, забезпечити подолання спаду виробництва та стабілізацію економіки, досягнення різкого структурного зрушення економічних пропорцій на користь виробників, що працюють на задоволення потреб населення, стимулювання розвитку пріоритетних сфер діяльності та структурних перетворень, стримування інфляційних процесів, в достатній кількості надходження до бюджету для здійснення фінансування державних програм, створення

сприятливих умов для стимулювання ділової інвестиційної активності, стабільність в оподаткуванні тощо» [62]. Пропонована дефініція спрямовує до ототожнення фіскальної безпеки з податковою безпекою, а також містить характерні змістові особливості, притаманні бюджетній безпеці держави, водночас, широкий перелік цілей, які має на меті забезпечення фіскальної безпеки на думку Баранецької О.В., можна вважати надмірним і таким, що не реалізується у повній мірі в механізмі управління лише фіскальною або податковою підсистемами фінансової безпеки.

Бритова Г.В., Скрильник Є.В. вважають, що під фіскальною безпекою держави належить розуміти «стан захищеності фіскальних інтересів держави, підприємств та громадян, здатність бюджетно-податкової системи своєчасно виконувати функції, адекватно реагувати на виклики, протидіяти ризикам і загрозам зовнішнього та внутрішнього характеру» [63]. «Такий підхід можна назвати стейкхолдер орієнтованим, оскільки у центр поняття поставлено інтереси зацікавлених у високому рівні безпеки осіб. Лаконічність і зрозумілість змістової сутності є очевидними перевагами наведеної дефініції, однак, не переконують у необхідності виділення фіскальної складової у окрему підсистему фінансової безпеки на рівні із бюджетною. Новосад І.В. наполягає на необхідності звернення уваги наукової спільноти на проблеми митної безпеки» [64]. «Митна безпека визначається як «стан захищеності національних інтересів держави, підтримки торгівельної незалежності, стійкості, стабільності та здатності до вдосконалення митної системи, за якого забезпечується її гарантований захист і гармонійний розвиток суспільства» [65]. «Пропонуючи власну структуру системи фінансової безпеки, Прокопенко Н.С. та Тимошенко А.О. виокремлюють грошово-кредитну, банківську, валютну, фондову, інвестиційну, митно-тарифну, боргову, страхову та фіскальну безпеку, у складі якої виділяють ще і бюджетну та податкову складові» [66]. «Таким чином, науковці наполягають на тому, що фіскальна безпека є поняттям і об'єктом, ширшим за бюджетну та податкову безпеку, і погоджуються із доцільністю виокремлення митної складової у структурі фінансової безпеки

держави. Фіскальна безпека, на їх думку, це «складова частина фінансової безпеки держави, яка визначає рівень економіки країни, її фінансову незалежність за рахунок наповнення бюджету фінансовими ресурсами та ефективного їх розподілу і використання» [66].

«У своєму дослідженні Кривіцький В.Б. пропонує вектори вдосконалення митного контролю в Україні у контексті забезпечення фіскальної безпеки держави» [67], «що спрямовує нас до висновку про те, що митну безпеку раціонально виокремлювати як підсистему нижчого рівня у межах фіскальної або бюджетної безпеки держави. Підтримує ідею визначення фіскальної складової у системі фінансової безпеки країни і Касперович Ю.В.» [68].

«У структурі фінансової безпеки держави, запропонованої Прокопенко Н.С. та Тимошенко А.О. зустрічається поняття інвестиційної безпеки. Єрмак О.О. відзначає, що «під інвестиційною безпекою слід розуміти такий збалансований рівень (обсяг) власних та іноземних інвестицій, який стане основою для довгострокової позитивної динаміки економіки; зможе забезпечити достатній рівень фінансування науково-технічної бази; дозволить створити та розвивати інноваційні процеси та механізми. Тобто інвестиційна безпека – це одночасно і стан перебування економіки, і процес, який характеризує ефективність використання капіталовкладень» [69]. Таким чином, маємо у колі сучасних дослідників прихильників і станового, і процесного підходу, що використовуються у комплексі. «Для оцінювання рівня інвестиційної безпеки держави науковець пропонує використання кредитних рейтингів Moody's, Standard & Poor's та Fitch, що вказує на зв'язок інвестиційної безпеки з грошово-кредитною безпекою держави. Висоцька І. Б., Моравецька Н. В. погоджуються з Шевченко Л.С. та на основі процесного підходу визначають інвестиційну безпеку як «процес забезпечення стану інвестиційної сфери, за якого економіка здатна досягти і підтримувати рівень інвестиційних ресурсів для забезпечення сталого розвитку, зростання рівня конкурентоспроможності національної економіки і добробуту населення» [70]. Водночас, Мещеряков А.А. та Новікова Л.Ф. дотримуються думки, що «під

інвестиційною безпекою держави слід розуміти спроможність підтримувати виробничі нагромадження і капітальні вкладення на рівні, що гарантує необхідні темпи розширеного відтворення, реструктуризацію й технологічне переозброєння економіки. Інвестиційна безпека означає процес забезпечення такого стану інвестиційної сфери, за якого економіка здатна зберігати й підтримувати достатній рівень інвестиційних ресурсів в умовах дії внутрішніх і зовнішніх загроз, що необхідно для забезпечення стійкого розвитку і соціально-економічної стабільності країни, зростання конкурентоспроможності національної економіки населення» [71].

«Нетрадиційним підходом до структуризації системи фінансової безпеки держави є дослідження фінансової безпеки сектору державних фінансів України» [72-74]. «Шемаєва Л.Г. пропонує розуміння фінансової безпеки сектору державних фінансів позиціонувати як «стан забезпечення платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків державного й місцевих бюджетів, державних цільових фондів та ефективності використання бюджетних коштів» [75]. «Оскільки для оцінювання стану фінансової безпеки сектору державних фінансів дослідниця пропонує використати індикатори стану бюджетної і боргової безпеки, вважаємо за можливе об'єднати ці дві складові у системі фінансової безпеки держави у безпеку державних фінансів, як це раніше було запропоновано Зачосовою Н.В.» [76, 77].

Нині відсутній єдиний підхід до структуризації архітектури системи фінансової безпеки, і основними елементами (конкретний набір складових пропонується кожним дослідником безпекознавства), є: бюджетна сфера та державне регулювання фінансових ринків; небанківські фінансові послуги; фондовий ринок; грошово-кредитна сфера; страхування. З позиції функціонального підходу, фінансова безпека поділяється на: бюджетну; податкову; боргову; валютно-курсову, грошово-кредитну безпеку; безпеку банківської системи, фондового та страхового ринку; безпеку інвестиційно-інноваційної складової економіки (рис. 1.2).

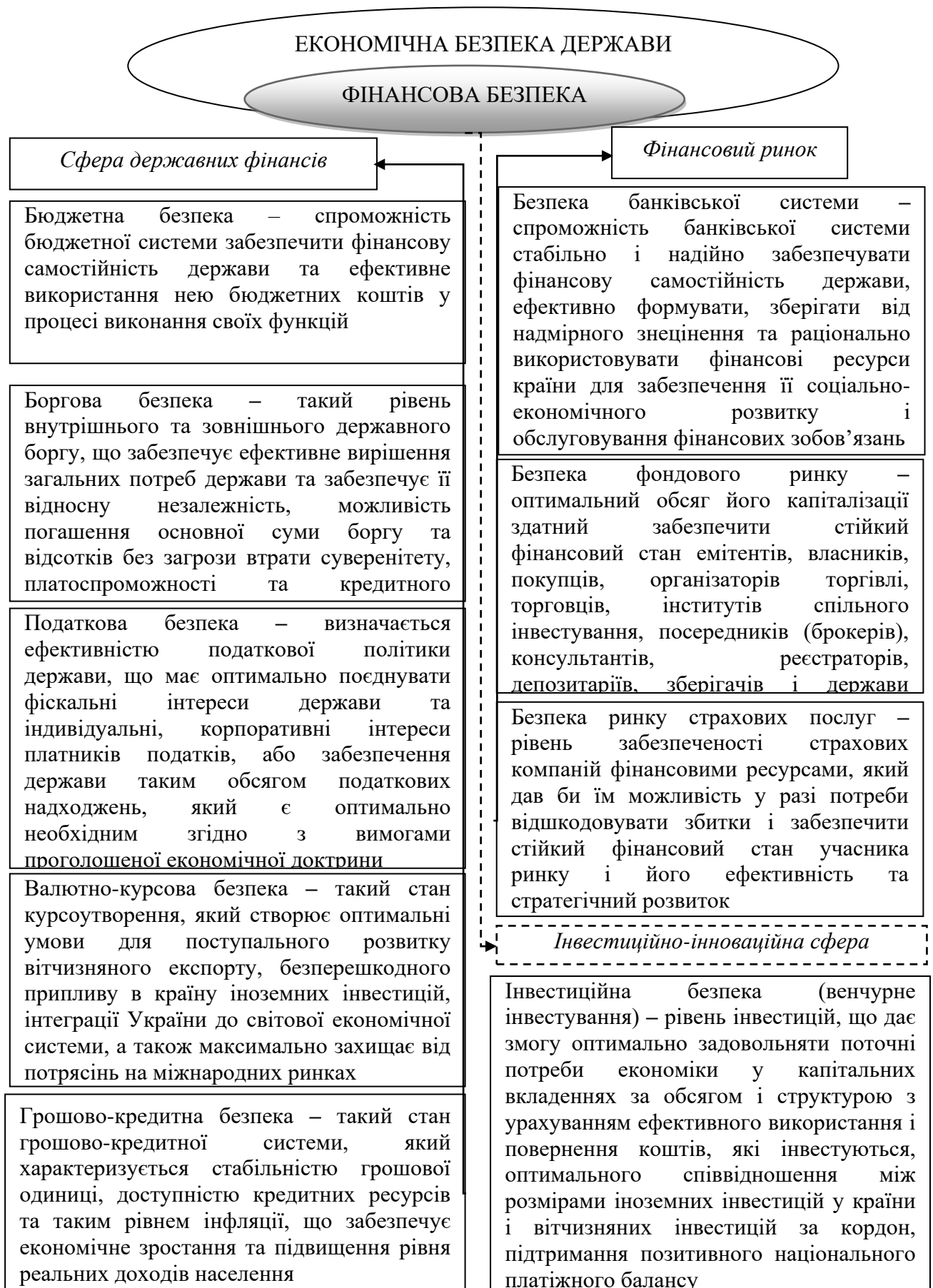

Рис. 1.2. Складові системи фінансової безпеки держави [46]

Серед фахівців точаться суперечки, чи варто окремо розглядати інвестиційну безпеку в якості функціональної складової системи фінансової безпеки. Однак, немає жодного сумніву, що розвиток інвестиційної сфери має важливе значення для стану економічної складової національної безпеки держави. Джерела забезпечення інвестиційного процесу є факторами розширеного відтворення, сталого, конкурентного і безпечного розвитку країни. Питання пошуку джерел інвестиційного капіталу в Україні є досить актуальним, у зв'язку з чим зусилля багатьох учених-економістів спрямовані на їх дослідження та винахід шляхів ефективного впровадження міжнародних інвестиційних проектів.

Джерела зростання інвестиційних ресурсів залежать від відповідних макроекономічних складових чинників: рівня ВВП; доходів і видатків держбюджету; доходів населення; вкладів населення в банках; індексу роздрібних і оптових цін; облікової ставки Національного банку України; чинної системи податків. Перераховані фактори формуються у площині внутрішніх фінансових відносин держави і їх позитивні або негативні значення в значній мірі залежать від рівня фінансової безпеки держави. Звісно, виникає причинно-наслідковий зв'язок – і стан розвитку інвестиційного сектору починає визначати окремі тенденції зміни показників фінансової складової національної економічної безпеки.

Резерви покращення рівня інвестиційної, а отже, і фінансової безпеки, вбачаємо у площині внутрішніх інвестицій. В Україні саме у домогосподарств з'являється основний надлишок фінансових ресурсів економіки, адже саме тут формуються заощадження приватних осіб. Мотивами заощаджень для домашніх господарств можуть бути: нагромадження коштів для придбання товарів довготермінового використання; скорочення поточного споживання з метою його поліпшення в майбутньому; отримання за рахунок заощаджень додаткових доходів; створення певного страхового фонду «на чорний день»; намагання усереднити споживання в часі у зв'язку з нестабільністю отримання доходів тощо. Домогосподарства більшу частину капіталу формують за

рахунок власних коштів і незначну — за рахунок кредитних ресурсів. Основним джерелом надходження власних коштів є заробітна плата.

Отже, подолання проблеми інвестиційного голоду потребує використання передусім внутрішніх резервів економіки, стимулюючи насамперед інвестування з боку домогосподарств. На сьогодні значною перепорою до залучення заощаджень на фінансовий ринок України є недовіра та необізнаність населення щодо функціонування фінансових інституцій в економіці ринкового типу. Тому слід втілити більш дієвий механізм захисту прав споживачів на фінансовому ринку, ліквідувати заборгованість із заробітної плати, яка є у деяких підприємствах, відновити довіру населення до державних гарантій. Надання фінансової допомоги з боку іноземного сектора має стати більш адресним, на відміну від сьогоднішнього кредитування «на розвиток економіки». Це у свою чергу сприятиме підвищенню ефективності використання отриманих коштів. Подальше удосконалення податкової системи, доопрацювання відповідних законів має бути спрямованим на зменшення відтоку доходів з легального сектора економіки.

Важливим джерелом інвестиційних ресурсів для кожної країни є фондовий ринок. Його стан та ефективність фінансових процесів, перебіг яких він опосередковує, є важливими чинниками стабілізації або дестабілізації стану фінансової безпеки держави. Однак в Україні фондовий ринок так і не набув належного розвитку з різних причин, головними з яких слід вважати: недовіру до нього, недостатню розвиненість інфраструктури ринку, невідповідність законодавчої бази, недостатній рівень національних заощаджень, корпоратизації економіки та ін. «Проте, розвиток і стабілізація фондового ринку спричиняє пошук інвестиційних джерел фінансування потреб економіки, оскільки саме ринок цінних паперів здатний генерувати фінансові потоки для акумулювання і перерозподілу потенціальних фінансових ресурсів, а отже, збільшити інвестування виробничого сектора економіки. Особливого значення набуває інвестування банківських фондів і майна в лізингові операції, завдяки яким здійснюються фінансові угоди відносно використання рухомого і нерухомого майна через оренду» [78].

Абсолютно всі елементи системи фінансової системи держави є взаємозалежними, тому стабілізація стану однієї із них матиме позитивний вплив у подальшому на стан усіх інших функціональних підсистем.

«Управлінські дії на кожному рівні економічної системи мають важливе значення для забезпечення фінансової безпеки держави і її фінансової стабільності та фінансового суверенітету (рис.1.3)» [46].

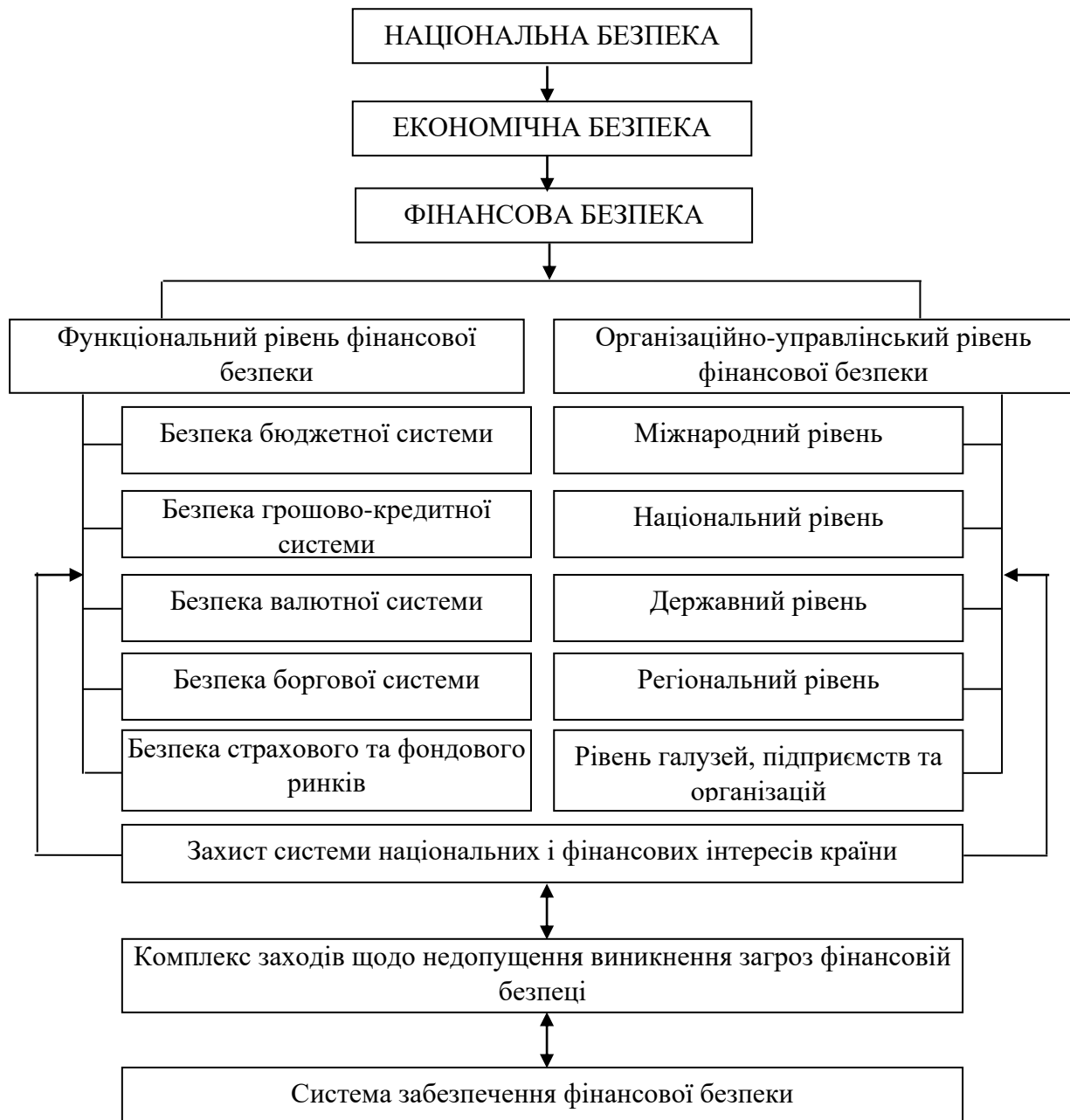

Рис. 1.3. Місце фінансової безпеки національної економіки у системі національної безпеки та рівні фінансової безпеки держави [46]

«У понятійно-категорійний апарат безпекознавства варто додати термін «публічні фінанси». Зокрема, він згадується у публікаціях, присвячених створенню та функціонуванню Національного бюро фінансової безпеки (НБФБ). Так, «мета і завдання діяльності, відповідно до другої статті законопроекту про НБФБ, – це забезпечення фінансової безпеки держави шляхом побудови та дієвого функціонування системи своєчасного виявлення та усунення системних загроз у сфері публічних фінансів, запобігання їх виникненню у майбутньому» [79]. Березовська С.В. визначає публічні фінанси як «систему економічних відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання грошових фондів, необхідних для виконання завдань та функцій держави, органів місцевого самоврядування, інших фондів, визначених державою публічними, та необхідних для забезпечення та задоволення суспільних потреб, а також пов'язані зі здійсненням контролю за ефективним і цільовим використанням цих фондів коштів» [80].

Враховуючи усі зазначені факти, можна запропонувати таку структуру системи фінансової безпеки держави (табл.1.3). Пропонована структуризація та універсальна авторська дефініція для характеристики підсистем фінансової безпеки держави можуть бути корисними на прикладному рівні у процесі планування заходів державного управління фінансової безпекою України.

Стабільність та ефективність функціонування будь-якої держави в умовах товарно-грошових відносин забезпечується стійкістю її фінансової системи, виконання нею найважливіших стратегічних завдань збереження обсягів фінансування державних витрат із державного бюджету, а також тісним взаємозв'язком державних фінансів з усіма іншими системоутворюючими елементами фінансової системи. В умовах розгортання кризових явищ у світовій економіці вразливість фінансової системи дозволяє вести мову про пріоритетне значення забезпечення фінансової безпеки в системі економічної і національної безпеки держави.

Особлива роль фінансової безпеки в системі економічної безпеки держави обумовлена впливом ряду причин таких, як вплив економічних процесів і явищ

на фінанси, що особливо яскраво проявляється в умовах криз і протиріч економіки; взаємозалежність і взаємозумовленість економіки і фінансів, оскільки будь-яка економічна ініціатива, яка приймається як на рівні держави, так і на рівні підприємницьких структур і недержавних учасників економічних відносин, потребує фінансування.

Таблиця 1.3

Складові системи фінансової безпеки національної економіки [81]

Підсистеми першого рівня	Підсистеми другого рівня	Підсистеми третього рівня	Підхід до визначення
Безпека фінансового ринку	Банківська безпека	Безпека банківських установ	Стан захищеності процесів задоволення національних фінансових інтересів у різних секторах і функціональних напрямках фінансової системи та фінансової діяльності її учасників від зовнішніх і внутрішніх загроз, що водночас, забезпечує ефективність функціонування системи економічних відносин, пов'язаних із реалізацією фінансових орієнтирів розвитку економіки
		Безпека банківської системи	
	Безпека небанківського фінансового сектору	Безпека страхового ринку	
		Безпека ринку небанківських кредитних установ	
		Безпека ринку недержавного пенсійного забезпечення	
Грошово-кредитна безпека	Валютна безпека	-	
		Безпека фондового ринку	
	Інвестиційна безпека	Емісійна безпека	
		Монетарна безпека	
Безпека публічних фінансів	Бюджетна безпека	Фіскальна безпека	
		Митна безпека	
		Податкова безпека	
	Боргова безпека	Внутрішня боргова безпека	
		Зовнішня боргова безпека	

Отже, до складових системи фінансової безпеки національної економіки запропоновано віднести як підсистеми першого рівня – безпеку фінансового ринку, грошово-кредитну безпеку та безпеку публічних фінансів. Підсистемами другого рівня в авторському підході стали: у межах безпеки фінансового ринку – банківська безпека та безпека небанківського фінансового сектору; у межах кредитно-грошової безпеки – валютна безпека, інвестиційна безпека, монетарна безпека; у межах безпеки публічних фінансів – бюджетна безпека та боргова безпека. Підсистемами третього рівня запропоновано вважати безпеку банківських установ, безпеку банківської системи, безпеку страхового ринку, безпеку ринку небанківських кредитних установ, безпеку ринку недержавного

пенсійного забезпечення, безпеку ринку лізингу, безпеку фондового ринку, емісійну безпеку, фіскальну безпеку, митну безпеку, податкову безпеку, внутрішню боргову безпеку, зовнішню боргову безпеку.

«Фінансова система є однією із найбільш привабливих сфер для вчинення протиправних посягань, оскільки її функціонування пов'язане з накопиченням, розподілом і використанням фінансових ресурсів як держави, так і приватних суб'єктів господарювання. Разом із тим, порушення її нормального функціонування спричиняє виникнення істотних диспропорцій у фінансовій діяльності держави. В результаті знижуються темпи розвитку виробництва, послаблюється потік надходження інвестицій, що негативно впливає на наповнення державного бюджету. Все це обумовлює необхідність вироблення і реалізації державної політики забезпечення фінансової безпеки України» [82, с.186].

Таким чином, потребують дослідження теоретико-методологічні засади забезпечення фінансової безпеки держави на сучасному етапі розвитку вітчизняної фінансової системи та в умовах подолання національною економічною системою кризових явищ воєнного періоду.

1.3. Основи забезпечення фінансової безпеки національної економіки

Важливою складовою управління довгостроковим розвитком національної економіки виступає механізм забезпечення фінансової безпеки. При низькому рівні фінансової безпеки неможливо у національному масштабі підтримувати стан фінансової незалежності, економічної стабільності та сталого економічного розвитку держави в цілому. На початку 2019 року стан національної безпеки України характеризується деструктивним впливом ряду фінансових загроз на економічну систему, серед яких особливо руйнівними у фінансовій площині є такі, як боргова залежність від держав-донорів,

корумпованість механізму управління фінансовою системою, зростання масштабів тіньового сектора економіки, регрес банківської системи, тощо. З огляду на це, актуальними стають наукові дослідження, спрямовані на: вдосконалення методичного забезпечення моніторингу фінансового стану національної економіки; своєчасну ідентифікацію внутрішніх і зовнішніх загроз фінансової природи походження з метою раннього виявлення тенденції до поширення кризових явищ у економічній системі; контроль за виконанням заходів щодо формування системи фінансової безпеки й оцінювання отриманих результатів шляхом використання фінансового інструментарію. «Ці та інші вектори дослідження проблем безпекознавства формують теоретико-методологічну основу механізму запобігання кризовим явищам в економіці з метою забезпечення фінансової стабільності та фінансового суверенітету на мікро та макрорівнях» [44].

«Методологічні та прикладні проблеми забезпечення належного рівня фінансової безпеки дедалі частіше привертають увагу вітчизняних і закордонних науковців, і в останні роки стали предметом дослідження як у монографічних працях» [76, 77], «так і у фахових публікаціях таких вчених, як Михайлюк В.В.» [38], «Владичин У., Скоморович І., Лобожинська С.» [83], «Йозеф А.Г., Бухтіярова А., Чорна С., Ястремська О., Болгар Т.» [84], «Халатур С., Павлова Г., Жиленко К.» [85], «Блакута Г., Ганущак Т.» [86], «Кирило М., Ключко А., Журавльов Д., Явадов Г.» [87] «та інших» [18, 88, 89]. Велика кількість наукових досліджень, у яких конкретизуються особливості природи походження та складові елементи механізму фінансової безпеки макро та мікрорівневих економічних систем доводять, що кількість проблемних питань безпеки орієнтованого управління залишається значною, а тому обрана наукова тематика на разі є актуальною.

Збереження ефективної системи фінансової безпеки потребує з'ясування і класифікації явищ, настання чи реалізація яких безпосередньо чи опосередковано може стати загрозою будь-якому суб'єкту фінансової безпеки. Всі загрози, що мають вплив на стан фінансової безпеки країни, за параметром

джерела виникнення, поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішні загрози – загрози на мезо- та мікро-економічному рівнях, а зовнішні включають в себе негативні фактори, дія яких проявляється на макрорівні.

Загалом внутрішні загрози – це фактори, події чи явища, що перебувають полі зору органів державної влади, і на які вони мають суттєвий регуляторний вплив. Зовнішні загрози – це такі фактори, події чи явища, на які держава у особі владних структур не має значного впливу, а отже, необхідно ураховувати можливі наслідки цих загроз для економічної системи макрорівня при реалізації безпеки орієнтованої фінансової політики.

До внутрішніх загроз фінансовій безпеці України станом на початок 2019 року можна віднести: неефективне регулювання фінансової сфери; недостатній рівень золотовалютних резервів; зменшення як інвестиційної, так і інноваційної активності; недосконалість податкової системи та ухилення від сплати податків; дефіцит бюджету; тінізацію та криміналізацію економіки та зокрема фінансового сектору; критичний стан ринку державних цінних паперів; високий рівень корупції; нелегальний відтік капіталу за межі країни; низький рівень біржової активності на фондовому ринку; великі розміри державного боргу; нерозвиненість фінансового та страхового ринків; низький рівень капіталізації банківської системи, тощо.

Проте, у сучасному світі стан фінансової безпеки країни більшою мірою дестабілізується від дій зовнішніх загроз, виникнення яких спричинене такими факторами, як: швидкі процеси інтернаціоналізації і глобалізації світового господарства та фінансово простору; обмеженість доступу до зарубіжних фінансових ринків; збільшення конкуренції між державами у фінансовій сфері; залежність національної економіки від міжнародних кредитів; виникнення загрозливих кризових тенденцій світової фінансової системи. До конкретних зовнішніх загроз фінансовій безпеці України станом на початок 2019 року фахівці відносять: від’ємне зовнішньоторговельне сальдо; активну інтеграцію міжнародних фінансових організацій у національну фінансово-кредитну сферу; неефективне використання зовнішніх кредитів, різних форм і видів зовнішньої

фінансової допомоги; фінансову залежність національної економіки від зовнішніх джерел фінансування; збільшення обсягів іноземного капіталу у тіньовому секторі економіки країни; зростання зовнішнього боргу країни тощо.

Кожна з зазначених загроз значною мірою впливає на стан фінансової безпеки держави, а спроби їх нейтралізації можуть проводитись різноманітними методами, які в подальшому дають кардинально різний ефект для функціонування і розвитку національної фінансової системи.

Пріоритетними заходами для зміцнення стану фінансової безпеки України в управлінській площині у найближчій перспективі мають стати:

- комплексний підхід до реформування бюджетного процесу на державному, місцевому рівнях і рівні міжбюджетних відносин, в аспекті підвищення рівня результативності бюджетних витрат за рахунок застосування програмно-цільових засад фінансової діяльності, орієнтації бюджетної системи на досягнення конкретних стратегічних цілей;

- розробка стратегії зменшення дефіциту бюджетів за допомогою збільшення доходного потенціалу;

- зниження обсягу зовнішнього боргу методом прямого зменшення чистих зовнішніх запозичень і погашення довгострокових запозичень реального сектору економіки;

- забезпечення потреб економічного зростання за допомогою розробки та впровадження збалансованої грошово-кредитної політики, стабілізації національної грошової одиниці та зменшення рівня інфляції;

- призупинення відтоку капіталу за межі країни;

- оптимізація структури золотовалютних резервів за допомогою збільшення в них частки самого золота;

- створення придатних умов для функціонування та розвитку ринку цінних паперів;

- чітке визначення прав і обов'язків емітентів й інвесторів шляхом розробки ефективної системи державного регулювання ринку капіталу, посилення контролю за дотриманням вимог законодавства та запобігання шахрайству.

Пріоритетним напрямом зміцнення фінансової безпеки України є реформування бюджетної системи, а тому необхідно врегулювати процес щорічного прийняття державного бюджету, регламентувати процедуру його підготовки та передбачити відповідальність за порушення бюджетного процесу.

Пріоритетним вектором збільшення рівня фінансової безпеки на даний момент є зменшення зовнішнього державного боргу шляхом погашення попередніх кредитів і мінімізації подальшого залучення іноземних коштів; визначення чіткої програми використання державних фінансів і підвищення результативності здійснених витрат. Також слід розробити програму щодо скорочення бюджетного дефіциту шляхом збільшення вітчизняного доходного потенціалу і ліквідувати прихований дефіцит.

Зміцненню системи фінансової безпеки сприятиме й удосконалення монетарної і валютної політики за рахунок збереження економічного зростання за допомогою лібералізації характеру грошово-кредитних відносин замість спрямування їх на зменшення інфляції, а також подолання дефіциту платіжних засобів і частки готівки в обсязі грошової маси, що, в свою чергу, призупинить збільшення обсягів тіньової економіки.

Одним із найважливіших заходів забезпечення фінансового суверенітету держави є припинення відтоку вітчизняного капіталу за межі країни. Експерти у сфері економіки оцінюють відтік капіталу щорічно в сумі 3-5 млрд дол. Для того, щоб мінімізувати це явище, необхідно створити якісно нову систему контролю міжнародних розрахунків українських резидентів й удосконалити нормативно-правову базу, яка регламентує вивіз капіталу України.

Подальше розв'язання проблеми боргової залежності та нестабільності стану фінансової безпеки України буде залежати від того, наскільки виваженими й обґрунтованими будуть дії у сфері державного запозичення та управління державним боргом.

Оскільки можливості зменшення боргового навантаження на економіку України через реструктуризацію мають свої межі, у рамках державної політики владним структурам необхідно поступово переходити від переоформлення

платежів до стратегічного управління державним боргом, тому варто вносити радикальні зміни в політику державних запозичень. Адже ситуація, коли 84% запозичень направлені на фінансування бюджетного дефіциту і лише 2% – на інвестиційні проекти, неприйнятна з позиції необхідності забезпечення сталого економічного зростання економіки країни.

Значною мірою негативно впливає на забезпечення фінансової безпеки України поширення тіньового сектора, обсяги якого, за експертними оцінками, досягли близько 60% ВВП. За даними Фонду «Інтелектуальна перспектива» і Центру соціальних експертиз Інституту соціології НАН України, 45% українців наразі працюють у «тіні». Загалом, сукупний тіньовий капітал українців становить близько 40 млрд дол.

Також значний вплив на забезпечення фінансової безпеки України має явище корупції. Воно пронизує всі гілки державної влади. Здирництво вітчизняних чиновників відчули на собі не лише українські громадяни, а й іноземні інвестори. Корупція негативно впливає на міжнародний імідж України та перешкоджає надходженню іноземних інвестицій. Так, за даними експертного опитування, проведеного Центром Разумкова, близько 80% закордонних експертів негативним фактором для економічного розвитку назвали корумпованість влади. Оцінюючи ситуацію, близько 80% опитаних експертів вважають, що в першу чергу іноземному бізнесу в Україні заважає корумпованість чиновників.

Втілення у життя усіх перерахованих заходів стабілізації стану фінансової безпеки держави на оперативному та стратегічному рівнях потребує збалансування та комплексної взаємодії всіх гілок влади, що забезпечить можливість економічного зростання України у довгостроковій перспективі [46], оскільки фінансова складова національної безпеки держави є ресурсною основою та фундаментом системи її економічної безпеки. Без належного фінансового забезпечення, дотримання фінансового суверенітету та стабільного ефективного функціонування фінансової системи жодна країна світу не здатна гарантувати захист своїх національних інтересів на міжнародній економічній арені.

Мінливість зовнішнього й внутрішнього бізнес-середовища, зміна глобальних економічних умов і поява нових фінансових технологій вимагають ініціювання нових досліджень питань забезпечення фінансової безпеки на національному рівні із використанням державного впливу на цей процес.

«Значною проблемою для стану вітчизняної фінансової безпеки визнається дестабілізація банківської системи, найбільш помітним проявом якої є стрімке скорочення кількості банківських установ в Україні. Для порівняння: впродовж 1998-2013 років (15 років) з фінансового ринку було виведено 34 неплатоспроможних банки, а вкладники отримали від Фонду гарантування вкладів фізичних осіб 5,8 млрд. грн., а за 2014-2015 роки державним регулятором – Національним банком України – виведено 63 банки і виплачено вкладникам 54 млрд. грн. Тенденція до скорочення кількості банківських установ продовжується з 2013-го по 2019 рік. На початок 2013 року ліцензії мали 176 банківських установ, а у січні 2019 року таких установ залишилось 77» [90].

Характерною особливістю ведення вітчизняного бізнесу і водночас загрозою для стану фінансової безпеки держави є ухилення від сплати податків і необхідність більш ефективної фіскальної політики. Адміністрування податків, забезпечення податкової безпеки здійснюється в межах державного управління національною економікою, що свідчить про тісний зв'язок проблематики безпекознавства, економіки, менеджменту та публічного управління та адміністрування у науковій і прикладній площинах.

Національна економіка традиційно відчуває стабільний багаторічний хронічний дефіцит торгового балансу в Україні, який становить від п'яти до семи мільярдів доларів на рік. Компенсація цього дефіциту відбувається за рахунок усе нових запозичень із різних джерел, що суперечить усім економічним законам та нормам раціональної фінансової поведінки. Постійний пошук джерел покриття дефіциту призвів до стійкої залежності вітчизняної економіки, а отже, і економічної політики, від російського капіталу, що за

теперішніх обставин формує для фінансової безпеки держави колосальні загрози та ризики.

Суттєвою і також, на жаль, традиційною для фінансової системи України проблемою є знецінення національної валюти. Можна назвати одразу кілька причин, які привели до знецінення гривні впродовж 2014-2019 років. По-перше, це активізація політичних ризиків у державі, зменшення позитивних очікувань міжнародних експертів у зв'язку із воєнними діями на Сході країни та революційними настроями серед населення. Водночас, у цей період знизилась і темпи світового економічного розвитку в цілому. Внаслідок цього суттєво зменшився попит на групи товарів, на експорті яких спеціалізується Україна, зокрема таких, як зерно, метал, хімія тощо. По-друге, іноземні банки, що провадять діяльність на вітчизняному фінансовому ринку, всі свої заощадження конвертують в тверду валюту, створюючи таким чином надмірний попит на неї. Додатковим каталізатором є і фінансова поведінка населення, що через недовіру до національної валюти також надає перевагу заощадженням у доларах або євро.

Україна повинна стежити за світовими фінансовими трендами, не втрачати жодного шансу для підвищення рівня інвестиційної привабливості національної економіки і використовувати нові технології та інновації в фінансовому секторі, у першу чергу для підвищення якості та доступності фінансових продуктів і послуг для бізнес-структур і населення.

Таким чином, для забезпечення фінансової безпеки України необхідним є вирішення на державному рівні наступних завдань, як:

- забезпечення стійкості фінансової системи шляхом оптимізації бюджетної і податкової політики як на національному, так і на місцевому рівнях;

- мінімізація залежності регіонів від центрального бюджету, нормалізації фінансових потоків;

- стабілізація стану та підвищення рівня стійкості банківської системи;

– «зниження рівня зовнішнього та внутрішнього боргу та забезпечення фінансових умов для активізації інвестиційної та інноваційної діяльності за рахунок власних і залучених фінансових ресурсів» [91].

«Важливою складовою процесу забезпечення фінансової безпеки держави є елемент підтримки належного стану фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. Неодноразово авторитетними дослідниками проблем безпекознавства доводився тісний зв'язок стану фінансової безпеки макро та мікрорівневих соціально-економічних систем» [92, с.52]. «Проблематика забезпечення фінансово-економічної безпеки на рівні підприємницьких структур знайшла відображення у роботах багатьох вітчизняних дослідників. Так, Зачосова Н. В. пропонує концептуальні засади формування комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств і фінансових установ України» [93], «а також окреслює перспективні у сучасних економічних умовах напрями забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності» [94]. «Герасименко О. М. опікується питаннями формування системи складових економічної безпеки торговців цінними паперами» [95], «колектив дослідників» [96] «пропонує структурно-функціональну модель системи економічної безпеки підприємства у якості елемента забезпечення фінансово-економічної безпеки вітчизняних бізнес-структур, а Занора В. О. вивчає можливості управління системою економічної безпеки підприємства на основі проектного підходу» [97]. «Механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки держави має свої характерні особливості, як стверджує джерело» [98].

«Науковці Іващенко О. В., Гельман В. М. досліджують основи забезпечення фінансово-економічної безпеки держави» [30, 99], «Гончар В. Г. відшукує причинно-наслідкові зв'язки між станом фінансово-економічної безпеки держави та рівнем фінансово-економічної безпеки учасників економічної системи» [100], «Ковальчук А. Ю. пропонує систему сучасних принципів механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки країни» [101]. Таким чином, у вітчизняній науковій площині в цілому закладено основи

для розробки концептуальних засад забезпечення фінансової безпеки на мікро та макро рівнях, однак, для забезпечення дієвості механізму управління фінансово-економічною безпекою вони потребують систематизації та впорядкування.

Погіршення функціонального стану суб'єктів господарської діяльності, їх масові банкрутства, ліквідація та залишення ринку чинять негативний вплив на стан фінансової безпеки держави, зокрема, через недоотримання надходжень до бюджетів різних рівнів, збільшення соціального тягаря через підвищення рівня безробіття, скорочення обсягів внутрішніх фінансових інвестицій, тощо. На сьогоднішній день під впливом динамічних змін економічного та політичного середовищ значна частина підприємств в Україні та світі знаходиться у кризовому стані або стані банкрутства. Нестабільність на макрорівні та відсутність досвіду роботи вплинули на виникнення та загострення кризових явищ на значній кількості вітчизняних підприємствах. Окрім того, в умовах жорсткої ринкової конкуренції, яка посилюється під впливом зростання рівня зовнішньоекономічної торгівлі, зокрема з країнами Європейського Союзу, кожне підприємство перебуває під потенційною загрозою зменшення рентабельності, втрати платоспроможності, внаслідок чого можливе банкрутство.

«Варто зазначити, що значну частку підприємств, справи про банкрутство яких знаходяться на стадії розгляду, становлять ті, в яких вартість активів значно перевищує кредиторську заборгованість. Тобто після проведення санації або реструктуризації у даних підприємств можна буде зменшити зобов'язання та продовжити діяльність» [102, с.54].

З одного боку, санація виступає у ролі інструмента правового регулювання механізму банкрутства, з іншого боку – це економічний механізм відновлення платоспроможності. Санація не відбувається самостійно та відособлено, будучи тісно пов'язаною із функціонуванням таких інститутів як неплатоспроможність та банкрутство. Відповідно до чинного законодавства, санація підприємства може здійснюватися у вигляді досудової санації (до

порушення справи про банкрутство, за власною ініціативою боржника, який з метою виходу з кризового стану, звертається до зовнішньої допомоги) та у процесі провадження справи про банкрутство (за рішенням господарського суду під час провадження справи про банкрутство при досягненні згоди з кредиторами щодо строків задоволення їх вимог). «У другому випадку можливі два варіанти проведення санаційних заходів: за зверненням боржника до господарського суду на підставі заяви про визнання його банкрутом та одночасним запропонуванням умов санації; за рішенням господарського суду на підставі пропозицій, що надійшли від кредиторів боржника» [103, с.240].

Банкрутство та ліквідація підприємств впливає не лише на виникнення збитків у власників та їх контрагентів, а й на зростання кількості безробітних, зниження рівня життя населення, падіння обсягу податкових надходжень до бюджету. В свою чергу, це підвищує вірогідність виникнення макроекономічної, а слідом за нею – фінансової – нестабільності в країні. Саме тому вкрай важливим кроком є підвищення ефективності вітчизняної системи запобігання банкрутства. Чинне законодавство не забезпечує швидкий та ефективний процес ліквідації неплатоспроможних підприємств або відновлення потенційно платоспроможних суб'єктів господарювання. «Зважаючи на це, з метою забезпечення подальшого економічного розвитку України та прискорення її виведення з кризи доцільним є реформування діючої системи банкрутства, створення стимулів для санації неплатоспроможних підприємств та підвищення рівня захисту кредиторів та інвесторів. Враховуючи високий рівень економічного розвитку провідних європейських країн, наявність багаторічної історії становлення власної державності та законодавства у сфері регулювання процедури банкрутства, доцільним є дослідження їх законодавства» [102, с.55] у процесі реформування підходів до державного регулювання рівня фінансової безпеки країни.

Вивчення наукової літератури дозволяє зробити висновок про відсутність належного розуміння у науковій громаді сутності процесу забезпечення фінансової безпеки. З одного боку – це набір заходів й інструментів, що

використовуються для досягнення стану захищеності ресурсів держави або господарської структури від негативного впливу на них зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз. З іншого – це система кроків для організації протидії можливості неповній реалізації фінансових інтересів об'єкта та усіх його категорій стейкхолдерів через наявність у процесі його функціонування негативних факторів впливу на результати його фінансово-господарської діяльності. З огляду на це, запропоновано авторський підхід до розуміння сутності процесу забезпечення фінансової безпеки, а також до змістового трактування самого поняття фінансово-економічної безпеки. Під фінансово-економічною безпекою пропонуємо розуміти такий стан організації використання наявних у суб'єкта ресурсів, що дає змогу забезпечити досягнення економічної мети його існування та максимально реалізувати фінансово-економічні інтереси як самого суб'єкта, так і усіх категорій його стейкхолдерів. Забезпеченням фінансової безпеки держави пропонуємо вважати комплекс заходів щодо пошуку і використання інструментарію виявлення, протидії загроз, небезпек і ризиків фінансової діяльності країни, а також компенсації наслідків їх негативного впливу і попередження їх виникнення у перспективі. Крім цього, до забезпечення безпеки належить віднести і сукупність заходів щодо пошуку ресурсів на організацію системи фінансової безпеки та фінансування її функціонування і, за необхідності, модернізації і розвитку.

Пропонована дефініція має багато спільних рис та точок дотику з визначенням категорії ризик-менеджменту, під яким розуміють процес прийняття і виконання управлінських рішень, спрямованих на зниження ймовірності виникнення несприятливого результату від ризику і мінімізацію можливих втрат, викликаних його реалізацією. Однак, досліджуване нами поняття є теоретично і практично більш широким, оскільки передбачає створення сукупності оптимальних економічних і фінансових умов для розвитку економічної системи – держави, регіону чи окремого суб'єкта господарської діяльності – для його функціонування, і управління ризиками, що

виникають у такому середовищі – це лише одне із завдань менеджменту фінансової безпеки.

Концептуальні засади забезпечення фінансової безпеки на національному рівні повинні бути розроблені у відповідності до пріоритетних цілей і завдань досягнення високого рівня безпеки, конкретизувати шляхи та методи забезпечення захисту фінансових й економічних ресурсів. Основи безпеки, закріплені на державному рівні, покликані координувати загальнодержавні дії в сфері забезпечення фінансової безпеки на рівні окремих членів суспільства, учасників економічних відносин, суб'єктів господарювання, галузей, секторів національного господарства, а також на регіональному, національному та міжнародному рівнях внутрішньої та зовнішньої економічної політики.

До елементів механізму комплексного забезпечення фінансової безпеки на мікро та макро рівнях мають входити такі елементи, як концепція, стратегія, програма, політика, об'єкти, суб'єкти, принципи та ресурси забезпечення безпеки. Механізм забезпечення фінансової безпеки повинен функціонувати на основі розробки та впровадження на методологічному рівні відповідних наукових теорій, концепцій, стратегій та тактик, проведення раціональної та ефективної фінансової політики, конкретизації об'єктів, що потребують захисту у межах вітчизняної економічної та/або фінансової системи, визначення та започаткування необхідних інституційних структур для забезпечення безпеки, усвідомлення та слідування економічним і фінансовим інтересам, тощо.

Забезпечення фінансової безпеки є цілеспрямованою і перманентною діяльністю (господарською, організаційною, нормотворчою, аналітичною, оперативно-розшуковою тощо) всіх суб'єктів фінансової безпеки щодо захисту власних фінансових інтересів.

Основними етапами забезпечення фінансової безпеки на макро рівні є:

- ідентифікація та конкретизація фінансових інтересів у кожній сфері національного господарства;
- розробка механізмів прогнозування, ідентифікації та оцінювання загроз фінансовій безпеці;

- побудова системи протидії наявним і потенційним загрозам фінансової безпеки та компенсації їх негативних наслідків;

- розробка механізмів ефективної взаємодії усіх суб'єктів забезпечення фінансової безпеки.

Доцільно приділити увагу існуючим особливостям функціонування сучасних систем фінансової безпеки держави. На національному рівні ними є:

- фінансова залежність від міжнародних організацій і фондів;
- відсутність структур, відповідальних за забезпечення саме фінансової безпеки (відсутність конкретного суб'єкта управління не дозволяє ефективно працювати механізмам моніторингу, регулювання та контролю стану безпеки);

- низький рівень боргової та бюджетної безпеки (високі показники внутрішньої і зовнішньої заборгованості, сталий бюджетний дефіцит, великі витрати на обслуговування державного боргу тощо);

- знищення системи валютної безпеки (відмова від регулювання валютного курсу, стрімка девальвація національної валюти, різкі та неконтрольовані коливання курсів валют);

- тривале очищення банківської системи від учасників, неспроможних виконувати свої зобов'язання (посилення фінансового тиску на Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, втрата довіри широких верств населення до банківських послуг, відмова від використання інших фінансових продуктів і як наслідок – недостатньо високий рівень фінансової інклюзії);

- спроби запровадження спліту функцій національних регуляторів ринків фінансових послуг (перехід до нової системи регулювання фінансового ринку та його професійних учасників) тощо.

Аналіз особливостей процесу забезпечення фінансової безпеки в Україні дав змогу виявити ряд недоліків організації управління фінансовою безпекою на прикладному рівні. Так, важливою управлінською проблемою залишається наявність суперечностей між існуючими фінансово-економічними інтересами держави, суб'єктів господарської діяльності та суспільства, між інтересами України та інших держав у сфері міжнародних економічних відносин, у межах

глобальної фінансової системи, вибудовування сприятливих умов для реалізації фінансово-економічних інтересів всіх суб'єктів господарських взаємовідносин. До інших проблем доцільно віднести: відсутність періодичного моніторингу рівня фінансово-економічної безпеки, фрагментарність структури її систем, відсутність якісного документаційного забезпечення процесу управління безпекою, недофінансування заходів захисту від негативного впливу небезпек і загроз, низький рівень підготовки фахівців з безпеки до вирішення різновекторних завдань та швидкого реагування на прояви ризиків тощо.

Шляхами оптимізації забезпечення фінансової безпеки у найближчій перспективі можуть стати: формування комплексних систем фінансово-економічної безпеки, об'єднання завдань забезпечення безпеки у межах одного структурного підрозділу (владної структури), збільшення витрат на фінансування безпеки орієнтованих заходів, відмова від надмірно ризикових видів економічної активності.

До стратегічних орієнтирів зміцнення стану фінансової безпеки держави в цілому належить віднести: орієнтацію на досягнення стану фінансової незалежності; протидію небезпекам і загрозам на стадії їх виникнення; формування кадрового та документаційного наповнення функціонування систем фінансово-економічної безпеки; розширення меж використання страхування як інструменту забезпечення фінансової безпеки.

У табл. 1.4 узагальнено та систематизовано елементи забезпечення фінансової безпеки на мікро та макро рівнях.

Таблиця 1.4

Елементи забезпечення фінансової безпеки національної економіки

Елемент	Державний рівень
Система фінансової безпеки	Підсистеми банківської, бюджетної, боргової, грошово-кредитної, валютної безпеки, безпеки небанківського фінансового сектору
Суб'єкти забезпечення	Органи державної влади, національні регулятори фінансового ринку
Інформаційні засади	Стратегія безпеки, державна програма безпеки (за наявності), нормативно-правові акти, накази, розпорядження регуляторів фінансового ринку
Кадровий компонент	Державні службовці, на яких покладено функції забезпечення безпеки

Продовження табл. 1.4

Елемент	Державний рівень
Механізм управління	Сукупність управлінських рішень, взаємопов'язаних і спрямованих на досягнення високого рівня фінансової безпеки держави, реалізацію її економічних і фінансових інтересів, інтересів громадян і суб'єктів господарської діяльності в умовах наявності економічних і фінансових загроз функціональному стану системи фінансової безпеки
Ресурси, засоби, інструменти	Регулювання, моніторинг, контроль, нагляд

Складено автором

«Отже, конкретизація компонентного складу процесу забезпечення фінансової безпеки держави дозволила виявити проблеми, що стають на заваді досягненню високого її рівня у сучасних українських реаліях, і встановити перелік напрямів їх усунення у довгостроковій та поточній перспективах» [104, с.54-55].

«Завдання забезпечення фінансової складової національної безпеки України не прописано та не конкретизовано у жодному нормативно-правовому документі, що визначає дії органів державної влади, суб'єктів господарювання, окремих індивідів у фінансовій сфері. У більшості випадків на державному рівні декларуються завдання розвитку фінансової системи, забезпечення фінансової стабільності та стійкості розвитку ринків фінансових послуг, стан яких у значній мірі визначає рівень фінансової безпеки держави. Однак, категорії стійкості, сталості та безпеки не є ідентичними за змістовим наповненням ні на мікро, ні на макрорівні, що переконливо доводять сучасні науковці» [105-107]. Тому надзвичайно важливо визначити у документах, якими встановлюються вектори внутрішньої та зовнішньої фінансової політики завдання забезпечення фінансової безпеки України, а також забезпечити дотримання чіткості зв'язку між станом фінансової безпеки громадян, бізнес-структур, регіонів та країни в цілому.

Оскільки національна фінансова безпека у значній мірі визначається станом банківської системи, рівнем розвитку фінансового ринку та його професійних учасників, фундаментальною основою механізму управління

фінансовою безпекою держави має стати сукупність документів, які конкретизують стратегічні орієнтири розвитку фінансових посередників і важливих сегментів фінансового сектору, в межах яких вони провадять свою професійну діяльність. Відсутність нормативних документів, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки на мікро та макрорівні засобами державного управління з одного боку, та неузгодженість цілей розвитку фінансового сектору із потребою стабілізації стану банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сегменту, що визначені на національному рівні стратегіями та програмами, актуалізують проблему конкретизації правових основ забезпечення фінансової безпеки держави з огляду на досвід фінансово розвинених держав.

«Дослідженням правових аспектів забезпечення фінансової безпеки держави присвячені праці багатьох сучасних вчених. Зокрема, Радзівіл К. С. різносторонньо підходить до питання правового забезпечення фінансової безпеки держави» [108]; «Бригінець О. О. виявляє особливості формування механізму правового забезпечення фінансової безпеки України» [109]. Водночас, інтеграція України до ЄС, у тому числі і у фінансовому секторі, викликає необхідність до прагнення конвергенції вітчизняної та європейської правових систем, що має розпочатись із перегляду та переоцінки існуючих норм формування системи державної фінансової безпеки та управління нею.

«Категорія безпеки зафіксована у основному законі України. Так, Стаття 3 Конституції України визначає, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [110]. «Стаття 6 присвячена забезпеченню екологічної безпеки і підтриманню екологічної рівноваги» [110]. «Поняття економічної безпеки фіксується у Статті 17, де зазначено, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу». У цій же статті піднімаються питання забезпечення державної безпеки» [110]. «Стаття 18 встановлює зв'язок між безпекою та національними інтересами

держави, підтверджуючи актуальність наукових підходів, що визначають поняття безпеки – національної, економічної, фінансової – через категорію інтересів стейкхолдерів (зацікавлених осіб). Найбільш вживаною у Конституції України є така категорія безпекознавства, як національна безпека. Вона у різному контексті згадується у Статтях 32, 34, 36, 37, 39, 44, 92, 106, 116. Стаття 107 основного закону повністю присвячена функціонуванню такої державної структури, як Рада національної безпеки і оборони України» [110]. Водночас, аналіз Конституції України дав змогу усвідомити, що поняття фінансової безпеки не згадується навіть у якості функціональної складової системи економічної безпеки національної економіки, що актуалізує проблему правового забезпечення фінансової безпеки України.

«Указом Президента України від 12 лютого 2007 року № 105 було затверджено Стратегію національної безпеки України («Україна у світі, що змінюється»)» [111] як відповідь на виклики, що принесла із собою глобальна фінансово-економічна криза. Тому багато векторів цієї стратегії були спрямовані саме на стабілізацію економічного стану держави. Зокрема, було визначено вісім напрямів довгострокових дій державних органів влади щодо забезпечення економічної безпеки України, чотири із яких стосувались окремих тенденцій фінансового сектору та фінансової системи.

Через вісім років Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 широкому загалу було представлено чергову редакцію Стратегії національної безпеки України. Вона стала спробою уряду упорядкувати сферу політичних, економічних, соціальних і фінансових відносин після завершення Революції гідності. Всього було визначено одинадцять векторів стабілізації стану економічної безпеки, чотири із яких безпосередньо пов'язані із упорядкуванням стану фінансової безпеки.

Нині, у 2019 році минає сім років з часу прийняття останньої стратегії національної безпеки. І сучасний стан економіки свідчить про ряд недоліків, промахів і невдач у процесі її реалізації, а також про необхідність формування нових стратегічних орієнтирів для подальшого розвитку системи національної

безпеки та її економічної та фінансової підсистем. З огляду на це, у табл. 1.5 систематизовано засади забезпечення фінансової безпеки України у стратегіях 2007-го та 2015-го років, які не були у межах цих документів так позиціоновані, однак, їх реалізація на практиці мала б позитивний вплив на стан фінансової безпеки України, а у результаті – і економічної безпеки держави.

Таблиця 1.5 також містить авторське бачення стратегічних орієнтирів для руху у напрямі подальшої стабілізації стану окремих складових системи фінансової безпеки на макрорівні.

Таблиця 1.5

Співставлення завдань фінансового характеру щодо забезпечення економічної безпеки у Стратегіях національної безпеки

2007	2015	Проект 2021 року (авторський підхід)
Мінімізація наслідків фінансової кризи, ефективне використання державних фінансів	Упорядкування фінансових потоків відповідно до цілей стабілізації економіки та економічного розвитку	Зниження рівня тінізації фінансового сектора, зниження рівня бюджетного дефіциту, скорочення витрат на обслуговування державного боргу
Створення сприятливих фінансових умов для інвестиційної активності, підвищення рівня інвестиційної привабливості фінансового сектору	Ефективне використання бюджетних коштів, фінансової допомоги від міжнародних організацій, державний контроль за цим процесом	Забезпечення високого рівня фінансової автономії та фінансового суверенітету шляхом активізації внутрішніх інвестицій
Відновлення довіри до фінансового ринку, фінансових посередників, послуг фінансових установ		
Забезпечення гнучкості валютного курсу	Очищення та стабілізація функціонування банківської системи	Зменшення рівня іноземного капіталу у банківському та небанківському фінансовому секторі, зміцнення національної грошової одиниці, відновлення довіри до неї
Розширення меж кредитування економіки	Забезпечення прозорості та підвищення ефективності грошово-кредитної політики	Розширення меж політики інфляційного таргетування, розширення меж безготівкових фінансових розрахунків, сприяння фінансовій інклюзії
Підвищення рівня ефективності регулювання фінансового ринку	Посилення інституційної спроможності та рівня функціональності фінансових органів влади	Перехід від моделі регулювання фінансового ринку, де присутні три національні регулятори до перехідної моделі спліту з подальшим запровадженням моделі єдиного мегарегулятора фінансового ринку

Складено автором за даними [111, 112]

Щоправда, з 2015 року усе активніше науковою і фаховою спільнотою обговорюється можливість розподілу регуляторних функцій у фінансовому секторі між двома установами – НБУ та НКЦПФР із припиненням діяльності Нацкомфінпослуг (так званий спліт). Однак, допоки остаточного рішення не прийнято, правові засади забезпечення фінансової безпеки України через впорядкування функціональних трендів фінансового ринку формують усі три згадані інституції.

Авторське бачення стратегічних орієнтирів для руху в напрямі подальшої стабілізації стану окремих складових системи фінансової безпеки на рівні національної економіки, сформоване на зіставленні завдань фінансового характеру щодо забезпечення безпеки національної економіки у стратегіях національної безпеки 2007 та 2015 рр., полягає в такому: зниженні рівня тінізації фінансового сектору, зменшенні рівня бюджетного дефіциту, скороченні витрат на обслуговування державного боргу; забезпеченні високого рівня фінансової автономії та фінансового суверенітету шляхом активізації внутрішніх інвестицій; відновленні довіри до фінансового ринку, фінансових установ і їх послуг; зменшенні рівня іноземного капіталу в банківському та небанківському фінансовому секторі, зміцненні національної грошової одиниці, відновленні довіри до неї; розширенні меж політики інфляційного таргетування, розширенні меж безготівкових фінансових розрахунків, сприянні фінансовій інклюзії; переході від моделі регулювання фінансового ринку, де присутні три національні регулятори, до перехідної моделі спліту з подальшим запровадженням моделі єдиного мегарегулятора фінансового ринку.

Заслуговує на увагу факт балансування у межах Євросоюзу функції державного або наднаціонального нагляду за функціонуванням та поточним фінансово-господарським станом суб'єкта господарювання, органу або структури та завдань саморегулювних організацій та професійних об'єднань учасників фінансового ринку (наприклад, ЕВА – European Banking Authority (Європейське управління банківського нагляду, ESA – European Supervisory

Authorities (Європейські наглядові органи) та EBF – European Banking Federation (Європейська банківська федерація)).

В Україні також поширений інститут саморегулювання, повсюдно створюються об'єднання, спілки, федерації, діяльність яких покликана забезпечити захист інтересів своїх членів та учасників, серед яких виділяється і інтерес до гарантування належного рівня їх економічної і фінансової безпеки.

«Постановою Правління Національного банку України від 18 червня 2015 року № 391 затверджено Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року» [113]. Цей документ також не містить прямої вказівки на безпеку орієнтовані заходи, однак, велика кількість його положень направлена на відновлення ефективної роботи механізмів фінансового ринку, стабілізації стану його інфраструктури та його подальший поступальний розвиток, що гармонує із основними завданнями забезпечення фінансової безпеки України у найближчій перспективі. «Зокрема, ставиться за мету до 2020 року «ухвалити низку законопроектів для створення нового правового поля на ринках страхування, кредитної кооперації, недержавного пенсійного забезпечення, надання ломбардних послуг; запровадити ефективні механізми виведення з ринку проблемних небанківських фінансових установ, які не виконують та/або не мають на меті виконувати зобов'язання за договорами про надання фінансових послуг і створюють суттєві системні ризики для ринку; створити компенсаційні механізми захисту споживачів небанківських фінансових послуг; посилити роботу в частині запобігання та недопущення порушень на ринках фінансових послуг; консолідувати процеси регулювання ринку фінансових послуг» [113]. «Основними векторами докладання зусиль органами державної влади для досягнення поставлених цілей було визначено: забезпечення фінансової стабільності та сталого розвитку, перебудова та модернізація інфраструктури фінансового сектору, забезпечення інституційної спроможності регуляторів та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, захист прав споживачів фінансових продуктів і послуг та їх професійних реалізаторів» [113].

У царині банківської безпеки правовими орієнтирами для організації її функціональних систем є Закони України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», «Про валюту і валютні операції», «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про захист персональних даних», «Про акціонерні товариства», «Про споживче кредитування», «Про фінансову реструктуризацію», «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків», положення НБУ «Про здійснення банками фінансового моніторингу», «Про здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України», «Про валютний нагляд», «Про порядок визначення системно важливих банків», «Про організацію внутрішнього контролю в банках України», «Про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України», а також інші численні нормативно-правові акти, у тому числі ті, що ініціюються НБУ з метою здійснення ефективного фінансового моніторингу та банківського нагляду. Велика кількість цих різносторонніх, однак, часто суперечливих і застарілих документів вимагає упорядкування та модернізації задля окреслення чіткої моделі побудови сучасного механізму забезпечення банківської безпеки в Україні.

Інші національні регулятори фінансового ринку також займаються розробкою нормативних документів, які фіксують механізми проведення заходів, які належать до меж їх компетенції. Зокрема, у контексті дослідження проблематики забезпечення економічної безпеки на особливу увагу заслуговує Розпорядження Нацкомфінпослуг № 1772 від 05.06.2014 «Про затвердження Порядку проведення внутрішнього аудиту (контролю) у фінансових установах» та Розпорядження Держфінпослуг № 25 від 05.08.2003 «Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами».

У своїй регуляторній та наглядовій діяльності НКЦПФР керується Законами України «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

«Таким чином, можна виокремити кілька рівнів правових засад забезпечення фінансової безпеки національної економіки (рис.1.4)» [103].

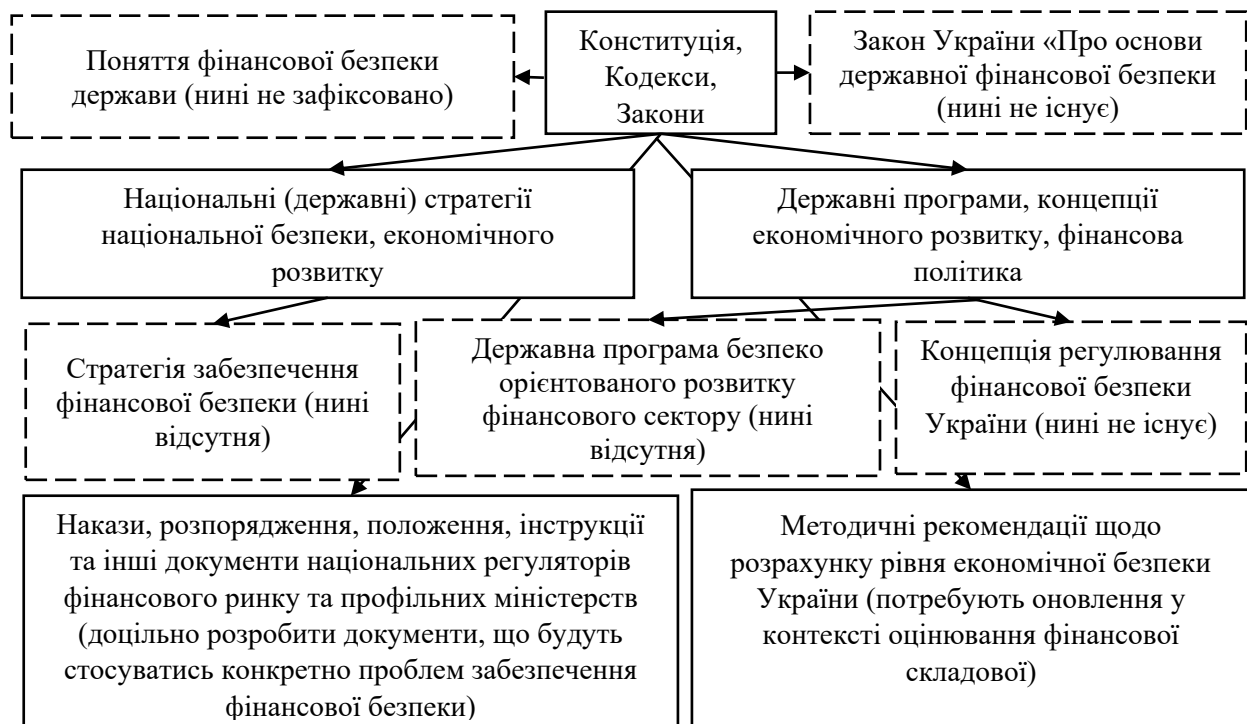

Рис. 1.4. Правове забезпечення фінансової безпеки національної економіки (додовнено авторкою)

Отже, очевидними є суттєві прогалини у нормативно-правовому підґрунті забезпечення фінансової безпеки України, які у найближчій перспективі необхідно усунути. Тільки якісна національна правова база дасть змогу із залученням зарубіжного досвіду сформувати комплексну систему забезпечення національної фінансової безпеки та гарантувати її функціонування у відповідності зі світовими тенденціями розвитку фінансових систем у контексті економічної глобалізації.

Висновки до розділу 1

1. Безпека фінансової системи в національній економіці – це такий рівень організації суспільних відносин, пов'язаних із формуванням, обігом, використанням публічних і приватних фінансів, що забезпечує мінімізацію загроз для процесу реалізації фінансових інтересів учасників такої системи. Забезпечення фінансової безпеки держави – це сукупність процесів формування системи фінансової безпеки і управління нею з метою раціонального використання наявних у державі фінансових ресурсів для захисту і задоволення фінансових інтересів її населення, підприємницьких структур, окремих регіонів, а також для реалізації національних фінансових інтересів на міжнародному рівні. Особлива роль фінансової безпеки в системі національної економіки та структурі економічної безпеки держави зумовлена впливом ряду причин, таких як: вплив економічних процесів і явищ на фінанси, що особливо яскраво виявляється в умовах криз і суперечностей економіки; взаємозалежність і взаємозумовленість економіки та фінансів, оскільки будь-яка економічна ініціатива, яка приймається як на рівні держави, так і на рівні підприємницьких структур і недержавних учасників економічних відносин, потребує фінансування.

2. Характерні риси змістової палітри поняття фінансової безпеки національної економіки держави залежно від особливостей економічних систем великою мірою визначають традиції управління фінансовою безпекою на макрорівні за наявності різних устроїв національної економіки. На початку 2019 р. методологія управління фінансовою складовою безпеки національної економіки мала суттєві вади, що пов'язані переважно з ресурсним забезпеченням цього процесу (інформаційним, кадровим, фінансовим), а також із появою нетипових загроз для стану національної економіки та фінансової системи й залежністю векторів національної економічної політики від інтересів міжнародних фінансових організацій і фондів. На початку 2020 р. методологія

управління фінансовою складовою безпеки національної економіки мала суттєві вади, що пов'язані переважно з ресурсним забезпеченням цього процесу (інформаційним, кадровим, фінансовим), а також із появою нетипових загроз для стану національної економіки та фінансової системи й залежністю векторів національної економічної політики від інтересів міжнародних фінансових організацій і фондів.

3. Не існує єдиної думки щодо того, якою має бути архітектоніка системи економічної безпеки або її фінансової складової. Однак, беззаперечною залишається позиція фахівців щодо того, що фінансова безпека держави становить основу національної безпеки. Класичний підхід до будови підсистеми фінансової безпеки позиціонує її як сукупність банківської, бюджетної, боргової, валютної, грошової-кредитної безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору. Водночас, існують наукові праці, в яких доводиться необхідність привернення уваги до проблеми забезпечення безпеки публічних фінансів, митної безпеки, інвестиційної безпеки, тощо. Класичний підхід до будови підсистеми фінансової безпеки в системі національної економіки позиціонує її як сукупність банківської, бюджетної, боргової, валютної, грошової-кредитної безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору. Водночас існують наукові праці, в яких обґрунтовано необхідність привернення уваги до проблеми забезпечення безпеки публічних фінансів, митної безпеки, інвестиційної безпеки, тощо в національній економічній системі.

4. Проведений аналіз проблемних аспектів забезпечення фінансової безпеки України демонструє, що в сучасних економічних умовах вітчизняним владним структурам потрібно критично переоцінити напрями дії уряду в управлінні фінансовою системою та здійснити ряд реформ в борговій, бюджетній, валютній, зовнішньо економічній та грошово-кредитній сферах. Уряд України має припинити масовий вивіз капіталу, зменшити та попередити розвиток тіньового фінансового сектору, а також позбавитись від надмірних обсягів зовнішнього боргу та дефіциту державного бюджету. Втілення в життя

пропонованих заходів у формі Стратегії забезпечення фінансової безпеки держави зміцнить економіку України, однак, лише за умови наявності тотальної підтримки на законодавчому, виконавчому та владному рівнях. Також як найшвидше необхідно переглянути та вдосконалити чинні норми та правову базу в сфері забезпечення фінансової безпеки. У перспективі необхідно розробити Концепцію фінансової безпеки держави, що враховувала б фінансові потреби й інтереси всіх регіонів України, і сприяла б забезпеченню економічної безпеки на національному рівні.

5. Перегляд вітчизняних правових засад забезпечення фінансової безпеки держави необхідний з огляду на бажання якнайшвидшої конвергенції із країнами ЄС. Тому займатись безпекою орієнтованою законотворчістю необхідно із врахуванням норм і положень таких документів, як Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення (рекомендації FATF), затвержені Пленарним засіданням FATF 16.02.2012, Документ Базельського Комітету з питань банківського нагляду при Банку міжнародних розрахунків «Basel II: Revised international capital framework» (Базель II). Суть «Базель II», Три «опори» – Pillars, Документ Базельського Комітету з питань банківського нагляду при Банку міжнародних розрахунків «Corporate governance principles for banks», Документ Базельського Комітету з питань банківського нагляду при Банку міжнародних розрахунків «Core Principles for Effective Banking Supervision», Directive on Payment Services, Central Securities Depositories Regulation, Capital Requirements Regulation, Capital Requirements Directive та багатьох інших.

Отримані у межах розділу наукові результати опубліковані у працях здобувача [1], [2], [8], [9], [11], [41], [46], [78], [82], [91], [92], [102], [103], [104].

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1. Сутність та особливості управління фінансовою безпекою національної економіки

Глобалізація економіки тісно пов'язана зі швидким розвитком міжнародних фінансових систем, які стали засобом розподілу ресурсів, інструментом для обслуговування реальних національних економік та рушійною силою для економічного зростання. Однак, кризові тенденції переслідують функціонування фінансових ринків навіть найбільш економічно розвинутих держав у останні 30 років, що створює серйозну загрозу для сталого зростання світової економіки та економічної безпеки суверенних держав. Причинами цього можна назвати наступні факти:

1) фінанси є інструментом поширення благ і багатства. Віртуалізація економіки, розвиток цифрової і так званої, кешлес (cashless) економіки (безготівкової економіки) створили усі можливості для суб'єктів бізнесу та окремих фізичних осіб, що мають фінансові ресурси та домінують на фінансових ринках, отримати ще більше фінансових активів від інших осіб, суспільства чи держави, подекуди із залученням активів тіньового сектору економіки для примноження власного капіталу шляхом маніпулювання цінами та фінансовими продуктами і послугами;

2) фінанси є інструментом, який використовується економічними силами. У сучасній ринковій економіці міжнародні фінансові організації мають вплив на міжнародний порядок та мають право голосу на міжнародних ринках, що призводить до визначення ними цін на фінансові продукти і послуги та на розподіл фінансових інтересів. У межах національних економік усі

господарюючі суб'єкти мають на меті отримати право визначати ціни на всі види фінансових активів, у тому числі на рівень валютних курсів, процентних ставок, цін на акції та цін на масові фінансові продукти тощо.

3) фінанси можуть стати силою масового знищення, і не лише економічного. Інновації у фінансуванні є важливою рушійною силою фінансового розвитку, а також є важливим джерелом фінансових ризиків. Оскільки фінанси відіграють все більш важливу роль в економіці, кредити та борги, що виникають внаслідок комерційних операцій, все частіше стають каталізатором для виникнення нових фінансових продуктів, що призводить до швидкого розширення масштабу міжнародних фінансових операцій, загальна вартість об'єктів яких набагато перевищує загальносвітовий ВВП. Економічна глобалізація призвела до проникнення фінансових продуктів і послуг у кожную частину світу. «Виникнення проблем реалізації цих продуктів або пошкодження будь-якого зв'язку в ланцюжку процесів реалізації фінансових послуг спричинить ланцюгову реакцію та швидке вивільнення економічної сили масового знищення господарських систем, що може спустошити фінансовий сектор та економіку в цілому» [1].

Отже, фінанси слугують завданню оптимізації розподілу ресурсів та стимулюванню економічного зростання, а також створюють загрозу збільшення потужності впливу економічних ризиків та загострення соціальних розбіжностей у суспільстві. Окрім того, щоб зберігати стимули фінансового розвитку та економічної стабільності, не можна не враховувати необхідність забезпечення фінансової безпеки від фінансових загроз та ризиків. Через наслідки економічної глобалізації, міжнародна фінансова турбулентність стала нормальним станом. Як результат, держави, що розвиваються, стикаються з постійною зростаючою загрозою спустошення власних фінансових систем. Азійська фінансова криза дала зрозуміти країнам, які подолали цю катастрофу, що фінанси є могутньою економічною силою, і що уряди держав не завжди можуть захищати добробут народу, застосовуючи ракети та армію. Фінансова безпека стала важливою складовою стратегії національної безпеки. Гібридні

війни – нова форма наднаціональної агресії, фінансовий голод – новий спосіб ініціювання геноциду.

Економічна та соціальна конвергенція з країнами Європи, відкритість ринків після вступу до СОТ, активізація тенденцій до економічної глобалізації актуалізували необхідність забезпечення національної безпеки держави, й особливо її економічної безпеки. Низький рівень фінансової інклюзії населення України та бюджетний дефіцит змушують уряд усе частіше звертатись за фінансовою допомогою до міжнародних організацій і об'єднань. Це свідчить про те, що стан фінансової безпеки України перебуває на критичному рівні. «Така обставина викликала інтерес до проблеми управління макрорівневою фінансовою безпекою серед вітчизняних дослідників. Геєць В.М. зазначає, що сутність фінансової безпеки полягає в нормальному функціонуванні економічної системи взагалі, у можливості нормальної роботи внутрішньої економічної системи та безболісному включенні її до світової економічної системи» [114]. Однак, що в розумінні науковця може означати поняття нормального – співвідносно до функціонування економічних систем або ж їх роботи – залишається із запропонованого визначення не зрозумілим. «Барановський О.І. вважає, що фінансова безпека – це важлива складова частина економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золото-валютних резервів» [115]. У цьому визначенні присутня вказівка на параметри оцінювання рівня фінансової безпеки, що беззаперечно, надає йому не лише теоретичної, але і практичної цінності. «На думку Єрмошенко М.М., фінансова безпека – це такий стан фінансово-кредитної сфери держави, який характеризується збалансованістю й якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні

обсяги фінансових ресурсів для усіх суб'єктів господарювання і населення, а в цілому – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток» [116]. Вважаємо, що автору доцільно було б уточнити, яким чином можна встановити якість системної сукупності фінансових інструментів, оскільки пропонується дефініція замість того, аби робити досліджуване поняття зрозумілішим, навпаки викликає додаткові запитання щодо сутності використаних у ній понять.

В цілому, фінансова безпека – це здатність фінансової системи країни протидіяти за допомогою фінансового інструментарію різними типами ризиків, які виникають у результаті дії на її стан зовнішніх і внутрішніх факторів, які існують у процесі економічного розвитку, щоб гарантувати фінансовий суверенітет держави та реалізацію фінансових інтересів суб'єктів господарської діяльності та населення. «Фінансова безпека як продукт сучасного етапу розвитку економіки, тісно пов'язана з економічною глобалізацією, більшість країн світу захищають її як важливий стратегічний компонент власної національної безпеки» [1].

Збільшення кількості загроз зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування сучасних економічних систем мікро та макро рівня призводить до необхідності трансформації та ускладнення процесів управління їх фінансовою безпекою. Загалом, усвідомлення необхідності запровадження практик безпеки орієнтованого менеджменту на теоретико-методичному і прикладному рівні відбулося порівняно недавно. Наука безпекознавства в Україні почала активно розвиватись після світової фінансової кризи 2008 року – до того часу проблематика забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності та держави в цілому знаходила відображення у окремих напрямках дослідження науковців в рамках інших економічних галузей науки. На прикладному рівні питання економічної безпеки також не були пріоритетом для власників і топ-менеджменту підприємницьких структур. Для досягнення основної мети бізнесу – отримання прибутку – було достатньо якісно виконувати усі

заплановані вектори основної, фінансової та інвестиційної діяльності, періодично вдаючись до інструментарію ризик-менеджменту. «У національному масштабі питання державної безпеки загострилися у період 2005-2006 років, і це стало приводом до затвердження у 2007 році Стратегії національної безпеки України. Згідно цього документу, Україна у перспективі мала стати «демократичною державою зі сталою та зростаючою ринковою економікою» [111], а для протидії основним загрозам її економічній безпеці, що були конкретизовані цим документом, мали б бути розроблені відповідні заходи. Однак, цього не відбулося, і як у 2007 році тригером для розробки стратегії безпеки стала світова фінансова криза, так у 2015 році її нова редакція побачила світ завдяки Революції Гідності. «Прикро усвідомлювати, що каталізаторами для економічних трансформацій в Україні стають відверто негативні явища та події, як загально національного, так і світового масштабу. У періоди відсутності форс-мажорних обставин уряд країни не звертається до необхідності ініціювання реформ механізмів забезпечення фінансово-економічної безпеки на різних рівнях організації і реалізації господарських процесів. Це свідчить про революційний, а не еволюційний характер розвитку вітчизняних національної політичної та економічної систем, який, зазвичай, супроводжується руйнацією, нівелюванням попередніх здобутків, хаосом і тривалим періодом відновлення перед початком позитивних зрушень» [44].

У Стратегії національної безпеки 2015 року, цілі якої є актуальними і нині, на початку 2019 року, оскільки документ на разі своєї чинності не втратив, декларується необхідність «динамічного розвитку економіки України... шляхом забезпечення поступального суспільно-політичного й соціально-економічного розвитку» [112]. «І якщо у Стратегії 2007 року її творці виділяли п'ять основних загроз для стану економічної безпеки національної економіки, то у Стратегії 2015 року їх кількість зросла уже до десяти» [111, 112], що свідчить про відсутність успіху в реалізації безпеко орієнтованих векторів управління економічною системою держави.

«Таким чином, постає нагальна необхідність у перегляді фундаментальних основ управління фінансовою безпекою держави на теоретико-методологічному рівні з тим, аби отримати якісний інформаційно-аналітичний базис для прийняття своєчасних і ефективних управлінських рішень щодо векторів розвитку сучасних економічних систем у сповненому ризиків і загроз середовищі їх функціонування у короткостроковій та стратегічній перспективах» [44].

Розглянемо завдання управління фінансовою безпекою з позиції технологічного підходу. Фінансова безпека, у вузькому її розумінні на прикладному рівні, передбачає безпеку грошей та фінансування капіталу. Вся економічна діяльність, безпосередньо пов'язана з грошовим обігом та кредитуванням, і всі змінні, що впливають на нормальне функціонування фінансової системи, можуть розглядатися як такі, що належать до сфери фінансової безпеки. Фінансова безпека формується підтриманням належного балансу між фінансовою ефективністю та фінансовою стабільністю, а також між інноваціями у фінансовій галузі та її регулюванням. Внаслідок економічної глобалізації фінансовий сектор сучасної ринкової економіки є сектором із найжорсткішою конкуренцією та найвищою величиною ризику. Фінансова діяльність завжди пов'язана з ризиком. Тому неможливо повністю усунути фінансові ризики або досягти абсолютної фінансової безпеки ні на мікро, ні на макрорівні.

Нещодавня серія фінансових криз, зокрема найпотужніша фінансова криза століття в США, ясно вказала на серйозні проблеми, пов'язані зі стратегічними прогалинами та технічно недосконалою реалізацією міжнародної фінансової політики. Зокрема, теорія економічного лібералізму та політика фінансової лібералізації виявилися невдалою, незважаючи на позитивну роль у вдосконаленні системної архітектури фінансового ринку та оптимізації механізму функціонування ринків фінансових послуг.

Визначним теоретиком соціального лібералізму був англійський економіст Джон Мейнард Кейнс (1883-1946). Ще на початку ХХ ст. він

виступив з теорією «регульованого капіталізму», згідно якої в нових історичних умовах держава має відмовитись від ролі «нічного сторожа» і стати дійовим регулятором соціально-економічних відносин. «Держава, на думку Дж. Кейнса, мусить обмежити монополізацію виробництва, встановити правила чесної конкуренції, підтримувати дрібні й середні підприємства, організовувати громадські роботи з метою зменшення безробіття, допомагати незахищеним верствам населення» [117].

«Відповідно до теорії економічного лібералізму, фінансова лібералізація стимулює фінансове поглиблення, що, в свою чергу, активізує економічне зростання, яке є вигідним і для бізнесу у державі, і для населення країни. Ідея про те, що лібералізація сприяє економічному зростанню, давно визнана «істиною» країн, що розвиваються, особливо для держав із зародковою ринковою економікою» [118]. Оцінка рівня лібералізації економічної системи знайшла відображення у Індексі економічної свободи, який вперше був розрахований в 1990-х роках Фондом спадщини США, і відображав стан економічної свободи як важливого показника економічного процвітання країни чи регіону. «Однак, дані Світового банку демонструють, що за 25 років з 1980 по 2005 рік, коли фінансова лібералізація була найбільш популярним підходом до регулювання розвитку економічних систем, середні темпи економічного зростання 105 країн, що розвивалися, становили лише 0,8%, тобто були значно нижчими, ніж у період соціальної реформи, що відбулась після Другої світової війни» [119].

На початку 2018 року під час обчислення Індeksu економічної свободи Україна зайняла останнє, 44 місце у рейтингу країн Європи, і 150 місце серед 186 країн світу. Фахівці Heritage Foundation, що займалися обрахунком Індeksu, відзначають необхідність боротьби з корупцією в Україні, розвитку ринків капіталу, приватизації державних підприємств, вдосконалення законодавчої бази та забезпечення верховенства права.

«Під час встановлення рівня економічної свободи, до уваги береться показник свободи фінансової. У 2018 році його значення становило лише 30%»

[120]. Фінансова свобода є показником ефективності банківської діяльності, а також мірою незалежності від державного контролю та втручання у фінансовий сектор. Право державної власності на банківський капітал та на активи інших фінансових установ, таких як страховики та інвестиційні установи, знижує конкуренцію на фінансовому ринку та загалом знижує рівень доступу до кредитних ресурсів, формує своєрідну фінансову олігополію.

У ідеальному з позиції показника фінансової свободи банківському і фінансовому середовищі, що характеризується мінімальним рівнем втручання уряду, незалежний нагляд та регулювання діяльності фінансових установ державними регуляторами здійснюється лише за умови дотримання договірних зобов'язань та запобігання шахрайству. Кредитні ресурси виділяється економічним суб'єктам на ринкових умовах, а уряд не має права власності на фінансові установи. Професійні учасники фінансового ринку надають різні види фінансових послуг фізичним особам та суб'єктам господарської діяльності. Банки вільно можуть надавати кредити, приймати депозити та здійснювати фінансові операції в іноземній валюті. Іноземні фінансові установи діють вільно на ринку, і до них висуваються такі ж вимоги, що і до вітчизняних установ.

Творці Індексу економічної свободи оцінюють фінансову свободу економіки на основі діагностики стану п'яти таких сфер:

- рівень державного регулювання процесу надання фінансових послуг;
- рівень втручання держави в діяльність банків та інших видів фінансових установ через пряму та опосередковану участь у їх капіталі;
- вплив уряду на сферу кредитування;
- розмір фінансового ринку та ринку капіталу;
- рівень відкритості фінансового ринку для конкуренції з боку іноземних фінансових установ.

Однак, у сучасних економічних умовах і особливо у вітчизняних реаліях, всупереч аргументу, що економічна свобода сприяє економічному зростанню, фінансова лібералізація легко призводить до виникнення і поширення

фінансових криз. Лібералізація надсилає надто оптимістичний сигнал у економічну систему, що викликає надмірний рівень кредитної та інвестиційної активності, знижує національну норму фінансових заощаджень та провокує швидкий ріст дефіциту поточних рахунків, що послаблює основи економічної стабільності та призводить до потрапляння економіки держави до боргової пастки.

Фінансова лібералізація на глобальному рівні посилила загрозу фінансової нестабільності й є одним з найважливіших факторів, що призводить до фінансових потрясінь, в яких короткострокові коливання цін на фінансові активи стають значно вищими, особливо в країнах, що розвиваються. Міжнародний монопольний капітал чинить сильний вплив на стан міжнародної конкуренції. Фінансова лібералізація в країнах, які розвиваються, сформувала надзвичайно сприятливі умови для вільного виведення капіталу поза межі організованих ринків у його використанні у тіньовому секторі економічної системи.

«За даними Світового банку, у 1980-1990-х роках у світі зареєстровано 108 фінансових криз різної сили впливу на економічні системи. Більше ніж 63 кризових ситуацій відбулося в 1990-х роках, коли фінансова лібералізація була на високому рівні, що є очевидним зростанням цього показника у порівнянні з 1980-ми роками. Латинська Америка перетворилася на регіон, схильний до виникнення і поширення фінансових криз, оскільки країни регіону почали проводити фінансову лібералізацію на початку 90-х років» [121]. Фінансова криза в державах, що розвиваються, нерідко викликає економічну і соціальну напругу, а в деяких випадках навіть призводить до політичної кризи у суспільстві. Отже, країни, що розвиваються, повинні бути дуже обережними обираючи дерегулювання фінансової сфери у якості стратегічного орієнтиру свого економічного розвитку.

Далі розглянемо проблему забезпечення фінансової безпеки із позиції стратегічного підходу. Економічний і фінансовий суверенітет є найважливішим елементом фінансової безпеки. Країна не може забезпечити стабільний

розвиток фінансового сектору або високий рівень фінансової безпеки, якщо її економічний розвиток підпорядковується інтересам інших країн, і якщо її уряд не може обирати власну грошово-кредитну та фінансову політику. Прихильники економічного лібералізму намагалися ухилитись від питання економічного та фінансового суверенітету, стверджуючи, що фінансові проблеми, які виникають, пов'язані з технічними проблемами, існуванням ринкових ризиків або неефективним фінансовим регулюванням у спробі замінити фінансову безпеку фінансовою стабільністю. Проте, розвинені країни світу постійно працюють над зміцненням та вдосконаленням своїх стратегій економічної та фінансової безпеки. Ще у 1999 року експерти у США долучили безпеку банківської та фінансової індустрії до переліку «життєво важливих інтересів» Сполучених Штатів Америки у доповіді «Стратегія національної безпеки на нове століття». Отже, питання збереження фінансової безпеки не слід розглядати і зі стратегічної точки зору також.

Отже, у сучасній ринковій економіці фінансові ресурси розглядаються окремо від природних ресурсів, як особливий вид соціального ресурсу і досліджуються окремо від стратегічних природних ресурсів, таких як нафта та природний газ, як стратегічний соціальний ресурс. Вони не тільки впливають на фінансову стабільність, економічне зростання та соціальний розвиток країни, але також у значній мірі визначають стан її національної безпеки.

20 червня 2017 року Рада Директорів Світового банку схвалила Концепцію партнерства Світового банку з Україною на 2017-2021 роки.

Головною метою Концепції партнерства є сприяння сталому та комплексному відновленню економіки України. Концепція партнерства є стратегічним документом співробітництва між Україною та Світовим банком і узгоджується з цілями стратегії розвитку України, які було визначено в Програмі і плані дій Уряду, схваленому у 2016 році.

Концепція базується на Системній оцінці стану економіки України, яка була завершена спеціалістами Світового банку у березні 2017 року, та містить

середньостроковий план підтримки Світовим банком реформ, що втілюватиме Уряд України.

Процес розробки Стратегії почався у жовтні 2016 року із обговорення пріоритетів розвитку України з урядом, представниками приватного сектора та громадянського суспільства. В процесі розробки були визначені і узгоджені такі напрями стратегічного партнерства між Україною та Світовим банком на 2017-2021 роки:

- управління державними фінансами та реформа державного управління;
- антикорупційна діяльність;
- управління найбільшими фіскальними ризиками та покращення стану управління державними інвестиціями;
- зміцнення фінансового сектора;
- покращення інфраструктури;
- створення рівноправного партнерства у приватному секторі;
- земельна реформа;
- реформа охорони здоров'я;
- приватизація;
- ефективне, результативне та комплексне надання послуг;
- соціальна допомога;
- цільова допомога постраждалим від конфлікту громадам.

Концепція також визначає плани роботи на 2018 і 2019 роки з розподілом їх за пріоритетами. Заходи на подальші роки носять попередній характер і будуть переглянуті на основі консультацій з урядом з метою забезпечення їх актуальності.

Фінансова підтримка Світового банку протягом всього періоду дії Концепції буде залежати від:

- 1) прогресу України на шляху до реалізації реформ;
- 2) покращення результатів впровадження портфеля проектів МБРР в Україні;

3) загального кредитного потенціалу Світового банку і нормативу кредитування для України.

За словами тодішнього Міністра фінансів України Олександра Данилюка, всі напрями та реформи, зазначені у Концепції, є надзвичайно важливими для побудови в Україні ліберальної економіки. «Саме тому фінансовий потенціал, технічні знання, глобальний досвід і новаторське мислення команди організацій групи Світового банку у найближчі 3 роки будуть спрямовані на всебічну підтримку цих реформ. Стратегія партнерства з Україною на 2017-2021 роки може стати черговим кроком на шляху плідної співпраці України та Світового банку» [122]. «Таким чином, забезпечення фінансової безпеки держави має набути національного значення та отримати стратегічні імперативи для формування векторів досягнення її високого рівня у перспективі. Однак, на нашу думку, зробити це за умови повної лібералізації відносин на фінансовому ринку неможливо. Тому пропонуємо провести оцінювання поточного стану фінансової безпеки держави та на її основі розробити інноваційні підходи до державного регулювання фінансової безпеки України» [1].

Фінансова складова економічної безпеки національної економіки має важливе значення у процесах її розвитку та еволюції у межах глобальної економічної системи. Україні належить обрати власний курс реалізації економічної стратегії в умовах фінансового тиску з боку фінансово розвинутих країн, які мають ресурси не лише для зміцнення власних позицій на міжнародній арені, а і для забезпечення стабілізації фінансового стану України у посткризовий та воєнний період, що однак, робить національну економіку фінансово залежною від різних видів зовнішньої фінансової допомоги, а її фінансову політику, відтак, залежною та чутливою до впливу інтересів зарубіжних інвесторів і донорських організацій. «У такій ситуації дуже важливо знайти баланс між необхідністю звертатись до зовнішніх джерел капіталу та значенням власного фінансового суверенітету. Якщо на державному рівні такий баланс буде знайдено, можна буде вести мову про перебування України у стані фінансової безпеки» [123].

«Проблематика підтримки належного рівня економічної безпеки національної економіки та необхідності її державного забезпечення знайшла відображення у публікаціях таких вчених, як Мекшун П.В.» [124] «та Мартин О.М.» [125]. «Управлінські проблеми забезпечення фінансової підсистеми економічної безпеки національної економіки України, напрями стабілізації стану фінансової складової економічної безпеки національної економіки та засади формування стратегії фінансової безпеки України для потреб забезпечення економічної безпеки національної економіки розглядаються у дослідницьких працях Зачосової Н.В.» [11, 23, 126]. Проблемними аспектами, що засвідчують необхідність дослідження тематики управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки, є фінансові характеристики її стану. Так, за даними Національного банку України, у 2018 році реальний наявний дохід громадян знаходився на рівні 82% від показників 2013 року. П'ять років реформ, в результаті яких країна повинна була досягти економічних висот і відновити рівень власної економічної безпеки, не дали належного результату. Продовжується тенденція до присутності інфляції та підвищення цін на усі види товарів і послуг, спостерігається низький обсяг прямих іноземних інвестицій, що пояснюється наявністю таких особливостей організації бізнесу в Україні, як відсутність належного нормативно-правового захисту прав власності, постійна загрози рейдерських атак, виведення внутрішнього капіталу у офшори. Посилюється курс на сировинну спеціалізацію вітчизняної економіки, замість реінвестування прибутку акціонери виводять його у формі дивідендів за кордон. Експортна активність скорочується, негативне торгівельне сальдо продовжує зростати, ринок кредитування юридичних осіб у пасивному стані, а кредитування фізичних осіб обмежується невеликими сумами на споживчі потреби. До позитивних характеристик вітчизняної економіки на період початку 2019 року можна віднести: стабілізацію курсу валют і підвищення вартості національної валюти, збільшення внутрішнього попиту на товари та послуги через підвищення рівня купівельної спроможності населення внаслідок зростання

мінімальних сум заробітних плат і надходження коштів від осіб, які працюють за кордоном, збільшення обсягів виробництва, у першу чергу сільськогосподарської продукції, відновлення інтересу та попиту на фінансові продукти та послуги. Однак, цих позитивних трендів замало для того, аби відновити рівень фінансової безпеки держави до тієї межі, що була характерною для цієї підсистеми національної економічної безпеки до кінця 2013 року. «Недоліки державної фінансової політики та дестабілізація архітектури вітчизняної фінансової системи призвели до необхідності розробки основ державного механізму управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки» [123].

Отже, управління фінансовою безпекою є одним із найскладніших сучасних завдань як для державних службовців, так і для топ-менеджменту суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності. Пояснення цієї обставини досить просте: велика кількість небезпек, загроз і ризиків чинить постійний негативний вплив на стан систем фінансово-економічної безпеки, а відсутність ресурсів, необхідних для формування механізмів захисту від такого впливу та компенсації його наслідків для відновлення нормального функціонального рівня господарських процесів, не дає змоги забезпечити стабільне та результативне функціонування господарських структур. Україна перебуває у стані постійної фінансової залежності; відчутним є вплив міжнародних організацій на вектори національної економічної політики, що часом спрямовуються у зовсім інший бік, ніж того вимагають економічні інтереси держави та її громадян. Однак, не лише внутрішні економічні обставини та зовнішні політичні та фінансові реалії є приводом для турботи за стан фінансово-економічної безпеки України та учасників ринкових відносин на поточний момент часу та у перспективі. Занепокоєння викликає той факт, що не зважаючи на численні дослідження та публікації наукових праць, присвячених проблемам забезпечення фінансово-економічної безпеки на мікро та макрорівнях, і досі не виробленими є теоретико-методологічні засади цього процесу. Відсутнє універсальне тлумачення поняття фінансово-економічної

безпеки; велика кількість концепцій, підходів, доктрин, теорій, принципів, методик та інструментів, що стосуються різних аспектів фінансово-економічної безпеки, є невпорядкованими, а інколи, навіть суперечливими. Без якісного теоретичного підґрунтя завдання ефективного управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності та держави в цілому якісно вирішити буде неможливо, що може мати катастрофічні наслідки для стану національної економіки.

«Проблеми формування теоретико-методичних засад управління фінансовою безпекою на макро рівні знайшли відображення у наукових працях вітчизняних учених. Однак, категорія управління фінансовою безпекою частіше досліджується на рівні підприємницьких структур, ніж на державному рівні. Так, Зачосова Н. В. одна із небагатьох, хто цікавиться теоретико-методологічними засадами та особливостями управління економічної безпеки як держави в цілому» [105], «так і окремих суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності» [128]. «Загалом же глибинні дослідження проблем менеджменту фінансової безпеки ведуться у контексті здійснення управлінської діяльності щодо забезпечення економічної безпеки підприємств, установ, організацій. Живко З. Б. вивчає управління економічною безпекою підприємства в умовах ринкових відносин» [129], «Занора В.О. зі співавторами визначають теоретико-методичні аспекти організації системи управління економічною безпекою суб'єктів господарювання» [106], «а також виокремлюють характерні риси процесу управління системою економічної безпеки підприємства на основі проектного підходу» [97]; «Маслак О. І., Гришко Н. Є. досліджують характерні риси управління економічною безпекою підприємства на принципах забезпечення її раціонального рівня» [130], «Ваганова Л. В. пропонує складові механізми управління економічною безпекою підприємств» [131], «Штангрет А. М. розглядає механізм прийняття рішень у процесі управління економічною безпекою підприємства» [132], «а Ляшенко О. М. конкретизує особливості управління економічною безпекою підприємств в умовах гібридної війни» [133]. «Менеджмент фінансово-

економічної безпеки як єдиного цілого, без виділення фінансової безпеки як функціональної складової комплексної системи економічної безпеки, досліджується у роботах таких учених, як Герасименко (Тулуб) О. М. [107], Мойсеєнко І. П.» [134], «Пухальська А. П.» [135]. «Проблеми управління економічною безпекою держави піднято у публікації Ситника Г. П. та Завгородної С. П.» [136]. Різновекторність підходів до процесу та механізмів управління фінансовою безпекою викликають необхідність їх систематизації та упорядкування.

«Дослідники проблем забезпечення фінансово-економічної безпеки багато уваги приділяють конкретизації цього поняття як об'єкту управління. Управління економічною безпекою суб'єкта господарської діяльності Занора В.О. пропонує розуміти як «систему (систему-процес та систему-об'єкт) досягнення певного стану суб'єкта господарювання, що характеризується стійкістю до впливу численних і різноманітних внутрішніх і зовнішніх загроз, наслідки реалізації яких здатні призвести до ліквідації, зниження економічних показників» [106, с.74-75]. Системний управлінський підхід є одним із найбільш поширених у сучасному безпекознавстві. Поясненням цьому є складні взаємозв'язки між елементами забезпечення фінансової безпеки, необхідність вжиття цілого набору заходів, які мають різний характер і спрямування для того, аби забезпечити комплексний захист усіх наявних у національній економіці ресурсів. Складність структури системи фінансової безпеки для досягнення ефективності управління нею та гарантування своєчасності прийняття та реалізації управлінських рішень, призвели до доцільності виокремлення у ній підсистем фінансової безпеки кількох рівнів. Частина науковців вважає фінансову безпеку підсистемою першого рівня у системі економічної безпеки. Саме системний підхід можна вважати домінантним на сучасному етапі розвитку науки менеджменту фінансової безпеки.

«Не відмовляючись від базових засад системного підходу до економічної безпеки як об'єкту управління, Занора В.О. закладає підвалини проектного

підходу до управління фінансово-економічною безпекою, та відзначає, що «управління системою економічної безпеки, або проектне управління системою економічної безпеки – це ітеративне управління економічною безпекою, що ґрунтується на методології управління проектами та забезпечує належний її рівень у визначений період та в межах виділених фінансових ресурсів» [97, с.131-132]. Таким чином, процес управління фінансовою безпекою може бути розглянуто як проект на рівні держави, що розпочинається із виявлення загроз і завершується максимально можливим за існуючих умов рівнем задоволення інтересів усіх категорій стейкхолдерів.

«Суттєве доповнення тезаурусу управління фінансовою безпекою пропонує Герасименко (Тулуб) О.М. У її науковій публікації» [107] «наводяться дефініції стратегії фінансово-економічної безпеки, політики фінансово-економічної безпеки, тактики фінансово-економічної безпеки» [107, с.30]. Поняття управління фінансово-економічною безпекою визначається нею як «складний механізм управління фінансово-економічною безпекою, котрий має в собі цілу низку основних методів та форм, принципів та прийомів, і діючих стимулів для їхнього існування». «До переліку елементів такого механізму віднесено органи управління; підрозділи та виконавців, котрі виконують зазначені функції та вирішують завдання, які поставлені перед ними; набір методів та методик, які допомагають здійснювати управлінський вплив» [107, с.31]. Пропоноване визначення потребує конкретизації складу усіх заявлених елементів управління та вказує на необхідність організації процесу менеджменту фінансової безпеки як самостійного механізму у структурі управління. Водночас, маємо сумніви, що такий підхід можна застосувати до управління фінансовою безпекою на рівні держави, оскільки крім стимулів до виконання функцій і завдань, державні органи влади мають у своєму розпорядженні ще і такі інструменти, як примус, розпорядження, вимоги тощо. Водночас, ці засоби можна у деякій мірі віднести і до методів управлінського впливу, тоді пропонований підхід можна вважати універсальним.

Враховуючи специфічні риси провадження діяльності об'єктів свого дослідження, якими виступали професійні учасники фінансового ринку – фінансові установи – Зачосова Н.В. пропонує «під управлінням економічною безпекою у сучасних умовах розуміти один із процесів менеджменту, що направлений на досягнення високого рівня захисту корпоративних ресурсів установи від негативного впливу різного роду небезпек шляхом реалізації широкого спектру управлінських рішень щодо використання наявних підприємницьких можливостей та контролю ризиків, що їх супроводжують, задля гарантування інтересів фінансової установи та її клієнтів під час надання фінансових послуг» [128, с.169]. Наведене визначення є класичним відображенням процесного підходу до конкретизації поняття управління фінансово-економічною безпекою. Водночас, якщо брати до уваги, що управління за своєю змістовою суттю власне і є процесом, можна не до ліком наведеної дефініції вважати наукову та семантичну тавтологію. Запропоноване визначення не має жодних ознак універсальності, і є повністю специфічно орієнтованим. Однак, його перевагою є вказівка на необхідність таргетування процесу управління фінансовою безпекою на інтереси суб'єкта господарювання та зацікавлених у результатах його діяльності осіб (а у випадку переходу а державний рівень – громадян і інших груп стейкхолдерів), що доводить важливе значення підтримки високого рівня фінансової безпеки для економічної системи в цілому та її соціальну значимість.

Живко З.Б. зазначає, що «трактувати управління системою економічної безпеки підприємства необхідно таким чином: реалізація необхідних для економічної безпеки підприємства розпізнавання та нейтралізації найважливіших зовнішніх і внутрішніх загроз і ризиків його стану та діяльності. Управління системою економічної безпеки розглядається як реалізація специфічних управлінських рішень стосовно адаптації об'єкта до умов зовнішнього та внутрішнього середовищ з метою досягнення встановлених цілей діяльності» [129, с.42]. Характерною рисою запропонованого визначення є звернення автора до категорії адаптації, і на протипагу орієнтації

на фінансов-економічні інтереси суб'єктів і їх стейкхолдерів, у межах даної дефініції основну увагу під час менеджменту безпеки пропонується приділити формуванню сприятливого середовища для досягнення цілей підприємства, установи, організації. Як і у підході Занори В.О., в даному визначенні вжито поняття зовнішніх і внутрішніх загроз, чим підкреслено значимість роботи з ними у межах управління фінансовою або економічною безпекою. Загалом, категорія загрози – з уточненням можливих джерел виникнення або без них – досить часто вживається сучасними дослідниками у спробах конкретизувати поняття фінансової безпеки, системи фінансової безпеки або управління фінансовою безпекою.

Прихильність до системного підходу щодо формування системи безпеки та процесного підходу щодо управління нею демонструє Маслак О.І., наполягаючи на тому, що «специфічного характеру процесу управління безпекою надає наявність таких ознак, що характеризують даний процес: прийняття рішення та розвиток складної системи в часі може мати велику кількість стратегій; на етапі формування рішення та прийняття управлінського впливу аналітики не мають можливості подати повної картини розвитку ситуації; прийняття рішення базується на прогнозуванні тенденції розвитку системи в часі; існує невизначеність, пов'язана з подальшим впливом прийнятого рішення на проблемну ситуацію» [130]. Зважаючи на те, що автором згадується роль стратегій у процесі управління економічною безпекою, такому підходу можна дати назву стратегічного. Водночас, відстежується вказівка на те, що менеджмент фінансово-економічної безпеки має здійснюватися у кілька етапів, і завжди існує сумнів щодо результативності останнього етапу та успіху управлінського процесу в цілому.

Згадуються категорії «стратегія», «загрози», «ціль» і у роботах Ваганової Л.В., яка відзначає, що «механізм управління економічною безпекою являє собою сукупність управлінських, економічних, організаційних, правових і мотиваційних способів мінімізації впливу внутрішніх і зовнішніх загроз та досягнення поставлених стратегічних цілей у коротко- та довгостроковому

розвитку» [131, с.26]. Зауважимо, що використання понять, які мають негативне змістове забарвлення, як то «загроза», «ризик», «небезпека» є чи не єдиною спільною рисою для переважної більшості понять тезаурусу фінансово-економічної безпеки.

Штангрет А.М. наголошує, що «механізм прийняття рішень у процесі управління економічною безпекою ґрунтується на основі визначення фактичного рівня безпеки й ідентифікації наявності та рівня загроз загалом і в розрізі основних функціональних складових передбачає розроблення певної кількості альтернативних варіантів управлінських рішень» [132, с.60]. Дослідником піднімається одна з найважливіших теоретико-методологічних і прикладних проблем управління фінансово-економічною безпекою – оцінювання її рівня з метою формування релевантного інформаційно-аналітичного підґрунтя на етапі виконання класичної управлінської функції контролю досягнутого її стану з одного боку, та отримання відомостей для прийняття подальших управлінських рішень – з іншого.

Нетривіальним дослідницьким поглядом на закладання теоретичних засад управління економічною безпекою є підхід Ляшенко О.М., яка зазначає, що «сутність керованості економічної безпеки підприємства зводиться до здатності економічної безпеки підприємства, стан якої є уразливим до внутрішніх та зовнішніх загроз, змінюватися в бажаному напрямі під впливом упорядкованої сукупності керівних дій менеджменту підприємства протягом певного проміжку часу», а сучасний етап розвитку безпекознавства дослідниця відносить до «фази генези економічної безпеки підприємства, підґрунтям якої є міра економічної свободи» [133, с.66]. Вперше у процесі нашого дослідження теоретичних засад управління фінансово-економічною безпекою зустрічаємо спробу пояснити процес безпеко орієнтованого менеджменту через необхідність досягнення у його результаті стану економічної свободи. І хоча пропонується наведене визначення приналежно до суб'єкта господарської діяльності, рівень економічної свободи є одним із показників, що дають змогу оцінити стан економічного розвитку держави у наднаціональному масштабі.

Також не можна заперечити існування стану особистої економічної свободи окремої людини – громадянина. Отже, особливістю підходу Ляшенко О.М. до визначення поняття управління економічною безпекою є встановлення тісного зв'язку між станом економічної безпеки та станом економічної свободи, до якого фахівцям з управління фінансово-економічною безпекою під час прийняття ними управлінських рішень потрібно неухильно прагнути.

Мойсеєнко І. П. систему управління безпекою розглядає як «один з функціональних напрямів управління підприємством (як різновид організації управління), тобто як процес планування, організації, мотивації та контролю, необхідний для досягнення цілей функціонування підприємства. Менеджмент безпеки – складова менеджменту підприємства в цілому, який використовує його кращі засоби та інструменти, орієнтується на запобігання можливим ускладненням у діяльності підприємства, забезпечення стійкості господарювання» [134, с.285]. Таким чином, нашій увазі пропонується науковий підхід, що визнає управління фінансово-економічною безпекою окремим напрямом менеджменту суб'єкта господарювання (у цьому контексті дослідницькі позиції Мойсеєнко І. П. та Зачосової Н. В. стовідсотково співпадають). Раціональним зерном пропонованої дефініції вважаємо спробу дослідниці пояснити процес управління безпекою (економічною, фінансовою, фінансово-економічною) через реалізацію чотирьох класичних функцій менеджменту.

Лаконічне визначення управління саме фінансово-економічною безпекою пропонує Пухальська А.П., яка рекомендує вважати «систему управління фінансово-економічною безпекою промислового підприємства комплексом заходів різного спрямування, які мають на меті захистити його інтереси від негативного впливу ззовні» [135, с.193-194]. Вважаємо таку дефініцію дещо звуженою, оскільки вона концентрує увагу науковців і практиків на факті існування зовнішніх загроз фінансово-економічній безпеці, ігноруючи можливість їх формування у внутрішньому середовищі функціонування підприємства (або держави). «Як і у публікації Мойсеєнко І. П.» [134], тут ми

зустрічаємо поняття «система управління», у той час як велика кількість науковців оперує терміном «управління системою». Такі майже ідентичні за звучанням, але зовсім різні по суті категорії часто стають на заваді правильного розуміння, у першу чергу, практиками термінополя управління фінансово-економічною безпекою, що призводить до прорахунків і помилок у процесах формування, забезпечення та менеджменту економічної і фінансової безпеки на мікро та макрорівнях.

Два наступні визначення описують процес управління фінансово-економічною безпекою саме на рівні держави, хоча, як уже було зазначено вище, більшість науковців розглядає це поняття у контексті забезпечення фінансово-економічної безпеки бізнес-структур. Як відзначає Ситник Г.П., управління економічною безпекою держави є «цілеспрямованою діяльністю суб'єктів забезпечення економічної безпеки, які здійснюють розробку й реалізацію владних, регулюючих, координуючих, контролюючих та нормативних державно-управлінських впливів на об'єкти економічної безпеки з метою прогнозування, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації загроз в економічній сфері життєдіяльності суспільства та держави, що зумовлює необхідність подальших досліджень проблем управління економічною безпекою в контексті його функцій та критеріїв (показників, індикаторів) ефективності» [136]. Загалом, аналіз наукової літератури дозволяє дійти висновку, що управління фінансово-економічною безпекою держави у сучасному тезаурусі менеджменту безпеки набуло змістової форми державного управління економічною або фінансово-економічною безпекою країни. На нашу думку, ці поняття не є синонімічними, оскільки державне управління і практики менеджменту на рівні бізнес-структур мають суттєві відмінності щодо прийняття управлінських рішень і їх реалізації.

Наведене визначення не дає конкретики щодо передбачуваної мети управління економічною безпекою держави або її фінансовою підсистемою. Водночас, вкотре зазначається важливість розробки методичних підходів до оцінювання рівня ефективності менеджменту безпеки та формування

методологічних засад управління фінансовою безпекою України в цілому. Зачосова Н. В. під методикою управління системою економічної безпеки національної економіки пропонує розуміти «набір конкретних інструкцій, способів, правил, які використовуються системно, за певним алгоритмом, із метою вивчення та регламентації послідовності дій суб'єкта управління системою економічної безпеки в просторі і часі» [105, с.12]. Хоча наведене визначення в цілому передає змістову сутність процесу управління макрорівневою економічною безпекою, однак потребує уточнень переліку та суттєвих характеристик усіх зазначених елементів управлінського процесу.

Управління фінансовою безпекою національної економіки позиціоновано з п'яти змістовних позицій.

По-перше, управління фінансовою безпекою розглянуто як спосіб досягнення стану захисту від загроз, за якого визначаються джерела загроз і набір управлінських рішень щодо запобігання їм та мінімізації негативних наслідків.

По-друге, управління фінансовою безпекою визначається як механізм забезпечення реалізації фінансових інтересів, у межах якого розробляють дії щодо захисту наявних ресурсів у процесі їх використання для задоволення інтересів стейкхолдерів.

По-третє, управління фінансовою безпекою – це окремий напрям управління, у межах якого реалізуються класичні функції менеджменту, адаптовані під потреби реалізації мети безпеки орієнтованого управління.

По-четверте, ефективне управління фінансовою безпекою – обов'язкова умова фінансової свободи, оскільки в цьому процесі формується набір управлінських рішень, що мають гарантувати фінансову свободу об'єкта управління.

По-п'яте, управління фінансовою безпекою на тому чи іншому рівні економічної системи можна вважати окремим проєктом, коли залежно від обставин і необхідності реакції на загрози проводяться розробка й реалізація проєкту забезпечення фінансової безпеки.

За результатами проведеного дослідження нами систематизовано та узагальнено розуміння вітчизняними дослідниками категорії управління фінансовою безпекою на сучасному етапі розвитку наукової думки (2013-2018 рр.) – рис. 2.1.

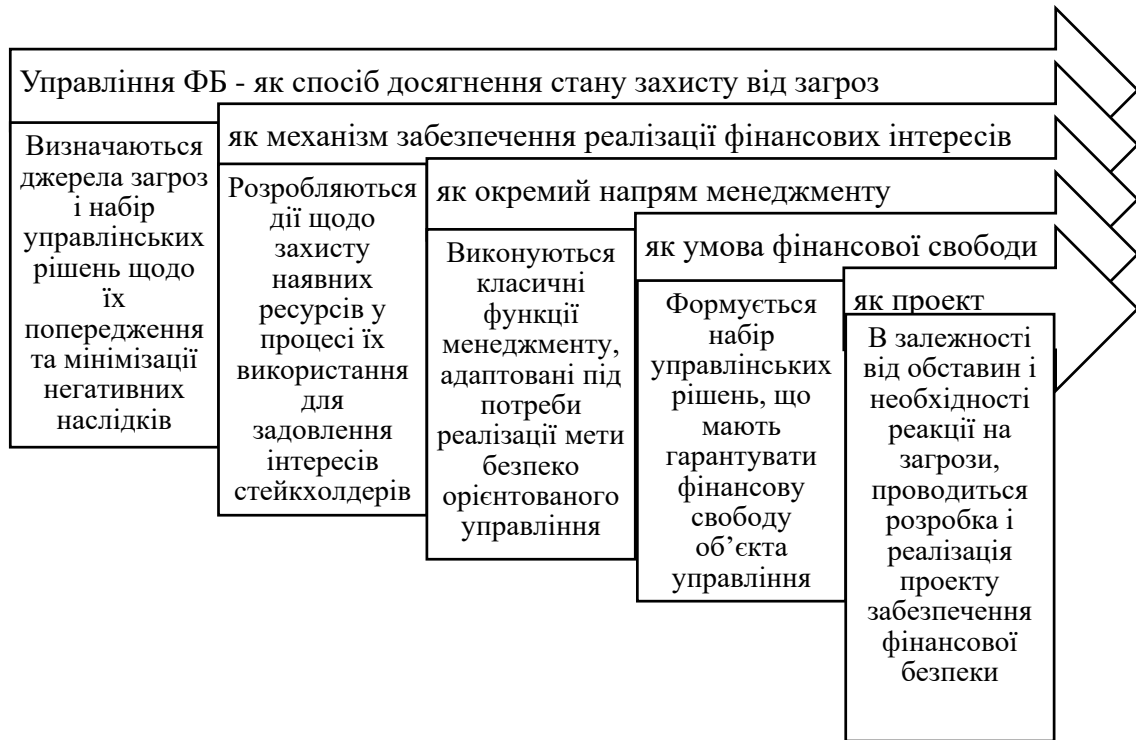

Рис. 2.1. Розуміння категорії управління фінансовою безпекою національної економіки на сучасному етапі розвитку наукової думки (2013-2018 рр.) [127]

Аналіз підходів сучасних учених до трактування основних понять категорійного апарату забезпечення фінансової безпеки надав можливість виявити дискусійні аспекти наукової думки у межах окреслення поточного етапу становлення науки безпекознавства на рівні управління фінансовою безпекою держави:

– підміна понять «загроза», «ризик», «небезпека», відсутність єдності у вирішенні питання того, яка з категорій є первинною щодо інших у контексті управління фінансовою безпекою;

– виокремлення понять фінансово-економічна безпека, фінансова безпека, економічна безпека як окремих наукових категорій при подібному змістовому їх трактуванні;

– плутанина у поняттях і термінах: економічна макробезпека, макроекономічна безпека, національна економічна безпека, економічна безпека держави, фінансова безпека держави;

– зведення питання управління фінансовою безпекою держави на науковому рівні до державного контролю стану показників економічної складової національної безпеки;

– розходження думок щодо необхідності формування державних стандартів забезпечення фінансової безпеки;

– використання у якості синонімів понять управління економічною безпекою держави та державне управління економічною безпекою;

– синонімічне використання понять «система управління фінансово-економічною безпекою», «управління фінансовою безпекою» та «управління системою фінансово-економічної безпеки»;

– «відсутність єдності та чіткості у визначенні основних наукових категорій забезпечення фінансової безпеки, що призводить до їх хибного тлумачення та помилкового використання на прикладному рівні» [127].

«Управління фінансовою безпекою лише нещодавно почало формуватися у окремий напрям управлінської діяльності» [3]. «Водночас, подібність мети та завдань цього напрямку менеджменту із задачами фінансового менеджменту викликають необхідність дослідження їх спільних і відмінних рис, а також пошуку точок дотику цих двох важливих напрямів управлінського процесу з метою уникнення дублювання керівним персоналом і державними службовцями їх функцій щодо організації захисту національних і корпоративних ресурсів від фінансових небезпек і загроз» [137]. Завдання фінансового менеджменту у контексті управління майновою та інтерфейсною складовими системи фінансово-економічної безпеки окреслюються у публікації Зачосової Н. В.» [138]. «Окремі проблемні аспекти управління економічною

безпекою та її фінансовою підсистемою піднімаються у дослідженнях вітчизняних науковців-безпекознавців» [106, 107, 139]. Проте, потребує уточнення та конкретизації роль і значення фінансового менеджменту в механізмі управління фінансовою безпекою на макрорівні.

Вважаємо, що основна роль і значення фінансового менеджменту в механізмі управління фінансовою безпекою держави полягають у:

- раціональному розподілі фінансових ресурсів між регіонами України;
- формуванні ефективного механізму фінансової підтримки стратегічно важливих і системних суб'єктів господарської діяльності різних галузей народного господарства;
- стратегічному плануванні забезпечення фінансових потреб різних верств населення;
- ефективному бюджетуванні, у тому числі розподілі бюджетних ресурсів;
- організації постійного фінансового моніторингу, контролю, регулювання діяльності учасників фінансової системи та ринкової економіки;
- своєчасному виявленні фінансових ризиків і їх мінімізації через механізми державного управління та нагляду;
- «запровадження механізму мотивації до раціонального розподілу економічних і фінансових ресурсів у системі функціонування народного господарства» [137].

Вважаємо, що відповідно до класичних функцій менеджменту, управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки має здійснюватися за такими напрямками:

- планування внутрішніх інвестиційних ресурсів, достатніх для забезпечення фінансового суверенітету держави та досягнення стану максимального задоволення фінансових інтересів країни на міжнародній арені, а також усіх учасників ринкових відносин в межах системи національної економіки;
- організація комплексної підсистеми фінансової безпеки в межах системи економічної безпеки національної економіки на основі існуючої

економічної та фінансової інфраструктури шляхом її трансформації для забезпечення захисту учасників фінансової системи від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз на їх фінансовий стан, рівень добробуту в поточний момент часу та у перспективі; розробка документаційного забезпечення прийняття зважених і своєчасних рішень щодо забезпечення фінансової безпеки на рівні державного управління;

– розробка заходів мотивації суб'єктів національної економіки до раціонального і розважливого використання наявних фінансових ресурсів, стимулювання населення та бізнес-структур до використання послуг професійних учасників фінансового ринку, до слідування правилам податкової дисципліни, до підтримки високого рівня власної фінансово-економічної безпеки;

– «посилення контролю за виникненням і поширенням ризиків, загроз, небезпек і викликів для стану фінансової безпеки країни; модернізація механізмів регулювання функціонування вітчизняних ринків фінансових послуг для адаптації їх та їх учасників до світових і європейських стандартів фінансового обслуговування; оптимізація діяльності державних структур, які задіяні у процесах моніторингу, регулювання, контролю, нагляду за станом розвитку фінансової системи, та виокремлення у окремий напрям контролю процесів, пов'язаних із забезпеченням фінансової безпеки держави» [123].

Для України характерним є такий тип економіки, за якого виробництво та сільське господарство, та відповідно, суб'єкти господарювання, які проводять свою діяльність у цих сегментах, є домінантами економічного розвитку, в той час, як потужність фінансового сектору і його можливості для стимулювання забезпечення економічного зростання стримуються відсутністю великих фінансових центрів, низьким рівнем розвитку інфраструктури фінансового ринку, його неспроможністю конкурувати з ринками фінансових послуг європейських держав за показниками якості та доступності фінансових продуктів, їх асортиментом тощо. Таким чином, велике значення для стану фінансової безпеки України має рентабельна робота та високі фінансові

показники підприємств різних галузей народного господарства, податкові надходження від яких закладають основи податкової та бюджетної безпеки держави. Їх фінансові результати, трансформуючись у інвестиційний ресурс, разом із зовнішніми фінансовими надходженнями вибудовують каркас механізму забезпечення інвестиційної безпеки. З огляду на це, важливо не допускати ситуації, у якій системно важливі та стратегічно значимі суб'єкти господарської діяльності опиняються у ситуації фінансової скрути та змушені оголошувати себе банкрутами та залишати ринок. Таким чином, управління економічною безпекою має визнаватись одним із важливих напрямів менеджменту у рамках забезпечення функціонування вітчизняних підприємств, установ й організацій різних форм власності та видів економічної діяльності.

Зауважимо, що перебування учасників ринкових відносин у стані економічної небезпеки є джерелом загроз для ефективного наповнення фінансової системи країни необхідними для функціонування та розвитку національної економіки ресурсами. Ліквідація підприємств означає зниження рівня податкових надходжень до бюджету, необхідність підвищення обсягів виплат допомоги по безробіттю, зниження попиту на фінансові продукти і послуги. Підприємства, що не мають вільних фінансових активів, не можуть отримати доступ до більшості джерел додаткового залучення або примноження наявного капіталу, а також втрачають свою важливу роль внутрішнього інвестора.

Метою створення та функціонування будь-якої бізнес-структури є отримання прибутку. Управління економічною безпекою покликане забезпечити такий рівень впливу ризиків і загроз на стан корпоративних ресурсів суб'єкта господарювання, за якого шляхом ефективного використання його активів досягається прибутковість та виключається можливість припинення його фінансово-господарської діяльності у перспективі. Окрім отримання прибутку, підприємство, що перебуває у стані економічної безпеки, має бути здатне гарантувати реалізацію економічних інтересів своїх стейкхолдерів. Держава в особі органів влади також належить до кола

суб'єктів, зацікавлених у високих фінансових результатах діяльності господарських структур з причин, які були перераховані нами вище. Підприємство у стані економічної безпеки здатне задовольнити такі державні економічні та фінансові інтереси, як податкові відрахування, своєчасні та у повному обсязі (дотримання податкової дисципліни), наповнення ринку товарами та послугами належної якості, реалізації функції добросовісного роботодавця на ринку праці, своєчасне виконання зобов'язань перед фінансовими установами, контрагентами та державними фондами тощо. Таким чином, стимулювання бізнес-структур до організації комплексних систем забезпечення економічної безпеки та запровадження механізмів управління ними є завданням національного рівня значимості.

Для досягнення стану фінансової безпеки України у сучасних економічних реаліях необхідно:

- стабілізувати валютний курс, спинити девальвацію національної валюти та запровадити механізми попередження різких валютних коливань;

- знизити рівень бюджетного дефіциту (не в останню чергу і за рахунок стабілізації фінансового стану державних підприємств і підвищення рівня їх рентабельності);

- мінімізувати готівковий обіг з метою зменшення тіньового фінансового сектору;

- розробити механізми державних гарантій у сегменті небанківських фінансових послуг;

- забезпечити конкурентоспроможність вітчизняного фінансового ринку шляхом запровадження стандартів фінансового обслуговування, ризик-менеджменту, якості фінансових продуктів і послуг;

- запровадити моніторинг рівня фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності з метою своєчасної ідентифікації структур, які перебувають на межі банкрутства, та ініціювання у них процедур фінансової санації (в окремих випадках із залученням представників органів державної влади);

– знизити рівень фінансової залежності України від зовнішніх джерел фінансових ресурсів (як позичених, так і безповоротної фінансової допомоги, необхідність якої у більшості випадків має вплив на реалізацію національних фінансових інтересів, а саме відбувається їх координування із врахуванням побажань фінансових донорів щодо розвитку подій на національній економічній та політичній аренах).

Більшість із перерахованих заходів неможливо втілити у життя без високо розвинутої вітчизняної економіки, із розгалуженою інфраструктурою та незалежним від дотацій фінансовим підгрунтям. Роль управління економічною безпекою суб'єктів господарювання у цьому процесі є наступною: забезпечити сталий розвиток вітчизняних підприємств у довгостроковій перспективі, гарантувати їм наявність необхідної для розширення меж власної діяльності кількості корпоративних ресурсів, звести до мінімуму негативні впливи зовнішніх і внутрішніх загроз економічному стану суб'єкта господарювання, стимулювати отримання позитивних наслідків від взяття на себе фінансових ризиків тощо. «Причинно-наслідковий зв'язок між управлінням економічною безпекою суб'єктів господарювання і досягненням стану фінансової безпеки держави є таким: управління економічною безпекою сприяє існуванню рентабельного підприємства, яке стабільно працює, виступає одним із елементів економічної системи, є платником податків, наповнювачем бюджету, внутрішнім інвестором, користувачем фінансових продуктів і послуг, а отже, створює фінансовий ресурс для реалізації важливих фінансових інтересів держави, одним із пріоритетних на сучасному етапі виступає досягнення фінансового суверенітету та забезпечення високого рівня фінансової безпеки» [140].

Отже, розвиток ринкової економіки та глобалізація економічних процесів призводять до зміни парадигм управління фінансовою системою та контролю за станом фінансового сектору. Нині наявність або відсутність фінансових ресурсів визначає позицію держави на геополітичній арені. Фінанси містяться в основі соціальної політики, формують дефіцит або

профіцит державного бюджету, визначають здатність країни до досягнення фінансової автономії. Залежність від зовнішніх інвесторів і спонсорів, постійний пошук джерел фінансової допомоги у міжнародних фондах і організаціях призвів до того, що роль України на міжнародних ринках капіталів майже повністю нівельовано, внутрішній фінансовий ринок поволі захоплюється зарубіжними фінансовими компаніями, а вітчизняні реалізатори фінансових продуктів і послуг змушені шукати шляхи до об'єднання з іноземними фінансовими посередниками або залишати сферу фінансового бізнесу більш сильним гравцям. «Нестабільний стан фінансової системи формує широкий спектр загроз для рівня фінансової безпеки держави. Тому критично необхідним завданням у контексті реалізації завдань державного управління є розробка інноваційних підходів до управління безпекою фінансової складової національної економіки України» [141].

Сучасні реалії функціонування бізнес-структур і специфічні риси поточного етапу розвитку економіки України сформували характерні особливості процесу управління системами фінансової безпеки як на рівні тактики, так і у стратегічній перспективі. Вони, у свою чергу, демонструють і недоліки існуючих управлінських механізмів. Недоліками менеджменту фінансової безпеки виступають: фрагментарність систем безпеки; орієнтація управлінських рішень на усунення наслідків загроз, а не на протидію їх виникненню або контроль потенційних джерел формування небезпек і ризиків; економія ресурсів (трудових, інформаційних, фінансових, часових) на безпеко орієнтованих заходах; відсутність документів, які б встановлювали та чітко регламентували політику управління фінансовою безпекою; низький рівень підготовки фахівців, на яких покладаються завдання управління безпекою, відсутність у них практичного досвіду в цій царині, а також встановлення для них надмірної кількості різноспрямованих векторів відповідальності у специфічних напрямках забезпечення безпеки; відсутність дієвого методологічного інструментарію для оцінювання поточного рівня фінансової безпеки та його прогнозування у перспективі; не усвідомлення управліннями

усього спектру загроз і ризиків для стану фінансової безпеки; відсутність практики формування карт ризиків і каталогів ризиків у межах здійснення процедур ризик-менеджменту; суперечливість інтересів різних категорій стейкхолдерів; відсутність норм і нормативів фінансової безпеки, що провокує проблему інтерпретації її стану з різних управлінських позицій, відсутність стандартів фінансової безпеки, які б пропагували орієнтири для організації різних її підсистем, низька ефективність механізму стимулювання осіб, задіяних в управлінні фінансовою безпекою, до сумлінного виконання своїх обов'язків.

Нами пропонується наступний підхід до управління фінансовою безпекою, що може застосовуватись як на рівні окремих суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності, так і на рівні державного управління фінансовою безпекою національної економіки (рис.2.2).

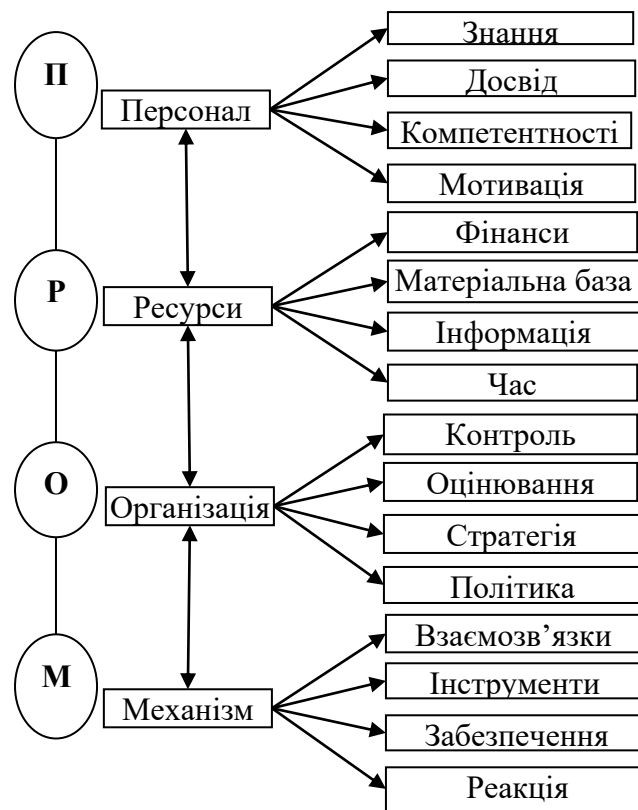

Рис. 2.2. 16-компонентна модель управління фінансовою безпекою (ПРОМ) (запропоновано авторкою)

«Придатна для управління будь-якою системою фінансової безпеки – макро чи мікро рівневою, універсальною, специфіко орієнтованою, комплексною, фрагментарною – пропонована модель здатна забезпечити оптимальний розподіл наявних у суб'єкта забезпечення безпеки ресурсів для досягнення мети створення та існування його системи фінансової безпеки у стратегічній перспективі» [44].

Відсутність державної стратегії забезпечення фінансової безпеки як важливої складової системи економічної безпеки національної економіки України суттєво стримує запровадження діяльності з управління фінансовою безпекою держави на рівні владних структур. Тому перспективами подальших досліджень у цій науковій царині є формування переліку стратегічних орієнтирів для стабілізації рівня фінансової безпеки України у найближчі кілька років.

2.2. Методологічний базис оцінювання стану фінансової безпеки національної економіки

«Зовнішні економічні та політичні загрози в поєднанні з внутрішніми тенденціями та ризиками розвитку вітчизняної економіки надають проблемі забезпечення фінансової безпеки держави національного пріоритету. В свою чергу, це ставить нові завдання для забезпечення національної фінансової безпеки – завдання як методологічного характеру (як врахувати в процесі оцінювання фінансової безпеки країни і зовнішні загрози, і внутрішні ризики), так і прикладного характеру (які структурні перетворення необхідні для формування достатнього рівня захищеності вітчизняної фінансової системи та фінансового сектору)» [142].

Каталізатором до трансформацій у методиках оцінювання рівня державної фінансової безпеки є і бажання України до економічної конвергенції з країнами

Євросоюзу. Лідери останніх до питання фінансової автономії та захищеності ставляться дуже серйозно. Те, що значимість забезпечення фінансової безпеки на макрорівні визнається країнами Євросоюзу, засвідчується створенням у 2010 році Європейського фонду фінансової стабільності (The European Financial Stability Facility), метою якого було проголошено підтримання фінансової стійкості у Європі через механізм надання фінансової допомоги країнам, що перебувають у економічній скруті.

Варто відзначити, що у різних країнах світу встановились різні підходи до розуміння самого поняття фінансової безпеки. Зокрема, у Америці категорію фінансової безпеки (financial security) використовують виключно для характеристики фінансового благополуччя американських родин. У Європі фінансові проблеми національних і наднаціональних економік розглядаються у контексті забезпечення фінансової стабільності. По суті, для більшості закордонних дослідників проблем безпекознавства фінансова безпека держави і її фінансова стабільність – це тотожні поняття, судячи із широкого переліку наукових публікацій, які було проаналізовано у процесі дослідження. А от у роботах вітчизняних вчених ці поняття відрізняються (поняття фінансової безпеки є суттєво масштабнішим за змістовим наповненням). Проблематика оцінювання рівня фінансової безпеки держави останнім часом усе частіше знаходить відображення у роботах сучасних дослідників. «Так, Зачосова Н. В. вивчає особливості аналізу рівня фінансової безпеки держави та значення оцінки стану економічної безпеки фінансових установ у цьому процесі [143], Субботович Ю., Антропова О. приділяють особливу увагу індикаторам фінансової безпеки України» [144], «Тимошенко Ю. О. цікавиться проблематикою поєднання категорій фінансових ризиків та індикаторів стану фінансової безпеки України» [145], «Коваленко О. Ю. демонструє результати власного аналізу та оцінки рівня фінансової безпеки України» [43], «Піхоцький А. В. також досліджує особливості процедури отримання оцінки рівня фінансової безпеки держави» [146]. «Критику існуючих методологічних засад діагностики стану фінансової безпеки на макрорівні, а також власне авторське бачення процесу аналізу значень індикаторів

банківської, бюджетної, податкової та інших функціональних складових фінансової безпеки країни пропонують у своїх наукових публікаціях Дячек С. М., Легенчук Ю. О.» [147], Шемаєва Л. Г., Толок П. О. [17], Наконечна Н. В. [148], Винниченко Н. В., Есманов О. М. [149], Лелюк С. В. [150], Мирончук В. М., Паночишин Ю. М. [151], Полторак А. С., Тусова Н. О. [152], Рекуненко І. І. Бочкарьова Т. О., Кононенко С. В. [153]. Водночас, фахівцям не вдалося дійти єдиної думки щодо механізму оцінювання рівня безпеки, а також щодо конкретного набору показників для проведення розрахунків і процедури визначення їх нормативних, орієнтованих, максимальних і мінімальних значень. Більшість методик передбачають обрахунок результуючого, підсумкового індикатора або індексу рівня фінансової безпеки на основі значень його складових – субіндексів, які відображають оцінки стану функціональних підсистем системи фінансової безпеки держави. «Однак, рідко можна зустріти пояснення щодо того, як проводиться розрахунок підсумкового значення рівня фінансової безпеки. Зазвичай, його оцінка – арифметична сума значень усіх субіндексів. На нашу думку, такий підхід потребує перегляду та модернізації» [154]. Актуальними залишаються питання формування та ефективного використання сучасних методологічних підходів до оцінювання рівня фінансової безпеки України з огляду на такі вади існуючих методик, як надмірна кількість показників, складність у їх розрахунку та інтерпретації результатів, ретроспективний характер оцінювання та втрата актуальності окремими індикаторами.

«Для формування системи моніторингу загроз фінансовій безпеці країни, що враховує як характер функціонування механізму національної економіки, так і перманентно мінливі зовнішні умови, необхідний загальновизнаний методологічний підхід до дослідження індикаторів фінансової безпеки, покликаних достовірно відображати існуючі та потенційні загрози її стану у найближчій та стратегічній перспективах» [142].

У першу чергу проблема оцінювання стану фінансової безпеки полягає у відсутності універсального переліку показників для проведення аналітичних процедур, оскільки специфіка організації та функціонування систем фінансово-

економічної безпеки суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності вимагає інтеграції додаткових індикаторів для формування висновку щодо стану окремих параметрів їх економічної, фінансової, кадрової, інформаційної та інших видів безпеки. Друга проблемна обставина – власне механізм оцінювання. Більшість сучасних дослідників проблем менеджменту фінансово-економічної безпеки погоджуються у необхідності поєднання кількісної і якісної систем оцінок. Водночас, така єдність породжує і нові методологічні виклики: зокрема, як коректно використати математичний інструментарій, яких експертів і у якій кількості потрібно залучати для визначення та інтерпретації значень вузько спеціалізованих показників, яким має бути механізм оцінки – бальним, з точними значеннями чи з інтервалами значень кожного окремого індикатора. «Важливе питання кількості показників – чи має бути вона однаковою для характеристики кожної функціональної складової системи фінансово-економічної безпеки, чи має варіюватись відповідно до структурної будови конкретного об'єкту оцінювання» [155, с.153].

Оцінювання рівня фінансової безпеки на практиці є набором діагностичних процедур, спрямованих на встановлення значень окремих показників розвитку фінансової системи, ринків фінансових послуг і державних фінансів, виявлення їх динаміки, порівняння з існуючими оптимумами та формування на цій підставі висновку щодо стану фінансової безпеки, характерного для досліджуваної економічної системи. Вважаємо, що під оцінюванням рівня фінансової безпеки держави на методологічному рівні має розумітися набір діагностичних процедур, спрямованих на встановлення стану захищеності фінансових ресурсів держави, механізмів їх формування, використання, обміну з метою збалансованого задоволення національних, господарських та індивідуальних інтересів стейкхолдерів у фінансовій сфері.

«Обрана у вітчизняній практиці методика оцінювання рівня фінансової безпеки держави, як і» [156, 157], «передбачає використання макроекономічного підходу до діагностики стану фінансової безпеки держави. «Макроекономічний підхід до індикативної оцінки національної фінансової безпеки реалізується у

взаємопов'язаному аналізу наступних систем: дворівневої системи індикаторів національної фінансової безпеки; системи принципів відбору даних індикаторів; системи критеріїв класифікації даних індикаторів; системи моніторингу індикаторів в цілях оцінки рівня фінансової безпеки» [43, с.7]. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, що містять інструкції для оцінювання рівня і фінансової безпеки держави, побудовані саме на індикативному підході. Аналіз проводиться комплексно за шістьма напрямками забезпечення фінансової безпеки, які поєднують: банківську безпеку, безпеку небанківського фінансового ринку, боргову безпеку, бюджетну безпеку, валютну безпеку та грошово-кредитну безпеку. Поетапність діагностики передбачає: підбір переліку індикаторів (станом на 2013 рік експертами було запропоновано 32 індикатори для визначення стану фінансової безпеки України); визначення орієнтованих значень запропонованих індикаторів (із використанням експертного методу; таким чином, одразу стає зрозумілим, що орієнтовні та нормативні значення підібраних показників відсутні, що може суттєво вплинути на об'єктивність та рівень релевантності отриманої оцінки); нормування індикаторів (тут прослідковується проблема підбору зіставних інтервалів для якісної характеристики отриманих значень запропонованих індикаторів – їх надмірна кількість може призвести до ускладнення інтерпретації одержаного результату, а недостатня – до відсутності можливості точної оцінки та забезпечення порівнянності близьких за значеннями показників безпеки); визначення вагових коефіцієнтів для диверсифікації важливості окремих складових підсумкового показника фінансової безпеки (у затвердженій наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України методиці значення вагових коефіцієнтів визначались експертним методом, причому участь у опитуванні та інтерв'ю взяли лише 25-30 експертів, що залишає деякі сумніви щодо об'єктивності вагових коефіцієнтів, які нині використовуються, а також актуалізує питання доцільності їх перегляду, беручи до уваги, що експертне опитування відбувалось у 2013 році); розрахунок інтегрального індексу фінансової безпеки України (визначається ієрархічно за показниками рівнів шести названих підсистем системи фінансової макробезпеки).

Отже, недоліками індикативного підходу на разі є: велика кількість індикаторів, серед яких присутні як стимулятори, так і дестимулятори, різна кількість індикаторів для оцінювання окремих складових фінансової безпеки держави, утруднений доступ у зовнішніх стейкхолдерів до інформації, необхідної для проведення розрахунків, невелика експертна фокус-група, на основі думок якої інтерпретуються отримані результати, відсутність каталогу чітких характеристик для кожного рівня якісної оцінки фінансової безпеки, покликаною спростити розуміння стейкхолдерами стану безпеки. Також суттєвим недоліком вважаємо відсутність у досліджуваному підході етапу або складової аналізу загроз фінансовій безпеці, що суттєво збільшило б практичну цінність отриманої оцінки з точки зору можливості використання її для прогнозу рівня фінансової безпеки у перспективі. У такому контексті постає необхідність надання пропозицій щодо започаткування загрозо орієнтованого підходу до оцінювання рівня фінансової безпеки держави.

Загрозо орієнтований підхід – це сукупність процедур визначення рівня фінансової безпеки держави, що окрім аналізу ретроспективних значень макроекономічних і фінансових показників стану фінансово-економічного розвитку країни, передбачає ще і ідентифікацію загроз, негативний вплив яких може суттєво змінити рівень розраховуваних значень індикаторів складових системи фінансової безпеки, а отже, має враховуватись під час визначення її підсумкової оцінки. Наявність або відсутність загрози має вимірюватись за відсотковою або бальною шкалою. Перевага першої полягає у відсутності необхідності додаткових пояснень щодо того, яка бальна оцінка що означає. За цим має слідувати оцінка можливих негативних наслідків від дії загрози на стан конкретної складової фінансової безпеки та прогноз збитків (якщо такий розрахунок можливо провести).

Не можна лишити поза увагою і авторські підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки держави, що пропонуються сучасними дослідниками у їх фахових публікаціях. Спільною рисою їх усіх є покладення у основу фінансових та економічних показників, отримати інформацію про значення яких можна у

відкритому доступі, зокрема, на сайті Державної служби статистики або профільних міністерств. Ряд дослідників ратує за використання лише показників, значення яких можна розрахувати математично, а потім опрацювати отримані дані із використанням методів і прийомів економіко-математичного та статистичного аналізу і моделювання. Інші ж, чію позицію підтримує і автор цього дослідження, пропонують залучати експертів до процедури оцінювання, і не лише для професійної інтерпретації результатів, але і для визначення ряду якісних показників для аналітичних потреб. Без застосування експертного методу, використання загрозо орієнтованого підходу до оцінювання рівня фінансової безпеки є неможливим, оскільки він ґрунтується на фаховості суджень і думок професіоналів у різних сегментах фінансового сектору, здатних своєчасно розпізнати існування загрози та оцінити можливі прояви її негативного впливу, спираючись на власний досвід.

Окремий привід для наукових суперечок – механізм трансформації кількісних оцінок у якісні характеристики, кількість рівнів безпеки, які варто виокремлювати. Неузгодженість присутня і у поглядах на доцільність визначення підсумкового, інтегрального показника рівня фінансової безпеки держави.

Спроби комплексного оцінювання рівня фінансової безпеки держави ґрунтуються на пропонуванні авторського набору індикаторів стану різних підсистем фінансової безпеки, розрахунку або пошуку у статистичних базах їх фактичних значень і формуванні на їх основі висновку щодо стану захищеності національної фінансової системи та процесів, які у ній протікають, від різного роду зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз. «Пропоновані показники можуть бути традиційними – такими, що знайшли відображення у Методичних рекомендаціях щодо оцінювання рівня економічної безпеки, схвалених на державному рівні ще у 2013 році, або ж інноваційними, такими, що відображають авторський підхід до досліджуваної проблематики. Зокрема, у джерелі» [153] поміж інших пропонуються нетрадиційні показники для оцінювання рівня функціональних складових фінансової безпеки держави, такі як рівень капіталізації лістингових компаній, рівень волатильності індексу ПФТС, Індекс

EMBI + Україна, різниця між форвардним та офіційним курсом гривні, загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, тощо. Загалом розраховано значення 31 показника за 6 класичними функціональними підсистемами фінансової безпеки.

«У контексті дослідження фінансової безпеки регіонів як елементу системи фінансової безпеки держави Лелюк С.В. пропонує семиетапний підхід до отримання кінцевої оцінки результуючого показника. Для проходження першого кроку, суть якого полягає у визначенні складових фінансової безпеки на рівні регіону, авторка зверталась до досліджень точок зору різних науковців» [150, с.140], «тобто у певній мірі нею було використано експертний метод дослідження. Результати розрахунку інтегрального показника фінансової безпеки регіонів України представлено у джерелі» [150] із використанням принципу графічного методу «площ чотирикутників». Також у методиці використано порівняння значення інтегральних показників складових фінансової безпеки у поточному та у попередньому періодах.

«Полторак А.С., Тусова Н.О. ведуть мову про необхідність враховувати значення тимчасово впливових чинників на стан фінансової безпеки держави у процесі оцінювання значень індикаторів рівня безпеки окремих функціональних складових, а також пропонують розширення і без того значного за обсягом переліку показників рівня фінансової безпеки показниками безпеки системи оподаткування» [152, с.330].

«Наконецна Н.В. констатує необхідність врахування наявності загроз і ризиків для стану фінансової безпеки держави у процесі діагностики її рівня» [148, с.285-286], що на нашу думку, є завданням, яке не може бути виконане без залучення експертів, оскільки конкретний перелік викликів і небезпек формується на основі думок професіоналів у царині безпекознавства, і лише потім до аналітичного процесу залучається математичний апарат – для оцінки ризику і встановлення можливих збитків від його прояву.

Важкою рисою ряду авторських методик оцінювання рівня фінансової макробезпеки вважаємо відсутність конкретизації того аспекту, як визначається питома вага

кожної складової підсумкового індикатора – остаточного рівня фінансової безпеки. Для вирішення цього методологічного та прикладного завдання пропонується застосувати експертний метод, і поєднати його з математичним апаратом.

Експертний метод доцільно використовувати для оцінювання рівня фінансової безпеки держави одразу у кількох площинах. Так, на початку 2019 року нами було проведено експертне опитування з метою встановлення проблемних аспектів сучасних механізмів діагностики рівня фінансової безпеки України. Респондентами виступили 50 осіб, які є представниками державних органів влади, працівниками закладів вищої освіти та практиками у царині організації і контролю фінансових відносин. Результати анкетування експертів узагальнено на рис.2.3.

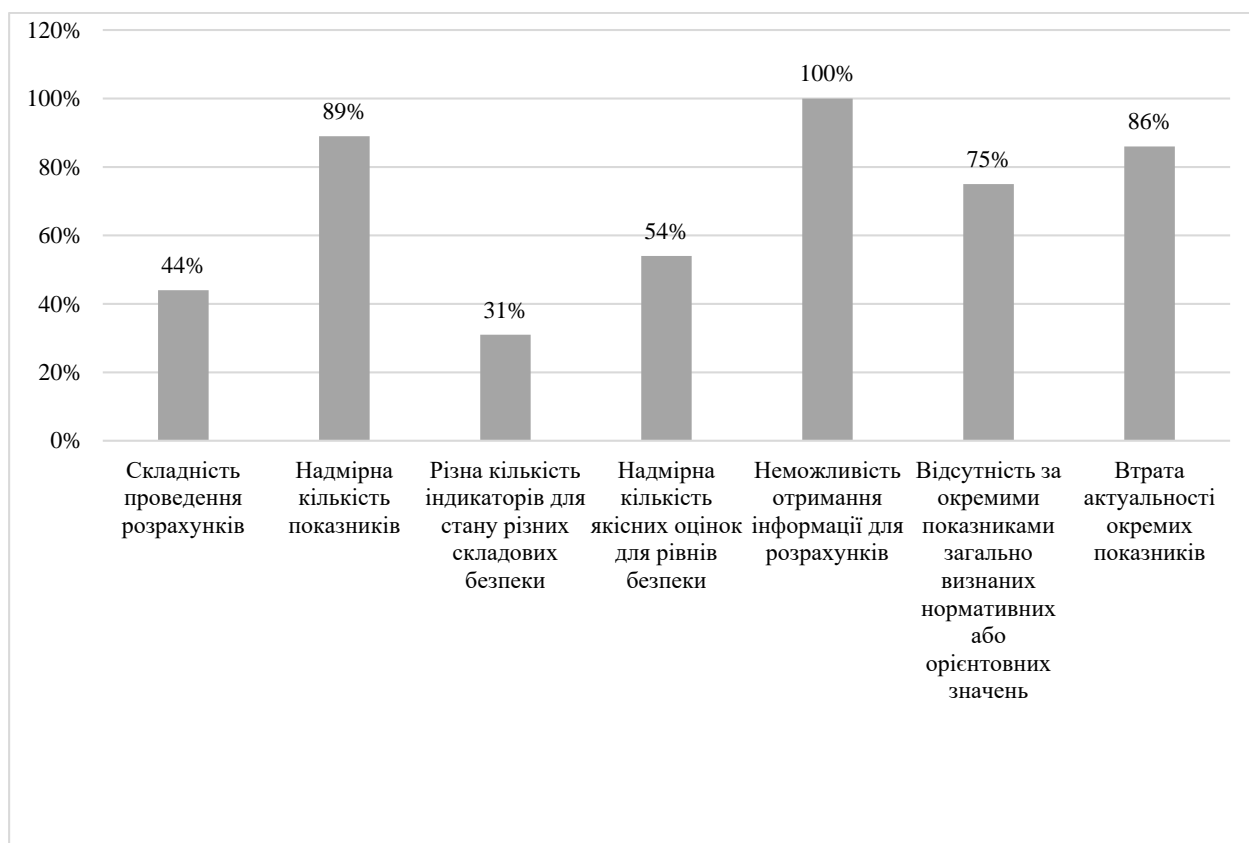

Рис. 2.3. Діаграма результатів експертного опитування щодо проблемних аспектів використання методик оцінювання рівня фінансової безпеки національної економіки (узагальнено авторкою)

«Отже, основними недоліками сучасних підходів до діагностики стану фінансової безпеки держави фахівці визнають неможливість отримання інформації, необхідної для розрахунків, із загально доступних джерел, надмірну кількість показників або індикаторів, значення яких потрібно розрахувати та наявність серед них таких, які втратили свою актуальність на поточний момент часу» [154].

«Для об'єктивного оцінювання рівня фінансової безпеки України у сучасних економічних умовах вважаємо за доцільне поєднати традиційний індикативний підхід та загрозо орієнтований підхід для забезпечення достовірності оцінки. Пропонується залишити лише актуальні фінансові показники із оприлюднених у 2013 році рекомендацій» [43], «забезпечити їх однакову кількість для кожної функціональної складової системи фінансової безпеки та доповнити їх перелік блоками ймовірних загроз, оцінювання яких проводитиметься експертами з позицій їх наявності або відсутності та ймовірності їх негативного впливу на стан фінансової безпеки держави» [142].

Багато питань виникає з приводу того, чи потрібно визначати підсумковий індикатор стану фінансової безпеки, чи висновок щодо її рівня має базуватись на системі отриманих у результаті проведених обрахунків значень. У випадку обрання варіанту наявності підсумкового індикатора, його значення, зазвичай, розраховується шляхом сумування оцінок усіх проміжних індикаторів стану функціональних складових системи фінансово-економічної безпеки (в окремих випадках із їх коригуванням на вагові коефіцієнти у залежності від важливості того чи іншого показника для результуючого індикатора, у інших випадках – без такого уточнення). «Однак, якщо визнати систему фінансово-економічної безпеки емерджентною системою (тобто такою, поєднання складових елементів якої створює об'єкт із більш складними характеристиками, ніж були притаманними початковому набору елементів, і ознаками, якими ті, будучи самостійними об'єктами, не володіли), то у такому випадку оцінювання безпеки такої системи через суму оцінок стану її підсистем є не коректним, і виникає необхідність у пошуку принципово інших підходів для діагностики

рівня фінансово-економічної безпеки або ж суттєвого перегляду класичних переліків індикаторів, які традиційно пропонуються для оцінювання стану основних складових системи фінансово-економічної безпеки і господарських структур, і окремих регіонів, і держави в цілому» [154].

Саме складність структури системи фінансової безпеки України викликає труднощі щодо оцінювання рівня безпеки, якого вдалося досягти під час реалізації заходів щодо її забезпечення. Схвалений на державному рівні методичний підхід до проведення такої оцінки з плином часу (з моменту його оприлюднення минуло 6 років) почав втрачати актуальність. Його використання з самого початку було досить складним навіть для фахівців у царині безпекознавства, оскільки пропоновані методичні вказівки передбачають розрахунок великої кількості показників, індикаторів, частина яких є стимуляторами, інша – дестимуляторами, що викликає у аналітика плутанину і труднощі у інтерпретації їх кінцевих значень. Джерела інформації для отримання первинних даних для розрахунку пропонованих фахівців, зазначені у Методиці, не існують, переміщені у інші категорії відомостей або втратили актуальність. Більшість із них мають у своїй основі статистичні дані, які публікуються на офіційних інформаційних ресурсах із затримкою, а деякі із них і зовсім перестали оприлюднювались. Крім того, потребують перегляду вагові коефіцієнти, що використовуються для встановлення значимості індикаторів кожної складової фінансової безпеки у її підсумковому показнику, а також інтервали значень – мінімальних, критичних, небезпечних, незадовільних, задовільних і оптимальних для кожного показника (в цілому можна рекомендувати зменшити кількість інтервалів можливих значень до п'яти). Також доцільно було б визначати принаймні приблизно однакову кількість показників для оцінювання стану підсистем фінансової безпеки (нині їх число суттєво варіюється) та додати до їх переліку індекси та рейтингові оцінки міжнародних агентств, що стосуються аспектів фінансового становища України на міжнародній арені (наприклад, Індекс сприйняття корупції, Індекс фінансової інклюзії тощо).

Невідповідність традиційного підходу до оцінювання стану економічної та фінансової безпеки України потребам часу доводить той факт, що владними структурами діагностика її рівня востаннє проводилась у 2014 році, тобто одразу після розробки Методики. Відсутність аналізу наступних років не дозволяє перевірити співставність даних, проведення їх порівняння із метою визначення динаміки стану безпеки держави. Крім того, у 2014 році економічна та політична ситуація в Україні різко змінилась, і поява нових реалій повинна бути відображена у державному підході до визначення стану безпеки країни.

«Як вірно підмічають Матвійчук В. І та Нешко Р. М. «фінансова безпека держави за вертикальним рівнем управління включає оцінку окремих показників фінансової безпеки держави, регіону, підприємства та громадянина. За горизонтальним рівнем – включає сукупність функціональних підсистем безпеки, поточний рівень яких визначається за допомогою певного переліку індикаторів, що мають рекомендовані межі» [158].

Кінцевою метою отримання достовірної оцінки рівня фінансово-економічної безпеки є прийняття зважених і своєчасних управлінських рішень (якщо мова йде про підприємства або фінансові установи) або регуляторних дій чи видозміни стратегічних орієнтирів щодо напрямів розвитку національної економіки та, зокрема, державної фінансової системи (якщо вести мову про рівень фінансової безпеки країни). Тому процес оцінювання має проходити швидко, бути максимально автоматизованим, а його результати – простими для інтерпретації та розуміння топ-менеджментом бізнес-структур і державними службовцями. З огляду на це, максимальна увага має бути приділена саме процесу організації і власне діагностики стану фінансово-економічної безпеки – етапам розробки методики оцінювання, визначення періодичності проведення аналітичних процедур, встановлення кола осіб, відповідальних за оцінювання фінансово-економічної безпеки та якість отриманого за його результатами інформаційного ресурсу. Також управлінському персоналу варто підготувати каталог орієнтованих рішень, які необхідно прийняти в залежності від отриманої оцінки фінансово-економічної безпеки. На державному рівні

використання результатів аналізу стану фінансової безпеки – більш складне завдання. Оцінювання доцільно здійснювати до або одразу після проведення економічних і фінансових реформ із метою встановлення необхідності їх ініціювання або ж для оцінки їх наслідків для національної економічної безпеки. Також значення показників стану національної фінансово-економічної безпеки можуть слугувати базисом для формування стратегії національної безпеки, стратегії забезпечення економічної безпеки держави, стратегії розвитку фінансової системи країни, політики фінансово-економічної безпеки України та інших основоположних для подальшого економічного розвитку нашої держави документів. З огляду на все зазначене вище, вектори подальших досліджень у обраній науковій царині пропонується спрямувати у бік модернізації методичних підходів до оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання (за видами економічної діяльності) та держави в цілому (у розрізі окремих підсистем із врахуванням таких сучасних особливостей їх функціонування, як переорієнтація економіки на воєнні потреби, зниження рівня попиту на ринках через проблему зубожіння населення, занепад малого та середнього бізнесу, економічну блокаду, втрату фінансового суверенітету та дестабілізацію банківської системи).

«Виявлення проблемних аспектів діагностики стану фінансової безпеки України дало змогу визначити можливості використання експертного методу для їх уникнення. Так, із використанням експертного опитування та на основі аналізу фахової літератури встановлено такі проблемні аспекти діагностики рівня фінансової безпеки держави за традиційними методичними підходами, як: різна кількість індикаторів для стану різних складових фінансової безпеки, надмірна кількість якісних оцінок для рівнів фінансової безпеки, неможливість отримання інформації для розрахунків, відсутність за окремими показниками загально визнаних нормативних або орієнтовних значень, втрата актуальності окремих показників» [154].

Перспективи подальших розробок у даному напрямку полягають у формуванні комплексного методологічного підходу до оцінювання рівня

фінансової безпеки держави, який поєднає переваги та класичний фундамент і архітектуру індикативного підходу та прогнозне спрямування і лаконічність загрозо орієнтованого підходу. «Отриманий комплексний підхід має бути спрямованим на максимальне задоволення інформаційних потреб усіх категорій стейкхолдерів, простим у використанні та дозволяти отримати експрес оцінку поточного стану будь-якої складової системи фінансової безпеки України» [142].

Якісна методологія діагностики стану фінансової безпеки держави стане потужним і ефективним інструментом інформаційної підтримки прийняття зважених управлінських рішень у царині управління фінансовою складовою системи національної безпеки, а також слугуватиме засобом отримання відомостей для виявлення та контролю негативних тенденцій у межах функціонування національної фінансової системи. Оцінку фінансової безпеки має бути покладено в основу механізму її регулювання на державному рівні.

2.3. Підходи до регулювання фінансової безпеки національної економіки на державному рівні

Особлива роль фінансової безпеки в системі економічної безпеки держави обумовлена впливом ряду причин таких, як вплив економічних процесів і явищ на фінанси, що особливо яскраво проявляється в умовах криз і протиріч економіки; взаємозалежність і взаємозумовленість економіки і фінансів, оскільки будь-яка економічна ініціатива, яка приймається як на рівні держави, так і на рівні підприємницьких структур і недержавних учасників економічних відносин, потребує фінансування.

Економіка будь-якої держави у сучасних економічних умовах тяжіє до фінансової стабільності, що є стимулом для держав створювати системи фінансової безпеки, адаптовані до викликів світової економіки на сучасному

етапі, виступаючи одночасно і регуляторами економічних процесів в бізнес-середовищі та суспільстві. Таким чином, питання державного регулювання фінансової безпеки на мікро та макро рівнях не втрачає своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених проблемам забезпечення національної та економічної безпеки, довів, що на разі активно розробляються теоретичні питання фінансової безпеки, і в працях багатьох науковців можна зустріти різні визначення поняття «фінансова безпека». Основні з них розкривають стан захищеності фінансової системи, захищеність національної валюти і стійкість грошово-кредитної системи. Оскільки основною метою фінансової політики є створення фінансових умов для соціально-економічного розвитку країни, регуляторна діяльність державних органів влади має бути орієнтована на забезпечення збалансованості фінансових потоків, що в свою чергу сприяє функціонуванню фінансової системи, зміцненню банківської системи, а разом з тим і сфери бюджетно-податкової, митної, валютної діяльності як у масштабах країни в цілому, так і на рівні окремих учасників фінансової системи.

«Проблематика регулювання фінансової безпеки як на рівні держави, так і на рівні окремих господарських структур, знаходить своє відображення у працях знаних вітчизняних дослідників. Так, Вовченко Р. С. розглядає стан правового регулювання фінансової безпеки банківського сектору економіки України» [159], «Рябушка Л. Б., Сюркало Б. І. визначають основи інституційного регулювання фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання» [160], «Жабинець О. Й. досліджує вплив інструментів державного регулювання на фінансово-економічну безпеку страхового ринку України в сучасних економічних умовах» [161], «Денисюк О. В. обґрунтовує зростання ролі державного регулювання фінансового сектора в системі забезпечення економічної безпеки України» [162] «та вивчає механізми державного регулювання банківської сфери в інтересах забезпечення фінансової безпеки України» [163], «Загарій В. П. пропонує напрями оптимізації державного регулювання грошово-кредитної сфери в процесі забезпечення фінансової безпеки України» [164], «Фурман В. М. і

Зачосова Н. В. пропонують вектори діяльності органів національної безпеки щодо підтримки рівня економічної безпеки фінансових установ» [165], «Салюк-Кравченко О. О., Сокіл В. В. опікуються питаннями державного регулювання ринку фінансових небанківських послуг як інструменту забезпечення економічної безпеки особи» [166], «Шульга І. П. конкретизує вплив державного регулювання та саморегулювання діяльності фінансових посередників на ринку цінних паперів на їх економічну безпеку» [167], «Пойда-Носик Н. Н. досліджує систему державного контролю та регулювання корпоративних відносин в Україні та напрями її впливу на фінансову безпеку акціонерних товариств» [168]. Однак, не зникає потреба у проведенні комплексних досліджень основ та особливостей державного регулювання фінансової безпеки на мікро та макро рівнях.

Однією із важливих складових розвитку національної економіки є забезпечення ефективного регулювання фінансової сфери та фінансової безпеки, оптимізація механізмів щодо захисту фінансової сфери від інтересів з боку кримінальних структур і іноземних спецслужб.

Значимість забезпечення фінансової безпеки з метою зміцнення позиції України у глобальній фінансовій системі, створення сильної багатопланової економіки, орієнтованої на забезпечення стабільного економічного розвитку держави і суспільства, їх захищеності від економічних загроз, зумовлює необхідність дослідження особливостей регуляторного поля фінансових відносин. Однак, відсутність у законодавстві і науковій площині чіткого закріплення поняття фінансової безпеки і визначення повноважень органів державної влади у всіх сферах її забезпечення обумовлює наявність численних підходів до аналізу основних аспектів механізму її регулювання, моніторингу та контролю.

Розглядаючи поняття фінансової безпеки у різних площинах, можна дійти висновку, що фінансова безпека як об'єкт регуляторної діяльності— це:

— одна зі складових економічної безпеки держави, яка визначається рівнем забезпечення незалежності, ефективності і конкурентоздатності

фінансової системи держави, стан якої оцінюється системою критеріїв та індикаторів, що характеризують такі аспекти розвитку фінансової сфери, як збалансованість фінансових потоків, висока ліквідність активів, співставність обсягів внутрішнього і зовнішнього боргу країни, дефіцит бюджету та наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів для стабільного поступального розвитку усіх без винятку фінансових підсистем;

– рівень захищеності фінансових інтересів держави, суб'єктів господарської діяльності, громадян від різного роду небезпек та загроз;

– стан фінансових потоків в економіці, який може бути охарактеризований збалансованістю і наявністю ефективних механізмів регулювання.

Узагальнюючи і конкретизуючи існуючі підходи до сутності фінансової безпеки слід виходити не тільки зі стану економіки і її фінансової системи, характеристики діяльності інститутів держави і суспільства щодо її забезпечення, а й з акценту на існуючі протиріччя у фінансовій системі країни, негативний вплив фінансової системи на економіку (тіньові, кримінальні фінанси, схеми (моделі) легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, ухилення від сплати податків, зборів, нецільове використання бюджетних коштів тощо), а також з позицій протидії (мінімізації) впливу на економіку цих факторів у вигляді зовнішніх і внутрішніх загроз, небезпек, різних викликів і ризиків.

У межах даного дослідження під фінансовою безпекою держави як об'єктом регуляторного впливу – пропонується розуміти такий стан складових фінансової системи країни, який дозволяє їм гарантувати досягнення усіма учасниками фінансової системи їх фінансових інтересів за умови як відсутності, так і присутності загроз нормальному функціонуванню фінансових сфер економіки країни. У великій мірі досягнення мети фінансової безпеки держави залежить від функціонального стану та ефективної діяльності учасників фінансової системи, у першу чергу фінансових установ та інших професійних учасників фінансового ринку. З огляду на це, виникає

необхідність у конкретизації поняття фінансової безпеки і для суб'єктів господарської діяльності, тобто переходу на мікрорівень регулювання фінансової безпеки.

Фінансова безпека на мікрорівні – це захищеність суб'єктів господарської діяльності від загроз, яка характеризується стійким фінансовим станом і забезпечується збалансованістю між наявністю фінансових ресурсів і їх необхідністю. У більш широкому сенсі під фінансовою безпекою суб'єктів господарювання належить розуміти такий їх фінансовий стан, що характеризується здатністю до ефективного виконання мети їх створення, що визначається фактом реалізації їх економічних інтересів, не зважаючи на вплив на цей процес зовнішніх і внутрішніх загроз.

Нездатність до самозабезпечення фінансової безпеки учасниками фінансової системи, яка підтверджується фактами численних банкрутств та ліквідацій підприємницьких структур, а також негативними тенденціями у розвитку сучасних фінансових процесів, вимагає активного державного втручання у фінансову сферу з метою регулювання фінансової безпеки на макро та мікрорівнях.

Поняття «державне регулювання фінансової безпеки» пропонується розуміти як керуючий вплив держави на національну фінансову систему, фінансові відносини і процеси в економіці, який забезпечує достатній рівень їх розвитку, цілісності, стійкості і конкурентоспроможності, необхідну фінансову основу для здійснення економічної і соціальної політики з метою забезпечення економічної безпеки держави. Система державного регулювання фінансової безпеки, з одного боку, тісно пов'язана з фінансовим ринком і фінансовою безпекою його учасників, з іншого боку, в системі фінансової політики (через податково-бюджетну, грошову складові) впливає на механізм утворення і використання бюджетних коштів. Оскільки основною метою фінансової політики є створення фінансових умов для соціально-економічного розвитку країни, регулювання фінансової безпеки, будучи елементом фінансової політики, орієнтована на забезпечення збалансованості грошових потоків, що в

свою чергу, сприяє функціонуванню фінансової системи, зміцненню банківської системи, а разом із тим і сфери бюджетно-податкової, митної, валютної діяльності.

Регулювання стану банківської безпеки здійснює Національний банк України. Варто відзначити, що таке завдання не прописано чітко у функціоналі цього національного регулятора, однак, його базові функції і задачі передбачають виконання ряду положень, що у підсумку, призведе до забезпечення банківської складової фінансової безпеки країни. Зокрема, місією створення і функціонування НБУ є «забезпечення цінової та фінансової стабільності з метою сприяння сталому економічному розвитку України». У контексті реалізацій функцій банківського нагляду, Національний банк «здійснює нагляд і регулювання банків для сприяння безпеці та фінансовій стабільності банківської системи України. Банківський нагляд надає клієнтам, вкладникам, кредиторам і позичальникам упевненість у тому, що банки стабільно працюють, своєчасно та повністю виконують зобов'язання. НБУ здійснює нагляд і регулювання усіх банків України та їхніх підрозділів за кордоном, іноземних банків в Україні та інших організацій і громадян у частині дотримання Закону України «Про банки і банківську діяльність».

«Функції регулювання, у тому числі і стану банківської безпеки, реалізуються через «нормативні документи, які регламентують створення та діяльність банків, їхні взаємовідносини з вкладниками та кредиторами та відповідальність перед державою та клієнтами. Так НБУ забезпечує конкурентне середовище в банківському секторі» [169], а отже, створює умови для залишення у банківському секторі фінансового ринку лише сильних гравців, здатних надавати банківські послуги високої якості, що стимулюватиме довіру населення до фінансової системи, підвищуючи рівень фінансової інклюзії та сприяючи зростанню кількості фінансових ресурсів у внутрішніх інвестиційних процесах. Крім того, регуляторна діяльність НБУ спрямована на своєчасне виявлення загрозливих тенденцій у банківській системі, що дозволяє її професійним учасникам своєчасно вживати заходів

протидії новоявленим ризикам і загрозам у контексті забезпечення власної фінансово-економічної безпеки. Так, Постановою НБУ № 64 від 11.06.2018 р. було затверджено Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах. «Ним регламентується факт обов'язкового існування комітету ради банку з управління ризиками, підрозділу контролю за дотриманням норм (комплаєнс), необхідність розробки та затвердження інформаційного забезпечення діяльності з управління ризиками, зокрема, кодексу поведінки (етики), політики запобігання конфліктам інтересів, порядку здійснення операцій із пов'язаними з банком особами, механізму конфіденційного повідомлення про неприйнятну поведінку в банку (whistleblowing policy mechanism), програм навчання та підвищення кваліфікації працівників банку з питань управління ризиками, стратегії управління ризиками, політик управління різними видами ризиків банківської діяльності, у тому числі, кредитним ризиком, ризиком ліквідності, процентним ризиком банківської книги, ринковим ризиком, операційним ризиком, комплаєнс-ризиком та іншими суттєвими ризиками» [170].

У червні 2019 року НБУ оприлюднено четвертий випуск Звіту про фінансову стабільність. У цьому документі комплексно аналізуються ризики і загрози, реалізація яких може порушити стабільність фінансової системи України, а отже, здатна спровокувати, у свою чергу, прояв нових викликів для стану фінансової безпеки України. Останній звіт крім усебічного аналізу стану та ризиків ключових секторів економіки, містить плани й наміри НБУ на наступний рік, серед яких чимало уваги приділено нововведенням у регулюванні банківського сектору, що запрацюють до 2020 року.

Зокрема, у першому півріччі 2019 року запрацювала принципово нова система валютного регулювання, мета якої – поступова лібералізація валютного ринку. Запроваджено ризик-орієнтований підхід у валютному нагляді. Набув чинності Кодекс України з процедур банкрутства, який створює законодавче підґрунтя для вирішення накопичених проблем неплатоспроможності юридичних та фізичних осіб. 7 лютого 2019 року почав діяти Закон України

«Про валюту і валютні операції». Ним запроваджено принципово нову ліберальну систему валютного регулювання. Її формують 8 основних постанов НБУ, що замінили попередні 56 нормативно-правових актів у цій сфері.

У грудні 2018 року НБУ завершив комплексний перегляд процесів ліцензування та прийняв нове Положення про ліцензування банків (№ 149). Воно розширює можливості застосування професійного судження НБУ в процесі ліцензування банків.

У квітні 2019 року НБУ ухвалив зміни до Положення про порядок подання відомостей про структуру власності банку. Ними розширено перелік випадків, у яких структуру власності банку може бути визнано непрозорою. Також до Положення внесено критерії оцінювання фінансового/майнового стану особи, що входить до складу десяти найбільших остаточних ключових учасників у структурі власності банку.

«Щоб забезпечити фінансову стабільність та фінансову безпеку на державному рівні, потрібна злагоджена робота всіх учасників фінансового ринку: НБУ, банків, небанківських фінансових установ та регуляторів ринку, а також дієва підтримка органів державної влади» [171, с.40-42].

На інших, крім банківського, сегментах фінансового ринку, регулювання перебігу основних фінансових процесів, а отже, і рівень фінансової безпеки, забезпечує Національна комісія, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг.

Згідно із Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та Положенням про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, затвердженим Указом Президента України від 23.11.2011 № 1070, основними завданнями Нацкомфінпослуг є:

- формування та забезпечення реалізації політики державного регулювання у сфері ринків небанківських фінансових послуг;
- розроблення і реалізація стратегії розвитку ринків фінансових послуг та вирішення системних питань їх функціонування;

- запровадження міжнародно-визнаних правил розвитку ринків фінансових послуг;
- забезпечення розроблення та координації єдиної державної політики щодо функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування;
- здійснення в межах своїх повноважень державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і дотриманням законодавства у відповідній сфері;
- захист прав споживачів фінансових послуг шляхом застосування у межах своїх повноважень заходів впливу з метою запобігання і припинення порушень законодавства на ринку фінансових послуг;
- узагальнення практики застосування законодавства України з питань фінансових послуг і ринків та розроблення пропозицій щодо їх удосконалення;
- розроблення і затвердження обов'язкових до виконання нормативно-правових актів з питань, що належать до її компетенції;
- сприяння інтеграції в європейський та світовий ринки фінансових послуг [172].

Питання, що стосуються забезпечення фінансової безпеки держави регулюються шляхом встановлення параметрів, яким має відповідати фінансовий посередник, аби отримати ліцензію на здійснення банківської діяльності, а також через механізми моніторингу, контролю і нагляду за функціональним станом професійних провайдерів фінансових послуг і реалізаторів фінансових продуктів.

Фінансовий моніторинг на рівні Нацкомфінпослуг передбачає слідування нормам таких документів:

- Рекомендації FATF та Методологія оцінки Рекомендацій FATF;
- керівництво FATF щодо оцінки ризиків відмивання коштів і фінансування тероризму на національному рівні;
- керівництво FATF щодо стратегій з оцінки ризиків легалізації грошових коштів, одержаних злочинним шляхом;

– керівництво FATF по застосуванню підходу на основі оцінки ризиків у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму: принципи високого рівня і процедури;

– керівництво FATF щодо даних і статистики у сфері протидії відмиванню коштів і фінансування тероризму;

– керівництво ОБСЄ щодо процедур збору даних в рамках національної системи протидії відмиванню коштів і фінансування тероризму;

– консультативний пакет (методологія та інструкція) Світового банку щодо інструменту оцінювання національних ризиків відмивання коштів і фінансування тероризму та щодо систематизованого процесу організації оцінювання ризиків із широким залученням громадськості і представників приватного сектору;

– записка до дискусії персоналу МВФ на тему: «Корупція: ціна питання і стратегії пом'якшення ризиків»;

–інструкція щодо включення питань протидії відмиванню коштів і фінансування тероризму у показники нагляду та оцінки стану фінансової стабільності країни;

– методологія МВФ щодо проведення національної оцінки ризиків у сфері протидії відмиванню коштів і фінансування тероризму;

–методологія Світового банку щодо проведення національної оцінки ризиків у сфері протидії відмиванню коштів і фінансування тероризму;

– «методологія наднаціональної оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму на рівні ЄС» [173].

«Одним із важливих документів, що регулює роботу Нацкомфінпослуг щодо виявлення ризиків, існування яких може провокувати прояв загроз і вразливостей для стану фінансової безпеки на національному рівні через дестабілізацію стану окремих учасників ринків фінансових послуг, є Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності із збирання, оброблення, зберігання, захисту, використання інформації, яка складає кредитну історію, та визначається періодичність проведення планових

заходів державного нагляду (контролю) Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг» [174]. Щорічно Нацкомфінпослуг формується, затверджується та реалізується Річний план здійснення заходів державного нагляду (контролю) Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Усвідомлюючи невідворотність та обов'язковість таких перевірок, власники та топ-менеджмент фінансових установ вживають заходів щодо забезпечення належності якості роботи фінансових інституцій, що позитивно впливає на стабільність функціонування фінансового ринку та на рівень фінансової безпеки держави в цілому.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку за існуючої моделі регулювання ринків фінансових послуг також долучається до процесів забезпечення фінансової безпеки державі засобами примусу, нагляду та контролю.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку здійснює державну регуляторну діяльність відповідно до вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

Метою регуляторної діяльності Національної комісії є вдосконалення та підвищення ефективності державного регулювання на фондовому ринку, сприяння реалізації єдиної державної політики з питань емісії та обігу цінних паперів, захист прав інвесторів та інших учасників фондового ринку.

Основними напрямками діяльності НКЦПФР у сфері регулювання є:

- розробка проектів регуляторних актів на ринку цінних паперів;
- прийняття регуляторних актів;
- внесення змін та доповнень до регуляторних актів;
- здійснення аналізу регуляторного впливу регуляторних актів;
- відстеження результативності прийнятих регуляторних актів.

При здійсненні державної регуляторної політики Комісія дотримується принципів послідовності, прозорості, відкритості та врахування громадської думки.

«Вдосконалення державного регулювання у сфері фондового ринку, реалізація єдиної державної політики з питань емісії й обігу цінних паперів та похідних (деривативів), захист прав інвесторів та інших учасників ринку цінних паперів шляхом розробки та прийняття регуляторних актів, здійснення аналізу їх регуляторного впливу, відстеження результативності регуляторних актів та забезпечення відкритості цих процедур – забезпечують підвищення ефективності регулювання та якості регуляторних актів» [175]. Таким чином, формується підґрунтя для забезпечення фінансової безпеки інвестиційних операцій, удосконалюються механізми безпеки орієнтованого управління трендами фондового ринку тощо. «Серед основних регуляторних заходів, вчинених НКЦПФР у 2019 році, що потенційно можуть мати позитивний вплив на стан фінансової безпеки України «визначення правових, економічних та організаційних засад загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення в Україні, які дозволять забезпечити необхідні регулятивні та організаційні умови для запровадження другого рівня системи пенсійного забезпечення» [176]. Справді, в умовах наростання темпів накриття України хвилею «срібного цунамі», коли старіння населення і масовий виїзд молоді за кордон стають загрозою не лише соціальній та демографічній, але і національній фінансовій безпеці, з огляду на ті економічні наслідки та фінансовий тягар, які така ситуація проковує, успішне завершення пенсійної реформи є не просто бажаним, а необхідним заходом для стабілізації стану фінансової системи уже у найближчій перспективі.

Відповідно до чинного законодавства, одним із головних елементів державного регулювання ринку цінних паперів, а отже, і стану безпеки у цьому сегменті національної фінансової системи, є контроль за діяльністю емітентів, професійних учасників ринку цінних паперів, саморегулювних організації. Проведення перевірок є одним із заходів реалізації виконання завдань НКЦПФР відповідно до Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні».

Відповідно до загальноприйнятих принципів IOSCO регулятор ринку цінних паперів повинен мати повноваження щодо інспектування, розслідування та нагляду за ринком, правозастосування. Регулятивна система повинна забезпечувати ефективні та справедливі методи проведення інспекцій, розслідувань, нагляду та правозастосування.

Наразі контрольна функція Комісії має на меті сприяння дотриманню вимог законодавства; попередження порушень (зловживань) на ринку цінних паперів; забезпечення дотримання прав та інтересів інвесторів, інших учасників фондового ринку; виявлення тенденцій та ризиків функціонування фондового ринку.

«Контроль здійснюється Комісією шляхом проведення планових та позапланових перевірок» [177]. «Останні залишаються дієвим способом контролю стану фінансової безпеки у сегменті випуску, обігу та відчуження цінних паперів, а тому є функціональним елементом системи інвестиційної безпеки країни. Перевірка допомагає визначити проблемні питання в діяльності, що підвищують ризики та можуть привести до правопорушень на ринку цінних паперів, та сформулювати пропозиції з удосконалення законодавства з метою усунення недоліків та прогалин у функціонуванні фондового ринку» [177].

Міжнародна організація комісій з цінних паперів (International Organization of Securities Commissions – IOSCO) у програмному документі «Цілі та принципи регулювання цінних паперів» («Objectives and Principles of Securities Regulation») визначає три основних цілі регулювання фондового ринку. Такими цілями є:

- «– захист інвесторів;
- забезпечення функціонування справедливого, ефективного та прозорого ринку;
- зниження системних ризиків.

Ефективне регулювання ринку цінних паперів ґрунтується на збереженні цілісності ринку, фінансовій стабільності та захисті інвесторів. В світовій

практиці використовуються дві моделі нагляду за учасниками фондового ринку:

- «модель нагляду на основі відповідності вимогам законодавства»;
- «модель нагляду на основі оцінки ризиків» [178].

У контексті слідування цілям регулювання фінансової безпеки держави, раціональним вибором, на нашу думку, буде слідування моделі нагляду на основі оцінки ризиків. Вперше модель нагляду на основі оцінки ризиків була запроваджена в Канаді в 1990 році. Наразі, національна оцінка ризиків застосовується регуляторами таких країн: США, Велика Британія, Канада, Австралія, Ірландія, Польща, Малайзія, Китай та інші. «Однак, дана модель є досить складною і потребує постійної адаптації відповідно до змін на ринку капіталів. Метою нагляду на основі оцінки ризиків є забезпечення стабільності системи фондового ринку, сприяння ефективній діяльності учасників, які провадять професійну діяльність на фондовому ринку, захист інтересів учасників фондового ринку» [178]. Таким чином, ця модель відповідає потребам комплексного забезпечення фінансової безпеки країни на державному рівні.

Новим поняттям у межах даного дослідження, що вживається фахівцями НКЦПФР для реалізації на прикладному рівні моделі нагляду на основі оцінки ризиків, є «фокус нагляду». Фокус нагляду – це виявлення значущих для ринку та ризикових установ, які підлягають пріоритетному нагляду з боку НКЦПФР.

Основними показниками для формування фокусу нагляду є:

- віднесення установи до підприємств, що мають суспільний інтерес (крім банків);
- ринкова позиція установи – обсяги та масштаб діяльності установи;
- охоплення установою клієнтів – кількість клієнтів та їх частка по відношенню до інших установ; види клієнтів установи;
- взаємопов’язаність з іншими учасниками ринку капіталу – інформація щодо кінцевих бенефіціарних власників установи; взаємопов’язаність кінцевих бенефіціарних власників установи з іншими учасниками ринку капіталу;

– оцінка сукупного ризику установи (за даними матриці ризиків) [178].

Таким чином, НКЦПФР буде сформовано так звану групу ризику з установ, які мають вагому соціальну значимість та можуть вважатись об'єктами критичної соціальної інфраструктури (певні аналоги системних банківських установ). Їх функціонування визнаватиметься важливим для стану економічної безпеки національної економіки України та її фінансової складової, а тому потребуватиме особливої уваги та регуляторних підходів.

Ще одним вектором у напрямі регулювання рівня фінансової безпеки держави з боку НКЦПФР є державне регулювання і нагляд у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму відносно фондових бірж, компаній з управління активами та інших професійних учасників фондового ринку (окрім банків) відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму». Також до її безпеки орієнтованих завдань входить пруденційний нагляд. Комісія встановлює пруденційні нормативи та здійснює пруденційний нагляд за професійними учасниками фондового ринку в межах діяльності, яка провадиться таким учасником на підставі виданої ліцензії.

Професійні учасники подають до Комісії інформацію про результати розрахунку пруденційних нормативів та дані, на основі яких здійснюється їх розрахунок, у порядку та у строки, визначені нормативно-правовими актами Комісії.

«Пруденційний нагляд на фондовому ринку забезпечує прозорість та контрольованість діяльності професійних учасників ринку, а також є дієвим інструментом для захисту інтересів інвесторів» [179].

«У 2018 році НКЦПФР для підвищення рівня ефективності пруденційного нагляду було введено новий індикатор – норматив концентрації кредитного ризику. Метою його запровадження стало обмеження кредитного ризику установи, що може виникнути внаслідок невиконання своїх зобов'язань окремим її контрагентом» [180].

Указом Президента України від 24 березня 2015 року № 170/2015 створено Раду з фінансової стабільності. Її формування було продиктоване метою забезпечення своєчасного виявлення і мінімізації ризиків, що загрожують стабільності банківської та фінансової системи держави. До складу Ради входять керівники НБУ, Мінфіну, НКЦПФР, Нацкомфінпослуг і ФГВФО. Рішення Ради мають рекомендаційний характер.

«Ключовими завданнями Ради є:

- обмін даними, виявлення та моніторинг системних ризиків;
- рекомендації для усунення / зменшення впливу системних ризиків;
- узгодження упереджувальних заходів та заходів швидкого реагування в умовах нестабільності / фінансової кризи;
- узгодження системи внутрішніх і зовнішніх комунікацій під час виникнення кризових ситуацій у фінансовому секторі» [181].

Останній Звіт про діяльність Ради з фінансової стабільності охоплює період з серпня 2018 року по липень 2019 року. Зокрема, було визначено ті економічні умови, у яких функціонує національна господарська система, і які чинять вплив на стан національної, а отже, і фінансової безпеки України.

До основних принципів побудови регуляторного механізму у процесі трансформації концептуальних засад процесу управління системою фінансової безпеки на державному рівні, пропонується віднести:

- домінування значимості стану безпеки сукупності взаємопов'язаних елементів системи над станом безпеки окремих компонентів;
- відкритість і ієрархічність регулювання системи фінансової безпеки держави;
- сприяння самоорганізації і саморозвитку системи фінансової безпеки і контролю цих процесів;
- множинність форми і структури системи фінансової безпеки;
- мінливість і варіабельність векторів розвитку системи фінансової безпеки, що потребують нагляду та коригування;

– стійкість в певний момент часу при досягненні нового рівня розвитку (набуття нових якостей).

До перерахованих принципів пропонується додати ще і такі, що характеризують саме регуляторні особливості процесу контролю стану фінансової безпеки держави з боку наглядових органів, зокрема:

– принцип наукової обґрунтованості – облік вимог об'єктивних законів забезпечення фінансової безпеки;

– принцип узгодження фінансових інтересів – державне регулювання фінансової безпеки є дієвим механізмом узгодження фінансових інтересів суб'єктів економічної системи;

– принцип системності – функціонування фінансової безпеки як складної системи;

– принцип цілеспрямованості – державне регулювання фінансової безпеки має бути спрямоване на досягнення конкретних стратегічних фінансових цілей суспільства;

– принцип пріоритетності – передбачає виокремлення основних фінансових проблем розвитку економічної системи, на вирішенні яких державним органам влади доцільно зосередити зусилля;

– принцип альтернативності – обрання різних інструментів регулювання фінансової безпеки;

– принцип адаптації – державне регулювання фінансової безпеки має ґрунтуватися на оцінці її поточного стану та передбачати коригування впливу держави на фінансові процеси в залежності від внутрішніх або зовнішніх загроз фінансовій безпеці країни;

– принцип мінімальної достатності – держава повинна виконувати тільки ті регуляторні функції, реалізацію яких не може забезпечити фінансовий ринок; причому функції державного регулювання фінансової безпеки повинні розподілятися;

– принцип ефективності – регулювання фінансової безпеки мають здійснювати спеціальні органи державної влади з метою забезпечення

оптимального співвідношення між витратами на утримання державного апарату і ефектом від державного втручання у фінансову систему.

Необхідно вказати на те, що питання зміцнення грошової, фінансової системи державою, регулювання антиінфляційних процесів із використанням при цьому правових засобів є не чим іншим, як сферою фінансової безпеки. З метою забезпечення фінансової безпеки необхідно вдосконалювати «антиінфляційні» правові засоби, закріплені в фінансовому (податковому, бюджетному) законодавстві. У сформованих економічних умовах вдосконалення правової бази, що регулює фінансові відносини, є важливим завданням у контексті забезпечення фінансової безпеки на мікро та макрорівнях.

Визначити інші можливі напрями регуляторної діяльності щодо підтримки належного рівня фінансової безпеки можливо лише після конкретизації тих засобів та інструментів, що використовуються нині державними органами влади у площині регулювання фінансової безпеки. Отже, напрямками регулювання фінансової безпеки на макро- та мікрорівнях в Україні є:

- регулювання цін на окремі категорії товарів і послуг;
- державна фінансова підтримка учасників фінансової системи (субсидії, пільгові кредити, бюджетні інвестиції, державні замовлення, пільгове надання державного майна в оренду, державні гарантії);
- регулювання діяльності професійних учасників ринків фінансових послуг, банківської системи, фондового ринку;
- контроль ставки позичкового відсотка і страхових тарифів комерційних банків і страхових компаній шляхом надання субсидій для компенсації відповідних ставок і тарифів;
- фіскальний контроль та нагляд за податковою дисципліною;
- антимонопольний контроль;
- протидія легалізації і відмиванню доходів, отриманих незаконним шляхом;

– регулювання формування та функціонування фінансової інфраструктури;

– регулювання бюджетного процесу і контроль державного боргу;

– моніторинг рівня тіньової економіки та вжиття заходів щодо його мінімізації;

– встановлення стратегічних орієнтирів забезпечення фінансової безпеки та розвитку окремих сегментів фінансової системи;

– моніторинг рівня фінансової безпеки у формі його оцінки за загальноприйнятою методикою;

– контроль фінансової дисципліни учасників фінансових відносин;

– регулювання валютних відносин та грошово-кредитних процесів;

– таргетування рівня інфляції.

Суттєвими недоліками сучасних практик регулювання стану фінансової безпеки держави, підприємств, установ, організацій є:

– дублювання державними регуляторами функцій одне одного;

– нераціональний розподіл обов'язків щодо здійснення функцій контролю і нагляду між регуляторами фінансового ринку;

– відсутність єдиного механізму моніторингу та контролю стану фінансової безпеки на рівні держави;

– відмова від державного регулювання валютного курсу;

– не регламентована кількість державних фінансових перевірок учасників фінансових відносин;

– відсутність затверджених стандартів національної, економічної та фінансової безпеки;

– орієнтація на ретроспективу та відсутність заходів попередження загроз фінансовій безпеці;

– застаріла методика оцінювання рівня фінансової безпеки країни та відсутність ефективних методичних підходів до діагностики стану фінансової безпеки суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності із врахуванням їх функціональних особливостей;

– відсутність окремого напряму фінансової політики, спрямованого на моніторинг загроз фінансовій системі та її учасникам і забезпечення фінансової безпеки.

Усунення зазначених недоліків є можливим за умови вжиття наступних заходів:

– впровадження нагляду, що базується на ризиках, та стандартизованих процедур управління ризиками;

– ініціювання заходів щодо підвищення рівня фінансової грамотності споживачів фінансових продуктів і послуг;

– посилення контролю за власниками та керівниками фінансових інституцій та установ, що займають важливі позиції у фінансовій системі держави;

– розробки системи фінансової підтримки діяльності щодо регулювання фінансової безпеки;

– створення єдиного мегарегулятора для нагляду за фінансовим ринком;

– досягнення системності під час обрання інструментарію регулювання фінансової безпеки;

– запровадження обов'язкового періодичного моніторингу стану фінансової безпеки професійних учасників ринків фінансових послуг;

– планування регуляторних заходів, моніторингів та перевірок на перспективу, встановлення періодичності перевірок та оцінки рівня фінансової безпеки;

– розробка та перманентне використання сучасної методики оцінювання рівня фінансової безпеки держави.

Регулювання фінансової безпеки держави повинно мати на меті контроль стану державного бюджету, державного кредиту, страхових фондів, ринків фінансових послуг, позабюджетних фондів, тощо. Також фінансова безпека може розглядатись як механізм убезпечення реалізації фінансових відносин між державою та окремими підприємницькими структурами.

Подолання існуючих загроз фінансовій безпеці і завдання стабілізації фінансової системи країни набувають нині ключового значення як для економіки держави, так і для її національної безпеки в цілому. Безсумнівно, підвищені системні і політичні ризики будуть накладати відбиток і на фінансову складову безпеки України, проте досягнення незалежності фінансової системи від зовнішніх структур може сприяти її стабільності і знизити рівень макрорівневих і мікрорівневих загроз.

Основу державної політики щодо регулювання фінансової безпеки має становити збалансована і несуперечлива нормативно-правова база її здійснення. Значення і місце правових заходів в забезпеченні фінансової безпеки є дуже важливими, оскільки від їх вироблення, прийняття, а в подальшому і реалізації, залежать не тільки легітимність різних форм і методів забезпечення фінансової безпеки, а й зміст, а також організація даної діяльності і її результативність. Вироблення і реалізація державної регуляторної політики забезпечення фінансової безпеки повинні базуватися у першу чергу на принципах законності, системності та комплексності застосування органами державної влади, місцевими органами влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування політичних, організаційних, соціально-економічних, інформаційних, правових та інших заходів забезпечення фінансової безпеки. Лише комплексний міжгалузевий підхід до нормативно-правового регулювання суспільних відносин, що забезпечують фінансову безпеку, дозволить створити умови для стабільності (стійкості) і захищеності національної фінансової системи від внутрішніх і зовнішніх загроз, розвитку економіки і досягнення життєво важливих цілей особистості, суспільства і держави.

Дослідження теоретичних аспектів державного регулювання фінансової безпеки дало змогу зробити наступні важливі висновки.

Під поняттям фінансової безпеки держави належить розуміти такий стан складових фінансової системи країни, який дозволяє їм гарантувати досягнення усіма учасниками фінансової системи їх фінансових інтересів за умови як відсутності, так і присутності загроз нормальному функціонуванню фінансових

сфер економіки країни. Під фінансовою безпекою суб'єктів господарювання належить розуміти такий їх фінансовий стан, що характеризується здатністю до ефективного виконання мети їх створення, що визначається фактом реалізації їх економічних інтересів, не зважаючи на вплив на цей процес зовнішніх і внутрішніх загроз.

Державне регулювання фінансової безпеки – це керуючий вплив держави на національну фінансову систему, фінансові відносини і процеси в економіці, який забезпечує достатній рівень їх розвитку, цілісності, стійкості і конкурентоспроможності, необхідну фінансову основу для здійснення економічної і соціальної політики з метою забезпечення економічної безпеки держави. До переліку регуляторних функцій державних структур, які контролюють стан фінансової безпеки учасників фінансової системи, належать: регулювання цін, регулювання діяльності професійних учасників ринків фінансових послуг, фіскальний і антимонопольний контроль, регулювання фінансової інфраструктури, контроль державного боргу, розробка стратегій забезпечення фінансової безпеки, моніторинг рівня фінансової безпеки, регулювання валютних відносин та грошово-кредитних процесів, рівня інфляції, тощо. Суттєвими недоліками сучасних практик регулювання стану фінансової безпеки держави, підприємств, установ, організацій є: дублювання функцій регуляторів, відсутність єдиного механізму моніторингу та контролю стану фінансової безпеки на рівні держави, затверджених стандартів безпеки, неефективні методичні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки країни та фінансової безпеки суб'єктів господарювання, відсутність окремого напрямку фінансової політики, спрямованого на моніторинг загроз фінансовій системі та її учасникам і забезпечення фінансової безпеки на мікро та макрорівні.

«Частково усунути зазначені недоліки можливо шляхом створення єдиного мегарегулятора для нагляду за фінансовим ринком, розробки та перманентного використання сучасної методики оцінювання рівня фінансової безпеки держави і запровадження обов'язкового періодичного моніторингу стану фінансової безпеки професійних учасників ринків фінансових послуг» [82].

Отже, регулювання рівня фінансової безпеки держави є необхідним елементом механізму її забезпечення у тих економічних умовах, що склалися нині в Україні. Відсутність чіткої державної фінансової політики, спрямованої на захист інтересів учасників фінансового сектору – як професійних – фінансових установ і посередників, так і рядових споживачів фінансових продуктів і послуг – у першу чергу від іноземних власників капіталів, що в процесі глобалізації фінансових відносин усе частіше виявляють інтерес до входження на фінансові ринки фінансово слабких держав, породжує численні ризики і загрози нормальному функціонуванню фінансової системи України у перспективі. Самозабезпечення фінансової безпеки на різних рівнях економічної системи є неможливим у поточний період часу, зважаючи на недостатній рівень фінансової грамотності населення, низькі показники фінансової інклюзії, недовіру до регуляторів фінансового ринку та і банальну відсутність вільних фінансових ресурсів для організації заходів захисту фінансових відносин від деструктивного впливу викликів і небезпек із зовнішніх і внутрішніх джерел національного та міжнародного економічного простору.

Таким чином, основу державної політики щодо регулювання фінансової безпеки мають становити збалансована й несуперечлива нормативно-правова база її здійснення. Значення та місце правових заходів у забезпеченні фінансової безпеки є дуже важливими, оскільки від їх вироблення, прийняття, а в подальшому й реалізації, залежать не тільки легітимність різних форм і методів забезпечення фінансової безпеки, а й зміст, а також організація цієї діяльності і її результативність. Вироблення та реалізація державної регуляторної політики забезпечення фінансової безпеки повинні базуватися, насамперед, на принципах законності, системності й комплексності застосування органами державної влади, місцевими органами влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування політичних, організаційних, соціально-економічних, інформаційних, правових та інших заходів забезпечення фінансової безпеки. Лише комплексний міжгалузевий

підхід до нормативно-правового регулювання суспільних відносин, що забезпечують фінансову безпеку, дозволить створити умови для стабільності (стійкості) і захищеності національної фінансової системи від внутрішніх та зовнішніх загроз, розвитку економіки й досягнення життєво важливих цілей особистості, суспільства та держави.

Відсутність чіткої державної фінансової політики, спрямованої на захист інтересів учасників фінансового сектору – як професійних – фінансових установ і посередників, так і рядових споживачів фінансових продуктів і послуг – передусім від іноземних власників капіталів, що в процесі глобалізації фінансових відносин усе частіше виявляють інтерес до входження на фінансові ринки фінансово слабких держав, породжує численні ризики й загрози нормальному функціонуванню фінансової системи України в перспективі. Самозабезпечення фінансової безпеки на різних рівнях економічної системи є неможливим у поточний період часу, зважаючи на недостатній рівень фінансової грамотності населення, низькі показники фінансової інклюзії, недовіру до регуляторів фінансового ринку та й банальну відсутність вільних фінансових ресурсів для організації заходів захисту фінансових відносин від деструктивного впливу викликів і небезпек із зовнішніх та внутрішніх джерел національного й міжнародного економічного простору.

Висновки до розділу 2

1. У сучасних умовах економічної нестабільності, соціальної напруги та політичної кризи, що спостерігаються нині в Україні, актуальність питання забезпечення фінансової безпеки держави важко переоцінити. Виклики глобалізації вимагають від країн, які бажають визнання на міжнародній економічній арені, мати функціональну фінансову систему та демонструвати високий рівень фінансової незалежності. Саме ці завдання є пріоритетними для

функціонування систем фінансової макробезпеки. Водночас, усвідомлення необхідності забезпечення фінансової безпеки держави не знайшло відображення у формі законодавчих ініціатив, які б завершилися успіхом; не сформовано ефективну систему державного управління та регулювання фінансової безпеки як країни в цілому, так і системних підприємств, об'єктів критичної інфраструктури тощо. Вживані механізми забезпечення фінансової безпеки носять фрагментарний характер, не враховують досвід економічно розвинутих країн світу та не здатні гнучко перебудовуватись для відповіді на нові виклики, пов'язані з інтеграцією України до ЕС, необхідності слідування цілям сталого розвитку та реагуванням на ризики Індустрії 4.0.

2. Існують численні змістові проблеми у системі формування сучасних теоретико-методичні засад управління фінансовою безпекою на макрорівні. Їх вирішення має стати науковим і прикладним завданням загально національного значення, адже не зважаючи на суперечки, усі без винятку дослідники проблем безпекознавства визнають необхідність досягнення стану фінансової безпеки держави для отримання ринкових переваг і забезпечення економічних перспектив подальшого сталого розвитку в умовах поширення тенденцій до глобалізації економічних і фінансових процесів у сповненому ризиків середовищі.

3. Перегляд фундаментальних основ управління безпекою фінансової складової національної економіки України дав змогу зробити висновок щодо стійкої тенденції до схильності копіювання методів і прийомів менеджменту економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності на рівні публічного управління та адміністрування національної безпеки. Однак, разом із позитивними наслідками, що може мати залучення досвіду бізнес-структур у механізми забезпечення державної фінансової безпеки, у такого підходу є і суттєві недоліки, що виникають через специфічні характеристики державних і приватних фінансових інтересів у царині безпеко орієнтованого управління фінансовою системою та розподілу фінансових ресурсів на різних рівнях економічних систем. З огляду на це, було запропоновано сім гіпотез управління

безпекою фінансової складової національної економіки України, що сформульовані з урахуванням необхідної на даний момент часу специфіки її забезпечення на макрорівні.

4. Проблема вибору індикаторів фінансової безпеки держави та критеріїв оцінювання їх значень продовжує залишатися актуальною. У методологічній площині не виникає жодного сумніву, що критерії вибору повинні існувати, проте кожен дослідник, розвиваючи теорію і методологію забезпечення та діагностики стану економічної і фінансової безпеки, прагне або запропонувати власні критерії вибору індикаторів, або не зачіпати цієї проблеми, обмежуючись використанням загально визнаних на державному рівні підходів. Таким чином, виникає потреба у розробці методики оцінювання рівня фінансової безпеки, придатної для використання в умовах інформаційної ентропії і нестачі ресурсу часу, оскільки швидкість отримання оцінки є критично важливою для прийняття своєчасних управлінських рішень на усіх рівнях соціально-економічних систем.

5. Державне регулювання фінансової безпеки пропонується розуміти як керуючий вплив держави на національну фінансову систему, фінансові відносини і процеси в економіці, який забезпечує достатній рівень їх розвитку, цілісності, стійкості і конкурентоспроможності, необхідну фінансову основу для здійснення економічної і соціальної політики з метою забезпечення економічної безпеки держави. Успішним виконанням завдання державного регулювання фінансової безпеки країни можна вважати ситуацію, у якій будуть максимально задоволені усі фінансові інтереси та потреби різних категорій стейкхолдерів – учасників фінансової системи та національні інтереси в цілому, і при цьому використання національних фінансових ресурсів буде раціональним і таким, що не викликатиме небезпеки їх втрати у поточний момент часу та у перспективі.

6. Регуляторні дії щодо забезпечення нормального стану фінансової безпеки держави мають бути спрямовані на контроль стану і результатів діяльності усіх учасників фінансової системи країни. В основу цього процесу

має бути покладено контроль за сегментами вітчизняного фінансового ринку, діагностика стану фінансової безпеки яких має бути першочерговим завданням національних регуляторів ринку. Вимагає перегляду державна фінансова політика у царині забезпечення фінансової безпеки. Її основні вектори мають відповідати тим викликам, загрозам і ризикам, які є притаманними функціонуванню фінансової системи та її учасників. З огляду на це, важливим завданням регулювання стану фінансової безпеки є своєчасна ідентифікація небезпек розвитку фінансового сектору. Також, враховуючи тенденції трансформації регуляторних процесів на світових ринках фінансових послуг, доцільно оцінити можливості використання нових моделей регулювання фінансового ринку для виконання ряду завдань забезпечення фінансової безпеки держави у стратегічній перспективі.

Отримані у межах розділу наукові результати опубліковані у працях здобувача [123], [127], [137], [140], [141], [142], [154], [155], [158].

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРНІ РИСИ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

3.1. Загрози та ризики фінансовій складовій економічної безпеки національної економіки

Предметні дослідження стану національної безпеки України скеровують до висновку, що її слабкою та проблемною ланкою є економіка. Вітчизняна економічна система опинилась на межі зміни двох визначальних періодів свого розвитку – макроекономічні показники свідчать про завершення періоду посткризового економічного відновлення (після подій 2014 року), а обраний політичний курс до євроінтеграції став каталізатором для початку періоду економічної конвергенції із країнами ЄС. У перспективі формат економічних відносин зазнає суттєвих трансформацій, що пояснюється необхідністю їх адаптації до норм і стандартів Європейського Союзу. Будь-які зміни й оновлення у всіх сферах національної економіки провокують інтенсифікацію традиційних загроз для економічної і фінансової безпеки та ініціюють появу їх нових форм і видів.

Вагоме значення фінансової безпеки для розвитку національної економічної системи в умовах диверсифікації векторів фінансових потоків, прискорення руху капіталу, розширення меж фінансової діяльності, формування глобального фінансового ринку не потребує додаткового обґрунтування. Варто відзначити, що суттєва кількість загроз і ризиків для стану економічної безпеки держави має фінансову природу походження. Вітчизняний фінансовий сектор перебуває під тиском міжнародних фінансових організацій і фондів, які надають Україні фінансову допомогу для стабілізації стану фінансової безпеки, але водночас, отримують змогу впливати на окремі

напрями фінансової політики, що у перспективі може призвести до втрати Україною фінансового суверенітету. Той рівень уваги, що приділяється проблемі забезпечення державної фінансової безпеки визначається роллю фінансів у економіці. Жодна держава не може функціонувати у сучасному світі без грамотної організації руху грошових потоків, які добре захищені від деструктивного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз. «Таким чином, забезпечення фінансової безпеки – це діяльність держави, спрямована на захист національних фінансових інтересів і цінностей за допомогою підтримки високого рівня фінансової стабільності, що має за наслідок стан збалансованості фінансів, наявність значних грошових, золотих резервів, цілісність яких гарантована державними органами та не може бути досягнута без розуміння актуальних загроз і ризиків для ефективного функціонування фінансової системи країни» [182].

«Актуальність дослідження проблематики забезпечення фінансової безпеки держави і визначення загроз, які стають на заваді ефективній реалізації цього процесу, підтверджується численними науковими публікаціями вітчизняних учених. Так, Дмитрієв Є. Є. конкретизує перелік сучасних міжнародних загроз для національної економічної та фінансової безпеки України» [183], «Іщенко В. В. серед актуальних проблем забезпечення фінансової безпеки України виокремлює наявність загроз і ризиків податкової безпеки» [184], «Куценко Т. М. систематизує підходи до аналізу та моделювання загроз фінансової безпеки держави» [28], «Петрушевська В. В. вирішує проблему класифікації загроз і формування захисних механізмів для потреб забезпечення фінансової безпеки держави» [185], «Перепелиця М. О. уточнює поняття національної безпеки держави у фінансовій сфері й пропонує власне бачення переліку загроз її існуванню» [186]. «Причинно-наслідковий зв'язок між загрозами фінансово-економічній безпеці фінансових установ і суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності та рівнем фінансової безпеки держави можна прослідкувати у роботах Зачосової Н. В.» [3, 187] «та Тулуб (Герасименко) О. М.» [188]. Однак, зміна фінансових умов

функціонування системи економічної складової національної безпеки викликає необхідність періодичного перегляду переліку актуальних загроз і ризиків фінансовій безпеці України.

Дослідження сучасного етапу розвитку вітчизняної економічної системи дозволяє виявити кілька факторів, які чинять результуючий вплив на рівень фінансової безпеки України:

Фактор 1 – рівень фінансової автономії від різних форм зовнішньої фінансової допомоги, джерелами надходження якої є міжнародні фінансові організації, уряди європейських країн, зовнішні інвестори, що виступають власниками іноземних інвестицій, спрямованих у вітчизняну економічну систему при посередництві фінансового ринку;

Фактор 2 – характер національної внутрішньої і зовнішньої фінансово-кредитної політики (балансування цін на фінансові ресурси, зокрема, ставок за кредитами та депозитами може або стимулювати розширення меж фінансової інклюзії, або стримувати активність населення й юридичних осіб у використанні фінансових продуктів і послуг);

Фактор 3 – характер політичного клімату у державі (цей фактор станом на кінець квітня 2019 року виступає дестимулятором для стану фінансової безпеки України; внутрішні політичні протиріччя, поглиблені виборами Президента України, різні візії фінансового й економічного курсу держави у стратегічній перспективі призводять до інтенсифікації проявів деструктивних процесів у системі національної фінансової безпеки, що у свою чергу, дає поштовх до виникнення додаткових загроз і ризиків для нормального стану функціонування фінансових ринків, їх професійних учасників і рядових користувачів фінансових продуктів і послуг);

Фактор 4 – рівень нормативно-правової бази функціонування системи фінансової безпеки держави (для України у 2019 році притаманною є відсутність таких основоположних документів регулювання стану державної фінансової безпеки, як Концепція фінансової безпеки України, Стратегія фінансової безпеки держави, Політика забезпечення фінансової складової

національної економічної безпеки тощо. Законодавча база також не регламентує питання, пов'язані із управлінням фінансової безпекою на макрорівні. Єдиним джерелом інформації про вектори державної політики у сфері економічної і фінансової безпеки залишається Стратегія національної безпеки України, що датується 2015 роком).

Пріоритетом і основним завданням забезпечення фінансової безпеки на макрорівні є формування дієвого механізму захисту державних фінансів (інколи цей термін поєднується з поняттям публічних фінансів) та приватних фінансових активів на фінансовому ринку і в особистому користуванні з боку владних структур. Безпека національних фінансів виражається в здатності державних органів влади забезпечувати раціональну фінансово-економічну політику для виконання завдання реалізації національних і приватних фінансових інтересів. У цьому контексті можна виокремити першу суттєву загрозу фінансовій безпеці, що є притаманною нині для України – суперечливість фінансових інтересів держави, бізнесу та окремих індивідів.

Узагальнено можна назвати кілька основних економічних обставин, наявність яких є середовищем для виникнення більшості загроз і ризиків стану фінансової безпеки держави:

- низький рівень інвестиційної привабливості вітчизняної економіки;
- висока вартість фінансових продуктів і послуг, низький рівень захисту їх користувачів національними регуляторами фінансового ринку;
- низька рентабельність фінансової діяльності учасників економічних відносин;
- зниження кількості користувачів фінансових продуктів і послуг через негативну демографічну динаміку та падіння рівня реальних доходів населення;
- державна фінансова політика, спрямована на розширення меж зовнішніх фінансових запозичень;
- нерозвиненість внутрішнього фондового ринку;
- відсутність у державі потужних фінансових центрів;
- поширення цифрових валют і альтернативних розрахункових засобів;

– відсутність механізму гарантування вкладів і забезпечення якості фінансових продуктів і послуг для юридичних осіб;

– тісний взаємозв'язок влади і фінансового бізнесу із превалюванням інтересів останнього над національними фінансовими інтересами.

Між дослідниками питань безпекознавства точаться запеклі суперечки щодо того, що є первинним – ризик, загроза чи небезпека, і який між ними існує зв'язок. На рис. 3.1 нами представлено власне бачення взаємозв'язку між зазначеними науковими категоріями у теоретичній і прикладній площинах.

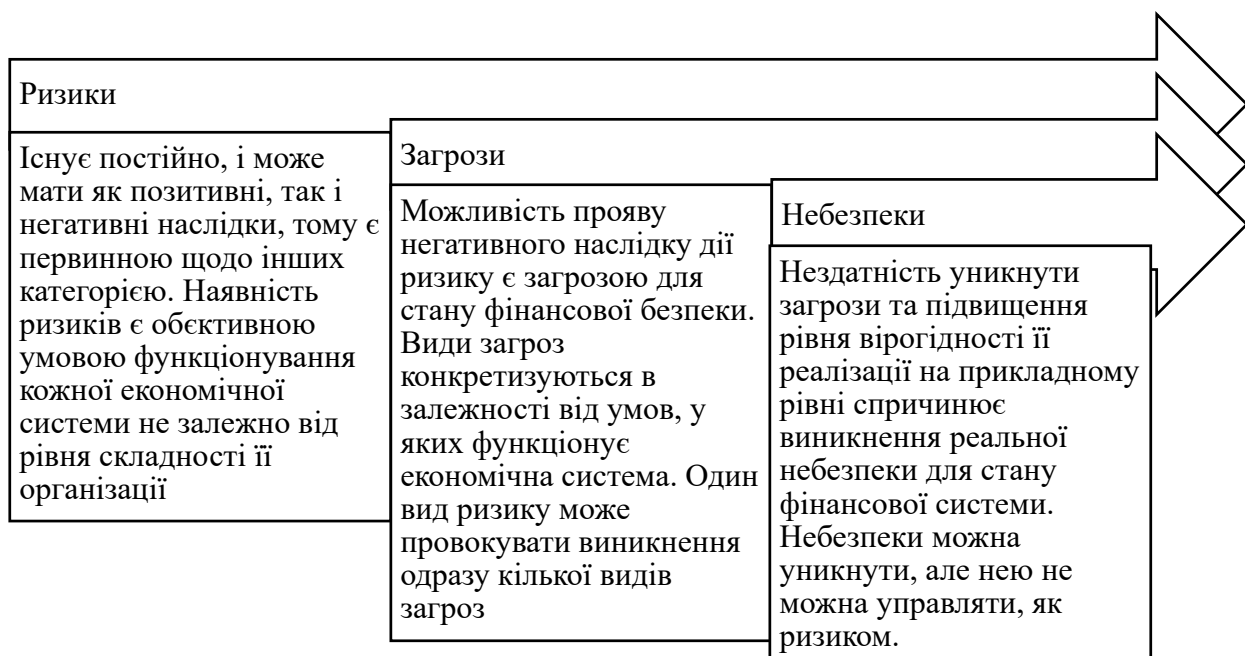

Рис. 3.1. Взаємозв'язок між поняттями ризику, загрози та небезпеки у контексті забезпечення фінансової безпеки національної економіки

Складено автором

Конкретний перелік загрози та ризиків фінансовій безпеці України на межі посткризового та євроінтеграційного періодів демонструє табл.3.1.

У контексті забезпечення фінансової макробезпеки на державні структури покладаються такі завдання:

– підтримання високого фінансового статусу країни на міжнародній економічній арені;

– мінімізація впливу світових фінансових криз на внутрішню фінансову стабільність національної економічної системи;

– запобігання виникненню конфліктів між впливовими сегментами фінансової інфраструктури у процесі реалізації їх фінансових інтересів;

Таблиця 3.1

**Загрози та ризики фінансовій безпеці національної економіки України
на межі посткризового та євроінтеграційного періодів**

Посткризовий період		Євроінтеграційний період	
Ризики	Загрози	Ризики	Загрози
Зміна моделі регулювання діяльності учасників ринків фінансових послуг	Зниження рівня ефективності регуляторних дій на фінансовому ринку	Входження на вітчизняний фінансовий ринок європейських компаній	Зменшення кількості вітчизняних фінансових посередників, монополізація галузі європейськими компаніями
Дестабілізація фінансового стану професійних учасників фінансового ринку	Банкрутство фінансових компаній, додатковий фінансовий тягар для ФГВФО	Підвищення вимог до якості фінансових продуктів і послуг і процедур фінансового обслуговування	Підвищення цін на фінансові продукти і послуги, недоступність їх для широких верств населення
Збереження власниками тимчасово вільних фінансових ресурсів і відмова від їх витрачання та інвестування	Відсутність джерел внутрішніх інвестицій, підвищення цін на кредити, емісія, що провокує інфляцію	Розвиток платіжних систем, поява нових фінансових інструментів (наприклад, цифрових валют)	Поява нових схем відмивання капіталу, виведення його у офшори, поширення нових видів фінансового шахрайства
Зниження рівня довіри до регуляторів і професійних учасників фінансової системи з боку населення і бізнесу	Відмова від користування фінансовими послугами, ріст курсу іноземних валют	Збільшення обсягів іноземного капіталу у вітчизняній фінансовій системі	Втрата фінансового суверенітету, контроль іноземними суб'єктами внутрішнього фінансового ринку України
Поява нових видів економічної діяльності, галузей і сфер народного господарства	Нецільове використання державних і приватних фінансових ресурсів	Доступ до різних видів фінансової допомоги від європейських фондів і організацій	Залежність національної фінансової політики від рішень і вимог фінансових донорів

Складено автором

– профілактика фінансових злочинів, тіньової економіки й адміністративних правопорушень у процесі перерозподілу фінансових активів;

- підтримка купівельної спроможності та авторитету національної валюти на внутрішньому і зовнішньому фінансових ринках;
- забезпечення фінансових умов для розширеного економічного відтворення та соціальної стабільності у державі;
- запобігання витоку національного капіталу за кордон;
- залучення зарубіжних інвестицій для зміцнення і розвитку економіки країни;
- стимулювання появи внутрішніх фінансових резервів для забезпечення фінансових потреб на різних рівнях національної економічної системи.

Негативні наслідки більшості ідентифікованих нами ризиків і загроз фінансовій безпеці України можуть бути мінімізовані за умови проведення зваженої фінансової політики, спрямованої на досягнення стану фінансового суверенітету України у перспективі. З огляду на це, та беручи до уваги факт відсутності схвалених на державному рівні офіційних документів, що закладали б засади забезпечення фінансової безпеки (Концепція, Стратегія, Політика фінансової безпеки України тощо), необхідно якнайшвидше розробити перелік стратегічних орієнтирів управління національною фінансовою безпекою, а у перспективі – сформулювати на їх основі Державну стратегію забезпечення фінансової безпеки.

В рамках такої стратегії представникам владних структур обов'язково потрібно передбачити виконання ряду важливих завдань:

- створення таких фінансових умов, за яких національний капітал буде залишатися конкурентоспроможним і не відбуватиметься легалізація тіньового капіталу та вивезення його за кордон;
- гарантування ефективного регулювання банківського та небанківського ринків фінансових послуг;
- підтримка купівельної спроможності, рівня довіри до національної валюти та нівелювання різких коливань її курсу на валютному ринку;
- активізація внутрішніх інвестицій шляхом механізмів податкових преференцій;

– спрощення процедури початку професійної діяльності на вітчизняному фінансовому ринку, контроль рівня доступності та якості фінансових продуктів і послуг.

З метою скорочення кількості загроз, пов'язаних із високою часткою іноземного капіталу у вітчизняній фінансовій системі, органам державної влади необхідно чітко встановити межі зовнішнього інвестування та справедливо судити про пропорційність і можливості залучення додаткового фінансового капіталу із зовнішніх джерел із врахуванням рівня їх надійності.

Доцільним є встановлення для кожної галузі максимального обсягу дозволених іноземних інвестицій, а для найбільш значимих із них встановити заборону фінансування із-за кордону. Важливим державним завданням є розробка систем нагляду і контролю, елементи яких могли б не лише забезпечувати моніторинг руху іноземних грошових потоків, але і відстежувати специфіку їх розподілу у найкоротші терміни.

Кінцевою метою протидії ризикам і загрозам фінансовій безпеці України станом на кінець 2019 року є:

- досягнення стану макроекономічної збалансованості та соціальної стабільності;
- забезпечення стійкості платіжної системи та розширення сфери безготівкового обігу;
- своєчасне виявлення тіньових фінансових операцій, перешкоджання їм та мінімізація їх наслідків для стану економічної системи;
- своєчасне запобігання фінансовим злочинам і правопорушенням (зокрема, відмиванню доходів, отриманих незаконним шляхом);
- максимізація довіри внутрішніх і зовнішніх інвесторів до національної валюти;
- зниження рівня бюджетного дефіциту, а у перспективі – забезпечення профіциту бюджету України.

«Загрози фінансовій національній фінансовій безпеці тривалий час можуть не проявлятися в відкритій формі, тому моніторинг ризиків, які є

джерелом їх появи, має відбуватися постійно на усіх рівнях національної економічної системи. Прояв одразу багатьох загроз може спровокувати черговий кризовий період для фінансової сфери держави, вихід із якого буде можливим лише за умови прийняття швидких і ефективних управлінських рішень щодо усунення фінансових проблем і компенсацію негативних наслідків дії загроз на державному рівні» [182].

Регулювання стану фінансової безпеки держави нині є важливим завданням загальнонаціонального значення. Вітчизняна фінансова система, що не встигла відновитись після фінансової кризи 2008-2009 років, отримала черговий потужний удар через кризу політичну та початок воєнних дій на Сході України. Відсутність координації внутрішніх фінансових потоків, наявність тіньового фінансового сектору, залежність від іноземного інвестиційного капіталу та різних видів фінансової допомоги, дисбаланс розвитку різних секторів фінансового ринку, зниження попиту на фінансові продукти та послуги, фінансовий нігілізм, недовіра з боку населення та підприємницьких структур до фінансових посередників через відсутність спроможності задовольнити їх фінансові інтереси та низький рівень захисту фінансових прав з боку владних структур – ось неповний перелік тих умов, в яких провадять свою діяльність професійні учасники банківського та небанківського сегментів фінансового ринку. «Перераховані обставини слугують джерелом для формування великої кількості як традиційних, так і новітніх загроз для стану фінансової безпеки як на мікро, так і на макрорівні. Відсутність тенденції до підвищення рівня фінансової безпеки держави в останні п'ять років дає змогу стверджувати про необхідність ідентифікації найбільш суттєвих загроз її стану та встановлення можливості мінімізації їх кількості та наслідків негативного впливу на фінансову безпеку України через механізми державного регулювання економічної безпеки країни та її фінансової підсистеми» [189].

Аналіз тенденцій розвитку вітчизняного банківського та небанківського фінансового секторів дав змогу встановити перелік сучасних загроз фінансовій безпеці держави та визначити можливості впливу на них з боку національних регуляторів фінансового ринку (табл.3.2).

Звісно, деякі сучасні загрози фінансовій безпеці України сформувались у фінансовому секторі не через низьку дієздатність національних регуляторів, а внаслідок неспинної еволюції та трансформації архітектури фінансового ринку.

Таблиця 3.2

**Загрози фінансовій безпеці національної економіки України
у банківському і небанківському фінансовому секторах та можливості
регулювання їх проявів**

Загрози	Можливості регуляторного впливу для мінімізації настання загрози або її негативного впливу на фінансову безпеку
Професійні учасники фінансового ринку з мінімальним фінансовим потенціалом	Підвищення вимог до мінімального розміру капіталу, перевірка його наявності на банківських рахунках або у реальних активах установ, припинення діяльності установ, які не відповідають вимогам до розміру і якості капіталу
Зниження попиту на фінансові послуги з боку населення та суб'єктів підприємницької діяльності	Запровадження додаткових механізмів гарантування якості фінансових продуктів і послуг, моніторинг цін на них, визначення і оприлюднення переліку установ, які не виконують фінансові зобов'язання перед клієнтами і припинення їх роботи із наданням компенсацій стейкхолдерам
Низький рівень внутрішніх фінансових інвестицій	Очищення ринку від фіктивних і недієздатних фінансових установ, ініціювання створення державного фонду гарантування інвестицій
Зниження рівня доступності фінансових продуктів і послуг	Встановлення вимог щодо наявності у фінансовій установі мережі філій і відділень та обов'язкового дистанційного обслуговування за окремими видами фінансових послуг
Збільшення кількості та видового розмаїття фінансових шахрайств	Формування та оприлюднення «чорних списків» фінансових установ, що вчиняли шахрайські дії проти клієнтів, вжиття до них штрафних санкцій, встановлення більш жорстких вимог до персоналу фінансових установ і їх технічного й інформаційно-аналітичного забезпечення
Велика кількість фіктивних фінансових установ	Формування переліку ознак фіктивності фінансових установ і розробка методики їх виявлення; проведення одночасної комплексної перевірки усіма регуляторами діяльності фінансових установ у своїх сегментах ринку та припинення діяльності тих із них, що матимуть ознаки фіктивності
Відсутність гарантій якості фінансових послуг	Проведення масштабного опитування споживачів фінансових продуктів і послуг і розробка методичних рекомендацій щодо забезпечення їх якості фінансовими установами з обов'язковим контролем дотримання; запровадження регуляторами системи отримання запитів від клієнтів фінансових послуг щодо наявності скарг на якість фінансового обслуговування

Продовження табл.3.2

Загрози	Можливості регуляторного впливу для мінімізації настання загрози або її негативного впливу на фінансову безпеку
Підвищення рівня ризик-апетиту у системних фінансових установ	Підвищення рівня кваліфікаційних вимог до ТОП-менеджменту фінансових установ, рішення яких пов'язані з ризиком втрати фінансових активів клієнтів або фінансової установи чи недоотримання ними очікуваного доходу
Відсутність стратегій розвитку та забезпечення безпеки банківського і небанківського фінансових секторів	Розробка Національної стратегії забезпечення фінансової безпеки України до 2025 року з виокремленням у ній розділів, які міститимуть перелік конкретних заходів щодо досягнення стану безпеки банківського та небанківського фінансових секторів
Високий рівень готівкових розрахунків	Встановлення максимального розміру комісії за безготівкове обслуговування, встановлення переліку фінансових послуг, скористатись якими можна буде лише за умови безготівкової оплати
Низька якість активів банківських установ	Підвищення вимог до якості та складу активів банків і постійний моніторинг їх дотримання

Складено авторами

Зокрема, зменшення кількості фінансових установ спровоковане тенденцією до очищення ринку від недієдатних учасників, компаній-одноденок, створених для фінансових шахрайств та виведення коштів за кордон у офшори. Збільшення кількості хакерських атак на фінансові установи пояснюється розвитком новітніх технологій, розширенням сфери безготівкового обороту, переходом на дистанційне фінансове обслуговування, доступністю мережі Інтернет та її можливостей широким верствам населення. «Високий рівень іноземного капіталу у вітчизняній банківській та страховій сферах є результатом обрання Україною курсу до конвергенції з Євросоюзом, наслідком чого стала тотальна відкритість ринків товарів і послуг, у тому числі, фінансових, для входження іноземних компаній. Залучення інвестиційного капіталу від закордонних донорів є необхідним через низький рівень фінансової інклюзії, що стає на заваді розширення можливостей внутрішнього інвестування національних економічних потреб» [189].

Підвищення рівня конкуренції у сфері фінансових послуг на міжнародних ринках капіталів, трансформація національних і міжнародних моделей

регулювання фінансових секторів у напрямку лібералізації фінансових відносин, розширення меж цифрової економіки та використання криптовалют і інші тенденції розвитку світової фінансової системи призводять до необхідності адаптації механізмів забезпечення фінансової безпеки окремих держави до нових умов зовнішнього середовища їх функціонування. Будь-які зміни, навіть направлені на покращення фінансових умов господарювання у локальних і глобальних економічних просторах, на етапі свого виникнення породжують виклики для стабільного розвитку систем, призвичаєних до функціонування в умовах, які передували цим змінам. Крім того, усталені фінансові традиції у кожній окремій країні самі по собі є джерелом численних загроз для стану національної фінансової безпеки, оскільки завжди містять у собі суб'єктивні чинники, пов'язані із реалізацією фінансових інтересів тих чи інших категорій стейкхолдерів. Особливі умови, у яких функціонує фінансова система України – воєнні дії на території держави, політична та економічна криза, втрата довіри до національної грошової одиниці та залежність від іноземного капіталу та його донорів – провокують появу небезпеки втрати країною фінансового суверенітету. З огляду на це, вкрай важливим завданням на державному рівні є розробка стратегії забезпечення фінансової безпеки України. «Для того, аби її положення стали дійсно результативними для вирішення проблеми дестабілізації фінансового національної фінансової системи, першим етапом у процесі формування цього концептуального документу має стати чітка конкретизація загроз фінансовій безпеці України, відповідно до яких у подальшому і буде розроблено тактичні дії щодо їх попередження, уникнення, мінімізації, протидії, тощо» [190].

«Отже, загрози фінансовій безпеці держави можуть розглядатись із різних позицій» [28, 50, 183-186, 191-193], класифікуватись за різними функціональними складовими її системи або за джерелами походження. Відтак, не зважаючи на усі напрацювання українських дослідників у спробах вирішити проблему конкретизації загроз фінансовій безпеці держави, ця тема не втратить своєї актуальності, зважаючи на мінливість умов, у яких функціонують сучасні

фінансовій системи, та присутність у фінансових відносинах суб'єктивних факторів, які не дозволяють цій сфері економічних стосунків стати вільною від ризиків і небезпек.

Стратегічне планування забезпечення фінансової безпеки держави на перспективу має починатися з визначення викликів, загроз і небезпек для фінансових інтересів країни. Такий підхід дасть змогу визначити проблемні аспекти в управлінні фінансовою безпекою на макрорівні та спрямувати основні наявні активи на безпеко орієнтовані пріоритети, гарантуючи їх цільове використання.

Проведемо ідентифікацію основних загроз і викликів для фінансової безпеки України у розрізі функціональних складових її системи. Одним із викликів для майбутнього банківської безпеки України є низька ефективність функціонування банківських установ. Запорукою ефективного функціонування комерційних банків в умовах високо конкурентного ринку є інтегрований підхід до управління маркетинговою діяльністю, що ґрунтується на використанні сучасних концепцій управління та інформаційних технологій, які їх забезпечують. Основними завданнями управління маркетинговою діяльністю комерційних банків є максимальне задоволення потреб клієнтів завдяки раціональному використанню банківських ресурсів з метою досягнення визначених цілей. «Результати дослідження основних складових маркетинг-міксу банківського сектору (продукт, ціна, реалізація, комунікація) вказують на орієнтованість вітчизняних банків на мінімізацію операційних витрат, впровадження сучасних каналів просування завдяки використанню Інтернет-банкінгу, підвищенню рівня соціальної активності бізнесу» [194]. Водночас, розвиток банківського сектору стримується пасивністю у використанні кредитних ресурсів. Якщо американська фінансова система та банківський сектор зокрема спонукають та стимулюють громадян і бізнес до використання кредитних ресурсів для різних цілей впродовж усього життя (для оплати за навчання, придбання нерухомого та рухомого майна, відкриття власної справи, задоволення споживчих потреб, тощо), то в Україні, не зважаючи на подібний

асортимент кредитних послуг, їх вартість та умови отримання і використання є бар'єрами для їх популяризації. З іншого боку, низький рівень довіри до банківського та фінансового сектору в цілому не дозволяє забезпечити стабільний притік капіталу у фінансову систему, що призводить до необхідності пошуку та використання зовнішніх джерел фінансових ресурсів і максимізує загрозу втрати фінансового суверенітету в найближчій перспективі. Недовіру населення і бізнесу до фінансового сектору як загрозу фінансовій безпеці держави можна структурувати наступним чином (рис.3.2). Таким чином, спрямування одного із векторів стратегії забезпечення фінансової безпеки держави на відновлення довіри населення та господарських структур до фінансового сектору, його професійних учасників і регуляторів, формування світогляду впевненості у стабільності національної валюти, дозволить активізувати внутрішні резерви фінансування потреб економіки без залучення надмірного обсягу зовнішніх інвестицій та різних форм фінансової допомоги.

Рис. 3.2. Недовіра до фінансового сектору як виклик фінансовій безпеці національної економіки

Складено автором

«Як для рівня банківської безпеки, так і для безпеки небанківського фінансового сектору суттєву загрозу становлять кібератаки. Фахівцями визначено, що кібератакам піддавались понад 100 компаній фінансового сектору у понад 40 країнах світу за останні п'ять років, і це лише тільки ті факти, які компанії готові визнати, та які увійшли у офіційну статистику. Причинами низького рівня кіберзахисту традиційно називають недостатню кількість кваліфікованих фахівців у сфері інформаційної безпеки, інструментів та бюджету для організації захисту, тощо» [195]. «Фінансовий сектор є одним із пріоритетних для нападів зловмисників, оскільки не лише об'єднує величезні масиви даних і особистої інформації, але і є основною економічною та соціальною системою, які можуть бути паралізовані у випадку нанесення суттєвої шкоди механізмам реалізації фінансових процесів у інформаційній та техніко-технологічній площинах. Таким чином, другим вектором стратегії забезпечення фінансової безпеки України має бути визнано підтримання ініціатив щодо запровадження механізмів кібербезпеки фінансового сектору.

Не зважаючи на заяви експертів, що рівень тіньової економіки в Україні зменшується, і становить станом на середину 2019 року 30%, тіньовий фінансовий сектор продовжує існувати (рис.3.3). Його наявність означає ніщо інше, як потужний фінансовий резерв для стабілізації стану вітчизняної фінансової системи. Тому стратегія забезпечення фінансової безпеки держави має орієнтуватись на завдання виведення фінансових ресурсів з тіні для активного та ефективного їх використання на організованому фінансовому ринку.

Тіньовий банкінг існує в усьому світі. Більшість дослідників відзначають, що в разі стрімкого розвитку тіньової банківської системи в перспективі це може спричинити суттєвий ризик виникнення системної фінансової нестабільності на глобальному рівні.

Характер діяльності тіньових банків полягає у тому, що вони не обслуговують реальний сектор економіки і населення (їх клієнтами є традиційні банки), а допомагають згрупувати отриманий банками капітал у формі похідних цінних паперів і альтернативних фінансових інструментів.

Рис. 3.3. Основні види активів тіньового фінансового сектору України

Складено автором

Стрімке скорочення кількості банків в Україні в останні п'ять років є свідченням спроб національного регулятора банківського сектору – Національного банку України – очистити ринок від тіньових та неефективних банківських установ, діяльність яких могла становити загрозу для фінансової стабільності як їх клієнтів і партнерів, так і усього фінансового сегменту.

Актуальною і важливою для всієї світової спільноти є тема захисту прав споживачів у сфері фінансових послуг, недостатній рівень якого був одним з ключових каталізаторів фінансової кризи. В європейських країнах права і свободи громадян, особливо в частині забезпечення прав споживачів фінансових послуг, є безперечним і обов'язковим надбанням розвинутого правового суспільства. Інститути і механізми захисту фінансових прав і інтересів давно закріплені в нормах права і щодня реалізуються на практиці. У червні 2019 року Національний банк України створив у своїй структурі спеціальний підрозділ, який буде займатися захистом прав споживачів фінансових послуг. Це підрозділ створили через відсутність у державі закону про захист прав споживачів фінансових продуктів і послуг. Створення аналогічних підрозділів має бути ініційовано і у архітектурі Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Таким чином, буде забезпечено можливість захисту фінансових інтересів споживачів небанківських фінансових послуг. Водночас, не можна не відмітити деяку непослідовність у діях регулятора, адже тривалий час у питанні захисту прав споживачів фінансових продуктів і послуг користувалась популярністю ідея створення фінансового омбудсмена, яка, однак, так і не набула прикладного застосування, не зважаючи на численні моделі цієї інституції, що пропонувались як фахівцями-теоретиками, так і спеціалістами-практиками.

На разі необхідним є визнання того факту, що недолік фінансової грамотності значної частини населення обмежує здатність споживачів фінансових послуг приймати ефективні та адекватні рішення щодо управління своїми фінансовими активами і часто змушує іти на неусвідомлені фінансові ризики. Зазначену обставину використовують у своїх інтересах окремі кредитні організації, використовуючи нав'язливу рекламу послуг банків і інших фінансових установ.

На рис. 3.4 представлено результати опитування 100 респондентів віку від 18 до 60 років, яке мало на меті виявити основні причини відмови населення від використання фінансових послуг. У сумі відсоткові величини дають число понад 100%, оскільки респонденти могли обрати не один із запропонованих альтернативних варіантів відповіді на питання, чому вони не користуються фінансовими послугами, а одразу кілька.

Як свідчать отримані нами дані, основною причиною відсутності з їх боку попиту на фінансові послуги понад дві третини респондентів зазначає «відсутність знань і інформації про фінансові послуги», що свідчить про низький рівень фінансової грамотності українців.

І хоча ця проблема уже тривалий час обговорюється у академічних колах, визнана на державному рівні та супроводжується розробкою програм дій щодо виправлення ситуації, яка склалася, відчутного результату отримати досі не вдалося. Таким чином, постає необхідність розробки національної програми підвищення рівня фінансової грамотності населення, що буде реалізуватись спільно національними регуляторами ринків фінансових послуг і закладами

вищої та середньої освіти, а також центрами зайнятості. Для більш ефективної діяльності в цій галузі необхідно вивчення і обговорення міжнародного досвіду розробки національних стратегій підвищення фінансової грамотності, вироблення ефективних національних підходів до покращення стану усвідомлення широким загалом переваг використання окремих фінансових продуктів і послуг.

Рис. 3.4. Фактори, що стають на заваді розширенню меж використання фінансових послуг

Складено автором за результатами опитування респондентів

До основних загроз бюджетній безпеці України станом на середину 2019 року можемо віднести: недосконалість правової бази з розробки, процедури розгляду і затвердження бюджету при виникненні різких змін у економічній або війсьній ситуації; корупцію, необґрунтований продаж прав на державні ресурси; нестабільність надходжень доходів бюджету; невиконання фінансової (платіжної) дисципліни платників податків та органів, які опосередковують та контролюють цей процес; нецільове витрачання бюджетних коштів; неефективну бюджетну політику, у тому числі невідповідність бюджетних

витрат макроекономічними показниками, прагнення до забезпечення бездефіцитності державного бюджету на противагу інтересам економічного розвитку регіонів, диспропорції в розподілі бюджетних коштів; відсутність бюджетних резервів або нераціональне їх використання. Варто відзначити, що на відміну від банківського та небанківського фінансового секторів, для забезпечення безпеки яких можна внести досить раціональні та реальні пропозиції, припущення у напрямі забезпечення бюджетної безпеки мають досить декларативний характер. Зокрема, дійсно необхідно спрямовувати зусилля на подолання бюджетного дефіциту. «Однак, дієві способи і інструменти для цього запропонувати досить важко. Це саме стосується і боргової безпеки. Основними проблемами для підтримки її належного рівня науковці Ладюк О. Д. та Баранецька О. В. вважають: недосконалість нормативно-правової бази формування, використання, обслуговування й погашення державного боргу України, відсутність закону про державний зовнішній борг України; відсутність прийнятної концепції і дієвого механізму управління державним боргом; обмеженість боргових інструментів для здійснення державних запозичень; недосконалість механізму для оцінки ефективності залучення та використання кредитних ресурсів; недостатню фінансову спроможність країни щодо погашення боргових зобов'язань; відсутність дієвої практики страхування боргів» [196]. Дієвими пропозиціями для калібрування заходів щодо забезпечення високого рівня боргової безпеки вважаємо формування програми розвитку фондового ринку, створення єдиної фондової біржі, завершення пенсійної реформи для акумулювання внутрішнього фінансового ресурсу і спрямування його у формі інвестицій у фінансовий сектор. Важливо провести ряд популяризаційних заходів, спрямованих на розкриття резервів інвестиційної привабливості економіки України на глобальному ринку капіталів.

Загрози для грошово-кредитної складової фінансової безпеки України виникають тоді, коли монетарна політика виявляється неефективною, і її цілі та пріоритети не виконуються з об'єктивних або суб'єктивних причин. У 2019

році серед основних загроз у грошовій та кредитній сферах фіксуються: дестабілізація національної грошової одиниці, підвищення рівня інфляції, зниження купівельної спроможності гривні, цінова нестабільність, скорочення кількості та розмірів інвестиційних проектів з інших держав і з боку внутрішніх інвесторів, зростання цін на енергетичні та інші сировинні ресурси, вплив капіталу в офшорні зони та у банківські сектори країн, що дбають про дотримання банківської таємниці та професійні учасники яких характеризуються високим рівнем ділової репутації.

Стан валютної безпеки України в значній мірі визначається прийнятою у державі моделлю курсоутворення. Існуюча модель плаваючого валютного курсу призводить до його мінливості, складності щодо прогнозування та передбачення, різких коливань навіть у межах одного дня. Втрату контролю над встановленням валютного курсу Національний банк України намагається компенсувати валютними інтервенціями, однак, часовий лаг, що виникає між двома курсовими коливаннями, породжує певну кількість додаткових загроз валютній безпеці, наприклад, реалізацію населенням національної грошової одиниці через неофіційні канали, придбання валюти поза банківським сектором.

Варто відзначити, що деякі із визначених нами та перерахованих загроз мають об'єктивний характер і інколи не можуть бути мінімізовані чи нівельовані шляхом застосування превентивних механізмів на мікро або макрорівні. Інші ж піддаються впливу управлінських механізмів, тому щодо них можуть і повинні бути застосовані заходи державного регуляторного втручання у фінансовий сектор. Зокрема, на державному рівні під силу підвищити рівень фінансової грамотності населення, забезпечити усім охочим доступ до використання фінансових продуктів і послуг через встановлення зобов'язань для фінансових установ щодо розширення їх філіальних мереж, знизити вартість кредитних коштів через зменшення розміру облікової ставки, ініціювати запровадження механізмів комплексного захисту фінансового ринку та його учасників від масштабних кібератак, тощо. Водночас, на поширення

криптовалют, зростання масштабів неконтрольованих фінансових операцій в межах цифрової економіки, фінансову поведінку населення та ризики, що з цими аспектами пов'язані, національні регулятори ринків фінансових послуг не мають впливу. З огляду на це, під час розробки національної стратегії забезпечення фінансової безпеки України варто спланувати не лише заходи попередження та протидії виявленим і перспективним викликам і загрозам, але і визначити джерела фінансування покриття витрат, пов'язаних із компенсацією збитків, спричинених небезпеками, повністю уникнути яких у стратегічній перспективі не можливо.

Дослідження проблем і особливостей ідентифікації викликів і загроз фінансовій безпеці України як першого етапу у розробці стратегії її забезпечення дало змогу зробити сформуванню такого переліку стратегічних орієнтирів для усунення у перспективі найбільш критичних небезпек фінансовому суверенітету держави:

1) відновлення довіри населення і суб'єктів господарської діяльності до фінансового ринку в цілому, фінансових установ і регуляторів фінансових відносин, популяризувати національну валюту як надійний засіб для фінансових заощаджень і перспективний інвестиційний ресурс;

2) започаткування програми кібербезпеки професійних учасників ринків фінансових послуг і створення центру реагування на кібератаки у фінансовому секторі;

3) продовження реалізації заходів щодо очищення фінансового ринку від фіктивних і неефективних професійних учасників;

4) боротьба з тіньовим фінансовим сектором і розробка заходів регулювання операцій з криптовалютами та впорядкування фінансових потоків в межах цифрової економіки;

5) реалізація національної програми підвищення рівня фінансової грамотності населення тривалістю один рік за ініціативи національних регуляторів фінансового ринку через мережу закладів вищої та середньої освіти та центрів зайнятості;

б) трансформація бюджетної політики у напрямі зменшення дефіциту бюджету та його перерозподілу в інтересах регіонів; вжиття заходів для усунення корупційної складової на етапі прийняття державного бюджету;

7) зміна парадигми роботи з інвесторами із зовнішнього вектору на внутрішній – пошук шляхів активізації внутрішніх інвесторів для балансування показників рівня боргової безпеки; запровадження політики прозорості економіки, у першу чергу щодо діяльності об'єктів державної форми власності з метою підвищення рівня інвестиційної привабливості держави на міжнародній фінансовій арені;

8) «підвищення рівня інвестиційної активності населення і суб'єктів господарської діяльності шляхом завершення пенсійної реформи, відміни оподаткування інвестиційного прибутку та започаткування механізмів гарантування інвестицій та захисту прав інвесторів» [190].

Для формування цілісної картини щодо поточного стану фінансової безпеки держави, доцільно провести діагностику тенденцій значень показників основних індикаторів рівня фінансової безпеки України.

3.2. Аналіз основних індикаторів рівня фінансової безпеки національної економіки України

Не зважаючи на існування офіційно рекомендованої методики оцінювання рівня економічної безпеки держави, яка містить окремий блок показників для діагностики стану її фінансової складової, востаннє комплексний аналіз рівня фінансової безпеки України із широким оприлюдненням отриманих результатів проводився у 2014 році. Нині використання пропонованих методичних підходів ускладнюється відсутністю необхідних для обрахунку пропонованих індикаторів відомостей, до того ж окремі показники втратили актуальність. «Таким чином, виникає необхідність у

модернізації прийомів оцінювання рівня фінансової безпеки держави з одного боку, а з іншого – поки триває цей процес у методологічній площині – на прикладному рівні необхідно сформулювати перелік ключових макроекономічних і фінансових індикаторів, за значеннями яких у динаміці можна прослідкувати зміну тенденцій ряду характеристик стану фінансової макробезпеки. Крім того, відсутність офіційних даних щодо стану фінансової безпеки України з 2014 року викликає необхідність проведення експерес-оцінювання її рівня з тим, аби у перспективі сформулювати набір управлінських і регуляторних заходів, спрямованих на підтримку або стабілізацію її поточного стану» [197].

«Проблемні аспекти забезпечення фінансової безпеки та визначення її поточного рівня розглядаються у численних наукових публікаціях зарубіжних і вітчизняних вчених. Так, Атанасуліс С., Шиллер Р., Ван Вінкооп Е. досліджують проблему фінансової безпеки у контексті функціонування макро ринків [198], колектив дослідників безпекознавства Зачосова Н.В., Герасименко О.М., Шевченко А.М., Бабіна Н.О., Занора В.О. визначають характерні риси управління фінансово-економічною безпекою на мікро та макрорівні» [18, 19], «Семьонова Н. вивчає проблеми забезпечення фінансової безпеки у країнах Балтики» [199].» Різні аспекти діагностики рівня економічної макро безпеки та її фінансової складової вивчають Хакер Ж.С., Губер Г.А., Ніколс А., Рем П., Шлезінгер М., Валлетта Р., Крейг С.» [200], «Перцюн Р., Стратан А., Тимуш А.» [201]. Однак, динамічність зміни стану фінансової безпеки, постійна мінливість умов функціонування вітчизняної фінансової системи та необхідність отримання владними структурами актуальних даних щодо рівня фінансового захисту національних інтересів стимулюють до проведення нових досліджень у обраній науковій площині.

Під рівнем фінансової безпеки держави у контексті даного дослідження пропонується розуміти стан захищеності національних фінансових інтересів, які реалізуються у різних секторах фінансової системи на мікро, мезо та макрорівнях засобами державного управління та державної фінансової політики.

Рівень фінансової безпеки держави можна оцінити шляхом аналізу стану окремих показників різних складових системи її забезпечення. Проведемо ретроспективний огляд значень кількох важливих індикаторів стану фінансової безпеки України.

Стан грошово-кредитної складової фінансової безпеки характеризується показниками грошової маси та монетарної бази, якою обслуговується фінансова система держави. Динаміка зміни зазначених індикаторів у десятирічній ретроспективі демонструється на рис. 3.5.

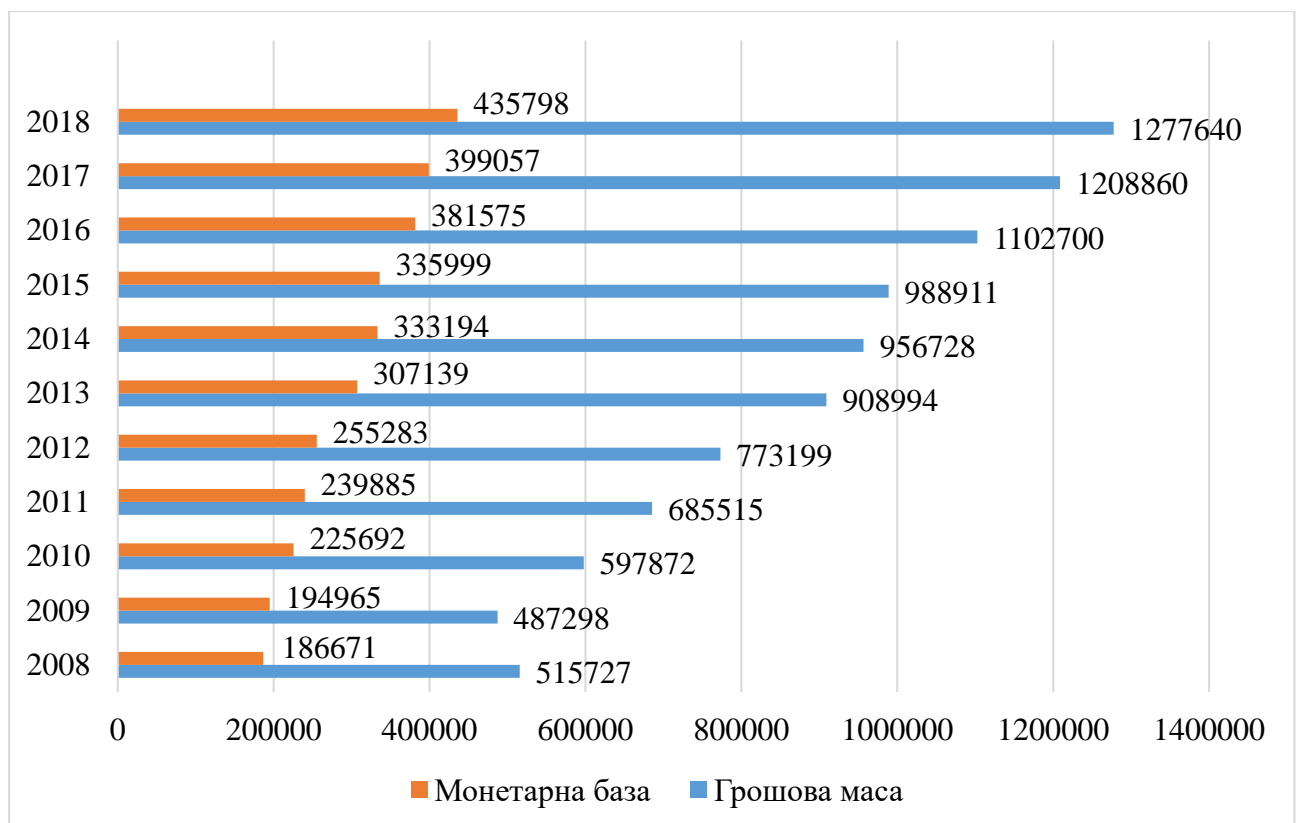

Рис. 3.5. Динаміка зміни грошової маси та монетарної бази в Україні, млн грн (2008-2018 рр., станом на грудень)

Складено автором за даними [202]

Зростання обсягів грошової маси в обігу свідчить про сталий розвиток національної економіки. Водночас, така тенденція може стати причиною для інтенсифікації інфляційних коливань, росту цін тощо. Збільшення монетарної

бази меншими, порівняно з грошовою масою темпами, свідчить про ефективність роботи банківської системи та розширення сфери безготівкового грошового обігу, що вказує на зрілість економіки та є позитивною характеристикою стану фінансової безпеки.

Суттєвою характеристикою стану фінансової безпеки держави вважаємо обсяги депозитів фізичних і юридичних осіб на рахунках у банках. Цей індикатор свідчить про рівень довіри споживачів фінансових продуктів і послуг до професійних учасників ринків фінансових послуг. Водночас, депозити у іноземній валюті сигналізують про небажання використовувати національну валюту в якості активу для тривалого зберігання фінансових ресурсів

На рис. 3.6 представлено відомості щодо динаміки зміни обсягів депозитів у національній та іноземній валюті у банківській системі України. Після різкого падіння у 2014 році, можемо спостерігати поступове відновлення інтересу до використання фінансової послуги депозитного вкладу з боку фізичних і юридичних осіб. Депозити в іноземній валюті навіть у кризовий 2014 рік продовжували зростати.

Як бачимо, для вітчизняної економіки помітною є схильність громадян і бізнес-структур до формування фінансових заощаджень і фінансових резервів у іноземній валюті. Обсяги вкладів у гривні й іноземних валютах, переважно доларах та євро, стабільно залишаються майже на одному рівні, що свідчить про високий рівень залежності національної економіки від валютних коливань. Це спостереження є підтвердженням необхідності вжиття на державному рівні заходів щодо зміцнення стану валютної безпеки, особливо тепер, коли національний регулятор банківського сектору офіційно відмовився від політики жорсткого контролю за визначенням валютного курсу.

Міжнародні рейтинги демонструють посередні оцінки стану окремих індикаторів розвитку економіки, які можна застосувати для підвищення рівня достовірності результатів діагностики стану фінансової безпеки країни. Негативно експерти оцінюють зростання рівня заборгованості України, що є сигналом погіршення стану боргової безпеки держави. Причинами цього є

нездатність на державному рівні організувати продуктивну роботу з внутрішніми інвесторами, інвестиційні очікування яких є досить скромними, зважаючи на наявні економічні тенденції та втрату довіри учасників фінансової системи до національних регуляторів фінансового ринку та інших державних структур.

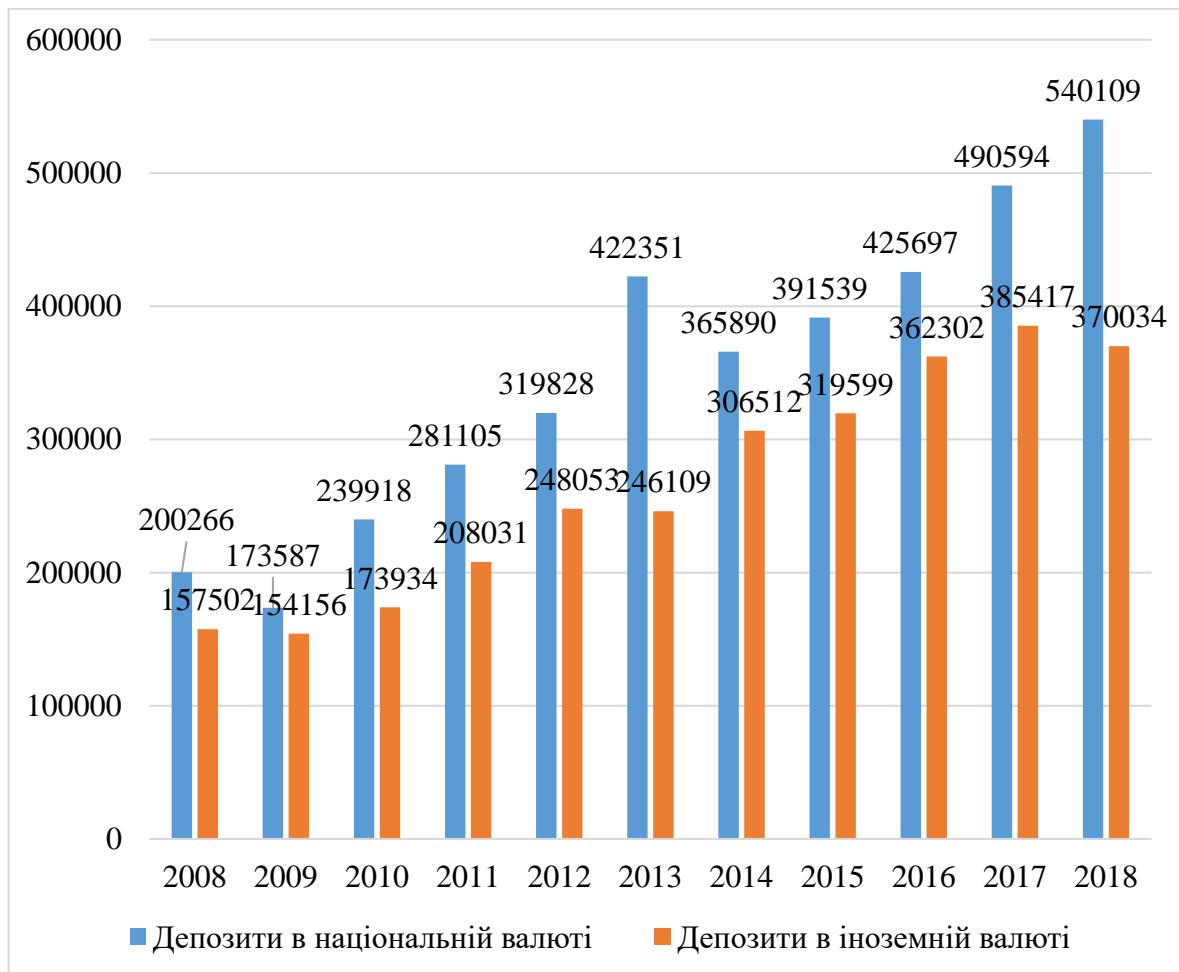

Рис. 3.6. Динаміка зміни обсягів депозитів в Україні, млн грн (2008-2018 рр., станом на грудень)

Складено автором за даними [202]

Розвиток національної економіки супроводжується зростанням обсягів кредитування. Динаміку зміни обсягів кредитування, що також вважаємо однією із важливих характеристик функціонального стану, а отже, і стану безпеки банківського фінансового сектору, демонструє рис. 3.7.

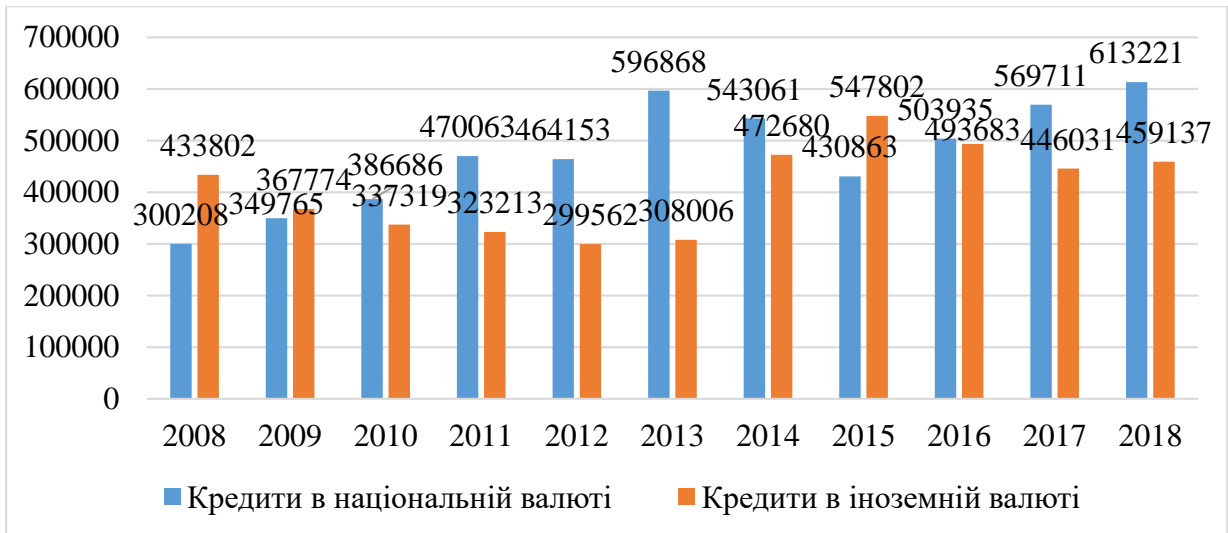

Рис. 3.7. Динаміка зміни обсягів кредитування в Україні, млн грн (2008-2018 рр., станом на грудень)

Складено автором за даними [202]

Зафіксовано лише два періоди, коли кредитування в іноземній валюті переважало над позиками у гривні – у 2008 році та у 2015 році. Стрімке збільшення валютного кредитування у 2008 році мало фатальні наслідки для багатьох позичальників – після зростання курсу долара у 2009 році суми погашення кредитів та процентів за ними для багатьох фізичних осіб стали катастрофічними для рівня їх добробуту та особистої фінансової безпеки. Велика кількість юридичних осіб по цій причині оголосили себе банкрутами; для фізичних осіб інститут банкрутства було започатковано в Україні лише у 2018 році. Таким чином, для фінансової безпеки держави переважання обсягів валютного кредитування над рівнем кредитної активності в національній валюті може мати значні негативні наслідки у першу чергу через реалізацію соціальних ризиків. Позитивно можна оцінити стан кредитної безпеки України у 2018 році, який став рекордним для національної фінансової системи за показником обсягів кредитування у іноземній валюті на часовому аналітичному інтервалі у 10 років.

Важливим індикатором стану економічної безпеки держави є показник динаміки зміни валового внутрішнього продукту, а також темпи його зростання

або падіння. Для характеристики стану розвитку вітчизняного фінансового сегменту нами співставлено динаміку зміни ВВП та надходжень від фінансової та страхової діяльності з тим, аби легше було усвідомити, яку частку валового внутрішнього продукту приносить країні фінансова діяльність її економічних агентів, а отже, який потенціал має система національної фінансової безпеки для власного поточного функціонування та розвитку у перспективі (рис.3.8).

Отже, питома вага надходжень від фінансової та страхової діяльності у структурі ВВП України є незначною. Це свідчить про низький рівень розвитку вітчизняного фінансового сектору, його не готовність конкурувати з іноземними компаніями за споживача фінансових продуктів і послуг у умовах поширення тенденцій до глобалізації фінансових відносин і євроінтеграції України.

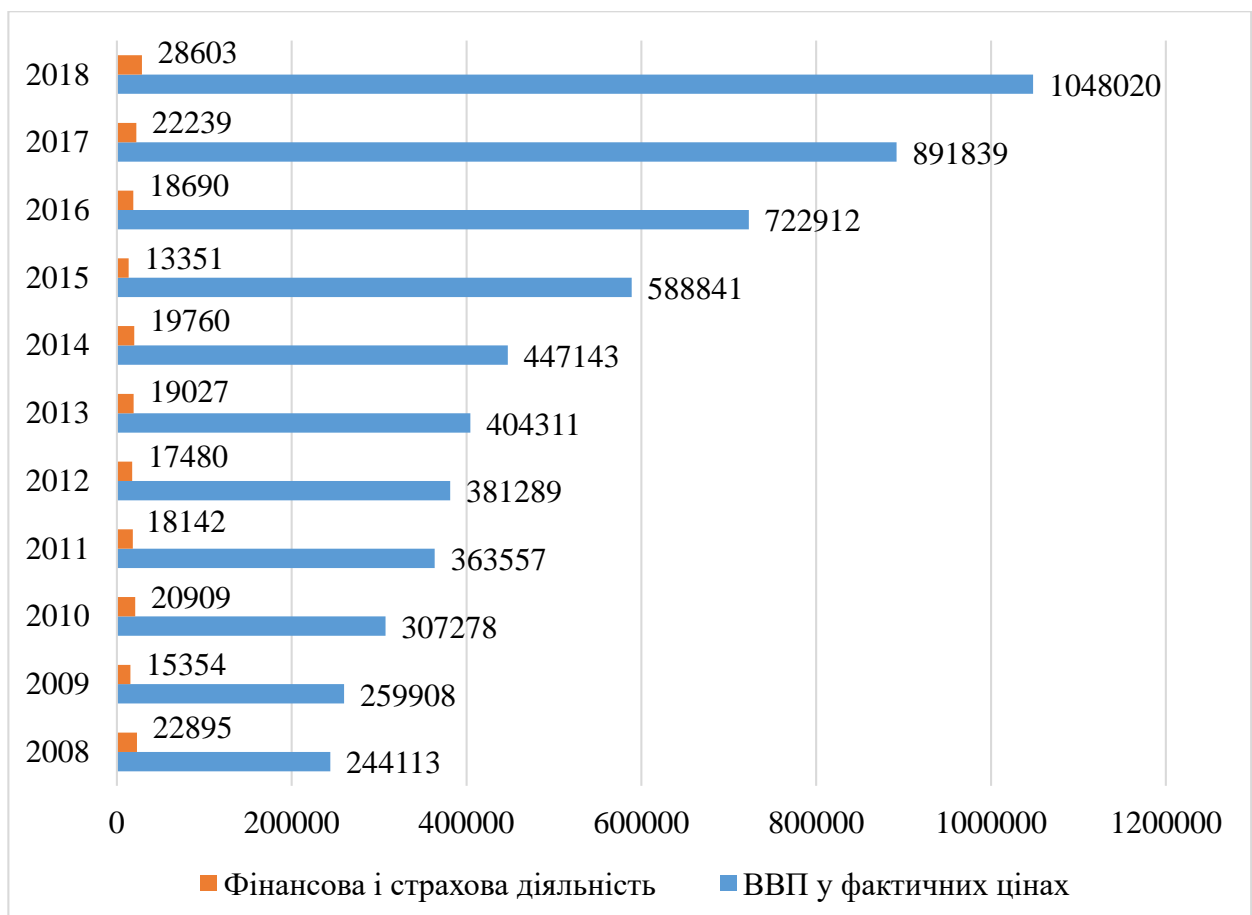

Рис. 3.8. Динаміка зміни ВВП і надходжень від фінансової та страхової діяльності в Україні, млн грн (2008-2018 рр., станом на 4 квартал)

Складено автором за даними [202]

Стан одразу двох складових фінансової безпеки держави – боргової безпеки та бюджетної безпеки – характеризується динамікою доходів і витрат державного бюджету (рис.3.9).

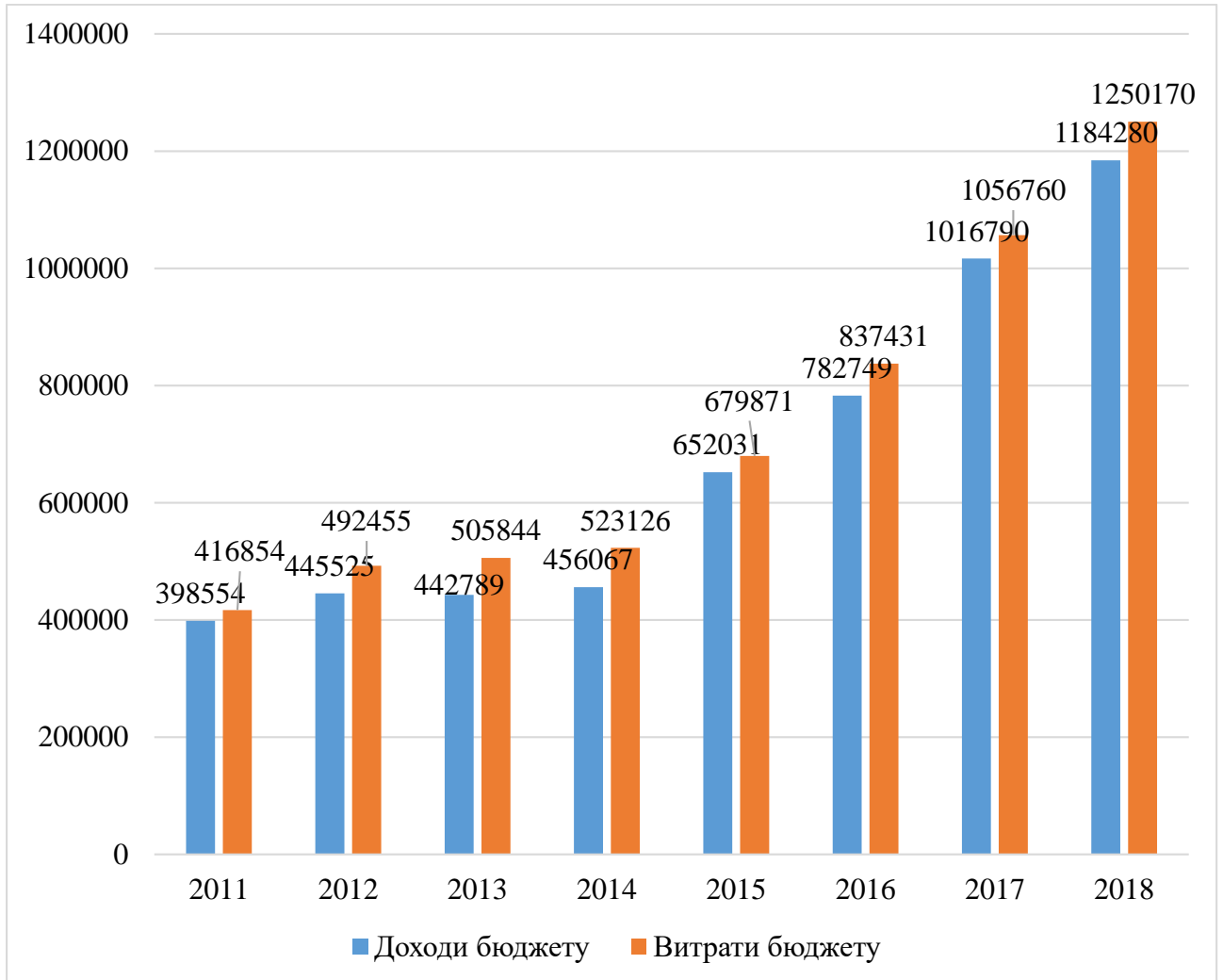

Рис. 3.9. Динаміка доходів і витрат державного бюджету України, млрд грн (2011-2018 рр., станом на грудень)

Складено автором за даними [202]

Аналіз динаміки доходів і витрат державного бюджету України свідчить про наявність сталої тенденції до існування у країні бюджетного дефіциту. Його обсяг був найменшим у 2011 році. Нездатність у національному масштабі компенсувати за допомогою фінансових надходжень фінансові власні зобов'язання свідчить про необхідність пошуку джерел для покриття дефіциту,

а отже, є сигналом втрати державою фінансового суверенітету, що негативно характеризує стан фінансової безпеки країни. Позитивно належить оцінити поступове і стабільне зростання обсягів бюджетних надходжень. Таким чином, можемо зробити висновок про наявність ресурсів для стабілізації стану бюджетної безпеки України. Водночас, боргова безпека залишається під впливом загроз, пов'язаних зі збільшенням обсягів витрат державного бюджету. Це припущення підтверджують статистичні дані з рис.3.10.

Якщо впродовж 2008-2014 років обсяги зовнішнього та внутрішнього державного боргу були співставними, що свідчило про існування внутрішніх джерел покриття державних фінансових потреб, то впродовж останніх чотирьох років спостерігається тяжіння до пошуку зовнішніх джерел залучення позикового капіталу. Це ставить нашу державу в умови стійкої і тривалої залежності від іноземних донорів і кредиторів, які, в свою чергу, зможуть у перспективі впливати на державну фінансову політику України на міжнародній арені. На національному рівні необхідно вжити усіх можливих заходів для активізації фінансової активності внутрішніх інвесторів з метою підвищення рівня фінансової безпеки та підтримання стану фінансового суверенітету держави.

Україна у 2019-2021 роках проходить період пікових виплат за зовнішнім боргом. У випадку обмежених можливостей залучати кошти на міжнародних ринках капіталу, виникатиме загроза фінансуванню дефіциту бюджету в повному обсязі та рефінансуванню державного боргу. Тому уряд впроваджує кроки, покликані підвищити фіскальну стійкість. Зокрема, вжито заходи щодо фіскальної консолідації, в тому числі запроваджено нові фіскальні правила до Бюджетного кодексу України (дефіцит Державного бюджету не може перевищувати 3% ВВП, державний та гарантований державою борг – 60% ВВП, обсяг надання державних гарантій обмежено розміром у 3% планових доходів загального фонду Державного бюджету). Подальша співпраця з МВФ є важливою з огляду на можливість отримання пільгового фінансування від міжнародних партнерів (ЄС, Світового банку, інших) та збільшення доступу до міжнародного ринку капіталу.

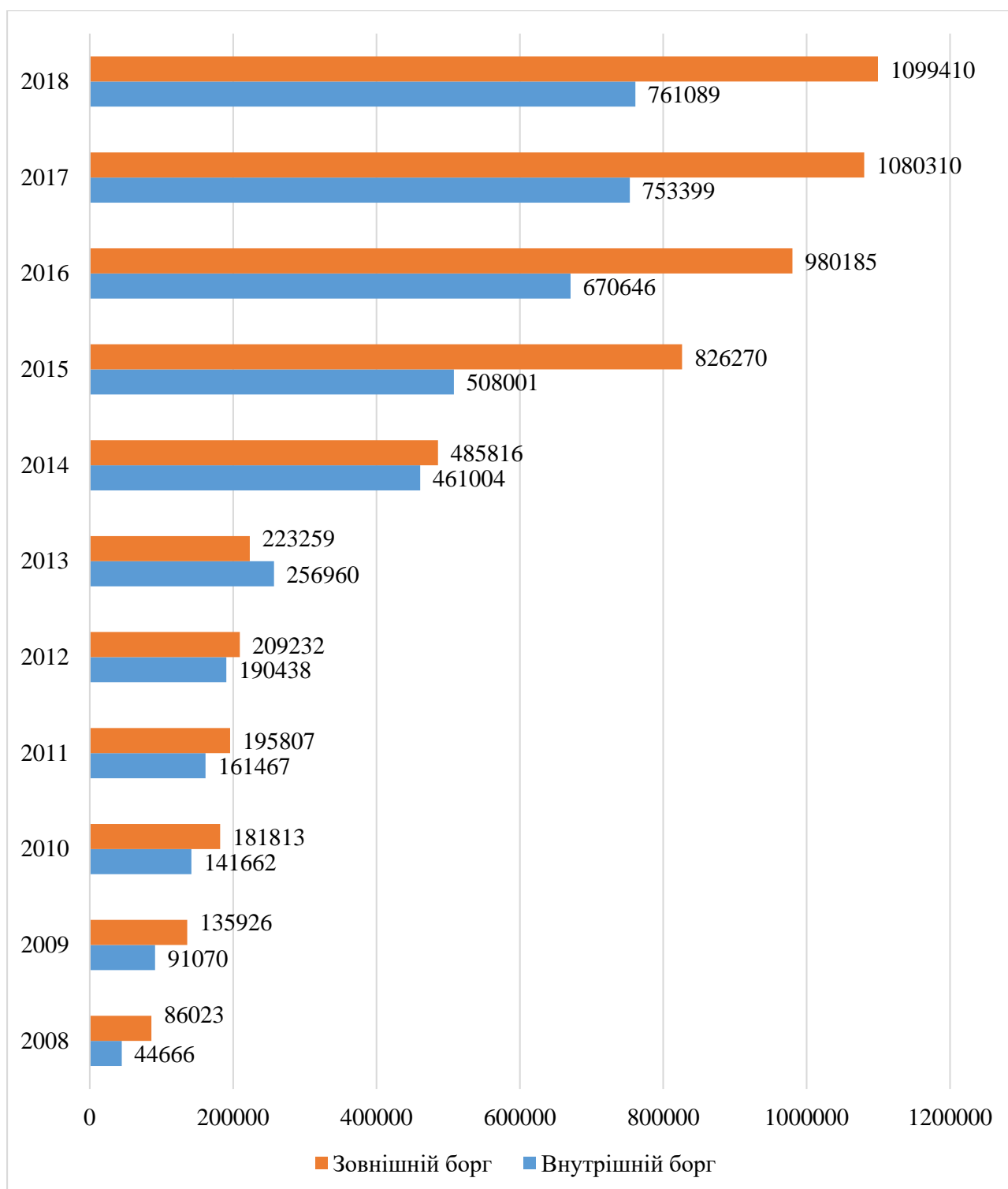

Рис. 3.10. Динаміка державного боргу України, млн грн (2008-2018 рр., станом на грудень)

Складено автором за даними [202]

«У I півріччі 2019 року зведений бюджет виконано зі значним профіцитом, який в основному обумовлений виконанням місцевих бюджетів із

профіцитом у сумі 21,1 млрд грн. Державний бюджет за I півріччя 2019 року виконано із дефіцитом у обсязі 0,9 млрд грн. Фінансування видатків у I півріччі поточного року зростало помірними темпами (на 11,7% р/р у I півріччі 2019 року)» [203, с.6-7].

В системі фінансової безпеки національної економіки України слід виділити фінансовий аспект, який характеризує безпеку як стан фінансової системи, що забезпечує надходження інвестиції, фінансову стабільність, зростання заощаджень. Фінансовий ринок – це акумуляція тимчасово вільних грошових коштів одних суб'єктів економічних відносин і передання їх на платній основі іншим суб'єктам економічної системи, які мають потребу у фінансових ресурсах.

Основні тенденції розвитку фінансового ринку, що визначають підвищення рівня фінансової складової економічної безпеки національної економіки такі: активізація ролі фінансових ринків в інвестиційному процесі; суттєва зміна структури перебувають в обігу фінансових інструментів ринку на користь інструментів реального сектора; посилення взаємозв'язку між фінансовим і реальним секторами економіки; подальша концентрація і централізація капіталів; швидке наростання масштабів комп'ютеризації та глобального технологічного переозброєння фінансових ринків на основі сучасних електронних технологій, тощо. Водночас, існують і сигнали таких тенденцій розвитку внутрішнього фінансового ринку, що дають змогу вважати його слабким елементом системи економічної безпеки держави та її фінансової функціональної підсистеми.

Отже, важливим індикатором рівня фінансової безпеки держави беззаперечно варто вважати функціональний стан фінансового ринку країни. Тому аналізу доцільно піддати різні його сегменти.

«Деформації вітчизняного фінансового сектору почали відбуватись із настанням фінансових криз, вплив яких не був відчутним у закритій фінансовій системі СРСР із високим рівнем державного контролю, але мав суттєві негативні наслідки для ринкової фінансової економіки незалежної України.

Стрімке падіння курсу національної валюти, гіперінфляція, збільшення кількості фіктивних фінансових установ, депопуляризація фінансових послуг, їх низька якість і висока вартість, відсутність вибору й альтернатив мінімізували рівень фінансової безпеки та поставили її стан у повну залежність від іноземних фінансових трансфертів і зовнішніх інвестицій» [89].

Кількість професійних учасників ринків фінансових послуг значною мірою визначає потенціал фінансової системи, оскільки через систему економічних відносин, що виникають у процесі реалізації фінансових продуктів і послуг, дає змогу накопичувати фінансові ресурси, необхідні для поживлення внутрішніх інвестиційних процесів. Таким чином, проведемо аналіз тенденції щодо зміни кількості фінансових посередників у десятирічній ретроспективі (рис.3.11).

«Динаміка кількості професійних учасників фінансового ринку не є однорідною. Так, спостерігається постійне та невинне скорочення кількості учасників страхового сектору. Ринок страхових послуг є другим за рівнем капіталізації серед інших небанківських фінансових ринків. Загальна кількість страхових компаній за даними Нацкомфінпослуг станом на 30.06.2019 становила 249, у тому числі страхових компаній «life» – 26 компаній, страхових компаній «non-life» – 223 компанії, (станом на 30.06.2018 – 291 компанія, у тому числі страхових компаній «life» – 31 компанія, страхових компаній «non-life» – 260 компаній). Кількість страхових компаній продовжує тенденцію до зменшення, так станом на 30.06.2019 порівняно з аналогічною датою 2018 року, кількість компаній зменшилася на 42 страхові компанії (або на 14,4%)» [205].

На початку 2019 року макроекономічне середовище в Україні ускладнилося, в умовах сповільнення росту ВВП і деякого скорочення міжнародних резервів, хоча Україна продовжувала залучати ресурси на фінансових ринках, а українська гривня протягом січня-березня – зміцнюватися проти долара США та євро, що сприяло подальшому зниженню інфляції. «Біржовий фондовий ринок у цей період продовжував звужуватися в аспекті кількості випусків цінних паперів на біржах і, зокрема, кількості «лістингових»

цінних паперів, але обсяг торгів на біржах збільшився у порівнянні з попереднім кварталом – за рахунок державних облігацій. У цих умовах зростання української галузі управління активами інституційних інвесторів продовжилося як у кількісному, так і вартісному аспектах» [206]. Тобто, такі обставини позитивно вплинули на динаміку розвитку ринку спільного інвестування.

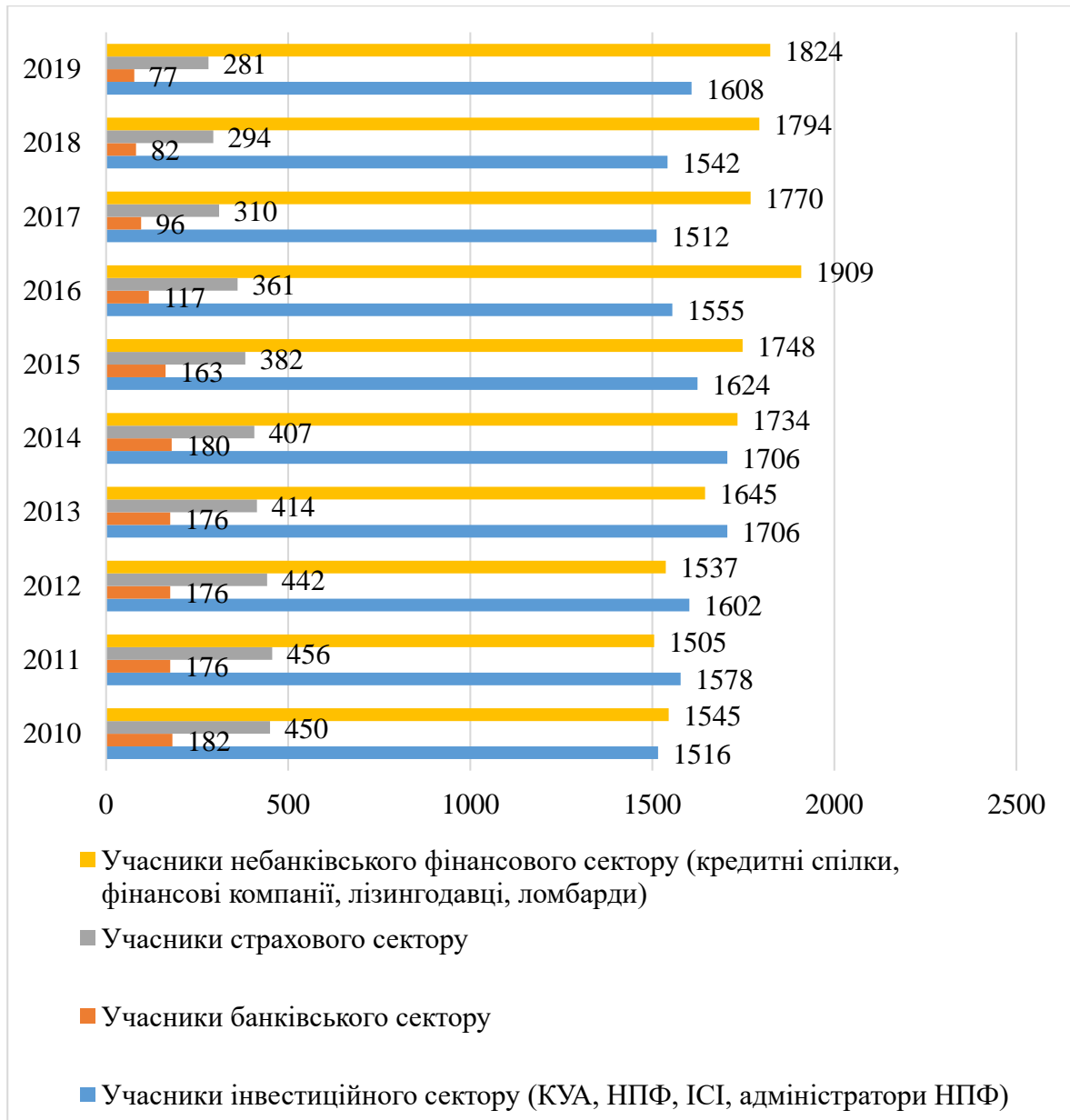

Рис. 3.11. Динаміка кількості професійних учасників фінансового ринку України, 2010-2019 рр., станом на початок року

Складено автором за даними НБУ, НКЦПФР, Нацкомфінпослуг

Найбільш стрімкою, очевидною та відчутною на фінансовому ринку є тенденція до зменшення кількості банківських установ. Водночас, питома вага іноземного капіталу у банківській системі залишається стабільно високою (рис.3.12), і враховуючи, що банки належать до суб'єктів критичної інфраструктури держави, цей факт викликає побоювання щодо стану фінансової залежності фінансової системи України від іноземних інвесторів, а відповідно, і їх фінансових рішень, що можуть мати вплив на вектори фінансової політики держави, а отже, і на її фінансову безпеку.

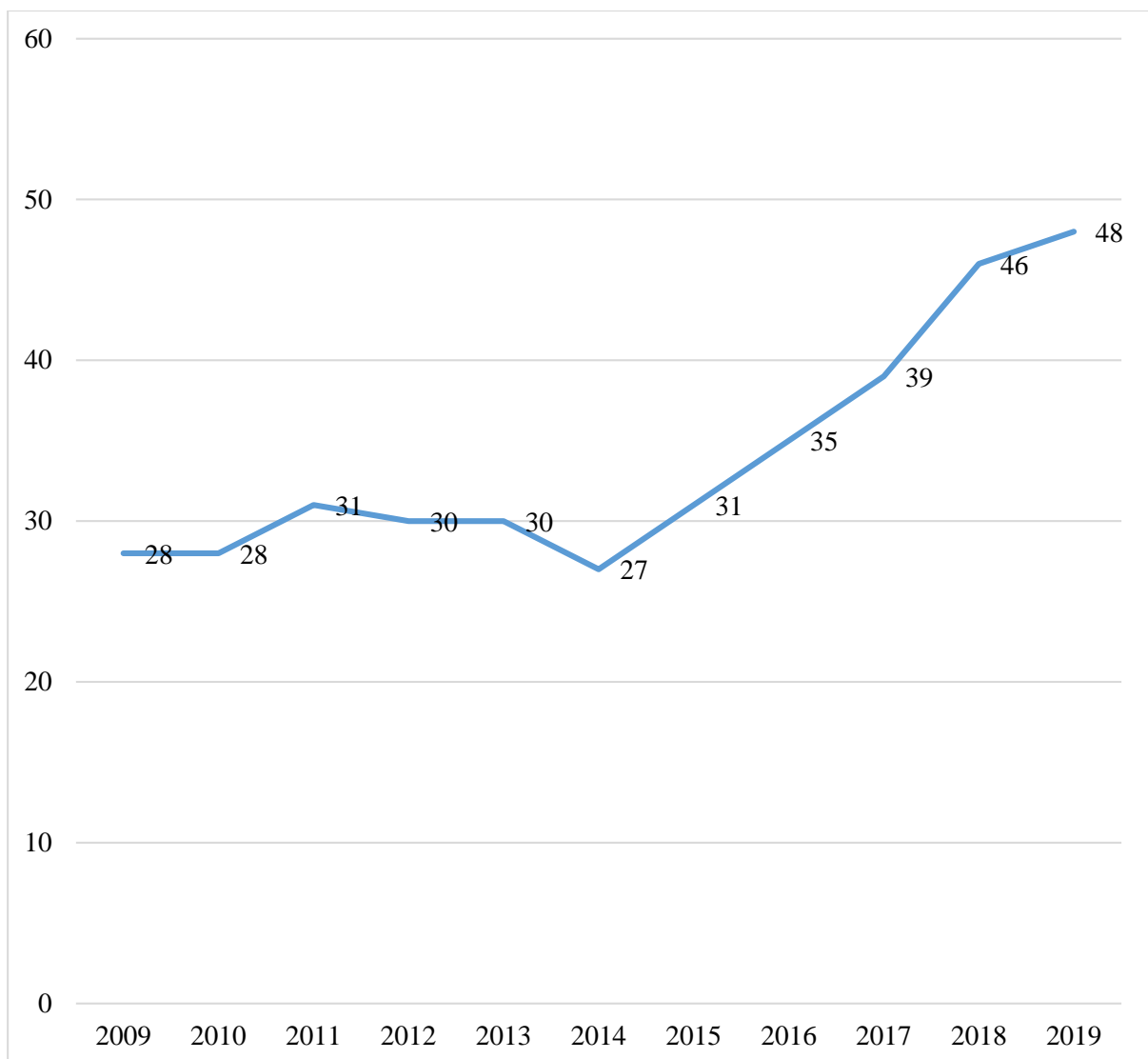

Рис.3.12. Рівень іноземного капіталу у банківській системі України, 2009-2019 рр., станом на початок року, %

Складено автором за даними НБУ

Ситуація, у якій іноземний капітал присутній майже в половині усіх учасників ринку банківських послуг, має викликати певні побоювання з боку владних структур і національного регулятора, у першу чергу у країнах, фінансова система яких є банківсько орієнтованою (як в Україні). Тому цей аспект розвитку банківської системи варто взяти під контроль, та встановити певні обмеження на частки іноземного капіталу у банківських установах, зважаючи на їх приналежність до критичної інфраструктури держави.

«У визнаних на державному рівні методичних рекомендаціях, банківську безпеку пропонується оцінювати із використанням одразу семи різних індикаторів, таких як: частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, рентабельність активів, співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи» [43]. «Пошук інформації для обрахунку наведених показників доводить, що їх обчислення з позиції зовнішніх стейкхолдерів, до категорії яких належить більшість клієнтів банків та інших зацікавлених у показниках фінансового стану банківських установ осіб, ускладняється відсутністю необхідних даних у вільному доступі. Крім того, схвалені на державному рівні методичні рекомендації не враховують значення економічних нормативів банківських установ під час оцінювання банківської безпеки, що можна вважати суттєвим недоліком діючого методичного підходу до діагностики стану фінансової безпеки держави» [207].

Окремі показники банківської безпеки демонструють рис.3.13-3.14. Чітко помітною є тенденція до нарощення обсягів фінансових ресурсів у банківській системі, що підвищує оцінку банківської, а отже, і фінансової безпеки. Водночас, порівняно з економічно розвинутими країнами світу, що мають у структурі своїх фінансових систем потужні фінансові центри, на зразок

Лондона, Токіо, Нью-Йорка, обсяги ресурсів вітчизняної банківської системи є надзвичайно малими, що робить її нездатною конкурувати з банківськими секторами європейських держав.

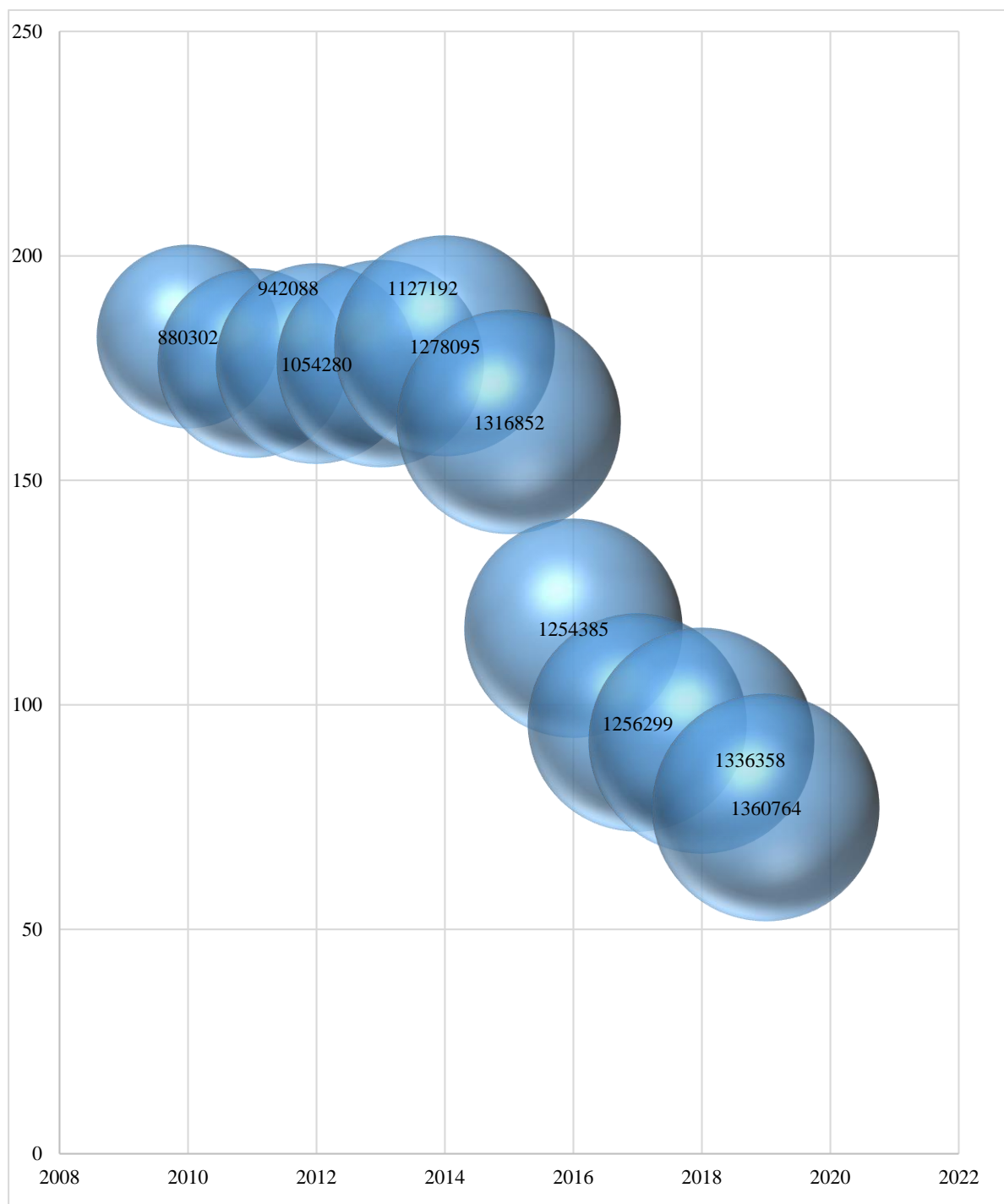

Рис. 3.13. Активи банківської системи України, 2010-2019 рр., станом на початок року, млн грн

Складено автором за даними НБУ

Прокоментуємо інформацію на рис. 3.13. По осі ординат розміщена шкала кількості банківських установ в Україні, конкретні дані щодо якої були представлені на рис. 3.11. Розмір «бульбашок» на рис. 3.13 означає обсяг активів банків. Таким чином, рис.3.13 дає зрозуміти, що не зважаючи на зменшення кількості банківських установ, а відповідно, і їх філій та відділень, активи банківської системи зростали і ця тенденція продовжується у 2019 році. Отже, з ринку шляхом державного втручання було прибрано слабких гравців, нездатних досягти рівня власної фінансової безпеки, достатнього для того, аби забезпечити свою конкурентоспроможність та фінансову стійкість.

Водночас, експертна думка є такою, що і така кількість банків, яка налічується на момент підготовки цього дослідження до оприлюднення широкому загалу (середина 2019 року), а саме 77 банківських установ, є надмірною для країни з фінансовою системою, що характеризується такими ознаками, як вітчизняна фінансова складова національної економіки. Тому найближчим часом цілком можливо спостерігати продовження банкрутств і ліквідацій банків в Україні. Важливо, аби цей процес пройшов максимально безболісно для їх клієнтів, та не став черговою причиною для зниження рівня довіри до фінансових посередників.

Як свідчить рис. 3.14, рентабельність активів і капіталу професійних учасників банківської системи уже багато років поспіль залишалась низькою, а в половині аналізованих періодів – мала від’ємні значення. Станом на початок 2019 року показники рентабельності суттєво покращились, і сягнули максимальних за останніх десять років значень. Таким чином, можна вести мову про відновлення фінансової спроможності банківського сектору України після економічної, фінансової та політичної кризи, що мали місце кілька років поспіль, та справили негативний вплив на розвиток банківського сектору, критично знизивши рівень довіри населення та суб’єктів бізнесу до банківських установ. Таким чином, за означеним параметром стан банківської складової фінансової безпеки України можна вважати таким, що має тенденцію до покращення.

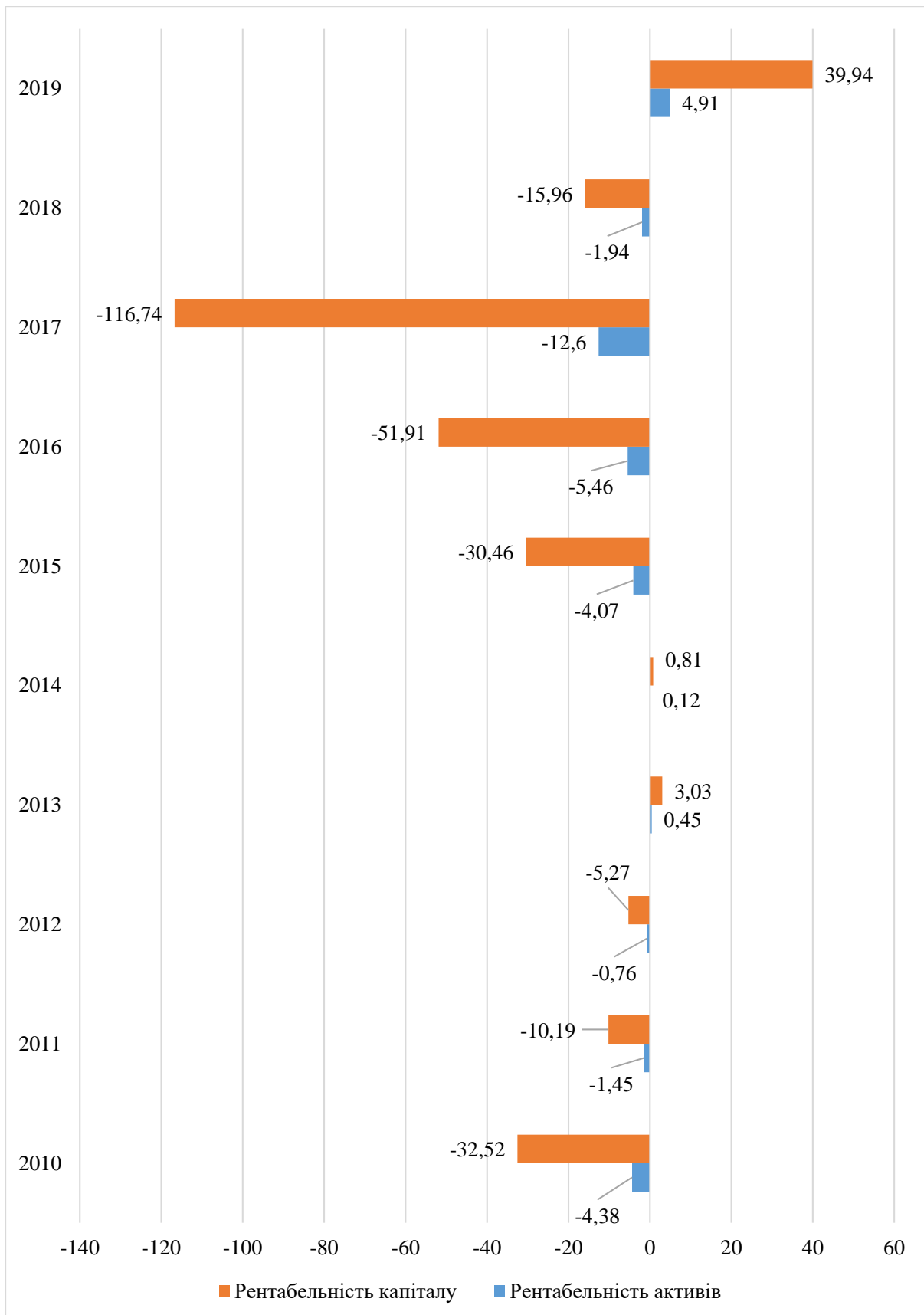

Рис. 3.14. Рентабельність активів і капіталу банків України, 2010-2019 рр., %

Складено автором за даними НБУ

У табл. 3.3-3.4. представлено систематизовану інформацію щодо стану дотримання нормативів банківської діяльності в цілому по банківській системі.

Таблиця 3.3

**Стан дотримання нормативів банківської діяльності в цілому
по банківській системі, 2009-2014 рр.**

№ з/п	Норматив		2010	2011	2012	2013	2014
1	2		3	4	5	6	7
1	H1	Норматив мінімального розміру регулятивного капіталу, (тис. грн.)	135802128	160896945	178454	178908,9	204975,9
2	H2	Норматив адекватності регулятивного капіталу/платоспроможності (не менше 10 відсотків)	18,08	20,83	18,90	18,06	18,26
3	H3	Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (не менше 9)	13,91	14,57	14,96	14,89	13,98
4	H3-1	Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань (не менше 10 відсотків)	-	-	-	-	17,41
5	H4	Норматив миттєвої ліквідності (не менше 20 відсотків)	64,45	58,80	58,48	69,26	56,99
6	H5	Норматив поточної ліквідності (не менше 40 відсотків)	72,90	77,33	70,53	79,09	80,86
7	H6	Норматив короткострокової ліквідності (не менше 60 відсотків)	35,88	91,19	94,73	90,28	89,11
8	H7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25 відсотків)	21,56	21,04	20,76	22,10	22,33
9	H8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	169,21	161,20	164,46	172,91	172,05
10	H9	Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (не більше 5 відсотків)	0,93	0,81	0,57	0,37	0,36

Продовження табл. 3.3

1	2		3	4	5	6	7
11	H10	Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (не більше 30 відсотків)	3,31	2,25	2,51	2,41	1,63
12	H11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15 відсотків)	0,07	0,05	0,06	0,09	0,04
13	H12	Норматив загальної суми інвестування (не більше 60 відсотків)	3,12	3,35	3,24	3,48	3,15

Складено автором за даними НБУ

Таблиця 3.4

**Стан дотримання нормативів банківської діяльності в цілому
по банківській системі, 2009-2014 рр.**

№ з/п	Норматив		2015	2016	2017	2018	2019
1	2		3	4	5	6	7
1	H1	Норматив мінімального розміру регулятивного капіталу, (тис. грн.)	188948,9	129816,9	109653,6	115817,6	126116,7
2	H2	Норматив адекватності регулятивного капіталу/платоспроможності (не менше 10 відсотків)	15,60	12,31	12,69	16,10	16,18
3	H3	Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (не менше 9)	-	-	-		
4	H3-1	Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань (не менше 10 відсотків)	-	-	-		
5	H4	Норматив миттєвої ліквідності (не менше 20 відсотків)	57,13	78,73	60,79	55,55	68,66
6	H5	Норматив поточної ліквідності (не менше 40 відсотків)	79,91	79,98	102,14	108,08	99,12
7	H6	Норматив короткострокової ліквідності (не менше 60 відсотків)	86,14	92,87	92,09	98,37	93,52

Продовження табл. 3.4

1	2		3	4	5	6	7
8	H7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25 відсотків)	22,01	22,78	21,48	20,29	19,83
9	H8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	250,04	364,14	308,27	208,31	176,23
10	H9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25 відсотків)	Введено Постановою Правління Національного банку України від 08.06.2015 № 361	31,19	36,72	17,89	10,41
11	H9	Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (не більше 5 відсотків)	0,13	-	-		
12	H10	Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (не більше 30 відсотків)	1,37	-	-		
13	H11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15 відсотків)	0,01	0,002	0,001	0,0001	0,0009
14	H12	Норматив загальної суми інвестування (не більше 60 відсотків)	2,97	1,10	0,60	0,22	0,15

Складено автором за даними НБУ

Аналіз відомостей із запропонованих таблиць дає змогу зробити висновок про відповідність стану учасників банківської системи встановленим нормативам. Звісно, виникає питання щодо об'єктивності та раціональності встановлених орієнтирів для нормативів і сумніви щодо доцільності їх перегляду, адже десять років у сучасному глобалізованому світі – досить тривалий період, за який у фінансовій сфері відбулися чималі системні зміни. Одна лише згадка про появу криповалют, он-лайн розрахунків, мобільних фінансових додатків і цифрового сегменту традиційного фінансового ринку, та

в перше чергу, банківського сектору, є аргументом на користь необхідності перегляду не лише орієнтовних значень, але і самого переліку нормативів банківської діяльності.

Банківська безпека у системі фінансової безпеки національної економіки тісно пов'язана з банківською безпекою. Саме банки виступають організованими професійними гравцями на валютних ринках, опосередковують обмін валют, а національний регулятор ринку банківських послуг – НБУ – здійснює контроль і нагляд у сфері валютних відносин.

Валютна безпека часто ігнорується дослідниками проблем безпекознавства, адже виступає суто макроекономічною характеристикою, вплив на яку на національному рівні у сучасному глобалізованому фінансовому світі є досить обмеженим, а на мікрорівні – взагалі відсутнім. Водночас, саме валютна безпека може справляти позитивне враження на зовнішніх інвесторів, приваблювати капітал на внутрішній фінансовий ринок і слугувати на користь інвестиційної привабливості держави на міжнародній економічній арені. З огляду на це, спробуємо скласти загальне враження про рівень валютної безпеки України.

Під девальвацією розуміється зниження курсу однієї валюти відносно іншої, яка слугує еталоном. В умовах доларової залежності економіки України, доцільно розглядати зміну курсу національної валюти щодо долара США.

На рис. 3.13 представлено дані щодо девальвації (а в окремі періоди – ревальвації) гривні відносно долара США.

Значне значення показника девальвації гривні спостерігаємо на початку 2015 року, що пояснюється падінням її курсу, спричиненим політичною кризою і її економічними та фінансовими наслідками. Починаючи з 2016 року помітним є відновлення купівельної спроможності національної валюти України. Резервами для стабілізації були валютні надходження від міжнародних фінансових організацій, а також витрати валютних резервів, спрямовані на припинення деструктивних фінансових процесів, що мали місце на ринках фінансових послуг.

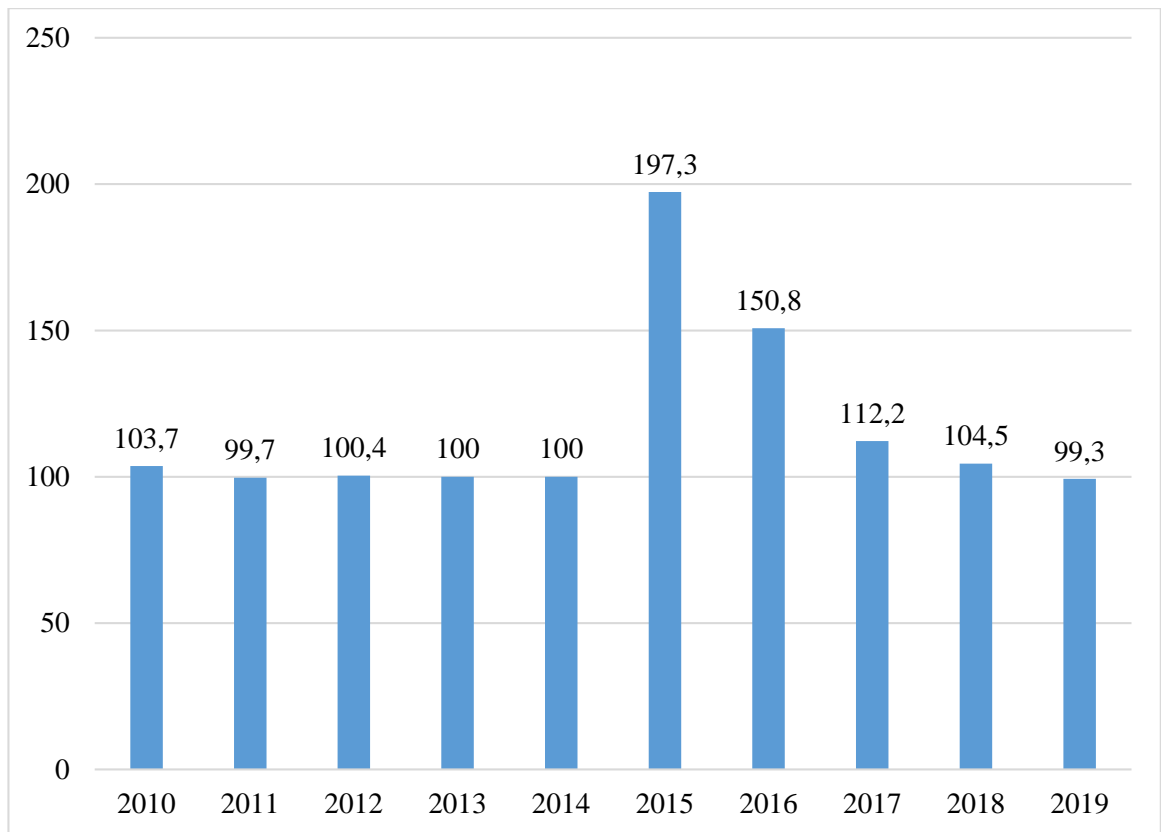

Рис. 3.13. Девальвація гривні відносно долара США, 2010-2019 рр., станом на початок року

Складено автором за даними [207]

Причиною стрімкої ревальвації гривні у другій половині 2019 року експерти називають інвестиційні надходження у вітчизняну економіку, що становили майже 3 млрд дол США. Завдяки інвестиційним надходженням відбувається компенсація бюджетного дефіциту, поповнюються золотовалютні резерви країни, фінансується державний борг і зміцнюється курс національної валюти. Нині весь світ працює з позиковим капіталом, з різноманітними фінансовими інструментами та залученими з їх допомогою на фінансових ринках фінансовими ресурсами. Це – одна з головних причин підтримки високого рівня національної конкурентоспроможності та сталого економічного зростання. Водночас, «посилення гривні» може мати і негативні для стану фінансової безпеки держави наслідки. Україна має справу зі спекулятивним капіталом, який надходить за високою ставкою. Продуктивного ефекту ці гроші

не несуть – вони не створюють жодної додаткової вартості, не стимулюють виробництво, зайнятість і відповідно експорт, а є лише способом для інвесторів отримати прибуток і згодом вивести його за кордон. Крім того, зниження курсу долара США стосовно гривні має вплив лише на валютний ринок. На зниження цін на продукти і послуги така динаміка курсу валют майже не вплинула.

Девальвація національної валюти – один із найпоширеніших способів підтримки вітчизняного виробника в світі. Заробляючи в валюті, українські експортери зацікавлені у плавній девальвації – так вони отримують більше гривневих надходжень, а отже, витрачають на виробництво (велика частина витрат фіксується в гривневому еквіваленті) меншу частину доходів. Таким чином, короткострокове покращення стану фінансової безпеки держави за рахунок подорожчання національної валюти, в результаті призведе до зниження рівня економічної безпеки національної економіки України у перспективі.

Зниження курсу долара США призведе до дефіциту валюти. Уже неодноразово впродовж останніх років на вітчизняному валютному ринку можна було спостерігати ситуацію неконтрольованого попиту на валюту, викликаного панікою населення, що в першу чергу, зумовлювалась низьким рівнем фінансової грамотності більшості громадян. Прогноз дефіциту поточного рахунку платіжного балансу на 2019 рік, за даними НБУ – 3,6 млрд. дол США. Зовнішньоторговельний дефіцит за перше півріччя 2019 року, за даними Державної служби статистики, перевищив 2 млрд. дол США. Такі прогнози вплинуть на обсяги попиту на валюту, водночас, її на ринку не виявиться через політику НБУ щодо скуповування валютних залишків і формування резервів погашення боргових зобов'язань. Відсутність валюти знову ж таки призведе до панічних настроїв, і її курс почне швидко і неконтрольовано зростати. У критичні моменти, коли на ринку виникне дефіцит валюти, додаткових її джерел (крім резервів НБУ) в країні вже не буде.

Таким чином, зміцнення курсу гривні за рахунок валютних надходжень, а не результатів економічного розвитку, матиме нетривалий ефект, і лише у короткостроковій перспективі покращить стан фінансової безпеки держави.

Загалом же, в останні десять років, показники валютної безпеки, зокрема, курс гривні щодо долара США, були тими індикаторами, значення яких знижували підсумкову оцінку рівня фінансової складової національної безпеки (рис.3.14).

Отже, стан валютної безпеки України зазнав потужного удару наприкінці 2014 року. До того часу аналогічний процес стрімкого здешевіння національної валюти спостерігався на теренах вітчизняної економіки у 2008 році, у період розгортання світової фінансової кризи. Найгірший, після дестабілізації стану національної економіки, наслідок такої курсової зміни – це втрата довіри населення та суб'єктів підприємницької діяльності до фінансової системи в цілому, і в першу чергу – до фінансового ринку та професійних реалізаторів фінансових продуктів і послуг. За результатами опитування, проведеного у межах даного дослідження, більше половини респондентів вважає валюту найкращим джерелом збереження тимчасово вільних фінансових ресурсів, купує її за першої нагоди та не бажає розміщувати на депозитних рахунках через усвідомлення ризику втратити вклад у результаті банкрутства банківської установи (табл.3.5).

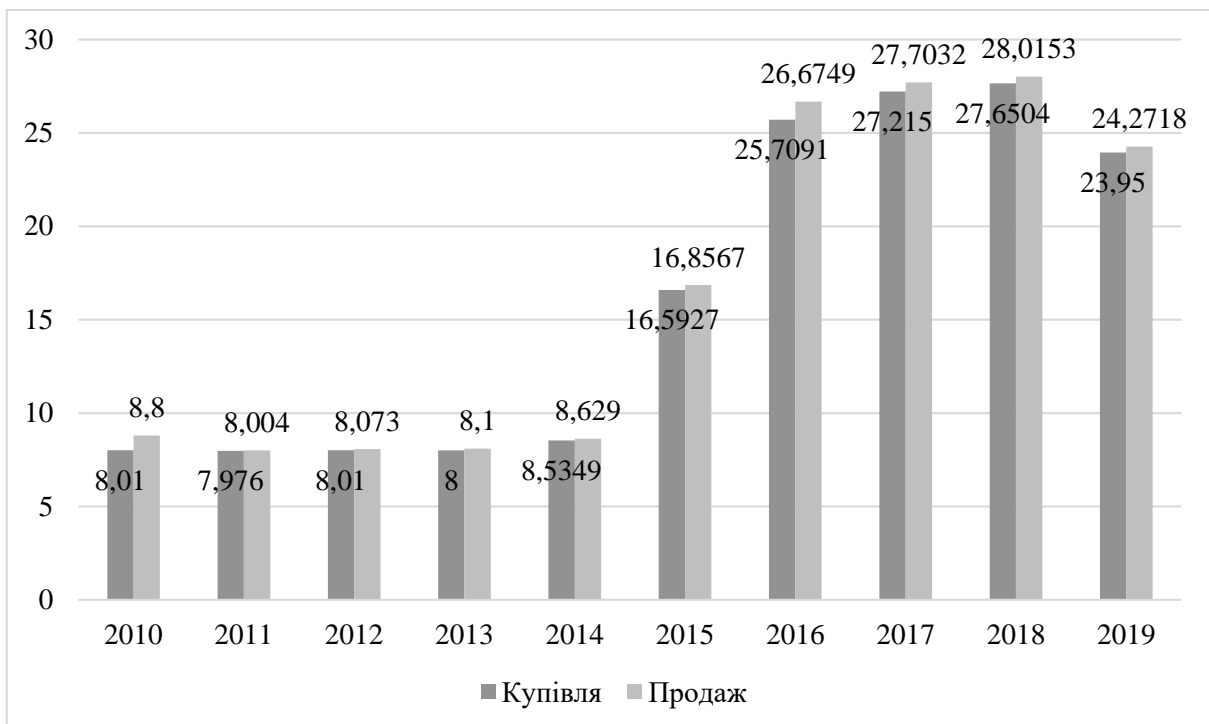

Рис. 3.14. Динаміка курсу гривні до долара США з 2010 по 2019 рр.

Складено автором за даними НБУ

Загалом, результати опитування є досить цікавими та показовими для розуміння картини фінансових вчинків середньостатистичного громадянина України (респондентами під час анкетування виступили особи віком від 18 до 65 років, у рівній мірі чоловіки і жінки, що мають стабільне джерело доходів, яке дозволяє їм придбавати валюту та робити заощадження).

Таблиця 3.5

Ставлення населення до іноземної валюти

Довіра до валюти	Використання валюти	Процес набуття валюти у власність	Причини використання
Абсолютний рівень довіри як до фінансового активу (58%)	Лише у крайньому випадку, коли немає інших фінансових ресурсів (26%)	Придбання у банківських установах (26%)	З метою збереження готівки (51%)
Вищий рівень довіри, ніж до національної валюти (гривні) (32%)	Повсякденне використання для ведення бізнесу, особистих розрахунків (15%)	Придбання у приватних осіб (мін'ял), друзів, знайомих (25%)	Для придбання рухомого або нерухомого майна (23%)
Тотальна недовіра до валют іноземних держав (10%)	Тільки придбання та збереження, без використання (59%)	Подарунки, спадщина, інші форми особистих розрахунків (9%)	Для подарунків, подяк, інших форм особистих розрахунків (7%)
Наміри придбати валюту у майбутньому	Зберігання валюти		
За першої ж нагоди (48%)	На рахунку в банку (29%)	Продаж рухомого і нерухомого майна (13%)	Для використання під час подорожей (19%)
У випадку наявності вільних фінансових ресурсів (39%)	Поза межами банківської системи (71%)	Надходження з-за кордону, дохід від підприємницької діяльності (27%)	Для інвестицій закордон (1%)
Немає таких намірів (13%)			

Складено автором за даними особисто проведеного анкетування (200 респондентів, 2018-2019 рр.)

«Набуття чинності новим валютним законодавством не спричинило нестабільності на валютному ринку, у т.ч. числі завдяки стабільній пропозиції валюти з боку експортерів та надходженням переказів від трудових мігрантів. Додатковим фактором пропозиції валюти у 2019 році стало зростання інвестицій нерезидентів в ОВДП. У результаті обмінний курс гривні залишався

відносно стабільним, а Національний банк мав можливість поповнювати резерви через інтервенції на ринку» [203, с.7].

Комплексна оцінка стану фінансової безпеки має включати аналіз зміни золотовалютних резервів, а їх поточний обсяг має бути визнаним одним із індикаторів її рівня у конкретний момент часу. Золотовалютні резерви – один з активів Національного банку України, що забезпечує виконання його зобов'язань у економічній системі. Золотовалютні резерви означають наявність у держави резервного фонду, який НБУ використовує в необхідних випадках. Золотовалютні резерви також називають міжнародними резервами. Прослідкуємо, як змінювався обсяг золотовалютних резервів за останні десять років (рис.3.15).

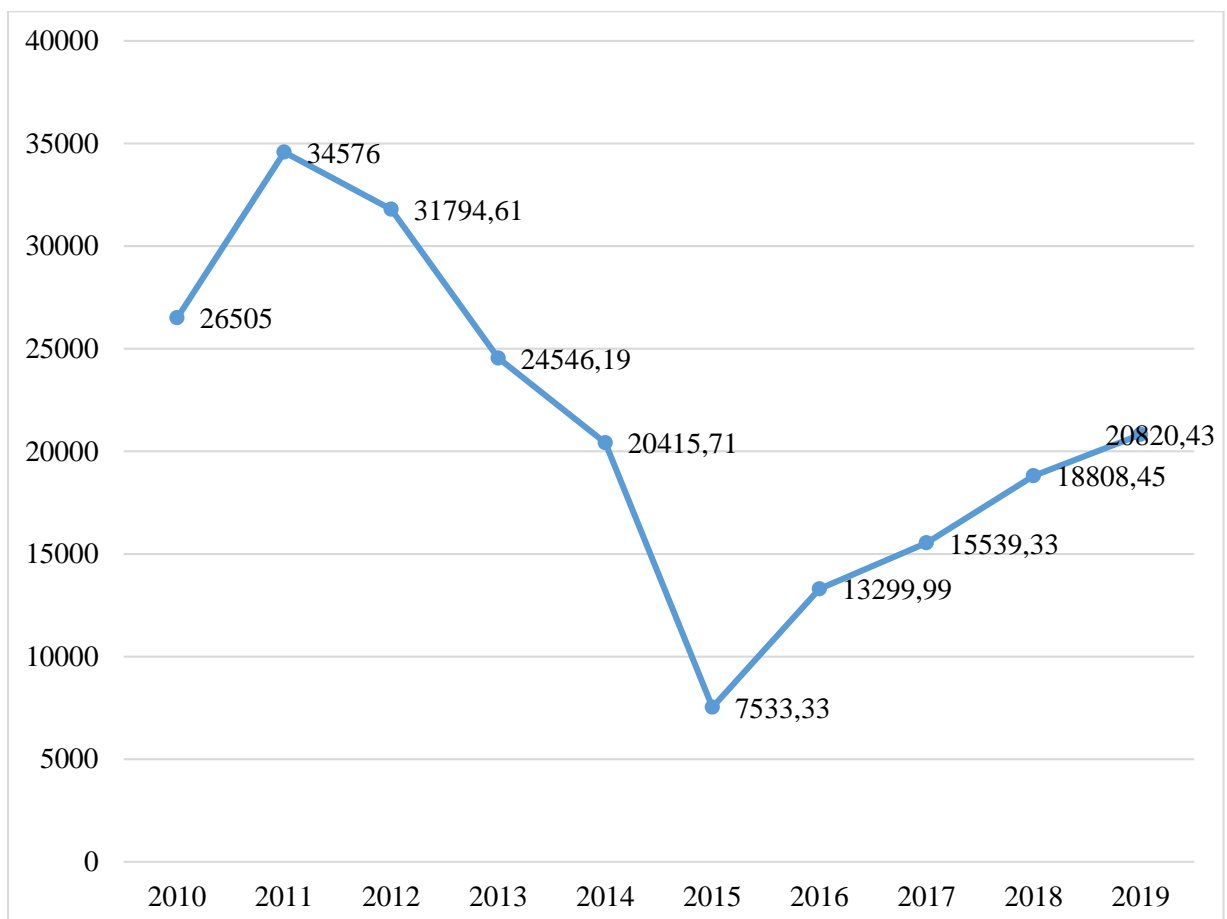

Рис. 3.15. Офіційні золотовалютні резерви України з 2010 по 2019 рр., станом на початок року, млн. дол. США

Складено автором за даними [207]

За даними рисунку спостерігаємо, що станом на початок 2015 року спостерігалось стрімке скорочення обсягів золотовалютних резервів. Цьому явищу можна було б дати цілком негативне забарвлення. Але золотовалютний резерв, як будь-який інший резервний фонд призначений якраз для таких кризових ситуацій, яка мала місце в Україні у 2014-2015 рр. Тому, в разі виникнення потреби, резерв можна і необхідно використовувати за прямим призначенням, і в цьому немає нічого катастрофічного або нераціонального. Однак, згодом необхідно вживати усіх можливих заходів для відновлення його обсягів, адже одна кризова ситуація часто провокує інші негативні тренди, на зразок явища у медицині, коли ракова пухлина ініціює появу метастаз. Так, криза у системі фінансової безпеки може і буде мати наслідки у появі негативних явищ у різних секторах економіки держави.

Починаючи з 2015 року обсяги золотовалютного резерву України поступово зростають. Однак, варто зважати на те, що збільшення золотовалютних резервів дуже часто зовсім не показник стабільності і надійності економіки країни та посилення рівня фінансової безпеки, а всього лише віддзеркалення державної монетарної політики. Наприклад, у ряді випадків золотовалютні резерви мають значну тенденцію до зростання, але причини цього криються, зокрема, в високому рівні інфляції, а також у використанні фіксованого валютного курсу, тощо.

Завдяки валютним інтервенціям, золотовалютні резерви і їх валютна частина підтримують курс національної валюти, а також вирівнюють платіжний баланс в необхідних випадках. Таким чином, наявність золотовалютних резервів є важливою для стану фінансової безпеки держави, а їх динаміка має бути одним із індикаторів рівня фінансової безпеки країни. Високий рівень золотовалютних резервів також є необхідністю для країн з відокремленою економічною політикою, які не бажають або не мають можливості розраховувати на кредитну допомогу інших країн, чи такі форми фінансового сприяння, як, наприклад, кредити МВФ. У ситуації з Україною, збільшення обсягів золотовалютних резервів означало б можливість

відновлення її фінансового суверенітету, адже кредитування міжнародними організаціями уже стало звичним джерелом надходження фінансових активів до вітчизняної фінансової системи, що не можна вважати вдалим рішенням для стратегічного економічного розвитку.

Секретаріат Ради з фінансової стабільності відслідковує системні ризики, які були виявлені міжнародними та національними радами та комітетами з фінансової стабільності, а також їхні рекомендації.

«Основні ризики для фінансової стабільності, виявлені у 2018-2019 роках, – це непевність геополітичних перспектив (загроза Brexit без домовленостей між Британією та ЄС, можливість посилення торговельних воєн та подальше впровадження протекціоністських заходів, передусім США та Китаєм) та тенденцій міжнародної економічної політики, високі рівні заборгованості бізнесу та домогосподарств у розвинених країнах, пошук прибуткових варіантів інвестицій та кредитування, зокрема надання позик вже закредитованим корпораціям» [203, с.8].

«Експертні оцінки стану фінансового ринку України свідчать про те, що населення має дуже низький рівень довіри до багатьох установ (зокрема й банків), а законодавство про захист прав споживачів знаходиться у процесі становлення. Ринки страхування, іпотечного кредитування, інвестування та пенсійних накопичень є дуже малими. Українці мають низький рівень доходів, порівнюючи з мешканцями сусідніх країн Східної Європи» [208, с.3].

У 2018-2019 році періоді Рада з фінансової стабільності продовжила обговорення способів врегулювання проблеми надмірного боргового навантаження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО).

У період здійснення масових виплат гарантованої суми відшкодування вкладникам неплатоспроможних банків ФГВФО підписав 8 кредитних договорів на загальну суму 79,71 млрд грн. Така заборгованість ФГВФО обумовлює певні побоювання в учасників банківської системи та потенційних інвесторів щодо можливого значного збільшення навантаження на банки-учасників системи гарантування.

Незважаючи на погашення частини взятих раніше кредитів, сумарні майбутні виплати за борговими зобов'язаннями ФГВФО залишаються великими, у першу чергу через відсотки.

За кредитами станом на липень 2019 року вже сплачено понад 40 млрд грн, з них 20,15 млрд грн – за позиками НБУ, остаточний розрахунок за якими відбувся у січні 2019 року.

«Залишок за кредитами складають векселі, що надані Мінфіну у сумі 49,44 млрд грн. За відсотками за ними ФГВФО має сплатити у майбутньому понад 67,44 млрд грн. Тому питання реструктуризації позик Міністерства фінансів пов'язане із забезпеченням подальшої платоспроможності ФГВФО та дієвості системи фінансової безпеки країни. За домовленостями, досягнутими з МВФ, це питання повинно бути вирішене до кінця 2019 року» [203, с.14].

На сьогодні ключовий ризик для фінансової стабільності – несприятливий для держави розвиток подій навколо Приватбанку. Протягом квітня–травня 2019 року було прийнято низку судових рішень, що ставлять під сумнів законність та доцільність націоналізації Приватбанку у грудні 2016 року. Ці рішення наразі оскаржуються в апеляції. НБУ спільно з Міністерством фінансів та ФГВФО готує план дій на випадок будь-якого розвитку подій для держави. НБУ та партнери керуватимуться у своїх діях міркуваннями збереження фінансової стабільності та захисту прав вкладників банку.

Ключовим макроекономічним ризиком для фінансової стабільності є пауза у співпраці між Україною та МВФ. Вона здорожує рефінансування державного боргу, зокрема на міжнародних ринках приватного капіталу. Доступ до них зараз критично необхідний, адже Україна проходить період пікових виплат за зовнішнім боргом.

«Висока доларизація банківських балансів залишається джерелом системних ризиків. Частка валютних активів та пасивів скоротилася з пікових значень 2015 року на понад 10 в. п.; на сьогодні частка валютних депозитів та кредитів трохи перевищує 40% від загальних обсягів. Утім, серед клієнтів банків досі чимало компаній із кредитами в іноземній валюті, але доходами

майже виключно у гривні. Банки мають консервативно оцінювати кредитні ризики таких позичальників. НБУ очікує, що дедоларизація балансів сектору триватиме й надалі, поки зберігатиметься фінансова стабільність, а темпи інфляції знижуватимуться. За оцінками НБУ, природний рівень доларизації становить близько 20% для подібних до української фінансових систем. Рівень доларизації державного боргу перевищує дві третини – це також джерело макроекономічних ризиків. Зростання інвестицій нерезидентів у гривневі ОВДП дасть змогу поступово збільшувати частку гривневого боргу, що підвищить фінансову стійкість державних фінансів» [209].

Для отримання додаткових характеристик стану фінансової безпеки держави доцільно використовувати такий макроекономічний показник, як Індекс фінансового стресу. Індекс фінансового стресу (ІФС) для комплексного кількісного обчислення рівня стресу у фінансовій системі України запропонували у 2015 році Тищенко Л. та Чайбок А. З метою побудови індексу автори обрали 14 окремих показників, які були розподілені на чотири субіндекси (банківський сектор, сектор корпоративних цінних паперів, сектор державних цінних паперів і валютний ринок). «ІФС вимірює рівень стресу та вразливості фінансового сектору і дає змогу відстежувати динаміку стану фінансової системи. Цей індекс може використовуватися з метою виявлення початку фінансових криз та оцінювання ефективності антикризових заходів» [210].

У I півріччі 2019 року Індекс фінансового стресу після тимчасового зростання, зумовленого агресією Росії у Керченській протоці та запровадженням на місяць воєнного стану в Україні, знизився та наблизився до свого історичного мінімуму. Поступово рухалися вниз усі субіндекси. Суттєво знизився рівень стресу в банківському секторі, зокрема складова ліквідності. Зменшення субіндексу державних цінних паперів зумовлено зростанням ліквідності державних єврооблігацій України. Валютний субіндекс скоротився внаслідок зміцнення курсу гривні. Індекс фінансового стресу не сигналізував про суттєві зміни умов на фінансових ринках.

Стабілізація макроекономічної ситуації, зростання ВВП, уповільнення інфляції, помірний дефіцит поточного рахунку платіжного балансу та зниження державного боргу до 60% від ВВП створюють передумови для ринкових розміщень. Але в короткостроковій перспективі ключове завдання – провести необхідні реформи й відновити співпрацю з МВФ та іншими МФО.

«Кількамісячна пауза у виконанні програми фонду некритична для фінансової стабільності. Водночас на початку осені, після парламентських виборів і формування нового уряду, продовження співпраці з МВФ стане ключовим» [171].

«В аналітичній записці завідувач відділу фінансової політики Національного інституту стратегічних досліджень Шемаєвої Л.Г. розглянуто основні внутрішні чинники вразливості фінансової сфери України. Відзначимо, що під фінансовою вразливістю розуміється «стан фінансової системи країни, за якого вона не може належним чином виконувати основні функції (фінансове посередництво та здійснення платежів) та протистояти кризовим явищам. Фінансова система може вважатися вразливою, зокрема, якщо: вона неефективно перерозподіляє ресурси від власників заощаджень до інвесторів; фінансові ризики оцінюються фрагментарно та управляються без врахування ризиків в інших елементах економічної системи країни; фінансова система нездатна абсорбувати шоки без значних негативних наслідків для її функціонування тощо»» [211, с.2]. Таким чином, фінансова вразливість може використовуватись у якості одного із індикаторів рівня фінансової безпеки держави.

До основних ризиків фінансової системи, а отже, і фінансової безпеки, Шемаєва Л.Г. відносить ризик невиконання Державного бюджету у 2019 р. У записці відзначено, що дефіцит Державного бюджету України щодо ВВП протягом 2014-2018 років коливався від -4,9 % ВВП у 2014 року до -1,7 % у 2018 році, на 2019 рік запланований на рівні -2,3 % ВВП. Хронічне недоотримання коштів від приватизації порівняно з планом продажу державного майна щороку обумовлює необхідність покриття дефіциту

бюджету шляхом збільшення обсягів запозичень. У 2015 році із запланованих 17,0 млрд грн від приватизації до бюджету надійшло 151,5 млн грн (0,9 % від плану); у 2016 році – із 17,1 млрд грн сума надходжень склала 188,9 млн грн (1,1% від плану); у 2017 році із запланованих 17,1 млрд грн отримано 3,4 млрд грн (19,9 % від плану), що склало найкращий результат; у 2018 році із планових 18,8 млрд грн – 0,3 млрд грн (1,6% від плану).

Загалом, у системі фінансової безпеки держави боргова сфера України залишається найуразливішою ланкою фінансової системи внаслідок суттєвого збільшення обсягів державного та гарантованого державою боргу, високого рівня боргового навантаження, перевищення критичного рівня валютної складової в структурі боргу, надмірного боргового тиску на державний бюджет, значних ризиків для рефінансування боргу та зовнішньої ліквідності, необхідність погашення й обслуговування валютної частки державного боргу в 2019-2020 роках, тощо. Борговий тиск на бюджет змушує вдаватися до нових запозичень, для заохочення кредиторів державі доводиться пропонувати підвищену дохідність та номінувати цінні папери у валюті. Державні запозичення в Україні поступово почали втрачати ключову економічну суть – бути інвестиційним ресурсом та стимулятором економічного зростання, а стали джерелом рефінансування попередніх боргів та чинником валютних ризиків.

«Аналізуючи показники стану та розвитку банківської сфери фінансових посередників, слід відзначити наступні ризики у банківській сфері для фінансової стабільності країни: зменшення частки активів банків щодо ВВП, високий рівень доларизації банківських балансів, існуючий порядок розподілу прибутку державних банків» [211, с.5-8].

«Як відзначає Лондар Л.П. «низька ефективність боргової політики щодо надання державних гарантій за кредитами в Україні стала суттєвим чинником впливу на рівень фінансової стійкості держави: забезпечувані державними гарантіями зобов'язання мають довгостроковий характер, і значна частина бюджетних коштів на можливе їх виконання (навіть у разі відсутності

фактичних платежів за державними гарантіями) «резервується». Зростання ж обсягів державної гарантійної підтримки неминуче призводить до збільшення втрат державного бюджету, зумовлених як недоотриманням доходу у формі комісії за надання державних гарантій, так і додатковими виплатами (агентські винагороди, адміністративні витрати, пов'язані з наданням та, що особливо важливо, подальшим супроводом кожної державної гарантії)» [212].

Заступник завідувача відділу фінансової політики Національного інституту стратегічних досліджень Гладких Д.М. у своєму дослідженні конкретизує ризики та можливості банківської системи України в умовах розвитку інформаційної економіки. Нове економічне середовище сприяє появі нових загроз стану фінансової безпеки України. «Основними ризиками емісії центробанками цифрових валют, на думку Гладких Д.М., є технологічні ризики, ризики реалізації монетарної політики, ризики порушення фінансової стабільності, репутаційні ризики та кіберризик. Ключовим ризиком для українських банків від повноцінного впровадження в обіг цифрової валюти – є гривні є ймовірність поглинання новим продуктом вже існуючих сервісів електронних грошей, що емітують комерційні банки. Ризики, пов'язані з використанням неофіційних криптовалют, зводяться до підриву монетарної монополії держави; зменшення сеньйоражу центрального банку; зменшення попиту на національну валюту, що зумовлює її знецінення та зміну швидкості обігу, що ускладнює здійснення грошово-кредитного регулювання; неможливості проведення ефективної грошово-кредитної політики, оскільки істотна частка грошової маси перебуватиме поза контролем регулятора; зменшення рівня впливу або усунення фінансових посередників (у першу чергу – банків); дестабілізація фінансового ринку загалом внаслідок падіння ринку криптовалют, тощо» [213, с.4-9]. Таким чином, криптовалюти є суттєвим джерелом загроз для стану фінансової безпеки держави.

Отже, рівень фінансової безпеки України, визначений на основі окремих фінансових індикаторів стану національної економіки, свідчить про стабілізацію стану вітчизняної фінансової системи у останні два роки.

Спостерігається поживлення інтересу фізичних і юридичних осіб до використання традиційних видів фінансових послуг, таких як депозити у вітчизняній і іноземній валюті та кредитування. Негативно на загальну оцінку стану фінансової безпеки України впливає наявність дефіциту державного бюджету, залежність фінансової системи від іноземного капіталу одразу в кількох площинах, а також мала питома вага частки надходжень від фінансової і страхової діяльності у валовому внутрішньому продукті, що є свідченням низького рівня фінансової інклюзії у банківському та небанківському фінансовому секторі. Стан грошово-кредитної безпеки можна оцінити позитивно, однак на державному рівні варто вжити заходів щодо зменшення обсягів готівкової грошової маси в обороті та провести масштабну роз'яснювальну роботу щодо доцільності використання населенням можливостей безготівкових грошових розрахунків. Загалом рівень фінансової безпеки України станом на 2019 рік можна оцінити, як задовільний, однак, стійка фінансова залежність від зовнішніх джерел фінансових ресурсів у найближчій перспективі може призвести до втрати державою фінансового суверенітету.

«Перспективи подальших досліджень у обраній науковій царині полягають у розробці оновленої (порівняно із 2013 роком) версії методики оцінювання стану економічної (а у її складі і фінансової) безпеки держави із врахуванням необхідності швидкого отримання релевантної інформації щодо наявних загроз процесу реалізації національних фінансових інтересів у короткостроковій та стратегічній перспективах» [197].

В основу такої методики планується покласти обраний експертами у царині безпекознавства та державного фінансового управління перелік показників, а також визначені ними нормативні, мінімальні та оптимальні значення таких показників. Потім із використанням математичного інструментарію має бути розраховано підсумковий індикатор рівня фінансової безпеки держави, що в залежності від інтервалу його кількісного потрапляння, буде трансформовано у якісну оцінку фінансової безпеки країни.

3.3. Оцінка рівня фінансової безпеки національної економіки України на основі даних міжнародних рейтингів

У вітчизняній науковій думці та у прикладній площині існує чимало підходів до оцінювання рівня безпеки – національної, економічної, фінансової, тощо. Послідовні фінансові кризи, локальні та глобальні, та їх катастрофічні наслідки для економічних систем, засвідчили нездатність фахівців заздалегідь передбачати настання негативних фінансових тенденцій та ідентифікувати низький рівень фінансової безпеки на макрорівні. Прийняті на державному рівні методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки не використовуються систематично, тому неможливо прослідкувати у ретроспективі, яким був та яким нині є стан державної фінансової безпеки. Авторські позиції фундаторів безпекознавства щодо набору, розрахунку та нормування значень показників фінансової безпеки часто виявляються суб'єктивними, не місять чітких вказівок щодо проведення аналітичних процедур та інтерпретації отриманих у їх процесі результатів. Їх можна використовувати у комплексі, поєднуючи статистичні, математичні, скорингові моделі, однак, лише з проходженням певного проміжку часу, в залежності від значень індикаторів стану національної економіки, буде зрозумілим, наскільки достовірними були результати отриманої оцінки.

Способом експрес-діагностики рівня економічної безпеки держави та її фінансової складової може стати аналіз рейтингових позицій України у різних міжнародних рейтингах. Вони будуються на основі великих масштабів статистичних і аналітичних даних, охоплюють тривалий часовий інтервал, є багатокомпонентними, і головне – дають можливість для співставлення і порівняння значень аналізованих показників різних об'єктів дослідження.

Загалом, у наднаціональній практиці існує ряд рейтингів, що використовуються для демонстрації градації поточного економічного стану або економічного розвитку країн світу. Серед них:

- Рейтинг країн світу за рівнем валового внутрішнього продукту за інформацією Світового банку;
- Рейтинг країн світу за рівнем валового національного доходу на душу населення за інформацією Світового банку;
- Рейтинг країн світу за рівнем умов ведення бізнесу за версією Світового банку;
- Рейтинг країн світу за рівнем глобальної конкурентоспроможності за версією Швейцарського інституту менеджменту;
- Рейтинг країн світу за рівнем глобальної конкурентоспроможності за версією Всесвітнього економічного форуму;
- Рейтинг міст світу за рівнем глобальної конкурентоспроможності за версією Economist Intelligence Unit;
- Рейтинг країн світу за рівнем економічної свободи за версією Heritage Foundation;
- Рейтинг країн світу за рівнем економічної свободи за версією Інституту Катона;
- Рейтинг країн світу за рівнем захисту прав власності за версією Міжнародного Альянсу прав власності;
- Рейтинг країн світу за рівнем прямих іноземних інвестицій за інформацією Світового банку і Міжнародного Валютного Фонду;
- Індекс залученості країн світу у міжнародну торгівлю за версією Всесвітнього економічного форуму;
- Індекс ринків, що розвиваються за версією Інституту досліджень ринків, що розвиваються;
- Рейтинг країн світу за рівнем споживання електроенергії за інформацією Міжнародного енергетичного агентства.

Не всі ці рейтинги враховують фінансові характеристики стану національних економік, а тому їх використання для оцінювання рівня фінансової безпеки держави, що виступає об'єктом досліджень, є обмеженим. Проте, окремі індикатори, що застосовуються у кількох із перерахованих

рейтингів, мають фінансову природу, і сформований з них набір параметрів цілком заслуговує рахуватись окремим блоком показників рівня фінансової безпеки держави у сучасних методиках діагностики її стану.

«Оскільки востаннє масштабне дослідження стану фінансової безпеки України проводилось на національному рівні у 2014 році, виникає необхідність повторної діагностики рівня фінансової безпеки нині, у 2019 році. Водночас, у якості основи для формування експертного висновку пропонується обрати не громіздкий методичний підхід із великою кількістю розрахунків, а рейтингові позиції України, отримані у результаті професійних наднаціональних досліджень авторитетними світовими організаціями та фондами рівня розвитку економічних систем різних держав світу» [214].

«У дослідженнях Зачосової Н.В. чинилася спроба використати індекс економічної свободи і його субіндекси для формування висновку щодо стану економічної складової національної безпеки держави» [215], що схиляє до висновку щодо можливості застосування цього індикатора і для діагностики стану фінансової безпеки країни. Однак, комплексних досліджень щодо можливостей використання рейтингів міжнародних організацій з метою діагностики рівень фінансової безпеки країни з позиції стейкхолдерів, для яких публічна інформація часто є єдиним джерелом відомостей про стан об'єкту, що їх цікавить,

Отже, у контексті даного дослідження необхідним є формування загального уявлення про фінансовий імідж України та рівень фінансової безпеки держави на засадах оцінки позицій країни у міжнародних рейтингах, виявлення динаміки їх зміни, тенденцій до погіршення або покращення.

Індекс економічної свободи є досить показовим індикатором фінансової безпеки. Він визначається за дванадцятьма параметрами і дає уявлення про стан ста вісімдесяти шести економік світу, тому є не лише індикатором для діагностики економічного і фінансового потенціалу окремої країни, але і базисом для порівняння і співставлення її показників із більшістю держав світу. Загалом, отримана оцінка дозволяє віднести країну

до групи держав з вільною економікою, переважно вільною економікою, помірно вільною економікою, переважно невольною економікою (у цій групі перебуває Україна) та депресивною економікою. Комплексна структура Індексу економічної свободи передбачає врахування одразу кількох параметрів, які можна використати для отримання оцінки рівня фінансової безпеки. Зокрема, характеристики фіскального (податкового) навантаження, «фіскального здоров'я» (демонструє ефективність організації та реалізації бюджетної політики держави, у тому числі роботу уряду з бюджетним дефіцитом і державним боргом), монетарної свободи (ґрунтується на засадах зваженої грошової політики, ціновій стабільності, контрольованому рівні інфляції, стабільних курсах валют) та фінансової свободи (характеризує можливість вільного використання банківських і небанківських фінансових послуг, ефективність і транспарентність державного регулювання фінансового сектору та перебіг процесів, які у ньому відбуваються) можуть бути використані у якості індикаторів рівня фінансової безпеки на макрорівні (рис.3.16).

За даними рис.3.16, позитивно можна оцінити стан податкового навантаження та рівень фіскального здоров'я. Показник фінансової свободи сигналізує про обмежені можливості учасників фінансової системи для користування фінансовими продуктами та послугами і перепони у прийнятті рішень у напрямі реалізації власних фінансових інтересів. Загалом, за Індексом економічної свободи у 2019 році Україна займає 147 позицію – між Гамбією (позиція 146) та Аргентиною (позиція 148). Це остання позиція із 44 країн Європи, і характеристики України є гіршими за середні значення у регіоні та в цілому по світі.

Другим міжнародним рейтингом, відомості з якого варто врахувати під час формування уявлення про стан фінансової безпеки держави та її фінансовий імідж на глобальній економічній арені, є рейтинг Doing Business. Його оцінка економіки держави, а саме можливості ведення бізнесу в економічних умовах, які є їй притаманними, базується на одинадцяти параметрах.

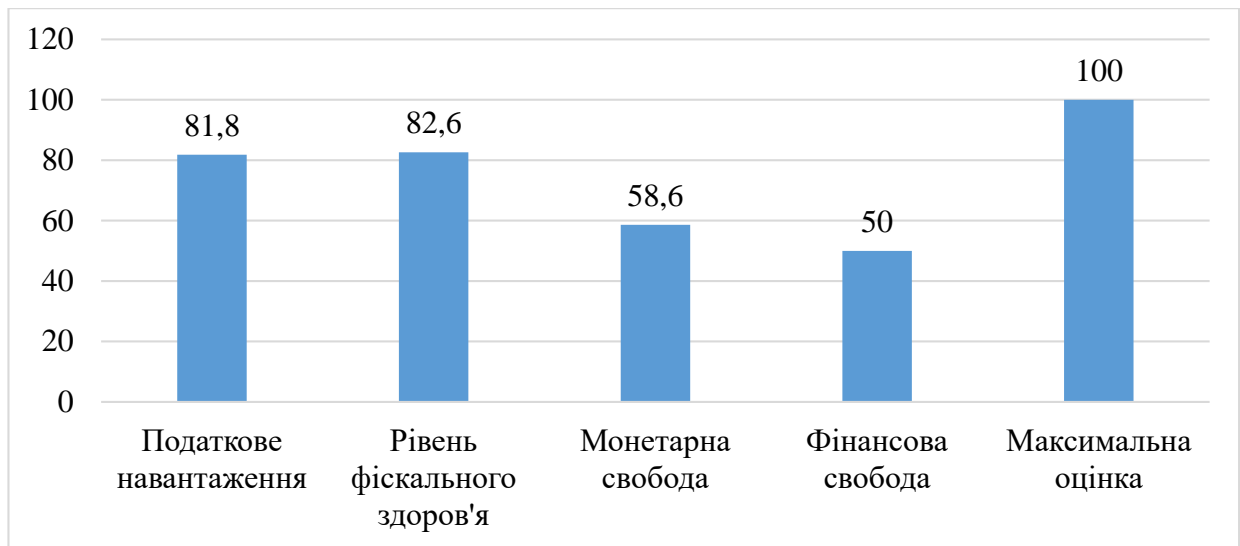

Рис. 3.16. Показники стану економічної свободи України у 2019 році, що характеризують рівень фінансової безпеки національної економіки

Складено автором на основі [216]

До індикаторів фінансової природи походження можна віднести здатність (простоту, можливість) для отримання бізнесом кредитів (кредитна безпека бізнесу), рівень сплати податків (податкове навантаження, а також часові витрати на сплату податків, складність реалізації процесів оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності, тощо). Інші параметри оцінювання – рівень захисту міноритарних інвесторів, доступність початку підприємницької діяльності (власної справи), процедура та умови реєстрації власності та інші – мають непрямий вплив на рівень фінансової безпеки держави, зокрема, визначають умови ведення бізнесу у фінансових банківському та небанківському секторах, характеризують схильність внутрішніх інвесторів до надання ресурсів, які можуть бути використані для покриття внутрішнього державного боргу, сигналізують про можливості розвитку малого та середнього бізнесу, представники якого є активними користувачами фінансових продуктів і послуг та активними платниками податків до державного та місцевого бюджетів.

На рис. 3.17 і 3.18 представлено скорингові оцінки параметрів фінансових характеристик рейтингу Doing Business, розрахованих для України.

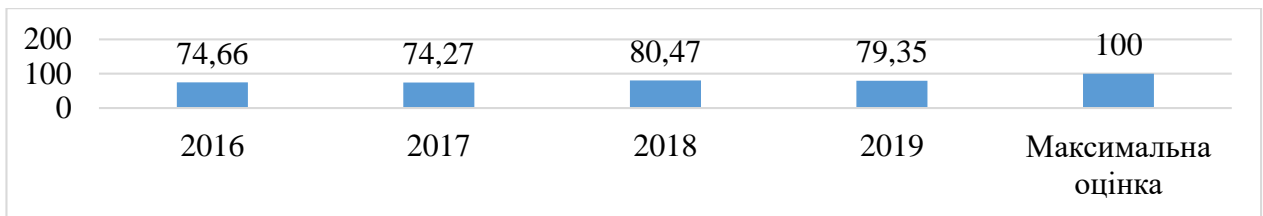

Рис. 3.17. Скорингові оцінки процедури оподаткування бізнесу, що характеризують стан податкової складової фінансової безпеки національної економіки

Складено автором на основі [218]

«Згідно з даними рейтингу Світового банку, у 2018 році Україна посіла 71 місце серед 190 країн за рівнем легкості ведення бізнесу (це на 5 пунктів краще за значення попереднього року). Однак до складу загального показника входять такі індикатори, які характеризують погіршення ситуації, зокрема легкість реєстрації підприємств (зниження на 4 пункти порівняно з 2017 р.), кредитування (-3 пункти), оподаткування (-11 пунктів)» [217, с.340]. Станом на 2019 рік України за цим рейтингом займає 71 позицію із 190 країн світу. У європейському та центрально-азійському регіоні, до якого міжнародні експерти відносять нашу державу, оцінка легкості ведення вітчизняного бізнесу є нижчою, за середнє значення.

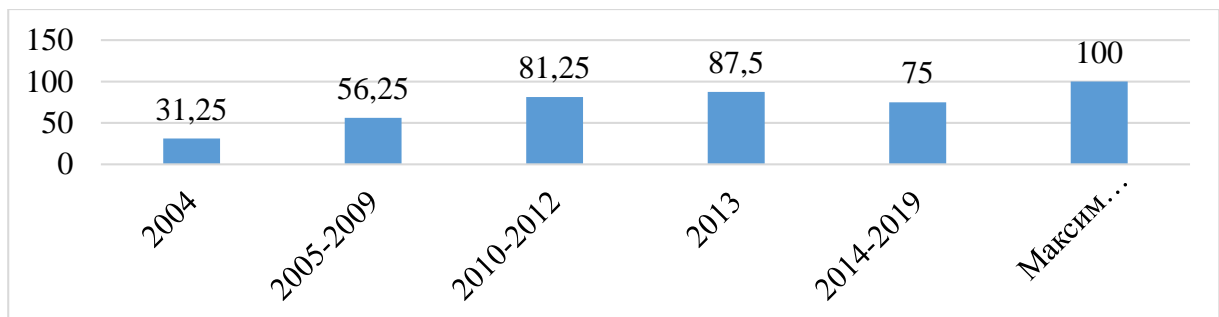

Рис. 3.18. Скорингові оцінки процедури кредитування бізнесу, що характеризують стан грошово-кредитної складової фінансової безпеки національної економіки

Складено автором на основі [218]

У аналізованому періоді оцінка процедури оподаткування бізнесу була високою. Що ж до оцінки процедури кредитування бізнесу, то у 2004 році її значення було критично низьким, у 2005-2009 роках зберігалась стабільна середня оцінка цього показника, а у 2013 році зафіксовано максимальне її значення для України – 87,5 балів зі 100 можливих. П'ять останніх років досліджуваній показник залишається на рівні 75 балів, що сигналізує про можливість покращення стану грошово-кредитної безпеки України у перспективі.

Міжнародний валютний фонд є глобальною фінансовою організацією, учасниками якої є 189 країн світу. Ця установа має доступ до великої кількості статистичних і аналітичних відомостей про різні фінансові аспекти функціонування національних економік і фінансових систем різних держави. Періодично публікуються звіти про рівень світової фінансової стабільності (Global Financial Stability Reports), економічні огляди (World Economic Outlook Reports), звіти про стан податкового (фіскального) моніторингу (Fiscal Monitor Reports). «Так, в опублікованій у квітні 2019 року доповіді про питання глобальної фінансової стабільності, експертами визначено фактори фінансової вразливості, притаманні економікам більшості країн світу. У доповіді представлена нова основа для всебічної оцінки балансових факторів уразливості в різних фінансових і нефінансових секторах, а основна увага зосереджена на ряді конкретних чинників вразливості в країнах з розвинутою економікою і країнах з ринком, що формується. Серед основних фінансових ризиків для глобального економічного розвитку у майбутньому фахівці відзначають: заборгованість сектора корпорацій в країнах з розвинутою економікою, зв'язок між суверенними структурами і фінансовим сектором в зоні євро, фінансові дисбаланси Китаю і потенційні вторинні ефекти, мінливі потоки портфельних інвестицій в країни з ринком, що формується, ризик для цін на житло, тощо» [219]. Ці ризики та вразливості можуть стати тригером для початку чергової фінансової кризи, а тому мають враховуватись під час розробки політик, програм і стратегій забезпечення фінансової безпеки України на національному рівні.

Індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) – глобальне дослідження і супроводжуваний його рейтинг країн світу за показником економічної конкурентоспроможності за версією Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum). Індекс розраховується за методикою Всесвітнього економічного форуму, заснованою на комбінації загальнодоступних статистичних даних і результатів глобального опитування керівників компаній – великого щорічного дослідження, яке проводиться Всесвітнім економічним форумом спільно з мережею партнерських організацій – провідних дослідницьких інститутів і організацій в країнах, відомості про які аналізуються та оприлюднюються у звіті. Дослідження глобальної конкурентоспроможності триває з 2004 року, і на даний момент представляє собою найбільш повний комплекс показників конкурентоспроможності різних країн світу. Індекс глобальної конкурентоспроможності містить відомості про конкурентний потенціал 140 країн світу та будується на засадах великої кількості економічної інформації, у тому числі і фінансових даних. Зокрема, експертами оцінюється рівень інфляції у країні, обсяг боргу, транспарентність бюджету. Детальному оцінюванню підлягає стан фінансової системи держави. Приділяється увага рівню кредитування приватного сектора, ринковій капіталізації, розмірам страхових премій, надійності банків, кредитним розривам, наявності у банківських установ регулятивного капіталу. У 2018 році Україні було присвоєно 83 місце із бальною оцінкою 57 (при можливій максимальній оцінці у 100 балів). Позиції України за окремими показниками рейтингу, пов'язаними з рівнем її фінансової безпеки, демонструє рис.3.19.

Індекс може використовуватися державами, які прагнуть до ліквідації перешкод на шляху економічного розвитку і конкурентоспроможності, як інструмент для аналізу проблемних моментів в їх економічній політиці і розробки стратегій по досягненню стійкого економічного прогресу. Водночас, його використання є доцільним і для розробки стратегій розвитку ринків фінансових послуг, стабілізації стану фінансової системи, інтеграції до європейського фінансового простору та забезпечення рівня фінансової безпеки.

Індекс глобальної конкурентоспроможності дозволяє виявити проблемні фінансові аспекти розвитку економіки держави. Так, на стан національної економіки негативний вплив чинять низька неефективність управління державними фінансами і високий рівень інфляції. Спроби поліпшити макроекономічне середовище, наприклад, оптимізувати рівень контролю над державними фінансами, будуть результативними лише при забезпеченні належної прозорості системи управління фінансами, відсутності корупції і масштабних порушень.

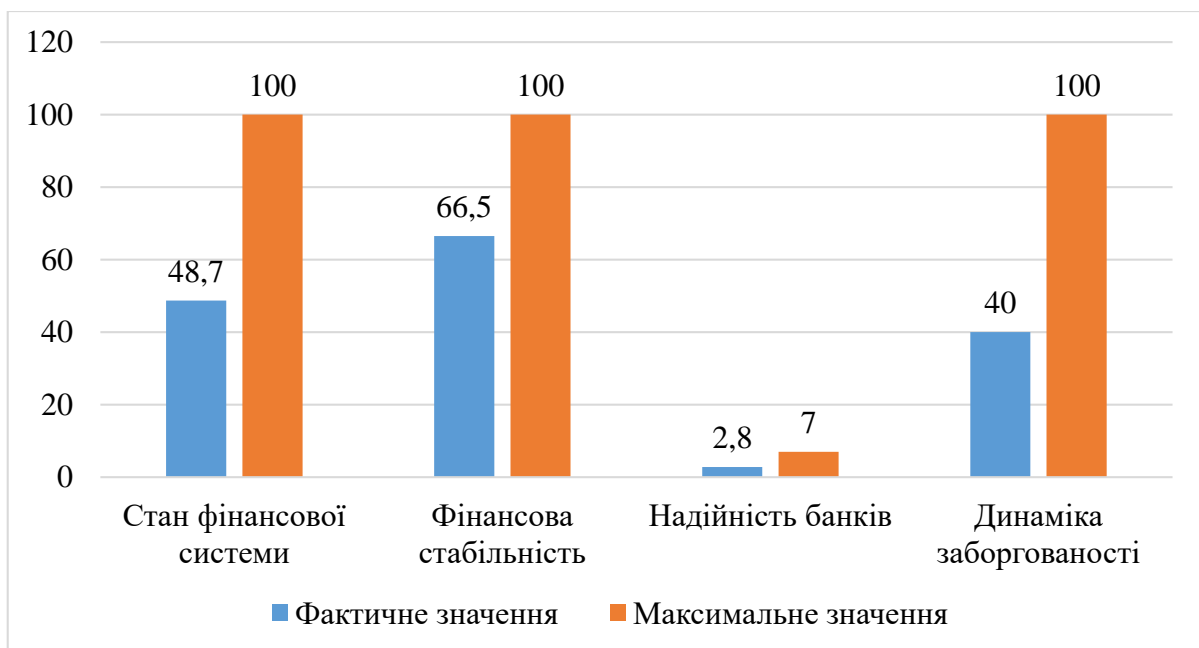

Рис. 3.19. Позиції України у рейтингу глобальної конкурентоспроможності у 2018 році, що характеризують рівень її фінансової безпеки національної економіки

Складено автором на основі [220]

«Варто відзначити, що за показниками стану фінансової системи Україна займає у рейтингу 117 позицію зі 140-ка, за показником фінансової стабільності – 138-му позицію зі 140-ка, за показником надійності банків – 135-ту зі 140-ка, за показником динаміки заборгованості – 113-ту позицію зі 139-ти можливих» [220].

«З прикрістю можна констатувати той факт, що у авторитетному Глобальному індексі фінансових центрів (The Global Financial Centres Index 25)» [221], Україна і Київ взагалі не згадуються, що свідчить про неспроможність держави за наявного стану її фінансової системи конкурувати на ринках капіталів та визначати напрями спрямування глобальних фінансових потоків.

Як помічаємо з рис.3.13, стан фінансової системи України та надійність її банківського сектору отримали низькі оцінки. Таким чином, необхідним є вжиття заходів на національному рівні щодо оптимізації стану банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору.

«Глобальний індекс інновацій у 2019 році віддає Україні 47 позицію зі 130 країн світу, включених до рейтингу (у 2018 році Україні вдалося здобути 43 місце, найкращий результат за останні вісім років). Набір його індикаторів також містить показники, що можуть бути використані для оцінювання рівня державної фінансової безпеки. Зокрема, це показник легкості (доступності) кредитування (91 позиція зі 130 можливих) та стану портфолію заборгованостей мікрофінансових інститутів (79 позиція зі 130 можливих)» [222].

«З результатами обрахунку Індексу фінансової грамотності, Україна займає останню позицію з 30 країн світу, що входять до Організації економічної співпраці і розвитку» [223, с.11]. Показник є комплексним, та поєднує параметри оцінювання фінансового ставлення (бажання або небажання міркувати про фінансове майбутнє, недбале ставлення до грошей, їх бездумне витрачання), фінансової поведінки (схильність до прийняття зважених фінансових рішень), фінансових знань (здатність пояснити суть і значення окремих фінансових термінів і понять). Загалом, показник фінансової грамотності населення України становить 55%, тобто трохи більше половини максимального можливого значення.

У контексті дослідження рівня фінансової грамотності варто навести дані щодо стану фінансової інклюзії, оскільки лише фінансово свідомий громадянин може стати активним учасником фінансової системи країни, а отже,

забезпечити їй надходження фінансових ресурсів для стабілізації стану фінансової безпеки та подальшого розвитку економіки. Індекс глобальної фінансової інклюзії (Global Findex) надає оцінку рівня фінансової інклюзії у 159 економіках різних країн світу. У 2017 році рейтингова позиція держави за показником фінансової інклюзії базувалась на параметрі кількості відкритих дорослим населенням розрахункових рахунків. Для України значення цього показника було визначено на рівні 63% (рис.3.20). Таким чином, майже половина населення держави працездатного віку залишається поза межами фінансової системи, не користується фінансовими продуктами і послугами, не реалізує власні фінансові інтереси та не інвестує активи до фінансового сектору, який нині відчуває гостру потребу у вливанні фінансових ресурсів.

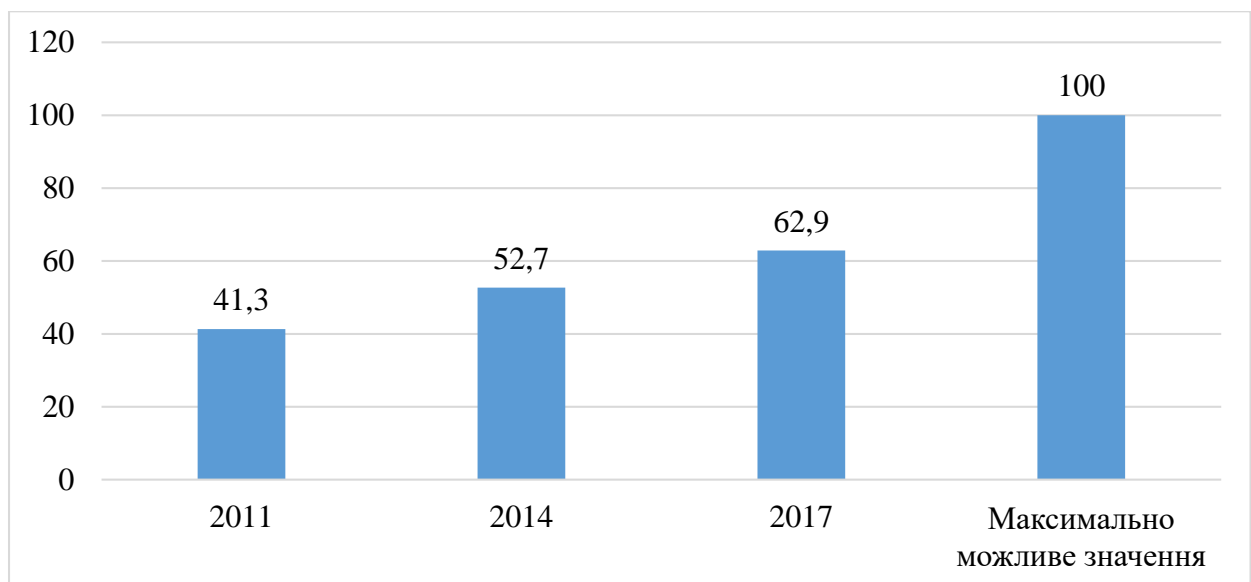

Рис. 3.20. Рівень фінансової інклюзії в Україні, %

Складено автором на основі [224]

«На сьогодні фінансова інклюзія є чи не єдиним резервом для покращення стану фінансової безпеки держави, до того ж таким резервом, що не є дорогим, та не вимагає додаткових фінансових витрат на його здобуття та використання. Тому у завданні підвищення рівня показників фінансової безпеки України, інтеграція населення та різних форм бізнесу до фінансового

ринку в якості користувачів фінансових послуг має стати стратегічним орієнтиром для розвитку фінансової системи на кілька наступних років» [77] (рис.3.21).

Проведений аналіз позицій України у ряді міжнародних рейтингів дозволяє зробити такі висновки щодо стану її фінансової безпеки на макрорівні

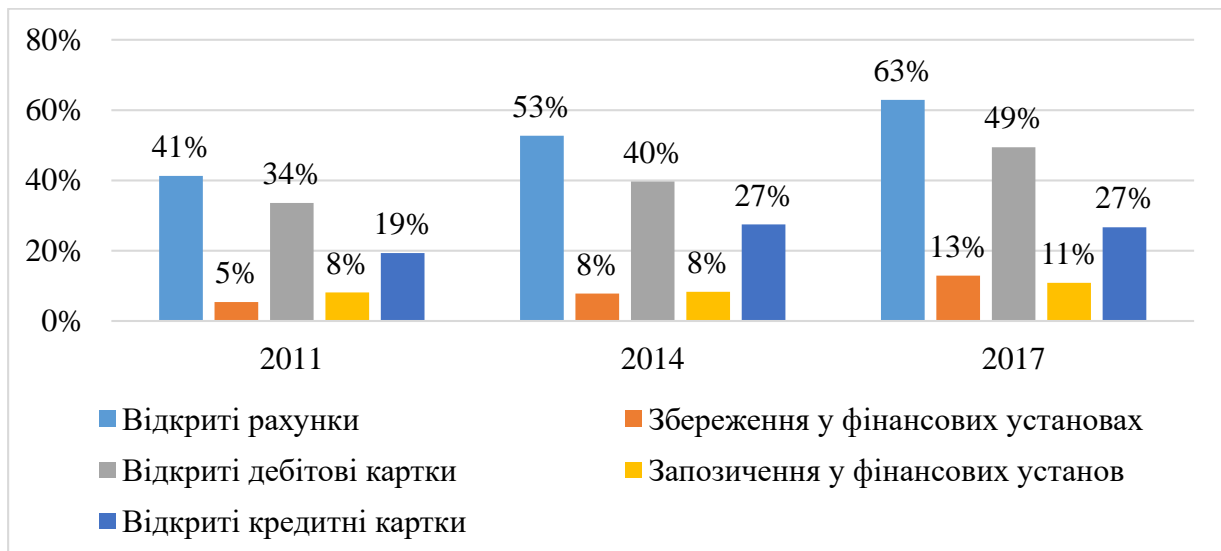

Рис. 3.21. Рівень фінансової інклюзії в Україні

Складено автором на основі [225]

«Позитивну динаміку із року в рік за останнє десятиріччя демонструє Індекс сприйняття корупції Transparency International. Використання більш ефективних механізмів бізнесу та держави у боротьбі з корупцією останніми роками дало свої результати. А саме: функціонування реєстру електронних декларацій, використання системи ProZorro, слідча робота антикорупційних органів. За результатами дослідження, в країні стали менше використовувати службове становище в органах виконавчої влади, в поліції та збройних силах. Однак, незважаючи на позитивну динаміку, корупція залишається для бізнесу однією з головних проблем, що породжує собою великий спектр ризиків господарської діяльності» [226].

Експерти USAID (United State Agency of International Development) вважають, що «сприятливе середовище для фінансового сектору будь-якої

країни здебільшого ґрунтується на двох головних компонентах: 1) достатність законодавчої, регуляторної та наглядової бази фінансових ринків і 2) рівень довіри населення до фінансових установ та ринкової практики». У грудні 2018 року було проведено масштабне дослідження щодо стану фінансової грамотності, фінансової інклюзії та фінансового добробуту населення. «Дослідження мало три головні цілі:

- надання детальної інформації про стан фінансової грамотності в Україні, у тому числі

- визначення стрижневих проблем, які призводять до порівняно низького балу для країни;

- інформування для розробки національної стратегії підвищення фінансової грамотності для України із зазначенням пропозицій щодо цільових аудиторій і планів дій;

- сприяння розумінню зв'язку між фінансовою грамотністю та фінансовим добробутом, а також демонстрація того, що знання, ставлення і звички населення у фінансових питаннях можуть значно впливати на якість життя» [223, с.3].

«За методикою ОЕСР, загальний індекс фінансової грамотності України становить 11,6 (із 21). Цей індекс базується на балах за фінансові знання, ставлення та поведінку. Індекс України є на одному рівні з найнижчим значенням серед 30 країн в опитуванні ОЕСР 2016 року, а саме з індексом Польщі (11,6). Результат України є також трохи нижчим, ніж середній показник (12,1) для шести сусідніх країн з низьким та середнім рівнями доходу, у яких проводилось опитування ОЕСР (Білорусь, Грузія, Угорщина, Польща, Російська Федерація, Туреччина). Різниця в результатах між Україною та іншими країнами пояснюється низькими балами за ставлення та знання» [223, с.5].

«У публікації USAID «Фінансова грамотність, обізнаність та інклюзія в Україні: звіт про дослідження» наведено описано параметри, яким відповідає середньостатистичний користувач фінансових продуктів і послуг – наводиться

так званий фінансовий портрет українця. Отже, «сучасні українські користувачі фінансових послуг користуються ними інтуїтивно. Вони володіють лише базовими знаннями та навичками, що дозволяє використовувати здебільшого найпростіші послуги, зокрема платежі та розрахунки. Рівень проникнення фінансових послуг значно нижчий за світові норми: в середньому, один українець має лише одну банківську картку та один поточний рахунок в банку. Інші послуги використовуються або у разі крайньої потреби (зокрема кредитні картки), або за традицією (депозити, їх мають менше 10% населення), або навіть без усвідомлення сутності послуги» [227, с.4].

Нами було проведено опитування ста респондентів різного віку та статі з тим, аби довідатись, якими є їх мотиви для користування або відмови від користування фінансовими продуктами і послугами, а також, який набір відомостей про можливості вітчизняного фінансового ринку визначає їх фінансову поведінку (рис.3.22, 3.23).

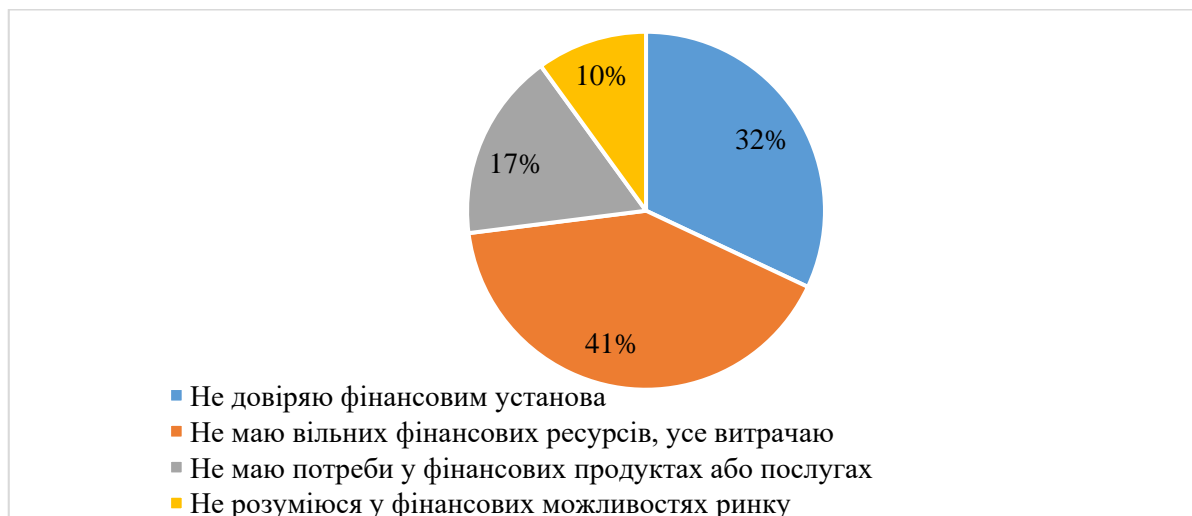

Рис. 3.22. Причини низького рівня використання фінансових продуктів і послуг громадянами України, станом на початок 2019 року

Складено автором за результатами опитувань

«Українці не відчують себе комфортно під час користування з фінансовими послугами або взаємодії з фінансовими установами, однак вони

майже нічого не роблять аби дізнатися більше про них. Єдині виключення – послуги страхування життя та медичного страхування, на яких будуть побудовані довгоочікувані реформи пенсійного та медичного забезпечення. Очевидно, що українці цікавляться лише тими фінансовими темами, які мають для них персональну важливість» [223, с.4].

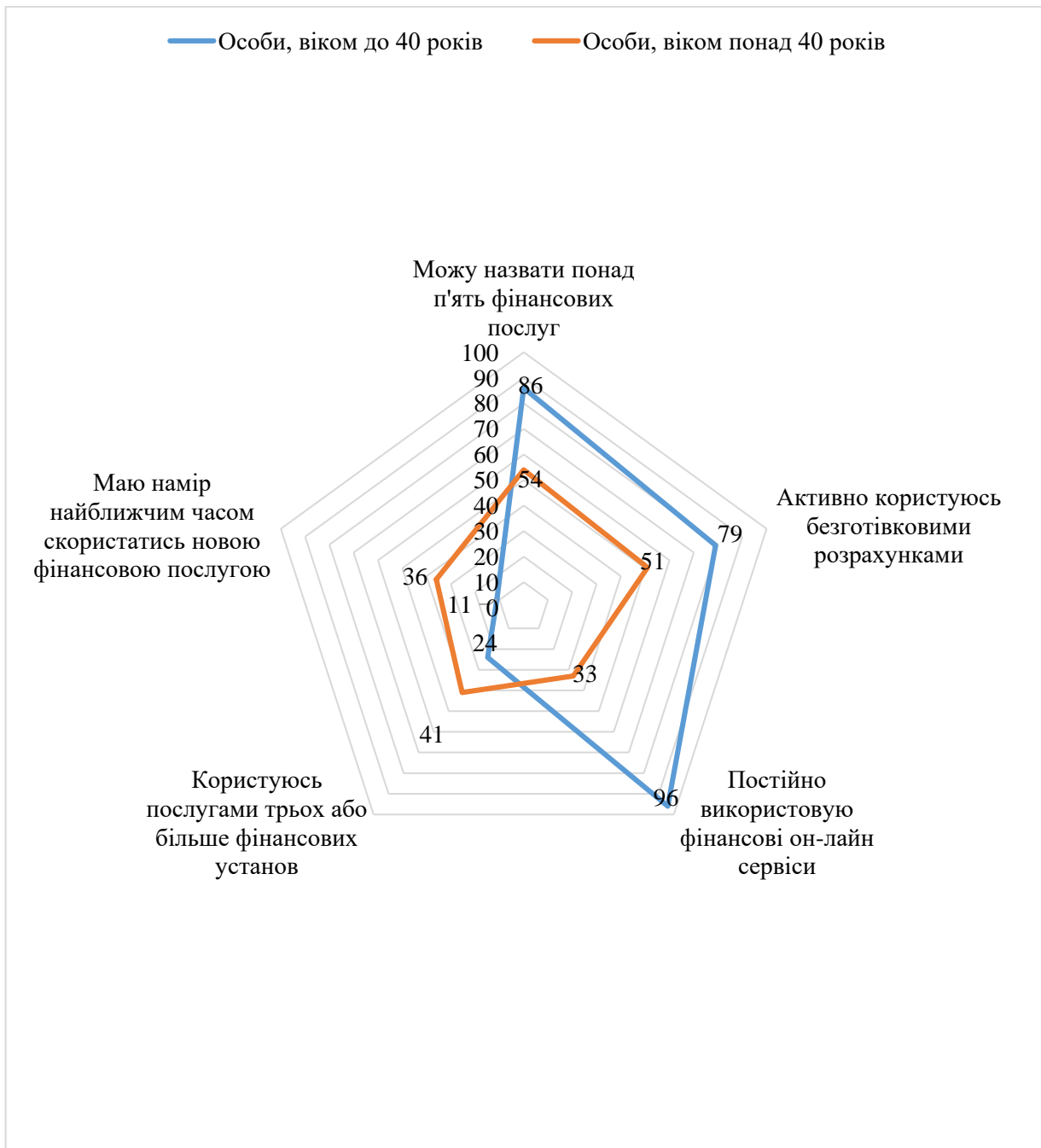

Рис. 3.23. Рівень обізнаності українців з можливостями використання фінансових продуктів і послуг станом на початок 2019 р. (побудовано авторкою)

Індекс процвітання (The Legatum Prosperity Index) розраховується британською організацією Legatum Institute і базується на дев'яти параметрах оцінки, так званих, колонах:

1) якість економіки (індикатори – відкритість економіки, рівень макроекономічних показників, передумови економічного зростання, економічні можливості та ефективність фінансового сектору; останній із перерахованих показників без сумніву може слугувати індикатором рівня фінансової безпеки держави);

2) середовище ведення бізнесу (індикатори – стан підприємницького оточення, умови провадження господарської діяльності, розвиток підприємницької інфраструктури, наявність бар'єрів для впровадження інновацій, гнучкість ринку праці);

3) державне управління та нагляд (індикатори – ефективність державного управління, рівень демократії та залученість до політичних процесів, верховенство права);

4) освіта (індикатори – доступність освіти, якість освіти, людський капітал);

5) охорона здоров'я (індикатори – рівень фізичного та ментального здоров'я, інфраструктура галузі охорони здоров'я, превентивний догляд);

6) безпека і захищеність (індикатори – рівень національної безпеки і рівень персональної захищеності кожного жителя);

7) особиста свобода (індикатори – дотримання юридичних прав і особистих свобод, рівень соціальної толерантності);

8) соціальний капітал (індикатори – міцність особистих стосунків, підтримка соціальних зв'язків, соціальні норми та рівень самотності);

9) навколишнє природне середовище (індикатори – якість навколишнього природного середовища, тиск на навколишнє середовище та попереджувальні заходи захисту навколишнього середовища).

Рейтинг кожної країни визначається шляхом обчислення середньозваженого значення зазначених індикаторів, кожен з яких визначається

як основа процвітання. Показники базуються на статистичному аналізі, соціологічних дослідженнях та експертних оцінках учасників опитування. Статистичні дані, що використовуються в рейтингу, отримані з Організації Об'єднаних Націй, Світового банку, Організації економічного співробітництва і розвитку, Світової Організації Торгівлі, авторитетних організацій Gallup, Economist Intelligence Unit, IDC, Pyramid Research і інших інститутів. До редакційної ради видання Індексу входять представники ряду провідних університетів та дослідницьких центрів. Таким чином, результати рейтингування є релевантними і об'єктивними. Отже, значення економічних індикаторів у повній мірі або частково можуть слугувати орієнтирами для цілей вимірювання рівня фінансової безпеки держави.

«У 2018 році Україна зайняла 111 місце зі 148 можливих за показником Індексу процвітання. Починаючи з 2007 року, коли індекс фактично почав розраховуватись, Україна втратила 17 позицій. Найкращі значення демонструють індикатори освіти і особистої свободи, а найнижчі – показники охорони здоров'я. За економічними показниками Україна має 106 місце, тоді як, для порівняння, Тринідад і Тобаго – 63-те, а Замбія – 50-те» [228]. Рейтинг України за показником якості економіки демонструє рис.3.24.

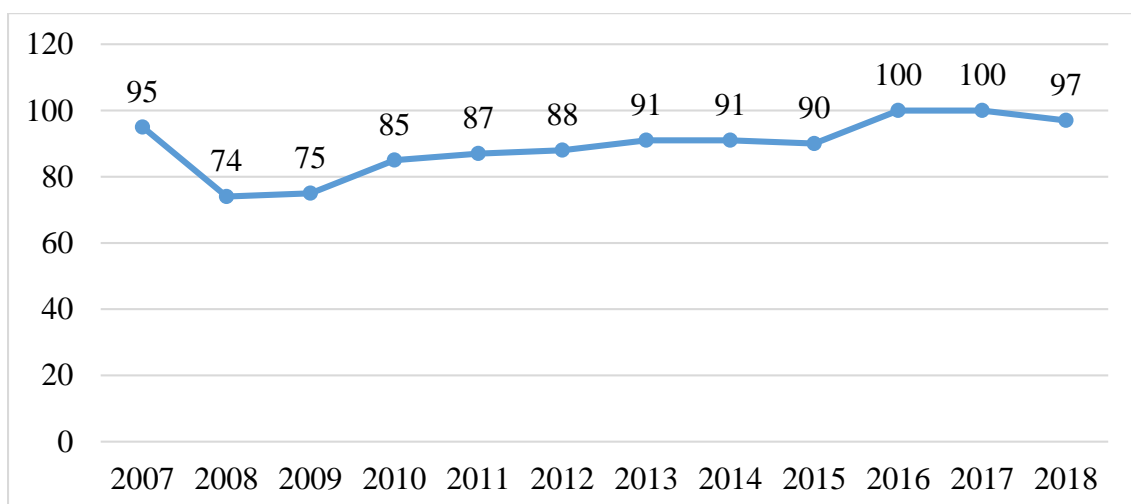

Рис. 3.24. Індикатор якості економіки (в межах Індексу процвітання)

Складено автором на основі [237]

«Досліджений індикатор якості економіки держави демонструє комплексну оцінку національної економічної системи за такими окремими показниками:

- абсолютна бідність;
- середньостатистичне економічне зростання за останні п'ять років;
- ефективність антимонопольної політики;
- індекс диверсифікації експорту;
- індекс якості експорту;
- відчуття та прогнози щодо рівня доходу домогосподарств;
- залученість жінок до трудових процесів;
- фінансова залученість;
- участь робочої сили;
- поширеність трудових бар'єрів;
- відносна бідність;
- задоволеність стандартами (якістю) життя;
- рівень безробіття» [228].

«Для оцінки рівня фінансової безпеки держави можуть стати в нагоді і значення показників індикатора середовища ведення бізнесу, до переліку яких входять:

- доступність фінансових послуг;
- легкість отримання кредиту;
- доступність електроенергії;
- легкість вирішення питання неплатоспроможності;
- легкість починання підприємницької діяльності;
- фіксований широкосмуговий доступ до Інтернету;
- практики найму та звільнення персоналу;
- захист прав інтелектуальної власності;
- індекс стану логістики;
- сприйняття початку нового бізнесу;
- сприйняття докладання зусиль для подальшого просування;

– надмірні витрати» [228].

Прослідкуємо, як змінювались рейтингові позиції України за показниками абсолютної та відносної бідності, фінансової залученості, доступності фінансових послуг і легкості отримання кредиту (рис.3.25, 3.26).

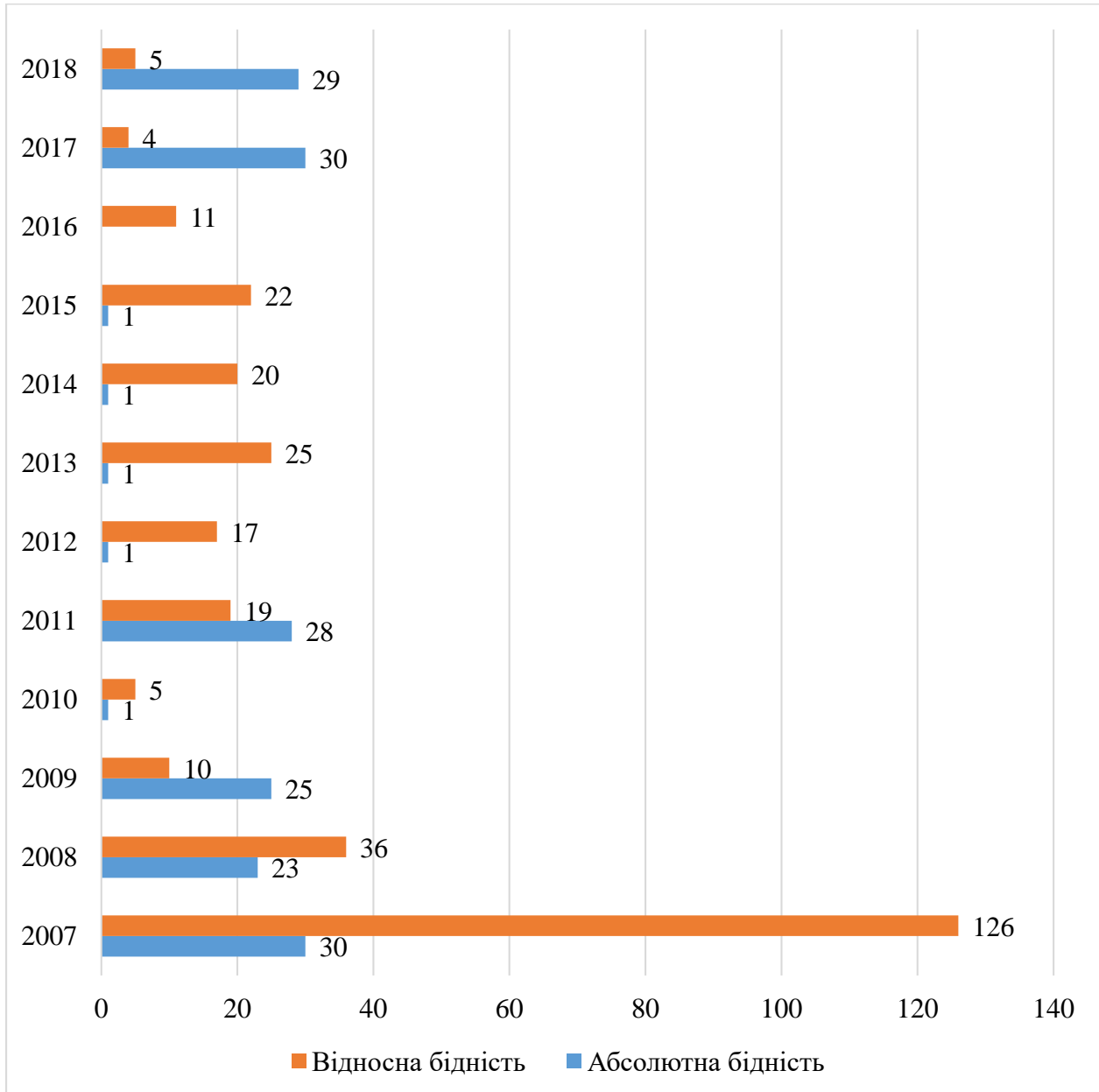

Рис.3.25. Рейтинг України за показниками абсолютної та відносної бідності

Складено автором на основі [228]

Кредитний рейтинг визначає ймовірність того, що позичальник зможе і буде готовий погасити кредит в рамках кредитної угоди без дефолту. Високий

кредитний рейтинг вказує на високу ймовірність повернення кредиту в повному обсязі без будь-яких проблем; низький кредитний рейтинг свідчить про те, що у позичальника були проблеми з погашенням кредитів в минулому, і він може слідувати тій же схемі в майбутньому. Кредитний рейтинг впливає на ймовірність того, що держава отримає кредитування на найбільш сприятливих і вигідних умовах.

Рис. 3.26. Рейтинг України за показниками доступності фінансових послуг, легкості отримання кредиту, фінансової залученості (узагальнено автором)

Кредитні рейтингові агентства зазвичай присвоюють буквені оцінки для визначення рейтингів. Наприклад, Standard & Poor's має шкалу кредитного рейтингу в діапазоні від AAA (відмінно) до C і D. Борговим інструментам з рейтингом нижче BB присвоюється спекулятивний рейтинг (сміттєва облігація), що означає, що по ньому з більшою ймовірністю можливий дефолт.

«Глобальна індустрія кредитного рейтингу є високо концентрованою, і три агентства – Moody's, Standard & Poor's і Fitch – контролюють практично весь ринок.

Кредитний рейтинг України станом на 1 липня 2019 року становить:

- за Moody's – B- (в значній мірі спекулятивний); прогноз – Stable;
- за Standard & Poor's – Caa1 (дуже високий кредитний ризиків); прогноз – Stable;
- за Fitch – B- (в значній мірі спекулятивний); прогноз – Stable» [229].

В цілому, хоча рейтингові позиції України за даними глобальних економічних індексів є надзвичайно низькими, стан безпеки фінансової складової національної економіки України перебуває на межі між задовільним та критичним значенням. Зокрема, позитивно належить оцінити такі фінансові показники стану економічної свободи України, як податкове навантаження та рівень фіскального здоров'я, а також такі індикатори рейтингу Doing Business, як процедури кредитування бізнесу та оподаткування бізнесу, які мають тенденцію до покращення. Водночас, простежується незадовільний стан вітчизняної фінансової системи; оцінка надійності банків, а отже, і банківської системи в цілому лише у незначній мірі перевищує мінімально можливе значення. «Таким чином, за умови, що діагностику стану фінансової безпеки держави проводить зовнішній інвестор або кредитор, який не володіє глибокими знаннями особливостей функціонування та розвитку фінансової системи України, і приймає рішення на засадах міжнародних рейтингів національних економік, його уявлення про фінансовий імідж нашої держави буде справляти негативне для фінансових рішень враження. Тому на державному рівні необхідно терміново вжити заходів для підвищення

рейтингових позицій України у світових рейтингах та індексах шляхом якісної трансформації вітчизняної фінансової системи у напрямі покращення стану фінансової безпеки держави» [224, 230].

Отже, дані рейтингових списків авторитетних міжнародних організацій, що мають економічний характер, доцільно використати у якості індикаторів рівня фінансової безпеки держави у процесі комплексної діагностики її стану.

Висновки до розділу 3

1. Станом на початок 2019 року до основних ризиків і загроз для національної фінансової безпеки можна віднести: фінансову залежність від зовнішніх інвестицій і різних форм фінансової допомоги, вивезення капіталу в офшорні зони, низький рівень довіри користувачів фінансових продуктів і послуг до їх реалізаторів, присутність у економічній системі явищ тіньової економіки і корупції, нераціональне та нецільове використання державних фінансів. Найбільший деструктивний вплив на стан системи фінансової безпеки держави можуть мати внутрішні загрози. Активізація впливу внутрішніх загроз на стан фінансової безпеки без проведення будь-яких безпеко орієнтованих заходів у межах реалізації фінансової політики робить країну менш захищеною і вразливою перед зовнішніми загрозами її фінансовій безпеці.

2. Новітні загрози і виклики для стану фінансової безпеки України провокуються тими тенденціями, що є притаманними для глобальної фінансової системи, інтеграція до якої вітчизняного фінансового ринку відбувається стрімко та часто безконтрольно. Суттєвою загрозою для стану фінансової безпеки держави є формування стійкої залежності бюджетної та боргової систем від надходжень зовнішнього капіталу від міжнародних організацій, донорів, спонсорів і інвесторів. Відсутність можливості до самозабезпечення національних потреб у фінансових ресурсах провокує втрату

Україною фінансового суверенітету на міжнародній економічній арені. Беззаперечним є той факт, що фінансово залежна країна може стати заручницею фінансових інтересів тих суб'єктів, що надають їй фінансову допомогу, прагнучи, натомість, отримати вплив на внутрішню та зовнішню фінансову політику. Присутність великої кількості іноземного капіталу на фінансовому ринку з огляду на низьку конкурентоспроможність вітчизняних фінансових установ, здатна дестабілізувати фінансовий сектор, професійні учасники якого належать до переліку об'єктів критичної інфраструктури держави.

3. У посткризовий період для фінансової безпеки національної економіки характерними були такі ризики: зміна моделі регулювання діяльності учасників ринків фінансових послуг; дестабілізація фінансового стану професійних учасників фінансового ринку; збереження власниками тимчасово вільних фінансових ресурсів і відмова від їх витрачання та інвестування; зниження рівня довіри до регуляторів і професійних учасників фінансової системи з боку населення і бізнесу; поява нових видів економічної діяльності, галузей і сфер господарства; і такі загрози: зниження рівня ефективності регуляторних дій на фінансовому ринку, банкрутство фінансових компаній, додатковий фінансовий тягар для ФГВФО, відсутність джерел внутрішніх інвестицій, підвищення цін на кредити, емісія, що провокує інфляцію, відмова від користування фінансовими послугами, ріст курсу іноземних валют, нецільове використання фінансових ресурсів.

4. Методичні підходи, що використовуються нині для отримання оцінки рівня фінансової безпеки України, мають численні недоліки, які роблять їх непридатними для ефективного використання на прикладному рівні. Діагностика стану окремих показників стану державної фінансової безпеки засвідчує, що станом на кінець 2019 року можемо констатувати низький рівень фінансового захисту України від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз. Традиційно спостерігається дефіцит державного бюджету, зростає обсяг державного боргу, а це означає, що бюджетна та боргова складові системи

фінансової безпеки потребують запровадження додаткових захисних механізмів. Позитивно оцінюємо тенденцію до зростання показників депозитної та кредитної діяльності банківських установ, водночас, свідчення того, якою є питома вага фінансової діяльності у структурі ВВП повертає до висновку про низький рівень інтегрованості населення та бізнес-структур до фінансової системи держави, відмову використовувати фінансові продукти і послуги.

5. Міжнародні рейтинги демонструють посередні оцінки стану окремих індикаторів розвитку економіки, які можна застосувати для підвищення рівня достовірності результатів діагностики стану фінансової безпеки країни. Негативно експерти оцінюють зростання рівня заборгованості України, що є сигналом погіршення стану боргової безпеки держави. Індикатори фінансової свободи та фінансової інклюзії перебувають на рівні 50-60%, тобто складають дещо більше половини максимально можливих значень. Таким чином, пошук резервів для покращення фінансового іміджу України, підвищення її позицій у міжнародних рейтингах, якими керуються потужні учасники глобального фінансового сектору у процесі прийняття важливих інвестиційних рішень, є важливим і актуальним завданням для нової української влади.

Отримані у межах розділу наукові результати опубліковані у працях здобувача [182], [189], [194], [197], [214], [217], [230].

РОЗДІЛ 4

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

4.1. Концептуальний підхід до забезпечення фінансової безпеки національної економіки

Тенденція до глобалізації, яка невинно видозмінює економічну картину світу, призводить до виникнення стійкої фінансової залежності одних країн від інших. Держави, що продовжують іти шляхом енергоємних і ресурсномістких виробництв, не зменшують обсягів низько кваліфікованої праці у виробництві, не тяжіють до інноваційних перебудов економічних процесів, опиняються у ролі сировинних додатків для тих країн, які можуть і не мати власних ресурсів у достатній кількості, однак їх основною перевагою є наявність потужних фінансових центрів. Країни-координатори світових фінансових потоків керують розподілом фінансових активів на міжнародному рівні, і завдяки інвестиційній підтримці економіки відсталих країн, можуть ініціювати початок їх шляху до економічної конвергенції зі світовими лідерами. Водночас, відсутність потужних осередків капіталу означатиме деградацію економічних систем, порушення зв'язків між їх елементами та соціальний колапс. Фінансова незалежність є гарантією реалізації національних фінансових інтересів, запорукою сталого економічного розвитку та стратегічних перспектив. Досягнення стану фінансової незалежності є одним із завдань забезпечення фінансової безпеки держави, позитивним наслідком її високого рівня.

Український фінансовий ринок постійно відчуває потребу у зовнішньому фінансуванні. З 77 банківських установ, які станом на 1 грудня 2018 року діяли у вітчизняній банківській системі, 37 має у своєму складі іноземний капітал, а 22 установи характеризуються 100%-м іноземним капіталом. Таким чином,

28,5% вітчизняної банківської системи належить іноземним інвесторам. З приходом європейських фінансових компаній на вітчизняний фінансовий ринок, подібні тенденції можна прослідковувати і у інших, крім банківського, його сегментах. Для відновлення та стабілізації стану економіки, Україна періодично отримує фінансові транші та кредити від Міжнародного валютного фонду. Так, у 2019 році очікується надходження 3,9 млрд дол впродовж 14 місяців. Тобто, про повну фінансову незалежність на разі не можна вести мови. Крім потреби у зовнішньому фінансуванні, негативними характеристиками поточного стану фінансової безпеки України є обсяг бюджетного дефіциту, тенденції девальвації гривні відносно долара США, динаміка курсу гривні до долара США, низькі показники зростання розмірів валового внутрішнього продукту, показники часток непрацюючих кредитів і активів банків, зменшення кількості професійних учасників ринків фінансових послуг і їх клієнтів тощо. З огляду на це, дослідження, присвячені проблемам забезпечення фінансової безпеки України у перспективі, стабілізації її стану на даний момент часу, набувають особливої актуальності.

Як уже було доведено у попередніх розділах дослідження, проблематика забезпечення фінансової безпеки держави має різновекторну спрямованість, що доводять численні публікації сучасних вчених у фаховій літературі. Зокрема, фінансову безпеку як систему, що має ряд важливих складових, які теж потребують окремих наукових досліджень. Питання досягнення та підтримання належного рівня фінансової безпеки держави рівні активно обговорюються у науковій площині. Однак, донині не розроблено стратегічних орієнтирів для реалізації завдань забезпечення економічної безпеки на найближчі кілька років; не існує сучасного нормативно-правового підґрунтя для організації захисту суб'єктів економічної діяльності від різного роду загроз фінансової природи походження у системі фінансової безпеки країни, відсутні дієві підходи до моніторингу та регулювання стану фінансової безпеки на мікро та макрорівні. Усі ці обставини є свідченням необхідності систематизації існуючих засад забезпечення фінансової безпеки та доповнення наявних у них прогалин з

метою формування релевантного інформаційного підґрунтя для вирішення завдання управління фінансовою безпекою держави та регулювання її рівня у короткостроковій та довгостроковій перспективах.

Зважаючи на розрізненість думок щодо дефініції забезпечення фінансової безпеки, виникає необхідність у концептуалізації змістової сутності цього поняття. Якщо амбітним і кінцевим завданням ставити перед фахівцями розробку стратегії забезпечення фінансової безпеки України на період п'яти років (а без такого документу, прийнятого на державному рівні, фінансовий розвиток країни у сучасних економічних реаліях не видається можливим), то у його основу має бути покладено чітке та конкретне розуміння досліджуваної наукової категорії. Так, Ухналь Н.М. вважає, що «забезпечення дієвої системи фінансової безпеки передбачає з'ясування й систематизацію явищ, подій, дій, настання або здійснення яких безпосередньо чи опосередковано може становити загрозу певному суб'єктові фінансової безпеки» [231]. Таким чином, автор розуміє забезпечення фінансової безпеки як процес моніторингу загрозливих для неї факторів без вжиття заходів щодо протидії їм або контролю їх ймовірного негативного впливу на об'єкт захисту.

«Бригінець О. О. зазначає, що «...забезпечення фінансової безпеки держави ґрунтується на функціонуванні чітко визначеного механізму. Механізмом забезпечення фінансової безпеки держави є система організаційно-правових заходів впливу, що спрямована на попередження та мінімізацію загроз фінансовій безпеці держави» [109]. Згідно такого підходу, забезпечення фінансової безпеки є системним, і передбачає наявність переліку дій та управлінських рішень, які приймаються в момент необхідності протидії негативному впливу загрози або ж до його початку для протидії йому.

«У публікації Богми О. С. зазначається: «фінансова безпека держави забезпечується безпекою соціально-економічних систем нижчого рівня, а саме, виділяють: національний, регіональний, підприємницький або організаційний та особистісний рівні фінансової безпеки» [232]. «Таку думку поділяє Смоквіна Г.А., яка відмічає, що «для забезпечення відповідного рівня безпеки

потрібно оцінити існуючі загрози... метою забезпечення ... фінансової безпеки країни є огороження її власності і суспільства від джерел зовнішніх і внутрішніх загроз безпеки, запобігання причинам і умовам, що їх породжують» [233]. Отже, можна відмітити існування і багаторівневого, або структурного, підходу до забезпечення фінансової безпеки країни, відповідно якого захист від загроз має одночасно проводитись на різних рівнях комплексної системи фінансової безпеки держави.

Забезпечення фінансової безпеки як використання набору певних інструментів розглядає Бреус С. В. На рівні підприємницької структури, до такого набору дослідниця відносить «фінансовий аналіз і фінансовий менеджмент, фінансове планування і прогнозування, бюджетування, ризик-менеджмент» [234]. З огляду на це, можна припустити, що авторка є прихильницею змішаного підходу до визначення забезпечення фінансової безпеки держави, відповідно до якого це поняття розуміється і як сукупність певних інструментів визначення ймовірності впливу загроз на стан фінансової безпеки і протидії їм, і як безпосередньо процес використання такого інструментарію під час досягнення рівня фінансової безпеки держави.

За результатами проведеного наукового пошуку, можна запропонувати два окремі підходи до дефініції поняття забезпечення фінансової безпеки держави. Відповідно першого, ресурсного підходу, забезпечення фінансової безпеки розуміється як сукупність ресурсів – матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних, часових тощо, які є у наявності державних органів влади або які можна швидко отримати з метою використання для ідентифікації загроз фінансовій безпеці держави, для їх усунення, мінімізації, для протидії їх негативному впливу на стан фінансової безпеки або компенсації наслідків такого впливу для стабілізації стану фінансової безпеки. Відповідно другого, процесного підходу, забезпечення фінансової безпеки – це процес ідентифікації, уникнення, мінімізації загроз фінансовій безпеці та усунення їх наслідків для її стану шляхом використання інструментарію ризик-менеджменту та державного управління, у тому числі, контролю, моніторингу

та нагляду на різних рівнях системи фінансової безпеки держави і у межах усіх її підсистем. «Згідно чинним на сьогодні Методичним рекомендаціям щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (далі – Методика), фінансова безпека держави має шість складових, які визначають її стан: банківська безпека; безпека небанківського фінансового сектору; боргова безпека; бюджетна безпека; валютна безпека; грошово-кредитна безпека» [43]. Забезпечення фінансової безпеки має бути комплексним, і охоплювати роботу державних органів влади у цьому напрямі в усіх без виключення перерахованих підсистемах фінансової безпеки держави.

Враховуючи усі недоліки існуючих методичних рекомендацій щодо оцінювання рівня фінансової безпеки України як складової її економічної безпеки, необхідність їх перегляду та модернізації, доцільно запропонувати оновлений перелік складових елементів методології оцінювання фінансової безпеки держави (табл.4.1).

Таблиця 4.1

**Елементи оновленої методології оцінювання фінансової безпеки
національної економіки**

Елементи	Конкретизація	Особливості реалізації
1	2	3
Умова 1	Оцінювання має проводитись з двох позицій – з метою діагностики фінансової безпеки як стану фінансової незалежності та забезпеченості фінансовими ресурсами і як стану захищеності від загроз та їх негативного впливу на реалізацію державних фінансових інтересів	Перелік індикаторів повинен дозволяти визначити стан фінансової безпеки на основі кількісних показників, які характеризують рівень забезпеченості держави фінансовими активами, водночас, мають бути залучені і показники, що свідчатимуть про наявність або відсутність фінансових загроз державним інтересам
Умова 2	Необхідна багаторівнева система оцінювання не лише за складовими фінансової безпеки, але і за мікро, мезо і макрорівнями в межах кожної функціональної складової	У сукупності показників оцінки рівня банківської безпеки; безпеки небанківського фінансового сектору; боргової, бюджетної, валютної, грошово-кредитної безпеки належить виокремити показники для діагностики стану основних учасників цих систем, результати діяльності яких мають вплив на рівень безпеки досліджуваної підсистеми

Продовження табл. 4.1

1	2	3
Умова 3	Інформаційною базою для розрахунку кількісних показників мають бути відомості з загально доступних джерел даних	Основним джерелом даних мають стати сайти Державної служби статистики, міністерств і відомств, національних регуляторів фінансового ринку, рейтингових агентств, фінансових установ тощо
Умова 4	Має бути встановлено чітку періодичність проведення оцінювання стану фінансової безпеки	Оцінювання доцільно проводити раз на рік, у другому кварталі, коли більшість звітних даних, які потрібні, уже опубліковані для широкого загалу, а експерти можуть дати висновок щодо результатів діяльності суб'єктів системи фінансової безпеки держави у попередньому році
Умова 5	Кількість показників для оцінювання стану кожної підсистеми має бути приблизно однаковою	Раціонально виокремлювати не більше 10 основних показників для оцінювання стану кожної підсистеми фінансової безпеки. Пропонується також розробити методичку експрес-оцінювання рівня фінансової безпеки, що міститиме не більше 30 основних індикаторів
Умова 6	Кількість інтервалів значень для трансформації кількісних результатів у якісну оцінку має бути не більше п'яти для уникнення плутанини та спрощення розуміння отриманого значення показника	Пропонується виокремити такі інтервали значень, як: критичний, мінімальний, задовільний, достатній і високий (оптимальний). За умови отримання найвищих оцінок за усіма показниками, стан фінансової безпеки характеризується як максимальний
Умова 7	Інтервали критичних, достатніх, оптимальних і інших можливих якісних оцінок показників повинні встановлюватись на основі існуючих нормативів, експертної думки та практики інших країн світу	Пропонується виокремити три інтервали значень: нормальні, незадовільні, високі. Після розрахунку значення показника, порівняння його рекомендованим значенням, пропонується застосувати скорингову методичку з присвоєнням високим значенням найвищої бальної оцінки, незадовільним – найнижчої, нормальним – середньої
Умова 8	У якості додаткового набору показників до методички оцінювання фінансової безпеки варто інтегрувати позиції України у міжнародних рейтингах, які діагностують фінансові аспекти ситуації у країні	Пропонується використовувати такі рейтинги та індекси, як поточні кредитні рейтинги України «Fitch Ratings» (Fitch), «Standard & Poor's» (S&P), «Moody's Investors Service» (Moody's), щорічний рейтинг якості взаємодії суверенних емітентів із міжнародними портфельними інвесторами, Індекс фінансового стресу, Індекс сприйняття корупції та інші

Продовження табл. 4.1

1	2	3
Умова 9	У разі неможливості встановлення рекомендованого значення для оцінки показника, для інтерпретації результату належить використовувати динаміку його значення або порівнювати його зі значенням аналога у інших країнах	Пропонується визначати, покращилось чи погіршилось значення показника за рік, більшим чи меншим є аналогічний показник у державі, що має подібні фінансові характеристики, і робити висновок щодо оцінки аналізованого індикатора
Умова 10	Необхідним є використання інтегрального індикатора рівня фінансової безпеки. Кожен проміжний індикатор повинен мати свою справедливу вагу в інтегральному показнику	Вагові значення кожного проміжного індикатора у підсумковому визначатимуться із залученням експертів і за допомогою обробки результатів їх опитування із використанням математичного апарату. Інтегральний індикатор має визначатись як сума значень проміжних індикаторів, скоригованих на вагові коефіцієнти

Складено автором

Для отримання достовірної оцінки рівня фінансової безпеки держави пропонується ідентифікувати стан безпеки фінансового ринку (до цієї складової відносимо рівень банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору), грошово-кредитної безпеки (у тому числі валютної безпеки) та безпеки публічних фінансів (містить складові бюджетної та боргової безпеки).

«Визначимо вагові коефіцієнти для підсистем системи фінансової безпеки держави за допомогою шкали Фішберна за методикою, яку пропонує у своїх дослідженнях Зачосова Н.В.» [3, 76].

$$a_i = \frac{2 \cdot (n - i + 1)}{n \cdot (n + 1)} \quad (4.1)$$

У кожній групі маємо такі можливі варіанти ваги для пропонованих індикаторів:

$$a_1 = \frac{2 \cdot 3}{3 \cdot 4} = \frac{1}{2} = 0,5$$

$$a_2 = \frac{2 \cdot 2}{3 \cdot 4} = \frac{1}{3} = 0,3333$$

$$a_3 = \frac{2 \cdot 1}{3 \cdot 4} = \frac{1}{6} = 0,1667$$

Для побудови системи ваг було опитано п'ять експертів (для кожної групи показників). Підсумковий ваговий коефіцієнт розраховується як середнє арифметичне ваг, визначених експертами. Таблиця 4.2 демонструє результати експертної оцінки вагових коефіцієнтів індикаторів рівня функціональних складових системи фінансової безпеки України. Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні набору показників для діагностики стану кожної із трьох зазначених підсистем і розрахунку їх питомої ваги у результуючих показниках із використанням формули Фішберна.

Таблиця 4.2

**Результати експертної оцінки ваги індикаторів фінансової безпеки
національної економіки**

Експерти	Фінансова безпека держави		
	Безпека фінансового ринку	Грошово-кредитна безпека	Безпека публічних фінансів
Перший	0,3333	0,1667	0,5
Другий	0,5	0,1667	0,3333
Третій	0,5	0,1667	0,3333
Четвертий	0,5	0,3333	0,1667
П'ятий	0,1667	0,3333	0,5
Середнє	0,4	0,23334	0,36666

Складно автором на основі експертних опитувань

Таким чином, формула розрахунку рівня фінансової безпеки держави на основі авторського підходу до сегментації її системи для потреб діагностики на три функціональні складові – безпеку фінансового ринку, грошово-кредитну безпеку та безпеку публічних фінансів – має вигляд:

$$I_{\text{рфб держави}} = 0,4 I_{\text{бфр}} + 0,23 I_{\text{Гкб}} + 0,37 I_{\text{бпф}} \quad (4.2)$$

«Використання експертного методу буде доцільним і на етапах визначення конкретного переліку показників для оцінювання стану кожної підсистеми фінансової безпеки, і для вирішення ідентифікованих проблем відсутності орієнтовних значень для індикаторів, і для правильної трансформації кількісної оцінки у якісну характеристику рівня фінансової безпеки» [154].

У Додатку В представлено окремі показники фінансової безпеки національної економіки, які можна включити у якості індикаторів стану безпеки фінансового ринку, грошово-кредитної безпеки та безпеки публічних фінансів у межах пропонованої методики.

Оцінювання рівня фінансової безпеки має бути першим етапом роботи щодо її забезпечення. Далі має слідувати набір заходів, реалізація яких дозволить або підтримати досягнутий рівень безпеки (за високої його оцінки) або підвищити його (якщо одержана оцінка виявилась низькою або критичною). Розробка переліку рішень, що їх належить прийняти на рівні органів державної влади задля покращення стану фінансової безпеки країни, формує суть процесу управління фінансовою безпекою. Теоретико-методологічну основу безпеко орієнтованого менеджменту уже багато років поспіль намагаються закласти провідні вітчизняні фахівці у науковій та практичній площинах як на мікро, так і на макрорівні. Однак, все-таки термін «управління» у контексті забезпечення фінансової безпеки частіше використовується для суб'єктів підприємницької діяльності, а не для держави в цілому. «Ця обставина актуалізує необхідність розширення теоретико-категорійного апарату безпекознавства конкретизацією поняття «управління фінансовою безпекою держави». Колодізев О.М. та Середіна А.В. під управлінням фінансовою безпекою розуміють «свідомий цілеспрямований вплив суб'єкта управління на множину потреб, інтересів і цінностей особи, суспільства і держави, загроз і небезпек, внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на стан фінансової безпеки, державні та недержавні інституції, які взаємодіють один з одним і здійснюють відповідну діяльність у межах законодавства України з метою підвищення її функціонування для розв'язання

завдань щодо забезпечення фінансової безпеки» [235]. На нашу думку, потребує конкретизації те, що саме розуміють автори дефініції під «впливом на множини потреб і інтересів» і вважаємо, що краще було б застосувати для конкретизації змістової сутності досліджуваного поняття класичні функції менеджменту, оскільки саме через них такий вплив і повинен здійснюватися.

Кулінська А.В. у своєму дослідженні державного управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки України вважає державним управлінням економікою України на основі забезпечення її фінансової безпеки «сукупність теоретичних засад, методологічних підходів, практичних рекомендацій, спрямованих на конкретизацію фінансових інтересів, своєчасне попередження і нейтралізацію загроз фінансовій безпеці, а також визначення та застосування способів забезпечення безпеки фінансового сектору». «Таким чином, категорія «управління безпекою» тут визначається через мінімізацію загроз та їх негативного впливу, а також через використання підходів до забезпечення фінансової безпеки» [236].

Під поняттям «управління фінансовою безпекою держави» пропонуємо розуміти сукупність дій органів державної влади щодо планування, організації, координації, реалізації і контролю процесу забезпечення фінансової безпеки держави, що має на меті досягнення стану виконання фінансових інтересів країни, регіонів, суб'єктів підприємницької діяльності, домогосподарств, окремих осіб в умовах існування загроз, що можуть стати цьому на заваді.

Грунтуючись на аналізі фахової літератури, можна виокремити такі підходи до управління фінансовою безпекою держави (табл.4.3).

Таблиця 4.3

Підходи до управління фінансовою безпекою національної економіки

Підхід	Суть підходу	Недоліки
1	2	3
Управління фінансовою безпекою держави за принципами управління фінансовою безпекою підприємства	Виокремлюються традиційні функції безпеки орієнтованого фінансового управління, а кінцевою метою реалізації заходів у їх межах є досягнення стану фінансової безпеки	Не враховуються особливості процесу державного управління порівняно з менеджментом у практиці підприємницької діяльності

Продовження табл.4.3

1	2	3
Управління фінансовою безпекою держави як засобом реалізації її фінансових інтересів	Визначається набір пріоритетних фінансових інтересів держави на внутрішній та зовнішній аренах, розробляється набір фінансових стратегічних орієнтирів і тактичних дій у напрямі їх досягнення	Акцент ставиться на фінансові інтереси, причому пріоритет мають інтереси саме держави порівняно з підприємницькими структурами; водночас, фінансові інтереси можуть суперечити необхідності забезпечення фінансового суверенітету, що є однією із умов абсолютної фінансової безпеки
Управління фінансовою безпекою держави як набір заходів протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам її фінансовому суверенітету	Управління фінансовою безпекою передбачає ідентифікацію загроз, нагляд за їх проявами, оцінювання ймовірного розміру негативного впливу на фінансові ресурси або суб'єктів системи фінансової безпеки, розробку та реалізацію механізмів протидії загрозам і компенсації наслідків їх прояву	Зведення управління фінансовою безпекою до протидії загрозам без виконання решти класичних функцій менеджменту
Управління фінансовою безпекою держави як одна з функцій державних органів влади, спрямована на ефективний розподіл національних фінансових ресурсів	Управління фінансовою безпекою держави – це набір заходів щодо формування, розподілу і використання державними структурами фінансових ресурсів з метою ефективного виконання фінансових завдань, що ставляться перед державою із врахуванням впливу на цей процес наявних, прогнозованих і непрогнозованих загроз	Ресурси, задіяні у системі фінансової безпеки, не обмежуються публічними фінансами або державним бюджетом; це і фінанси підприємств, і фінансових установ, і домогосподарств, і населення, які необхідно розподіляти так, щоб були досягнуті фінансові інтереси, і усі вони перебували під належним захистом від нераціонального їх використання з боку державних структур

Складено автором

Таким чином, визначено чотири основні підходи до фінансовою безпекою національної економіки. Згідно першого, управління фінансовою безпекою національної економіки здійснюється за принципами управління фінансовою безпекою підприємства. Управліннями виокремлюються традиційні функції безпеко орієнтованого фінансового управління, а кінцевою метою реалізації

заходів у їх межах є досягнення стану фінансової безпеки. Недоліком цього підходу вважаємо те, що у ньому не враховуються особливості процесу державного управління порівняно з менеджментом у практиці підприємницької діяльності.

Другий підхід позиціонує управління фінансовою безпекою національної економіки як засобом реалізації її фінансових інтересів. За його використання визначається набір пріоритетних фінансових інтересів держави на внутрішній та зовнішній аренах, розробляється набір фінансових стратегічних орієнтирів і тактичних дій у напрямі їх досягнення. Недоліком підходу можна вважати ту обставину, що акцент ставиться на фінансові інтереси, причому пріоритет мають інтереси саме держави порівняно з підприємницькими структурами; водночас, фінансові інтереси можуть суперечити необхідності забезпечення фінансового суверенітету, що є однією із умов абсолютної фінансової безпеки.

Третій підхід – це управління фінансовою безпекою національної економіки як набір заходів протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам її фінансовому суверенітету. Його суть полягає в управлінні фінансовою безпекою, яке передбачає ідентифікацію загроз, нагляд за їх проявами, оцінювання ймовірного розміру негативного впливу на фінансові ресурси або суб'єктів системи фінансової безпеки, розробку та реалізацію механізмів протидії загрозам і компенсації наслідків їх прояву. Недоліком цього підходу визнаємо зведення управління фінансовою безпекою до протидії загрозам без виконання решти класичних функцій менеджменту.

Згідно останнього, четвертого підходу, управління фінансовою безпекою національної економіки – це одна з функцій державних органів влади, спрямована на ефективний розподіл національних фінансових ресурсів. Управління фінансовою безпекою національної економіки – це набір заходів щодо формування, розподілу і використання державними структурами фінансових ресурсів з метою ефективного виконання фінансових завдань, що ставляться перед державою із врахуванням впливу на

цей процес наявних, прогнозованих і непрогнозованих загроз. Недолік цього підходу криється у тому, що ресурси, задіяні у системі фінансової безпеки, не обмежуються публічними фінансами або державним бюджетом; це і фінанси підприємств, і фінансових установ, і домогосподарств, і населення, які необхідно розподіляти так, щоб були досягнуті фінансові інтереси, і усі вони перебували під належним захистом від нераціонального їх використання з боку державних структур.

«Отже, категорії управління фінансовою безпекою держави та забезпечення фінансової безпеки держави тісно пов'язані. Тому ефективне управління фінансовою складовою економічної безпеки України неможливо провадити без усвідомлення тих характеристик й особливостей, яким має відповідати якісне забезпечення фінансової безпеки. На думку Ревак О.І., «підвищення дієвості механізму забезпечення фінансової безпеки залежить від взаємоузгодженості та ефективності усіх елементів системи забезпечення фінансової безпеки України... Передумовою ефективного функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки України, а водночас і складовим його елементом, є наявність правового, нормативного та інформаційного забезпечення, яке регулює взаємодію усіх його елементів» [14].

Спираючись на аналіз фахової літератури й існуючі економічні реалії, можемо стверджувати, що проблематика існуючої системи забезпечення фінансової безпеки України полягає у наступному (табл. 4.4).

Отже, найбільш значними проблемами в управлінні фінансовою безпекою національної економіки слід визнати:

- відсутність єдиного змістового трактування сутності понять «фінансова безпека держави», «управління фінансовою безпекою держави», «регулювання фінансової безпеки держави»;

- недосконалість термінології процесу забезпечення фінансової безпеки держави;

- необхідність перегляду структурної будови системи фінансової безпеки держави з використанням багаторівневого підходу;

- необхідність модернізації методичних рекомендацій до оцінювання рівня фінансової безпеки держави;
- велика кількість загроз фінансовій безпеці держави;
- недостатнє інформаційно-аналітичне та кадрове забезпечення процесу регулювання стану фінансової безпеки держави;
- недостатній рівень усвідомлення на державними структурами необхідності забезпечення фінансової безпеки держави.

Вирішення цих проблемних моментів на теоретичному, методологічному та прикладному рівнях дозволить суттєво покращити процеси управління фінансовою безпекою національної економіки, підвищити рівень фінансової незалежності України, забезпечити подальший поступальний розвиток вітчизняної фінансової системи та дасть змогу попереджувати кризові тенденції у захисних системах національної економіки держави.

Таблиця 4.4

**Проблематика існуючої системи забезпечення фінансової безпеки
національної економіки**

Проблема	Площина вирішення		
	Теоретична	Методологічна	Прикладна
	Шляхи вирішення		
Відсутність єдиного змістового трактування сутності понять «фінансова безпека держави», «управління фінансовою безпекою держави», «регулювання фінансової безпеки держави»	Формулювання категорійного апарату управління фінансовою безпекою держави	Використання запропонованих дефініцій для опису термінології у процесі розробки Стратегії фінансової безпеки держави	Використання запропонованих дефініцій у інформаційно-аналітичному забезпеченні управління станом фінансової безпеки держави
Недосконалість термінології процесу забезпечення фінансової безпеки держави	Формулювання дефініції категорії забезпечення фінансової безпеки держави	Використання авторського визначення під час розробки забезпечення процесів оцінювання стану фінансової безпеки держави і управління ним	Використання дефініції під час розробки Концепції забезпечення фінансової безпеки держави

Продовження табл.4.4

Проблема	Площина вирішення		
	Теоретична		Теоретична
	Шляхи вирішення		
Необхідність перегляду структурної будови системи фінансової безпеки держави з використанням багаторівневого підходу	Визначення переліку елементів системи фінансової безпеки держави та особливостей забезпечення їх захисту від загроз	Розробка методологічних засад формування системи фінансової безпеки держави як об'єкту управління та регулювання	Використання пропонованого підходу у процесі регулювання стану об'єктів системи фінансової безпеки держави у нормативно-правовому полі
Необхідність модернізації методичних рекомендацій до оцінювання рівня фінансової безпеки держави	Встановлення недоліків існуючого методичного інструментарію, виокремлення показників, які втратили актуальність, перегляд інтервалів значень і джерел інформації для розрахунків	Розробка сучасної методики оцінювання рівня фінансової безпеки держави у якості інструменту отримання інформаційного підґрунтя для її забезпечення	Використання пропонованої методики органами державної влади при розробці стратегічних орієнтирів розвитку фінансової системи країни
Велика кількість загроз фінансовій безпеці держави	Уточнення переліку загроз фінансовій безпеці держави внутрішнього та зовнішнього джерел формування	Врахування негативного впливу загроз під час оцінювання рівня фінансової безпеки держави	Своєчасна ідентифікація загроз, їх уникнення, мінімізація негативного впливу
Недостатнє інформаційно-аналітичне та кадрове забезпечення процесу регулювання стану фінансової безпеки держави	Визначення переліку недоліків існуючого інформаційного та кадрового забезпечення процесу регулювання стану фінансової безпеки держави	Розробка інноваційних підходів до державного регулювання фінансової безпеки країни	Формування переліку завдань для національних регуляторів для реалізації завдання ефективного регулювання стану фінансової безпеки держави
Недостатній рівень усвідомлення на державними структурами необхідності забезпечення фінансової безпеки держави	Обґрунтування необхідності забезпечення фінансової безпеки держави для досягнення високого рівня національної та економічної безпеки країни	Уточнення векторів впливу стану кожної складової системи фінансової безпеки на її загальний рівень та формування припущень щодо можливості регулювання та координації цього процесу	Розробка стратегій забезпечення високого рівня безпеки усіх підсистем системи фінансової безпеки держави з урахуванням притаманних їм загроз і особливостей та заходів регулювання стану фінансової безпеки країни в цілому

Складено автором

«Двома найбільш суттєвими недоліками сучасного стану організації забезпечення фінансової безпеки України вважаємо відсутність Стратегії державної фінансової безпеки як основного документу, що регулює на національному рівні відносини у сфері фінансової безпеки та недосконалість існуючих традицій державного регулювання рівня фінансової безпеки країни. Ще у 2010 році Хвостенко В.С. під час визначення концептуальних підходів до стратегії фінансової безпеки України пропонує такі основні сфери, які потребують підвищення рівня якості управління фінансовою безпекою, як «фондовий ринок; фінансова інженерія; кадри та освіта; небанківські послуги, грошово-кредитна система; страхування; податки; бюджетна сфера» [237]. Пріоритетними напрямками зміцнення фінансової безпеки України Луцик-Дубова Т.О. пропонує визнати «реформування бюджетної системи; удосконалення монетарної та валютної політики; регулювання фондового ринку; регулювання корпоративних відносин; регулювання страхового ринку» [48]. «Бондаренко А.І. вважає, що «Україні слід здійснювати таку стратегію державного регулювання фінансової безпеки, щоб забезпечити економію ресурсів нафти та газу, відновити устаткування в енергосекторі, перейти до енергозбережних технологій, змінити радикально зовнішньоекономічну енергетичну політику» [238].

На нашу думку, орієнтирами зміцнення стану різних підсистем комплексної системи фінансової безпеки держави на найближчі п'ять років повинні стати:

- зменшення дефіциту державного бюджету та витрат на його обслуговування;
- зниження рівня фінансової залежності України від іноземного капіталу;
- стабілізація стану фінансового ринку та моніторинг рівня економічної безпеки його учасників;
- відновлення довіри населення та бізнесу до фінансових установ шляхом використання механізмів додаткових гарантій та підвищення рівня транспарентності їх діяльності та вимог до їх топ-менеджменту;

- підвищення рівня фінансової інклюзії, фінансової грамотності та стимулювання попиту на фінансові продукти та послуги;
- зменшення обсягу готівки в обігу;
- розширення можливостей участі малого та середнього бізнесу у фінансових процесах;
- активізація використання внутрішніх джерел поповнення бюджету та покриття бюджетного дефіциту;
- підвищення рівня інвестиційної привабливості країни на міжнародному ринку капіталу;
- розробка Концепції та Стратегії забезпечення фінансової безпеки України до 2025 року;
- реформування системи національних регуляторів ринків фінансових послуг;
- контроль якості фінансового обслуговування та посилення механізмів захисту прав споживачів фінансових продуктів і послуг;
- посилення нагляду за станом економічної безпеки системних фінансових установ.

Забезпечення високого рівня фінансової безпеки держави – завдання, що потребує вирішення на національному рівні. Для його успішної реалізації велике значення має ефективне державне регулювання фінансових процесів, перебіг яких дає необхідний ресурс для розвитку економіки. На жаль, вітчизняна система державного регулювання фінансової безпеки має ряд недоліків, наявність яких може перешкодити підвищенню рівня фінансової безпеки України у перспективі.

До таких недоліків відносимо:

- відсутність єдиного органу, до компетенції якого належало б завдання регулювання стану фінансової безпеки держави;
- відсутність документального забезпечення процесу управління системою фінансової безпеки в цілому, та її функціональними і структурними складовими зокрема, на державному рівні;

– дублювання національними регуляторами фінансового ринку функцій одне одного; відсутність у їх переліку завдань конкретного завдання щодо моніторингу стану безпеки ринків фінансових послуг та їх професійних учасників;

– відсутність практики періодичного оцінювання рівня фінансової безпеки країни на державному рівні.

«Отже, усвідомлення на національному рівні необхідності забезпечення фінансової безпеки держави; формування методологічних засад для оцінювання її поточного рівня та розробка стратегічних орієнтирів для стабілізації її стану у перспективі у науковій та прикладній площинах, є важливими та необхідними у сучасних економічних і політичних умовах кроками до забезпечення фінансового суверенітету України, її економічного розвитку та соціальної конвергенції з Європейськими державами у найближчому майбутньому» [158, 239].

У прагненні віднайти новітні підходи до забезпечення високого рівня фінансової безпеки держави, ми часто забуваємо про те, що довгі роки економічного розвитку та постійні повтори фінансових криз на теренах глобальної господарської системи, стали приводом до вироблення численних парадигм управління економічною, а відтак, і фінансовою безпекою на макрорівні. Класичними школами економічної думки було вироблено чималий інструментарій безпеко орієнтованого державного управління економікою, застосування якого дозволило подолати не один випадок тривалої економічної стагнації у різних країнах світу. «Нині, коли вітчизняна економіка у черговий раз розпочала посткризове відновлення, а курс на інтеграцію до Євросоюзу стає джерелом нових економічних і фінансових викликів і ризиків, саме на часі є ретроспективний огляд та актуалізація традиційних форм боротьби з найбільш актуальними в усі часи загрозами фінансовій безпеці національної економіки. Досвід країн, які у свій час пройшли непростий шлях економічних реформ і нині є флагманами сталого розвитку, досягнути цілей якого прагне і Україна, має бути використаний нашою молодою державою для побудови міцної,

життєздатної, конкурентоспроможної фінансової системи, а у стратегічній перспективі – забезпечить Києву позицію одного із потужних фінансових центрів світу» [240].

«Фундаментальною основою для проведення дослідження у межах піднятої проблематики слугували джерела» [22, 23, 105]. «Занора В. О., Войтко С. В. розглядають можливості забезпечення економічної безпеки та політичної стабільності України на основі Індустрії-4.0 і плану Маршала [241], Воробець Т. І. конкретизує місце фондового ринку в системі забезпечення фінансової безпеки країни» [242], «а Герасименко О.М., усвідомлюючи важливе значення розвитку ринку цінних паперів для ефективного функціонування системи фінансової безпеки держави, досліджує індекси фондового ринку в якості індикаторів економічної безпеки» [243]. Водночас, потребують перегляду з метою використання у сучасних практиках безпеки орієнтованого управління класичні постулати банківської, грошово-кредитної, валютної, бюджетної та боргової політики з тим, аби виявити традиційні інструменти управління ризиками та нівелювання наслідків дії загроз для використання їх у механізмах забезпечення фінансової безпеки держави.

У новітній економічній історії усвідомлення ролі стабільного функціонування банківського сектору для забезпечення економічного розвитку країни відбулось після початку світової фінансової кризи 2008 року. Потужність, тривалість і глибина кризи довели необхідність перегляду вимог до регулювання банківської діяльності, закладених у документах Базель I (1988 рік) та Базель II (2004 рік), і запровадження Базель III (затверджено у 2010-2011 роках, кінцевий термін остаточного переходу до використання – 2022 рік). Ознайомлення з цими документами дає змогу дійти висновку про ключові параметри банківської безпеки – наявність і достатність регулятивного капіталу, здатність ідентифікації та управління оперативними, ринковими та кредитними ризиками, високий рівень інформаційної транспарентності, розширення повноважень державних регуляторів банківського сектору, ліквідність, нормативи левериджу. Деякі країни світу доповнюють ці

загальноприйняті стандарти внутрішніми правилами та інструкціями ведення банківського бізнесу. Так, в якості додаткової міри безпеки законодавство Швейцарії вимагає ще більш високих стандартів, ніж стандарти, необхідні згідно з Базельською угодою. Додатково на національному рівні регуляторами встановлюються вимоги до вищого кадрового складу, топ-менеджменту банків. У ряді країн світу існують стандарти інформаційної банківських установ, які швидко набули широкого вжитку. Зокрема, BS 7799-1:2005, BS 7799-2:2005, BS 7799-3:2006 — британські стандарти Code of Practice for Information Security Management (Практичні правила управління інформаційною безпекою) та Information Security management — specification for information security management systems (Специфікація системи управління інформаційною безпекою), міжнародний стандарт ISO/IEC 17799:2005 — «Інформаційні технології — Технології безпеки — Практичні правила менеджменту інформаційної безпеки». Перераховані стандарти застосовуються для організації систем інформаційної безпеки різних видів фінансових установ, а також владних структур, які залучені до координації фінансових потоків у податковій, бюджетній, фінансовій сферах, тощо.

Регулювання однієї лише банківської сфери не виконає завдання забезпечення уникнення настання кризових явищ у фінансовій системі. Небанківський фінансовий сектор – страхові, інвестиційні, факторингові компанії, кредитні спілки та ломбарди, інші фінансові інституції, що мають у розпорядженні фінансові ресурси населення та/або суб'єктів господарської діяльності, чинять відчутний вплив на стан фінансової та соціальної безпеки країни. Діяльність окремих видів фінансових установ регулюється на рівні національного законодавства – наприклад, існують норми забезпечення фізичної безпеки ломбардів, вимоги щодо ліцензування діяльності з надання фінансових послуг, тощо. На міжнародному рівні для впорядкування та забезпечення безпеки фінансового сектору від існування недієздатних страхових компаній, було прийнято Директиви «Solvency I Life Directive», «Solvency I Non-life Directive». Цілі і завдання Directive 2009/138/EC of the

European Parliament and of the Council on the taking up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II): встановлення єдиної системи нормативно-правового регулювання в рамках ЄС для забезпечення захисту страхувальників шляхом створення однакових стандартів управління ризиками та забезпечення достатності капіталу. Директивою встановлюються вимоги до капіталу страхових компаній, до їх власних засобів, наявності системи внутрішнього контролю і управління ризиками, механізму проходження наглядової перевірки, розкриття інформації про результати діяльності (високий рівень транспарентності), дотримання ринкової дисципліни.

Таким чином, засади забезпечення банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору закладені у стандартах фінансової діяльності, платоспроможності та ліквідності банківських установ і страхових компаній. Загалом, завдання регулювання безпеки фінансових установ покладається на регуляторів ринків фінансових послуг. У кожній країні світу на державному рівні прийнято ту чи іншу модель для регулювання стану функціональної спроможності внутрішнього фінансового ринку. Популярністю вирізняється модель мегарегулятора (консолідована модель), за якої одна інституція виконує одразу усі функції державного контролю і нагляду над діяльністю професійних учасників фінансового ринку. Її перевагою є відсутність дублювання регуляторних функцій, швидкість обміну інформацією, економія часових і кадрових ресурсів. Також вартою уваги є інституційна модель – її використовують у вітчизняній практиці – моніторинг, контроль, нагляд за різними сегментами фінансового ринку здійснюють окремі види державних інституцій – національні регулятори. Зокрема, в Україні їх одразу три, і поділ між сферами їх відповідальності пролягає на межі банківського та небанківського фінансового секторів, а також у царині відносин емісії та використання цінних паперів. Також відомими у світі є модель «Твін пікс», за якої виокремлюються два напрями регулювання фінансового ринку (до речі, один із них зазвичай спрямований саме на забезпечення безпеки на макрорівні, а другий містить набір заходів щодо контролю підприємницької діяльності у

фінансовій сфері), та гібридна (функціональна) модель, що передбачає розподіл повноважень щодо координації діяльності окремих сегментів фінансового ринку та їх учасників на державному рівні між різними інституціями (парадигма – один сегмент ринку – один регулятор) або ж може означати спроби поєднання певних характеристик усіх названих моделей у різних комбінаціях. Перевагою такої моделі для завдання забезпечення фінансової безпеки держави є високий рівень спеціалізації, що означає професійний підхід до регулювання кожного окремого напрямку фінансової діяльності на ринку, а недоліком – неузгодженість дій різних структур, дублювання функцій, відсутність координації у різних напрямках безпеки орієнтованого управління.

«Проблемним аспектом для вітчизняної практики забезпечення державної фінансової безпеки є сфера публічних фінансів. Дефіцит державного бюджету є хронічною загрозою бюджетній безпеці України. Його обсяг у 2019 році – 89 мільярдів 989 мільйонів 300 тисяч гривень. Одразу ж актуально згадати і проблемний аспект боргової безпеки – витрати на обслуговування державного боргу, які станом на 2019 рік заплановані у розмірі понад 400 мільярдів гривень, у той час як загальні витрати на забезпечення безпеки та оборони держави ледве сягають половини цієї суми – 209 мільярдів 700 мільйонів гривень, а соціальні витрати є у половину меншими – 198 мільярдів 600 мільйонів гривень» [244]. «Світова практика та різні течії економічної теорії виробили кілька традиційних парадигм для покриття бюджетного дефіциту. Один із них – це емісія державних цінних паперів. Станом на 1 липня 2019 року у обігу в Україні перебувають облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) на суму 682 млрд грн.» [245]. Цієї суми достатньо, аби сім разів покрити наявний бюджетний дефіцит. Однак, на разі це сума коштів, яку Міністерству фінансів України у перспективі потрібно буде повернути інвесторам з невідомих на разі джерел. «Як відзначають Кробинець Г.В. та Коляда Т.А., «у світовій економічній теорії та практиці одним із найважливіших способів боротьби з бюджетним дефіцитом стали фіскальні правила», такі, як: «правила збалансованого бюджету, правила державних запозичень (зазвичай, застосовуються у країнах з низьким рівнем

розвитку фінансової системи), боргові та резервні правила» [246, с.125-126]. Найчастіше для екстремально швидкого покриття бюджетного дефіциту використовується практика продажу майна, що перебуває у державній власності, у тому числі земельні ресурси та джерела вичерпних корисних копалин, що має негативні наслідки для стану національної безпеки держави у перспективі. Стратегічним інструментом покриття бюджетного дефіциту є підвищення пенсійного віку. Загалом, виокремлюється три парадигми роботи з бюджетним дефіцитом у напрямі його зменшення – емісійне покриття, податкове покриття та секвестрування. Також популярним заходом є отримання урядом поворотної та безповоротної фінансової допомоги для компенсації певних статей бюджетних витрат. Однак, зловживання цим інструментом може призвести до втрати державою фінансового суверенітету.

Стратегічні та тактичні заходи забезпечення грошово-кредитної безпеки конкретизуються у формі грошово-кредитної політики, яка переглядається та оприлюднюється щороку Національним банком України. В її межах визначаються важливі орієнтири для фінансової безпеки країни – такі, як очікуваний рівень інфляції, наміри щодо валютних інтервенцій, зміни у дефіциті поточного рахунку платіжного балансу, тощо. Грошово-кредитна політика держави в значній мірі калібрує вектори фінансової поведінки населення та суб'єктів господарської діяльності, які є внутрішніми інвесторами розвитку економіки, і чії фінансові мотиви або покращують, або погіршують стан і боргової, і валютної безпеки.

Засади валютної безпеки визначаються прийнятою на державному рівні моделлю регулювання валютного курсу, розмірами золотовалютних резервів, валютними обмеженнями, ліцензуванням валютних операцій, зобов'язанням продажу частини валютної виручки, тощо. З лютого місяця 2019 року валютні відносини в Україні регулюються згідно засад Закону України «Про валюту і валютні операції» [247], який передбачає лібералізацію валютних операцій, що може мати негативні наслідки для рівня валютної безпеки України з плином часу. Інструментом стабілізації валютного курсу може стати валютний коридор,

існування якого спрощує передбачення валютних коливань і прогнозування цін на товари та послуги, що фіксуються у валюті.

Повертаючись до питання боргової безпеки, зазначимо, що для України величина безпечного рівня боргового навантаження в силу специфіки її економіки (за розрахунками експертів) знаходиться в межах 30-43%. Тривалий час вітчизняний показник боргового навантаження демонструє значне перевищення економічно безпечного рівня: кінець 2015 року – 79,1%, кінець 2016 року – 81% , кінець 2017 року – 71,8%, на середину 2018 року – 67%, що вказує на високу ступінь уразливості вітчизняної фінансової сфери до впливу внутрішніх і зовнішніх загроз й існування передумов для перманентної боргової кризи в Україні. «Сукупна зовнішня заборгованість перед МВФ як найбільш впливовим кредитором України станом на 31 жовтня 2018 року становить 10,2 млрд дол.» [248]. «Загрозою і для валютної, і для боргової безпеки одночасно є ситуація, яка склалася нині у вітчизняній фінансовій системі, а саме перевищення показником валютної компоненти в структурі суверенного боргу критичного значення, величина якого на кінець жовтня 2018 року досягла 69,9% його загальної суми (за методикою МВФ для країн, що розвиваються вона повинна складати не більше 60%)» [248].

На рис.4.1 систематизовано наявні у сучасній науковій та прикладній площинах парадигми та технології забезпечення фінансової безпеки держави.

Таким чином, світовою теорією і практикою вироблено чимало інструментів для регулювання різних сфер фінансових відносин, які можуть застосовуватись з метою досягнення та підтримки належного рівня фінансової безпеки держави. Водночас, вони не орієнтовані саме на безпеку фінансових відносин, а зазвичай спрямовані на активізацію окремих фінансових процесів, що зі свого боку можуть бути джерелами нових загроз для фінансової системи. З огляду на це, виникає необхідність у пошуку шляхів ефективного їх поєднання та формування специфічного інструментарію державного управління, призначеного саме для безпеко орієнтованого менеджменту у різних сегментах фінансового ринку, а також сферою публічних фінансів.

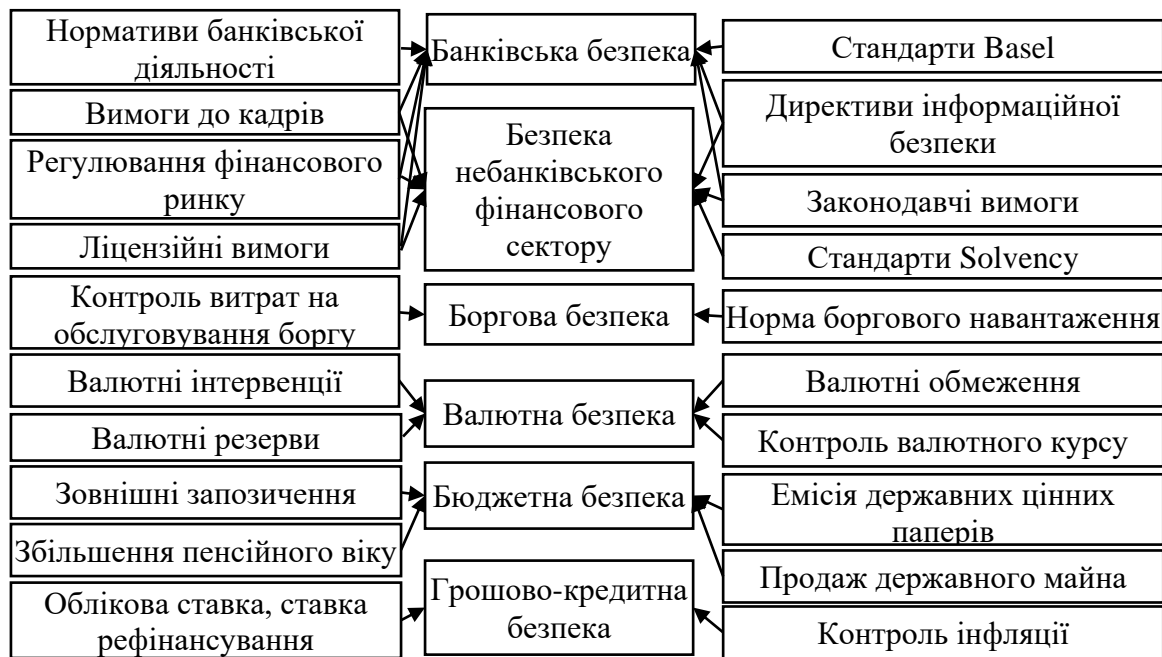

Рис. 4.1. Парадигми та технології забезпечення фінансової безпеки національної економіки, що впливають з традиційних підходів до регулювання фінансової системи (систематизовано авторкою)

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці інноваційного інструментарю забезпечення фінансової безпеки України з врахуванням тих традиційних і нетипових форм і видів фінансових ризиків і загроз, які є характерними для сучасного етапу її економічного відновлення.

4.2. Сучасні гіпотези управління фінансовою безпекою національної економіки з позиції системного підходу

«В умовах тотальної відсутності як у суб'єктів господарської діяльності, так і у держави в цілому ресурсів, які можна було б спрямувати на формування комплексних систем фінансової безпеки, дуже важливо обрати пріоритети безпеки та організувати структуру її системи так, аби передбачені у ній функціональні складові відповідали цим пріоритетам, а також спрямовували

виділені ресурси на протидію загрозам, вплив яких може бути найбільш відчутним і у підсумку критичним» [44].

«Дослідженню проблем і особливостей реалізації управлінських процесів у контексті забезпечення фінансової безпеки як макро, так і мікрорівневих економічних систем присвячені праці багатьох сучасних вчених. Зокрема, Зачосова Н. В. досліджує управлінські проблеми убезпечення фінансової підсистеми економічної безпеки національної економіки України» [11], «Желябін В. О. пропонує власну оцінку ефективності державного управління з критеріями фінансової безпеки України» [249], «Майстро С. В. займається пошуком напрямів вдосконалення механізму державного управління фінансово-економічною безпекою України в сучасних умовах» [250], «Момот Т. В., Краївська А. І., Краївський Б. Б., Туміетто Д. визначають виклики та протиріччя забезпечення бюджетної складової фінансової безпеки в умовах реформування системи управління державними фінансами в Україні» [251]. «Однак, розвиток науки безпекознавства супроводжується появою усе нових концепцій, теорій, парадигм у напрямку удосконалення управління фінансовою безпекою. З огляду на це, обрана для дослідження тематика є актуальною та такою, що саме назріла у часі» [141].

Дослідження існуючих підходів до управління фінансовою безпекою на мікро та макрорівні дало змогу дійти висновку, що на державному рівні для управління цим важливим об'єктом національної економіки використовуються ті ж самі принципи та інструменти, що і у процесі менеджменту суб'єктів господарської діяльності. Однак, при наявності спільних рис в управлінні різними економічними системами, що мають право на визнання та застосування у безпеко орієнтованому управлінні – наприклад, врахування класичних функцій менеджменту, як то планування, організація, мотивація, контроль, які належить застосовувати на усіх рівнях управління, як простими, так і складними об'єктами, існують і такі особливості управління національною фінансовою безпекою, які варті бути виокремленими у окремі гіпотези, що на них має будуватись ефективний механізмів управління безпекою фінансової складової національної економіки України.

Гіпотеза 1. На відміну від прагнення на рівні бізнес-структур у першу чергу задовольнити інтереси керівництва та основних акціонерів шляхом прийняття безпеко орієнтованих управлінських рішень, в управлінні фінансовою безпекою на державному рівні необхідно прагнути до досягнення гармонії і балансування інтересів усіх категорій стейкхолдерів. Державні інтереси можуть визнаватись пріоритетними у стратегічній перспективі, а фінансові інтереси населення – на короткостроковому проміжку часу, зокрема, у період соціальної напруги.

Гіпотеза 2. Мета управління фінансовою безпекою на рівні держави – це не просто організація захисту ресурсів, які використовуються у процесі досягнення максимально можливого за тих зовнішніх і внутрішніх умов, що склалися, обсягу прибутку, як це декларується на рівні суб'єктів господарської діяльності. Метою управління безпекою фінансової складової національної економіки України має визнаватись захист фінансового суверенітету держави, фінансових ресурсів учасників фінансової системи та добробуту населення від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз фінансової природи походження. Якщо у бізнесі не прийнято використовувати ресурси компанії для задоволення потреб її працівників, то у національному масштабі стану фінансової безпеки можна буде досягти лише шляхом використання фінансових можливостей і бюджету країни для задоволення фінансових потреб широких верств населення.

Гіпотеза 3. В умовах відкритої конкурентної економіки банківська безпека та безпека небанківського фінансового ринку повинні визнаватись такими ж важливими у процесах державного безпеко орієнтованого управління, як грошово-кредитна, боргова, бюджетна та валютна безпека. У жодному разі ми не пропонуємо урівняти вагу усіх перерахованих функціональних підсистем системи економічної безпеки держави, зокрема, у підсумковому індикаторі при оцінюванні її рівня. Однак, дослідження літературних джерел і усвідомлення реалій організації фінансових процесів і розподілу фінансових ресурсів в Україні дало змогу зробити висновок, що пріоритет під час захисту всієї

системи фінансової безпеки урядовими структурами надається безпеці держаних фінансів, тобто бюджетній, борговій безпеці, тощо. Цей факт пояснюється важливим значенням бюджетної системи для підтримки економічного і соціального життя країни на певному функціональному рівні. Бюджетному процесу приділяється значна увага як з боку владних структур, так і з боку громадськості, адже саме в процесі формування бюджетних ресурсів та під час їх розподілу приймаються важливі рішення, що визначають такі індикатори національної економічної безпеки, як мінімальний розмір заробітної плати та обсяги різних форм виплат соціальної допомоги. Грошово-кредитній політиці також відводиться значна увага; її розробка відбувається із залученням широкого кола фахівців, у першу чергу, від Національного банку України. Однак, що стосується банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору – тут такої активності владних структур не спостерігається. Нині відсутні будь-які концептуальні документи, які б на державному рівні встановлювали засади управління цими підсистемами державної фінансової безпеки. Але саме активний розвиток ринків фінансових послуг міг би забезпечити надходження капіталу від внутрішніх інвесторів і інших користувачів фінансових продуктів і послуг до фінансової системи, який у подальшому міг би бути використаним для забезпечення державних фінансових інтересів і зменшення соціального навантаження на державний бюджет України, який уже багато років поспіль стає на заваді активному економічному розвитку нашої держави.

Гіпотеза 4. Кадрове забезпечення процесу управління фінансовою безпекою держави має стати пріоритетом стратегічного планування заходів по відновленню стабільності фінансової системи. У сфері вітчизняного бізнесу нині можна спостерігати прикру тенденцію – позиції топ-менеджменту обіймають особи, що мають вищу освіту не за напрямом підготовки «Управління та адміністрування», до якого належить спеціальність «Менеджмент». Чомусь у різних професійних сферах – медицині, юриспруденції, керуванні автотранспортними засобами, тощо, існують вимоги

до осіб, що прагнуть обіймати певні посади або виконувати окремі функції і завдання, а от керувати компанією або державною установою може особа, що не має освіти у напрямі управління. Невже керувати автомобілем легше, ніж об'єктом, що займається різними видами діяльності, від рентабельності якого залежить добробут працівників і членів їх родин? Про державне управління та його складність і наслідки непрофесійних рішень годі і говорити. Що стосується конкретно управління фінансово-економічною безпекою, то зазвичай його реалізація покладається на осіб, що працювали у силових структурах, були воєнними, тощо. Щоправда, на ринку праці поступово починаються з'являтися фахівці із освітою за спеціальністю «Управління фінансово-економічною безпекою» або з подібною спеціалізацією у межах спеціальності «Менеджмент». Однак, їм часто бракує практичного досвіду та розуміння усіх особливостей і аспектів забезпечення фінансово-економічної безпеки на прикладному рівні. Як висновок, можна відзначити наступне – управління фінансовою безпекою на державному рівні мають здійснювати особи з освітою у напрямі менеджменту, у той час, як для господарських структур в цілому допустим є управління безпекою особами з економічною або юридичною освітою, але багатим практичним досвідом роботи на підприємствах, в установах або організаціях певного виду економічної діяльності.

Гіпотеза 5. Результат управління фінансовою безпекою держави у значній мірі залежить від рівня довіри населення і бізнес-структур до фінансової системи та ринків фінансових послуг і їх професійних учасників. Уже неодноразово авторитетними науковцями та спеціалістами-практиками у царині безпекознавства підкреслювався факт необхідності розширення участі населення у процесах функціонування фінансового ринку, зокрема, через активізацію використання фінансових продуктів і послуг – фінансову інклюзію. Кожен громадянин має інтегруватись у фінансову систему, стати її активним, а не пасивним учасником. Не даремно постійно обговорюється проблема фінансової грамотності – у багатьох випадках фізичні особи, особливо вікової

категорії 50+ не розуміють власних фінансових можливостей і обмежуються використанням лише тих фінансових послуг, які є обов'язковими, як то розрахунки у банках, користування картками для зняття пенсій або інших грошових надходжень, розрахунки картками у магазинах, тощо. Іншим стримуючим фактором, крім відсутності фінансових знань для населення у процесі входження на фінансовий ринок є недовіра до його професійних учасників, що викликана низьким рівнем захисту інтересів і прав учасників фінансових відносин з боку держави. Низькі стандарти фінансового обслуговування, що не відповідають європейським аналогам, відсутність національних стандартів якості фінансових продуктів і послуг, відсутність державних гарантій справедливого поводження фінансових установ із залученими фінансовими ресурсами дестимулюють їх наявних і потенційних клієнтів до використання пропонованих їм сервісів. Тому внутрішні джерела поповнення ресурсів вітчизняної фінансової системи є недостатніми, що поставило вітчизняну економіку у фінансову залежність від різних форм і видів міжнародної фінансової допомоги та стало причиною втрати фінансового суверенітету.

Гіпотеза 6. Управління фінансовою безпекою держави має здійснюватися централізовано; розподіл функцій між різними регуляторами і органами державної влади є вкрай небажаним. Співробітництво між різними регуляторними структурами буде ефективним лише у рамках інформаційної або консультативної співпраці, але не у напрямі регуляторної діяльності. На підприємствах в управлінській організаційній структурі зазвичай не виокремлюється самостійний орган управління фінансовою безпекою. Існує або відповідальна за фінансову безпеку особа, або, у більшості випадків, завдання менеджменту фінансової безпеки виконують спільно бухгалтер, фінансист, фінансовий менеджер, фінансовий директор, економіст, тощо. Зважаючи на складну структуру системи державної фінансової безпеки, до якої входить і банківська безпека, і безпека небанківського фінансового сектору, і грошово-кредитна, бюджетна, боргова, валютна складові, управління нею не може

професійно здійснювати один підрозділ будь-якої державної структури, або один національний регулятор, як, наприклад, Національний банк України. Необхідним є створення окремого органу забезпечення фінансової безпеки держави або покласти цю функцію на Раду з фінансової стабільності, створену указом Президента України від 24 березня 2015 року, і до складу якої входять керівники НБУ, Мінфіну, НКЦПФР, Нацкомфінпослуг і ФГВФО, тобто більшості структур, які нині є відповідальними за рівень фінансової безпеки України. Однак, оскільки нині рішення цієї ради мають рекомендаційний характер, для реалізації нею функції управління фінансовою безпекою держави, її представниками потрібно надати відповідні повноваження на законодавчому рівні.

Гіпотеза 7. В основу управління фінансовою безпекою України має бути покладено концептуальні документи, у яких знайдуть відображення стратегічні і тактичні заходи щодо організації захисту фінансових ресурсів і фінансових інтересів держави і нації від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз. Для менеджменту безпеки суб'єктів господарювання ця гіпотеза є не зовсім справедливою, оскільки проста управлінська структура окремих підприємств, установ, організацій дозволяє організувати передачу інформації щодо необхідності прийняття безпеко орієнтованих рішень простими каналами комунікації. На рівні держави виявити, ідентифікувати, оцінити загрози та виробити та реалізувати управлінські рішення, спрямовані на протидію їм або їх наслідкам через високий рівень бюрократії та складність комунікативних систем своєчасно майже не можливо. Тому на державному рівні потрібно попередньо обговорити та визначити стратегічні орієнтири забезпечення фінансової складової національної безпеки України, і уже у відповідності до них формувати набір тактичних управлінських дій для реакції на обставини, фактори, виклики, ризики та загрози, що у різний момент часу виникають на теренах вітчизняної економічної системи.

Отже, управління безпекою фінансової складової національної економіки України не можна ефективно реалізовувати за моделлю управління фінансовою

безпекою суб'єктів господарської діяльності, зважаючи хоча б на різницю у архітектоніці їх систем. «Саме тому виникає потреба у розширенні науково-методологічних підходів до забезпечення фінансової безпеки на макрорівні та у прикладній площині. Запропоновані у цьому дослідженні гіпотези можуть стати науковим фундаментом для побудови ефективного механізму управління фінансовою безпекою держави, а також інформаційною основою для підготовки концептуальних документів для фіксації засад забезпечення фінансової безпеки на макрорівні» [141].

Механізми управління фінансовою безпекою держави в Україні нині перебувають у зародковому стані, або, говорячи науковою мовою, залишаються на етапі свого становлення. Необхідність використання інструментів професійного менеджменту в напрямі протидії загрозам і ризикам, що мають фінансову природу походження, для суб'єктів господарської діяльності була усвідомлена їх керівництвом і власниками в період розгортання на теренах фінансово-економічної системи кризових явищ. Страх втратити власні фінансові активи скеровував топ-менеджмент бізнес-суб'єктів до пошуку ефективного інструментарію управління їх фінансовою безпекою. «Водночас, на рівні владних структур, питання фінансової безпеки та фінансового суверенітету держави хоча піднімались і обговорювались, однак, з огляду на частоту зміни влади і впливів політичних партій, довершеної форми державного документу, що має регуляторну силу, вони так і не набули. Таким чином, актуальним теоретичним і прикладним завданням продовжує залишатись пошук, аналіз, систематизація та узагальнення підходів щодо управління фінансовою безпекою, які можна ефективно використати на макрорівні. Одним із найбільш популярних і таких, які можна віднести до категорії класичних, є системний підхід, який у межах цього дослідження пропонується розглянути більш детально» [252].

«Системний підхід прослідковується у роботах Кулінської А.В., одна з публікацій якої присвячена визначенню обставин, які впливають на зміцнення системи національної фінансової безпеки України [12], а також

Лукановської І. Р.» [253]. Водночас, у більшості досліджень поняття системності застосовується лише для підкреслення факту складної будови фінансової безпеки держави, але не для характеристики процесу управління нею на рівні владних структур.

Як зазначає Ковальчук А. Ю. «фінансова безпека є надзвичайно складною багаторівневою системою. Її утворює низка підсистем». У цій тезі лаконічно розкрито усю сутність системного підходу до конкретизації поняття фінансової безпеки як наукової категорії. Найбільш класичним набором підсистем фінансової безпеки можна вважати такі її складові, як банківська безпека, безпека небанківського фінансового сектору, грошово-кредитна, валютна, бюджетна та боргова безпека. «Дві останні підсистеми можна об'єднати у єдину складову – безпеку публічних фінансів. З позиції розробки підходів до державного управління фінансовою макробезпекою, взагалі можна пропонувати розподілити систему фінансової безпеки на приватні фінанси і публічні фінанси, оскільки підходи до організації їх захисту на державному рівні від різного роду небезпек і загроз мають реалізовуватися із використанням принципово різних механізмів. Мойсеєнко К. Є., Уракін М. Г. досліджують фінансову безпеку з позиції урахування стану фінансової системи держави та виокремлюють такі елементи фінансової безпеки держави, як: безпека фінансових установ; безпека фінансових операцій; безпека сегментів фінансового ринку; безпека клієнта на фінансовому ринку» [254, с.197]. Також дослідники виділяють два рівні безпеки – зовнішню фінансову безпеку та внутрішню фінансову безпеку. Водночас, дослідження засад сучасного безпекознавства та менеджменту доводить актуальність використання системного підходу не лише на теоретичному рівні, але і під час вирішення прикладних завдань управління фінансовою безпекою як на мікро, так і на макрорівні.

Системністю має характеризуватись процес діагностики рівня фінансової безпеки країни. Показники, коефіцієнти, параметри, оцінки, що використовуються для аналізу стану фінансової безпеки на макрорівні, мають

давати змогу системно охарактеризувати рівень захищеності від негативного впливу небезпек, загроз і ризиків усіх її функціональних підсистем. «Найчастіше у методиках оцінювання рівня фінансової безпеки як на мікро, так і на макрорівні, фахівцями використовується поняття індикатора. На думку Луцик-Дубової Т.О. «індикатор фінансової безпеки – це співвідношення певних показників країни, що в порівнянні з граничними значеннями сигналізує про безпечний або небезпечний стан фінансових відносин системи держави» [255, с.23]. «У своєму дослідженні, присвяченому проблемам оцінювання рівня безпеки на регіональному рівні, Павленко О. О., Горбатенко Д. С. відзначають, що «оцінка рівня безпеки регіону повинна бути заснована на системному підході» [256, с.16]. Оскільки оцінювання є однією із функцій управління, що доводить ефективність менеджменту або його нераціональну організацію, доходимо висновку про доцільність застосування системного підходу до процесу управління фінансовою безпекою держави на усіх етапах його проходження.

У класичному менеджменті суть системного підходу полягає у позиціонуванні організації як відкритої системи, що має входи і виходи. Пойда-Носик Н.Н. відзначає, що «враховуючи складність категорії фінансової безпеки, є всі підстави розглядати її з позиції системного підходу як відкриту систему, яка має комплекс взаємопов'язаних елементів, певну структуру і взаємодіє із зовнішнім середовищем» [257, с.160]. Дослідниця наголошує, що «системний підхід до менеджменту безпеки» – це один з видів наукових підходів, при якому будь-яка система безпеки розглядається як сукупність взаємозалежних елементів (підсистем), що має «вихід» (ціль – зниження рівня або попередження погроз), «вхід» (ресурси – фахівці, техніка й устаткування, механізми керування, фінансування), «процес» (практична робота із забезпечення безпеки – планування, організація, керування, взаємодія, підготовка й проведення конкретних заходів щодо протидії погрозам і ризикам), зв'язок із зовнішнім середовищем, зворотній зв'язок» [257, с.160]. З позиції макрорівневого безпекознавства, управління згідно системного підходу з одного боку здійснюється щодо об'єкта, який має складну будову – система

фінансової безпеки, а з іншого передбачає використання системи управлінських засобів і інструментів щодо підтримки стану її захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз і підтримки такого функціонального стану, що може гарантувати задоволення фінансових інтересів владних структур, населення, суб'єктів підприємницької діяльності, учасників фінансових відносин, тощо. Важливою характеристикою системного підходу є наявність мети функціонування системи, яку у контексті даного дослідження визначаємо як оптимальне використання фінансових ресурсів для задоволення фінансових інтересів різних категорій стейкхолдерів в умовах впливу ризиків і загроз на цей процес. Таким чином, метою управління фінансовою безпекою держави є баланс витрат на безпеку орієнтовані заходи та спрямування фінансових активів на задоволення потреб учасників фінансової системи країни.

Складна будова системи, як у випадку з системою фінансової безпеки, передбачає наявність ряду підсистем із власними цілями, однак, ефективність взаємозв'язків усіх елементів системи та правильна організація її архітекtonіки сприяють тому, аби цілі усіх підсистем другого, третього порядку, тощо, слугували для досягнення єдиної кінцевої мети функціонування усієї системи фінансової безпеки держави – забезпечення фінансового суверенітету країни на глобальній економічній арені (рис.4.2).

Зауважимо, що абсолютна фінансова незалежність держави у сучасному світі – мета недосяжна та і не раціональна. США, Японія, інші розвинуті країни, економічному потенціалу яких можна позаздрити, мають великі обсяги боргових зобов'язань, однак, продовжують користуватись фінансовими запозиченнями від інших держав, а також від міжнародних фондів і організацій, які ті охоче надають, оскільки знають, що передані активи буде використано для інвестиційних цілей та економічного зростання, внаслідок яких кредитор отримає фінансовий зиск і повернення позиченого капіталу. В цьому прикладі також спрацьовує принцип системності – активи з фінансового сектору перетворюються на матеріальні ресурси, використовуються для отримання

продукту з додатковою вартістю, реалізуються у сегменті виробничих або споживчих товарів і послуг, знову перетворюються на капітал, який використовується для споживання, заощадження, інвертування чи задоволення інших фінансових потреб його власника.

Рис. 4.2. Упорядкування цілей функціонування підсистем фінансової безпеки для реалізації фінансових інтересів держави (доповнено авторкою)

«Потапюк І.П., Годловський А.Т., спираючись на роботи Верхоглядової Н. І., Олініченко І.В., першим у переліку принципів економічної, а відтак, і фінансової безпеки, позиціонують принцип системності й комплексності, який розуміється дослідниками як факт існування необхідності аналізу всіх сторін об'єкта дослідження та врахування як внутрішніх взаємозв'язків і взаємозалежностей, так і зовнішніх факторів з позицій розгляду об'єкта дослідження як елемента економічного простору більш високого рівня» [258]. На нашу думку, принцип системності в управлінні фінансовою безпекою держави полягає у формуванні системи органів, структур і механізмів для спрямування владного впливу на використання наявних у фінансовій системі ресурсів для забезпечення захисту фінансових інтересів держави, бізнесу та

населення від деструктивного впливу різного роду небезпек, ризиків і загроз на проходження процесів їх задоволення. Враховуватись мають як внутрішні національні фінансові інтереси, що визначають вектори державної фінансової політики, так і зовнішні, що формують модель фінансової поведінки держави у глобальній фінансовій архітектурі. Підтвердження наведеної тези знаходимо у публікаціях Залізко В.Д. «Системний підхід у процесі дослідження специфіки формування механізму забезпечення економічної безпеки ... в контексті регіонального розвитку передбачає необхідність врахування не лише внутрішніх (регіональних та міжрегіональних), а й зовнішніх (міжнародних) інтересів. «Сам механізм має бути чітко структурований із зазначенням схем взаємодії його складових модулів, гармонійна взаємодія яких забезпечить стале економічне зростання відповідних територій і країни в цілому» [259, с.335].

Враховуючи результати проведеного дослідження, можемо конкретизувати концептуальні засади системного підходу до управління фінансовою безпекою держави (рис.4.3).

Рис. 4.3. Концептуальні засади системного підходу до управління фінансовою безпекою національної економіки (складено автором)

Отже, системний підхід до управління фінансовою безпекою держави має велику кількість раціональних положень, є придатним для застосування на теоретичному та прикладному рівні та дістав велику підтримку наукової спільноти. Його використання є виправданим в умовах наявності значної кількості ризиків для нормального функціонування фінансової системи країни, оскільки дозволяє організувати комплексну взаємодію усіх категорій стейкхолдерів, інтереси яких містяться у фінансовій площині, для забезпечення їх раціональної фінансової поведінки у ситуації невизначеності. «Системний характер об'єкту управління у даному контексті не викликає сумнівів, а використання інших підходів до управління фінансовою безпекою на макрорівні без врахування її системної будови, не дозволить використати переваги комплексного захисту та ефективного безпеко орієнтованого розподілу тимчасово вільних ресурсів національної фінансової системи» [260].

Управління фінансовою безпекою держави має поєднувати як інструментарій прямого примусового впливу – накази, розпорядження, обмеження, контроль і перевірки з метою виявлення порушень та покарань їх винуватців, так і класичні практики корпоративного менеджменту, що побудовані на свідомому ставленні відповідальних за безпеку осіб до своїх обов'язків. На державному рівні питання управління фінансовою безпекою – це виклик для кожного свідомого громадянина, адже саме приватні фінансові інтереси часто суперечать національним фінансовим інтересам, що викликає внутрішньо економічний конфлікт. Концептуальні засади управління фінансовою безпекою країни мають бути сформовані із урахуванням складної та багатокомпонентної структури її системи, містити специфіко орієнтовані механізми державного безпеко орієнтованого управління у різних сегментах фінансової системи та враховувати обставини зовнішнього та внутрішнього фінансового середовища, що є джерелом ресурсів для економічного розвитку країни у сучасному глобалізованому світі.

4.3. Підходи до реформування механізмів державного регулювання фінансової безпеки національної економіки

Фінансовий ринок України нині перебуває у стані нестабільності після світової фінансової кризи 2008-2009 років та внутрішньої економічної та політичної кризи 2014 року, та все ж починає демонструвати ознаки посткризового відновлення. Проте, тенденції розвитку різних сегментів фінансового ринку – банківського та небанківського – вимагають упорядкування, нагляду та контролю, адже саморозвиток ринкової архітектури спотворюється негативним впливом численних загроз на стан і результати діяльності фінансових установ. Державне регулювання фінансового ринку у сучасних умовах функціонування його професійних учасників може забезпечити мінімізацію деструктивного впливу на рівень їх економічної безпеки численних ризиків, результатом реалізації яких у перспективі стане втрата державою її фінансової безпеки на макрорівні. Важливість державного регулювання ринку банківських послуг, перш за все, обумовлена необхідністю забезпечення єдності ринку, нагляду за функціонуванням банківських установ і захисту прав споживачів банківських продуктів. Однак, не зважаючи на присутність в процесі регулювання ринку банківських послуг одного національного регулятора, механізми контролю і наглядового впливу на цей сегмент фінансового ринку за умов трансформації світової економіки є складними. Особливо відчутним це є зараз, у ситуації, коли держава постає перед складним завданням пошуку оптимального варіанту забезпечення фінансової безпеки і стабільності та автономії з одного боку, та необхідністю економічного зростання та ринкової ефективності – з іншого. Регулювання небанківського фінансового ринку нині здійснюється двома національними регуляторами, які часом дублюють і повторюють функції один одного, а у ряді випадків, наприклад, щодо забезпечення оцінювання та моніторингу стану безпеки ринку і його учасників – жоден регулюючий орган не має компетенцій

для професійного виконання цього завдання. «Тому виникає важливе питання пошуку найбільш ефективної моделі регулювання фінансового ринку у напрямку гарантування пріоритету забезпечення банківської безпеки України та безпеки небанківського фінансового сектору, яка водночас буде стимулювати розвиток ринків фінансових послуг і забезпечувати позитивний ефект для нарощування потужності економічної системи держави в цілому» [260].

«Проблемні питання функціонування механізмів державного регулювання ринку банківських послуг і небанківського фінансового сектору широко висвітлено в українській та закордонній фаховій економічній літературі. Зокрема, різні аспекти фінансового регулювання розглянуто в роботах таких зарубіжних вчених, як Капі Ф.» [261], «Кламерс А. В.» [262], «Стіглер Дж.Ж.» [263] та інші. «Значне місце в розробці цієї проблематики займають праці вітчизняних дослідників, таких як Бачо Р.І., що вивчає державне регулювання ринків фінансових послуг в країнах ЕС» [264], «Безбородова Т. В., Теряник О. А., які вивчають сучасні моделі регулювання фінансових ринків» [265], «Давидкова Н. М., що досліджує концептуальні засади регулювання ринку банківських послуг в Україні» [266] та багато інших. Нині серед науковців виникає все більше суперечок щодо того, чи потрібно переходити від моделі регулювання вітчизняного фінансового ринку, в якій цю функцію виконували одразу три інституції – Національний банк України (НБУ), Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) та Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), до моделі, де контроль за банківським і небанківським фінансовими секторами перейде до двох національних регуляторів. Таким чином, обрана для дослідження тематика є актуальною, та такою, що саме назріла у часі.

Під регулюванням ринку фінансових послуг у науковій літературі традиційно розуміють упорядкування професійної діяльності на ньому всіх учасників цього ринку (в тому числі професійних учасників) державними регулюючими органами та саморегулюючими організаціями самих учасників.

У нормативно-правовій площині – «державне регулювання ринків фінансових послуг – це здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг і запобігання кризовим явищам» [267]. Державне регулювання та нагляд на ринку фінансових послуг розуміються Президентом Українського товариства фінансових аналітиків Прозоровим Ю.В. як «послідовна зміна структури економічної взаємодії держави та учасників ринку в процесі регулювання фінансового ринку з метою підвищення його інвестиційної привабливості» [268, с.3-4]. Таким чином, на законодавчому рівні пріоритетом регулювання банківського та небанківського сегментів фінансового ринку є протидія настанню фінансової кризи, що повертає нашу увагу до питання забезпечення безпеки фінансових установ, їх клієнтів і ринку в цілому. Друга наведена дефініція відводить регулюванню фінансового ринку функцію забезпечення його конкурентних переваг для стимулювання інтересу іноземних інвесторів і ефективного виконання між ними та вітчизняною економікою функції фінансового посередника, що також неможливо реалізувати без гарантування безпеки їх фінансових активів під час їх знаходження у професійних учасників ринку. Таким чином, вважаємо за доцільне процес державного регулювання банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового ринку виділити як окрему та важливу функцію, виконання якої в Україні нині покладено одразу на три державні інститути.

«Так, Національний банк України здійснює нагляд на консолідованій основі за банківськими групами. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, здійснює нагляд на консолідованій основі за небанківськими фінансовими групами, переважна діяльність у яких здійснюється фінансовими установами, нагляд за якими здійснює Нацкомфінпослуг. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку здійснює нагляд на консолідованій основі за небанківськими фінансовими групами, переважна діяльність у яких здійснюється фінансовими установами, нагляд за якими здійснює НКЦПФР» [269].

Верховна Рада України 7 липня 2016 року прийняла в першому читанні проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо консолідації функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг», згідно якого в Україні запроваджується частково консолідована (інтегрована) модель регулювання фінансового ринку, за якої весь фінансовий сектор буде регулюватися двома регуляторами. Це буде зроблено шляхом передачі функцій Нацкомфінпослуг НБУ і НКЦПФР (так званий SPLIT). До сфери регулювання та нагляду НБУ входитимуть банки, страхові компанії та страхові посередники; лізингові компанії та юридичні особи – суб'єкти господарювання, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але мають право надавати послугу з фінансового лізингу (юридичні особи-лізингодавці); факторингові компанії; кредитні спілки; бюро кредитних історій; ломбарди; інші фінансові компанії. «До сфери відповідальності НКЦПФР належатиме регулювання недержавних пенсійних фондів і фондів фінансування будівництва, а також фондів операцій з нерухомістю» [270]. Метою та результатом такого поділу його ініціатори називають «безпеку та стабільність фінансової системи, захист інтересів вкладників і кредиторів та інших споживачів небанківських фінансових послуг та запобігання кризовим явищам» [270].

Потреба у реформуванні вітчизняної системи регулювання банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору актуалізувалась у 2019 році зв'язку з тим, що для вітчизняного фінансового ринку притаманним є ряд проблем, які у минулі роки національним регуляторам вирішити не вдалось. Серед них, зокрема, слід виділити такі, як:

– незадовільна діяльність фінансових посередників щодо забезпечення населення фінансовою інформацією, тобто низький рівень транспарентності фінансових установ;

– фактична відсутність на фондовому ринку фізичних осіб як важливих внутрішніх інвесторів потреб вітчизняної економіки;

– низький рівень фінансової грамотності населення, що не дає потенційними споживачам фінансових продуктів і послуг змоги активно інтегруватися у систему фінансового ринку;

– низький рівень функціональності й ефективності складових інфраструктури фінансового ринку;

– низький рівень використання сучасних інформаційних систем і технологій у процесах реалізації фінансових продуктів і послуг;

– низький рівень фінансової інклюзії;

– недостатня фінансова база для еволюції фондового ринку, низький рівень інвестиційної привабливості фінансових інструментів і низький рівень інвестиційної активності внутрішніх інвесторів;

– деформація архітектури фондового ринку;

– відсутність потужних фінансових центрів;

– незрілість і ризиковість інвестиційних ресурсів фондових ринків України, відсутність гарантій якості управління ними від імені довірительів;

– нездатність фінансового ринку витримати жорстоку конкуренцію з фінансовими ринками країн Європи.

Заходи органів державної влади, що спрямовані на реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг України, здійснюються в умовах невизначеності. Постійні спроби здійснення реформістських заходів знижують довіру самих фінансових установ до національних регуляторів і водночас негативно сприймаються споживачами фінансових продуктів і послуг.

Роль державного регулювання у процесі забезпечення безпеки функціонування та розвитку ринків фінансових послуг зводиться до: встановлення вимог до діяльності фінансових установ під час їх створення (ліцензійні вимоги), контроль за дотриманням економічних нормативів, нагляд за якістю фінансових продуктів і послуг, моніторинг інформаційної прозорості фінансових посередників. Вважаємо, що після спліту функцій національних регуляторів фінансового ринку нарешті стане можливою розробка стандартів

забезпечення безпеки фінансового ринку та його учасників, формування стратегічних орієнтирів безпеко орієнтованого розвитку фінансового ринку, а також запровадження моніторингу рівня економічної безпеки фінансових установ як одного із елементів прийняття рішень щодо продовження перебування фінансової установи на ринку чи ініціювання процедури визнання її банкрутом.

Отже, державою обрано курс на оптимізацію регулювання фінансового сектору та діяльності фінансових установ. Водночас, нарешті на національному рівні усвідомлено необхідність забезпечення фінансової безпеки країни за рахунок адаптації вітчизняних традицій контролю за веденням фінансового бізнесу до світових і європейських стандартів. Кінцевим етапом модернізації регуляторної системи у фінансовому секторі вважаємо створення єдиного мегарегулятора фінансового ринку. Однак для цього необхідно результативно пройти етап спліту функцій національних фінансових регуляторів і забезпечити поступальний безпеко орієнтований розвиток фінансового ринку та його професійних учасників.

Об'єктивні реалії часу вимагають трансформації традиційних підходів до регулювання фінансової безпеки України. В першу чергу це стосується таких її складових, як банківська безпека та безпека небанківського фінансового ринку, що зумовлено суттєвою зміною умов їх функціонування та розвитку. Так, економічне зближення України з державами ЄС, адаптація їх фінансових традицій, високих стандартів організації фінансового процесу знаходить відображення у роботі різних видів фінансових посередників. Глобалізація економічних відносин вимагає швидкого обігу капіталу, миттєвого проведення взаєморозрахунків різними платіжними засобами, що збільшує навантаження на платіжні системи та робить їх вразливими до атак шахраїв і фінансових зловмисників. Фінансовий прогрес вимагає розширення асортименту фінансових продуктів і послуг, а регулювання їх якості та захист прав їх споживачів стають додатковим тягарем для національних регуляторів ринків фінансових послуг. Ці та інші перераховані вище обставини, що впливають на

ефективність роботи останніх актуалізують необхідність пошуку шляхів оптимізації процесів нагляду та моніторингу результатів їх діяльності з тим, аби своєчасно розпізнати та налагодити механізм протидії загрозам банківській безпеці та безпеці небанківського фінансового ринку.

«Однією із пропозицій модернізації процесу державного регулювання фінансової безпеки України є запровадження інституту фінансового омбудсмену, яке широко підтримується фінансовими експертами» [271]. «Однак, не зважаючи на те, що ще у лютому 2018 року було вчинено перші кроки у законодавчій площині для створення цієї інституції (законопроект № 8055 «Про устанovu фінансового омбудсмена»), а саму необхідність її існування зафіксовано у державній Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року, поки що не вироблено єдиної думки щодо того, яку модель фінансового омбудсмену використати у вітчизняній практиці. У світовій практиці існує кілька варіацій сфери правового впливу фінансового омбудсмена. Фінансовий омбудсмен може бути єдиним для всього фінансового сектору (Австралія, Велика Британія, Вірменія, Малайзія, Нідерланди, Фінляндія), окремим для одного або більше сегментів фінансового ринку (Бельгія, Канада, Греція, Італія, Казахстан, Нова Зеландія, Польща, Швейцарія) або ж окремим у рамках одного або більше сегментів (Франція, Німеччина, США). Крім того, фінансові омбудсмени можуть приймати форму комітету зі справ захисту прав споживачів (Данія, Швеція), департаменту скарг у складі фінансового регулятора (Мальта, Іспанія) або функціонувати в рамках державного органу із захисту прав споживачів (Латвія, Литва)» [272]. Але у кожній моделі мета діяльності фінансового омбудсмену залишається незмінною – захист прав споживачів фінансових послуг відповідно до високих стандартів фінансового обслуговування.

Другою інновацією, покликаною змінити традиційний устрій державного регулювання фінансової сфери в Україні, є об'єднання функцій національних фінансових регуляторів. Світовий досвід демонструє багато механізмів поєднання завдань фінансового нагляду – консолідацію їх у межах єдиного мегарегулятора

фінансового сектору, використання моделі твін-пікс, що передбачає існування двох регуляторних структур, які не дублюють функції одне одного та існування більш ніж двох регуляторів. Нині в Україні функціонують три національних регулятори. Сучасний українських концепт цього процесу передбачає, що Нацкомфінпослуг ліквідується як орган, що здійснює регулювання ринку фінансових послуг. Всі його функції регулювання та нагляду за ринком фінансових послуг розподіляються між НБУ та НКЦПФР. НКЦПФР замість Нацкомфінпослуг контролюватиме ринок цінних паперів та похідні, фондовий ринок, накопичувальне пенсійне забезпечення, фінансово-кредитні механізми і управління майном; НБУ дістаються всі інші небанківські фінансові послуги.

Для того, щоб ініційовані інновації мали позитивний вплив на рівень фінансової безпеки держави через механізми зміцнення стану банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового ринку, нова система регулювання фінансового ринку повинна мати одним із стратегічних орієнтирів свого функціонування завдання діагностики та моніторингу рівня економічної безпеки фінансових установ. «У її основі має бути покладено мету відновлення довіри споживачів фінансових продуктів і послуг до їх реалізаторів через розширення меж гарантування вкладів фізичних осіб, запровадження гарантування вкладів юридичних осіб, створення фонду гарантування інвестицій» [273].

На разі, важко передбачити, як нова модель регулювання вплине на рівень фінансової безпеки України, однак, вказати на недоліки існуючого регуляторного підходу до упорядкування функціонування фінансового ринку та його учасників з огляду на ймовірність його реформування у перспективі буде доречно (табл.4.5).

Таблиця 4.5

Недоліки роботи національних регуляторів фінансового ринку щодо забезпечення фінансової безпеки національної економіки

Недоліки	Пропозиції щодо усунення недоліків
Дублювання регуляторами функцій одне одного	Перехід до системи регулювання фінансового ринку за моделлю існування мегарегулятора
Відсутність розгалуженої мережі філій і представництв	Наявність представництв у кожному великому місті

Продовження табл.4.5

Складна внутрішня структура, забюрократизованість, що вимагає багаторазового узгодження кожного рішення з великою кількістю осіб	Спрощення організаційних структур, використання моделі формування окремих груп для оперативного виконання термінових завдань, перехід від найму окремих категорій працівників до аутсорсингу персоналу, розширення використання електронного документообороту
Завелика кількість функцій і завдань, якісно виконати які у встановлені терміни неможливо	Автоматизація ряду процедур щодо перевірки та моніторингу діяльності ринків фінансових послуг; уточнення переліку першочергових та другорядних завдань регуляторів
Складна модель оприлюднення регуляторами результатів своєї діяльності учасникам фінансової системи	Перегляд і спрощення архітектури сайтів регуляторів, підвищення рівня прозорості їх діяльності через ресурси мережі Інтернет

Складено авторами

Вважаємо, що розподіл функцій між двома регуляторами фінансового ринку, як це пропонується нині, остаточно не вирішить проблему забезпечення банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору. По-перше, на даному етапі розвитку державного регулювання фінансової безпеки країни потрібна єдина установа або орган, що буде опікуватись цим питанням. Якщо припустити, що для регулювання кожної підсистеми фінансової безпеки буде сформовано окрему інституцію, то комплексний механізм її регулювання, який на разі так потрібен, залишиться несформованим. По-друге, розподіл функцій регулювання фінансового ринку між двома установами буде тривалим процесом, який потребуватиме кадрового, фінансового, інформаційного забезпечення. Однак, вирішувати питання стабілізації стану фінансової безпеки України потрібно негайно. Втрата фінансового суверенітету, що нині загрожує нашій державі, остаточно перетворить її на сировинний придаток і ринок дешевої робочої сили для європейських країн.

«Спліт означає, що Нацкомфінпослуг буде повністю ліквідовано, її функції перейдуть до НБУ. Але чи правильно це в умовах, коли ця структура за час кризи отримала чимало практичних напрацювань та нарешті відбулося усвідомлення того, як необхідно адекватно керувати цим специфічним ринком? Це і «інституційна пам'ять», і досвід подолання наслідків фінансових криз, і

дієва функція захисту прав споживачів фінансових послуг. А головне – у регулятора є навички роботи з великим різноплановим небанківським ринком фінансових послуг» [270].

Водночас, у експертів і учасників ринку є і позитивні очікування від спліту функцій регулювання, не зважаючи на негативні прогнози (табл.4.6).

Отже, в Україні триває реформування підходів до державного регулювання фінансової сфери. Важко передбачити, як нова модель регулювання вплине на рівень фінансової безпеки України, однак, вказати на недоліки існуючого регуляторного підходу до упорядкування функціонування фінансового ринку та його учасників з огляду на ймовірність його реформування у перспективі буде доречно. Так, значним недоліком багато років поспіль залишається дублювання регуляторами функцій одне одного. Вирішити цю проблему можна шляхом переходу до системи регулювання фінансового ринку за моделлю існування мегарегулятора. Також спостерігається відсутність розгалуженої мережі філій і представництв національних регуляторів у регіонах, у відповідь на що пропонується забезпечити наявність їх представництв у кожному великому місті.

Таблиця 4.6

Очікування учасників банківського та небанківського сегментів фінансового ринку від спліту функцій національних регуляторів

Зміни у регулюванні	Позитивні очікування	Негативні очікування	Ймовірні наслідки для стану безпеки учасників фінансового ринку
Регулювання НБУ діяльності небанківських фінансових установ	Усунення дублювання регуляторами функцій одне одного, фінансових установ бюрократизації процесів функціонування учасників ринку	Підвищення вимог до фінансового стану та результатів діяльності установ	Підвищення вимог до стану економічної і фінансової безпеки фінансових установ
Диверсифікація регуляторних вимог у залежності від масштабів діяльності	Розширення можливостей для входження на ринок нових учасників різних форм власності	Посилення рівня нагляду для системно важливих фінансових установ, обмеження їх	Можливість формування специфіко орієнтованих систем економічної безпеки

Продовження табл. 4.6

Зміни у регулюванні	Позитивні очікування	Негативні очікування	Ймовірні наслідки для стану безпеки учасників фінансового ринку
фінансової установи	та фінансової спроможності	можливостей використання ризикових фінансових інструментів і стратегій	із врахуванням масштабу діяльності та вимог регулятора до її забезпечення
Припинення діяльності Нацкомфінпослуг	Зниження бюджетних витрат на утримання інституції, функції якої у певній мірі дублюються іншими національними регуляторами	Регулювання діяльності фінансових установ без розуміння та врахування їх специфіки й особливостей розвитку сегменту ринку	Встановлення нових вимог до стану економічної безпеки на основі моделей систем економічної безпеки банківських установ

Складено автором

Для вітчизняних регуляторів характерною є складна внутрішня структура, забюрократизованість, що вимагає багаторазового узгодження кожного рішення з великою кількістю осіб. Цей аспект можна усунути шляхом спрощення організаційних структур, використання моделі формування окремих груп для оперативного виконання термінових завдань, переходу від найму окремих категорій працівників до аутсорсингу персоналу, розширення використання електронного документообороту. Також констатуємо завелику кількість функцій і завдань у національних регуляторів, якісно виконати які у встановлені терміни неможливо. Для вирішення цієї проблеми можна рекомендувати автоматизацію ряду процедур щодо перевірки та моніторингу діяльності ринків фінансових послуг; уточнення переліку першочергових та другорядних завдань регуляторів. Також для фінансових установ виявляється заскладною модель оприлюднення регуляторами результатів своєї діяльності учасникам фінансової системи, що вимагає перегляду і спрощення архітектури сайтів регуляторів, підвищення рівня прозорості їх діяльності через ресурси мережі Інтернет.

Розподіл функцій між двома регуляторами фінансового ринку є одним із етапів переходу на інноваційну модель моніторингу та контролю стану ринків фінансових послуг України у відповідності до європейських вимог і стандартів. Наступним етапом цілком очікувано може стати формування мегарегулятора фінансового ринку та його професійних учасників. Окрему частину роботи установи-координатора може бути передано саморегулювним організаціям і професійним об'єднанням реалізаторів фінансових продуктів і послуг. Зокрема, на них може бути покладено функції збору та систематизації статичних даних щодо стану функціонування різних сегментів фінансового ринку, надання інформаційних і консалтингових послуг учасникам ринку, формування рейтингів фінансових установ за рівнем їх прозорості, розробку документаційного забезпечення для звітування перед національними регуляторами тощо.

Як уже відзначалось, усвідомлення значимості забезпечення фінансової безпеки як на рівні окремих фінансових установ і сегментів фінансового ринку, так і на рівні держави в цілому, закладає фундамент для трансформацій процесу регулювання інституту фінансового посередництва. Спліт функцій національних регуляторів дасть поштовх до формування інноваційних підходів до державного регулювання банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору. Зокрема, можна очікувати, що буде уніфіковано вимоги до стану безпеки фінансових установ шляхом запровадження для них переліку нормативів діяльності на зразок тих, що діють в Україні для банків. Крім того, велику увагу буде приділено забезпеченню високого рівня прозорості даних щодо поточного стану фінансових установ, у тому числі і рівня їх економічної безпеки. Відбудеться очищення ринку від учасників, що не відповідатимуть мінімальним вимогам до наявності капіталу, кадрового забезпечення й організації ризик-менеджменту. Посилиться рівень нагляду за якістю фінансових послуг і будуть вживатись заходи для забезпечення захисту прав й інтересів споживачів фінансових продуктів і послуг. Ймовірним є запровадження гарантійних механізмів щодо виконання зобов'язань

фінансовими установами перед клієнтами в окремих сегментах фінансового ринку.

«Етапи трансформації підходу до регулювання стану безпеки банківського та небанківського фінансових сегментів після спліту функцій регуляторів представлено на рис.4.4.» [260].

Проблематика забезпечення фінансової безпеки держави все частіше обговорюється на державному рівні, зважаючи на посилення залежності фінансової системи України та її економіки від іноземного капіталу. Відновлення тенденції до економічного розвитку, потреба у якій спостерігається після подій 2014 року, що спровокували політичну, соціальну та внутрішню фінансову кризу у державі, виявилось неможливим без залучення зовнішніх джерел фінансових ресурсів, якими стали транші МВФ, фінансова допомога міжнародних організацій, іноземні інвестиції тощо. В якості посередників у процесах отримання і перерозподілу капіталу виступають професійні учасники ринків фінансових послуг – банки, інвестиційні компанії, компанії з управління активами. Таким чином, банківський і небанківський фінансових сектори фінансового ринку стають механізмами первинного освоєння фінансових ресурсів, які надходять до вітчизняної фінансової системи. Тому дуже важливо, аби рівень банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору в системі фінансової безпеки держави був високим, а професійні учасники ринків фінансових послуг демонстрували професіоналізм й ефективність своєї діяльності у якості фінансових посередників.

З рештою, саме їм доведеться формувати фінансову інфраструктуру високої функціональної спроможності в момент, коли Україна врешті буде здатна самостійно фінансувати потреби власної економіки та здобуде фінансовий суверенітет. Адже без цього наша держава не зможе позиціонувати себе в якості самостійного учасника глобальної фінансової системи, з інтересами якого варто рахуватися на міжнародній економічній та політичній аренах.

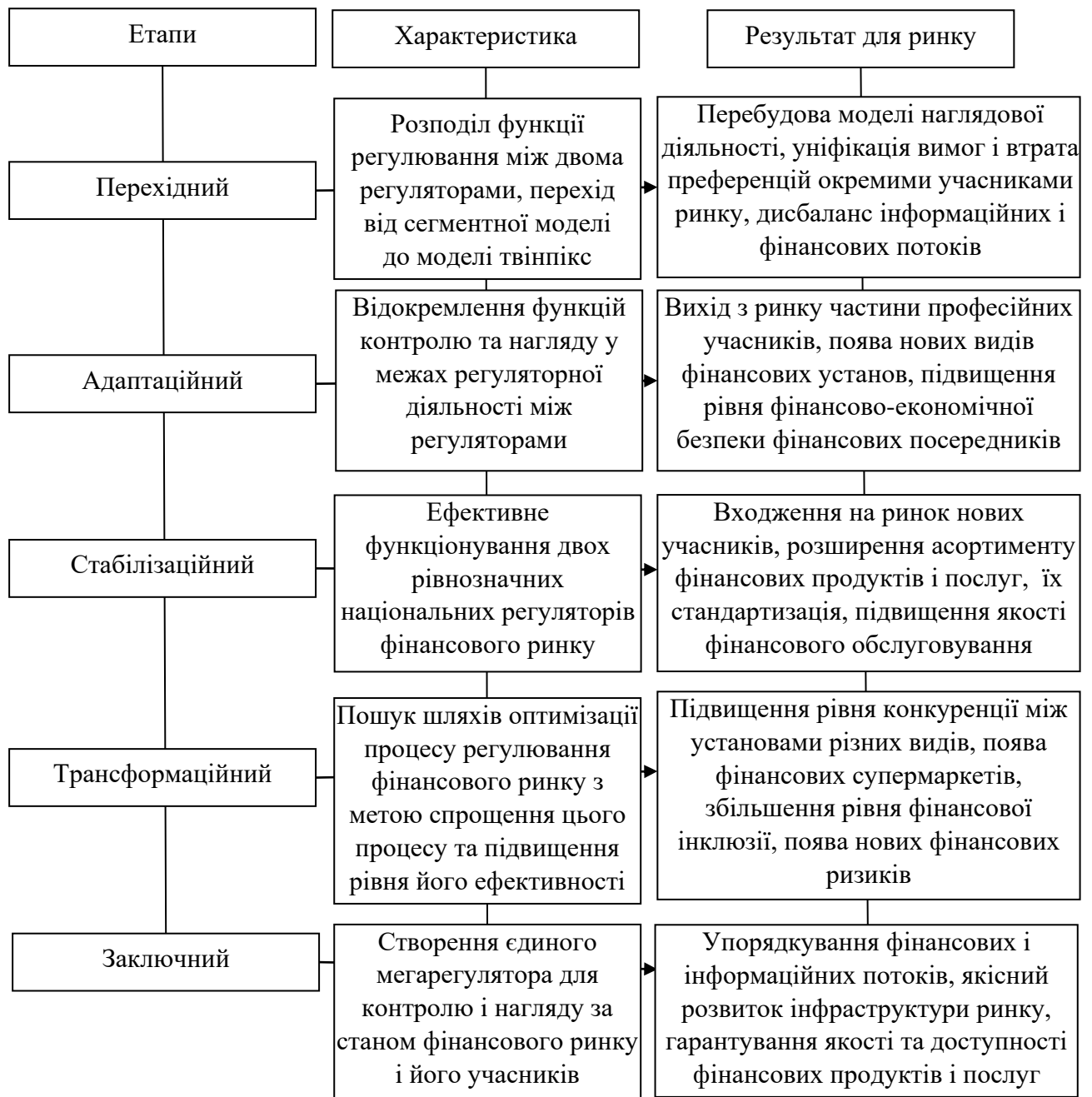

Рис. 4.4. Етапи трансформації підходу до регулювання стану безпеки банківського та небанківського фінансових сегментів після спліту функцій регуляторів

Складено автором

Перспективними векторами підвищення рівня безпеки банківського та небанківського фінансового ринку в тих економічних і політичних умовах, які склалися нині в Україні, можуть стати:

– збільшення кількості та частоти перевірок стану функціональної спроможності та результативності діяльності фінансових установ за умови скорочення тривалості таких перевірок і їх автоматизації;

– перегляд вимог до провадження фінансовими установами професійної діяльності на ринках фінансових послуг; встановлення різних вимог до фінансових установ, що є системними на ринку, та до тих, які розпочинають свою діяльність (так званий, пільговий період функціонування);

– підвищення рівня доступності фінансових продуктів і послуг для усіх категорій громадян і бізнесу шляхом ініціювання створення регіональних фінансових установ у формі суб'єктів малого бізнесу з обмеженими можливостями щодо фінансового обслуговування (надання «первинних» фінансових послуг);

– запровадження нової системи забезпечення безпеки банківського та небанківського фінансового ринків шляхом ефективного розподілу (спліту) функцій між національними регуляторами ринків фінансових послуг; у першу чергу необхідно відмежувати функції регулювання, моніторингу і контролю стану фінансових установ і сегментів фінансового ринку, передавши їх різним суб'єктам нагляду;

– запровадження на державному рівні системи національних стандартів безпечної діяльності фінансових установ із урахуванням специфічних рис й особливостей функціонування кожного виду фінансових посередників і фінансових інституцій;

– проведення низки заходів щодо підвищення рівня фінансової грамотності населення, із орієнтацією на осіб віку 40+; особи такого віку зазвичай мають вільні фінансові ресурси, залучення яких до фінансової системи держави дало б нові можливості для економічного розвитку, однак, рівень недовіри громадян до фінансових установ у такому віці, зважаючи на їх досвід, є високим, а рівень знань щодо можливостей фінансового ринку для забезпечення досягнення їх фінансових інтересів – навпаки, недостатнім;

– популяризація небанківських фінансових продуктів і послуг через запровадження нових видів обов'язкового страхування, остаточного переходу на систему недержавного пенсійного забезпечення, зниження рівня вартості лізингових і факторингових послуг шляхом пільгового оподаткування прибутку їх реалізаторів;

– збільшення рівня безготівкових розрахунків через підвищення вартості послуги зняття готівки та запровадження систем знижок і бонусів при розрахунках картками;

– формування та постійне оновлення баз даних із відомостями щодо недобросовісних користувачів фінансових послуг;

– запровадження системи гарантування якості небанківських фінансових послуг (на зразок Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у банківському секторі);

– прискорення процедури виведення з ринку фінансових установ, неспроможних виконувати свої фінансові зобов'язання перед стейкхолдерами;

– створення незалежної установи, що опікуватиметься питаннями реалізації активів фінансових установ-банкрутів за справедливою ліквідаційною вартістю;

– «формування методичного й інформаційного забезпечення економічної безпеки різних видів фінансових установ, зокрема, державних методик оцінювання рівня банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору» [274].

Інвестиції стають надпотужним чинником економічної стабілізації та інтенсивного розвитку як на національному, так і на глобальному рівнях, джерелом покращання платіжних балансів країн та стабілізації їхніх національних валют. За допомогою інвестиційного капіталу впроваджуються нові технології на підприємства, відбувається модернізація та автоматизація виробництва. Але без належної державної підтримки та відповідного законодавства інвестування здійснюється на мінімальному рівні.

Принципово важливим стратегічним завданням повинно стати створення інвестиційно привабливого середовища, що сприятиме залученню інвестицій, в тому числі іноземних, у всі сфери та галузі економіки для подальшого соціально-економічного розвитку України.

«Трансформація соціально-економічних відносин в Україні з метою підвищення рівня фінансової безпеки держави потребує генерації методологічних засад здійснення стратегічних перетворень, забезпечення яких надасть змогу проводити активну інвестиційну політику, яка передбачає: планомірне і відкрите завершення процесу приватизації; запровадження жорстких бюджетних обмежень; створення прозорого конкурентного середовища; завершення пенсійної реформи і сприяння становленню недержавних пенсійних фондів; граничне обмеження тіньового сектора економіки, легалізація тіньових капіталів, що забезпечить залучення інвестиційних ресурсів в економіку країни; підвищення рівня монетизації економіки; підготовка інформаційних пакетів для потенціальних інвесторів» [275].

«На сьогоднішній день діюча економіко-правова база України стосовно регулювання і юридичного захисту інвестицій як матеріальної передумови для стабілізації стану фінансової безпеки держави, потребує подальшого вдосконалення. Насамперед необхідно продовжувати вектори, проголошені у Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 роки та поглиблювати регуляторні та законодавчі ініціативи у наступних напрямках» [276, [277]:

– в законодавчому порядку потрібно визначити пріоритетні сфери економіки і фінансів для реалізації більш вихідних масштабних інвестиційних проектів із цілісною системою пільг та гарантій;

– лібералізувати правовий режим для іноземних інвесторів, встановивши чітку і прозору систему допуску інвестицій;

– здійснити систему заходів щодо стимулювання іноземних інвестицій в об'єкти АПК, адже держава не в змозі забезпечити відповідне фінансування;

– здійснити систему заходів з розвитку інвестиційно-клірингового співробітництва, які нададуть можливість здійснювати передекспертне фінансування обігових коштів, сприяти пошуку додаткових інвестицій.

Щодо формування інвестиційного фонду корпоративного сектора економіки, то воно теж є як теоретичною, так і практичною проблемою. Справа полягає у тому, що використання звичайних джерел інвестування діяльності корпорацій на забезпечує сучасних потреб розвитку цієї форми власності. Сьогодні не можна відділити корпоративний сектор від фінансової системи країни. Його функціонування суттєво впливає на національну економіку і фінансовий сектор. Тенденція до формування корпоративної власності в Україні посилюється з причин закономірностей розвитку економіки ринкового типу, а також впливом світової тенденції переходу до інституціональної економіки.

«На жаль, в Україні немає такої державної установи, яка б дійсно займалася корпоративним управлінням в широкому сенсі. Впровадження ефективних механізмів захисту прав та інтересів акціонерів і кредиторів надасть акціонерним товариствам можливість залучати значні кошти, оскільки це дозволить створити атмосферу безпеки інвестицій та поваги до інвестора. Тільки тоді, коли інвестор буде цілковито впевнений, що його права і кошти належним чином захищені, він буде готовий вкласти свої кошти саме в українські підприємства, посилюючи, таким чином, стан економічної, а отже, і фінансової складової безпеки національної економіки» [275, с.13].

Одним із векторів державного регулювання рівня фінансової безпеки країни вважаємо оптимізацію законодавчих, що стосуються банкрутства та ліквідації учасників фінансово-економічних відносин у національній господарській системі. Втрата суб'єктом господарювання платоспроможності не завжди означає припинення діяльності та ліквідацію підприємства, а може бути тимчасовим явищем, подолати яке можливо за допомогою застосування таких засобів запобігання банкрутству як санація і мирова угода. Основним завданням діючого законодавства щодо регулювання процедури банкрутства

підприємств в Україні, як і в більшості іноземних країн, є відновлення платоспроможності боржника, а не його ліквідація. Тому у багатьох розвинених країнах пріоритетними є саме санаційні (реорганізаційні) процедури, метою яких є збереження підприємства та відродження його потенціалу. Доцільно продовжити реформування у сфері політики регулювання процедури банкрутства підприємств, враховуючи досвід розвинених європейських країн, оскільки вони володіють багаторічною історією становлення власної державності та законодавства у сфері регулювання процедури банкрутства, зокрема, а також демонструють високий рівень розвитку економіки.

«Історія еволюції світової практики у сфері законодавства про банкрутство підприємств має два принципово різних напрямки розвитку: британська та американська моделі. З позиції британської моделі (прокредиторської) банкрутство розглядається як засіб повернення боргів кредиторам, супроводжуючись ліквідацією боржника. Метою американської моделі (продебіторської) є реабілітація підприємства та відновлення його платоспроможності. Проте на сьогоднішній день у законодавствах розвинутих країн існує тенденція до комбінування обох принципів» [276].

На початкових етапах незалежності України правове регулювання процедури банкрутства було «прокредиторським», не вирішуючи проблем фінансової санації підприємств та не надаючи пільг боржникам. Головним завданням було погашення боргів перед кредиторами у будь-який спосіб, навіть зі шкодою для виробництва. Після нової редакції закону, прийнятої Верховною Радою України 30 червня 1999 року, правове регулювання процедури банкрутства підприємств спрямовується на досягнення не особистого інтересу, а спільної мети – відновлення платоспроможності боржника та збереження суб'єкта господарської діяльності. «Тобто метою прийняття закону є вирішення триєдиної задачі: підвищення продуктивності використання виробничих потужностей; уникнення процесу розкрадання майна неплатоспроможних суб'єктів господарювання; задоволення вимог кредиторів» [277].

«Однак прийняття закону залишило не вирішеними значну кількість принципових аспектів. Зокрема існують питання, пов'язані з забезпеченням рівноваги у задоволенні інтересів між кредиторами та боржниками. Процедура санації застосовується як спосіб отримання контролю над інвестиційно-привабливими підприємствами. Недосконалість процедури контролю над арбітражними керуючими (розпорядниками майна, ліквідаторами) призводить до значної кількості зловживань» [278]. Крім того, через непрозорість цілого ряду процедур банкрутства воно може використовуватися у якості зручного інструменту для махінацій та зловживань (фіктивне банкрутство або доведення до банкрутства).

Доцільно продовжити реформування у сфері політики регулювання процедури банкрутства підприємств, враховуючи досвід розвинених європейських країн, оскільки вони володіють багаторічною історією становлення власної державності та законодавства у сфері регулювання процедури банкрутства, зокрема, а також демонструють високий рівень розвитку економіки.

На ведення бізнесу підприємств важливий вплив має ефективність системи банкрутства та ліквідації суб'єктів господарювання. Процедура банкрутства вітчизняних підприємств може тривати роками.

«Отже, вітчизняна система банкрутства не є ефективною. Обмежуючими чинниками виступають: висока частка витрат підприємства при закритті (судові витрати, оплата юридичних послуг тощо), що перешкоджає в належній мірі розподілу майна ліквідовуваного підприємства; значний рівень витрат під час процедури банкрутства. Саме тому, на сьогоднішній день актуальним є зменшення кількості збанкрутілих підприємств за рахунок їх ефективного оздоровлення. Дослідимо особливості здійснення процедур банкрутства у розвинених європейських країнах» [279, 280].

У Франції на сьогоднішній день процедура банкрутства регламентується законодавством, прийнятим у 1985 році, особливістю якого є акцент на попередженні виникнення банкрутства. Дане законодавство передбачає захист підприємств-боржників, що зумовлено пріоритетністю інтересу до питання соціального захисту населення.

Важливим є виведення з ринку неспроможних підприємств задовго до офіційного повідомлення про їх банкрутство. Тому, починаючи з 1994 року, у разі виявлення ознак близької неспроможності підприємства аудиторі повинні відправляти до суду копію аудиторського висновку. Французький суд призначає особу, за клопотаннями якої є можливість ввести мораторій на індивідуальні дії кредиторів стосовно майна боржника, хоч офіційна процедура ще не відкрита. План реструктуризації затверджується судом без згоди кредиторів. Після прийняття судом клопотання про неспроможність підприємства розпочинається період спостереження, під час якого проводиться оцінка ситуації та прийняття рішення стосовно реорганізації або ліквідації підприємства. Більш доцільною серед реорганізаційних процедур є здача підприємства в оренду з правом подальшого викупу на термін до двох років, а серед ліквідаційних – продаж суб'єкта господарювання як виробничої одиниці. «Зазначені пріоритети обумовлені необхідністю збереження робочих місць» [281, с. 26-36; 282, с. 173–178].

У Німеччині з 1999 року діє законодавство про банкрутство, особливістю якого є максимальний захист прав кредиторів. Протягом 21 дня підприємство-боржник зобов'язане відновити свою платоспроможність, у протилежному випадку — самостійно подати до суду заяву про банкрутство. Не дотримання даної процедури призводить до виникнення кримінальної відповідальності. У випадку визнання боржника банкрутом проводиться судове розслідування, під час якого призначений судом експерт проводить дослідження причин неплатоспроможності, розміру заборгованості та достатності коштів, необхідних для погашення судових витрат.

Через півтора місяці після введення процедури банкрутства кредитори мають ухвалити рішення про чергові заходи стосовно боржника. Це може бути або продаж майна або санація.

«Якщо прийнято рішення про продаж майна, конкурсний керуючий керується принципом збереження цілісності суб'єкта господарювання. У разі прийняття рішення щодо проведення санації, існують наступні варіанти

проведення процедури: без зміни власника підприємства (інвестування коштів у бізнес боржника) та зі зміною власника (продаж підприємства)» [278].

Система регулювання процедури банкрутства Англії існує з XVI ст. і є однією з найстаріших у світі. Сучасне ж законодавство почало функціонувати з введенням в дію законів про неспроможність у 1825 р. Британське законодавство у сфері регулювання процедури банкрутства є радикально про кредиторським, оскільки основна увага приділяється поверненню коштів і погашенні боргів за рахунок розпродажу майна підприємства-банкрута.

За клопотанням підприємства-боржника до спеціального суду у справах про неспроможність та банкрутство, який не здатен виконати свої фінансові зобов'язання, розпочинається конкурсний процес. Судове слухання розпочинається приблизно через тиждень після отримання заяви і у випадку прийняття клопотання вживаються заходи стосовно охорони конкурсного майна, встановлюючи необхідність визнання боржника неспроможним та призначення конкурсного керівника. При цьому, підприємство-боржник продовжує бути власником свого майна, а конкурсне управління здійснюється від його імені, з метою визначення обсягів активів та пасивів і включенні у конкурсну масу всіх видів майна, які є у розпорядженні боржника. Продаж майна боржника здійснюється за допомогою публічних торгів.

«Після ретельної перевірки всіх пред'явлених та прийнятих до задоволення вимог розпочинається етап здійснення платежів на користь кредиторів у міру накопичення сум, одержаних від реалізації майна боржника. Для української законодавства доцільним є запозичення практики застосування взаємозаліків, враховуючи принцип мінімізації втрат для платоспроможної сторони. Оцінюючи всі права вимог, у разі наявності у підприємства-боржника та кредитора взаємних зобов'язань береться до уваги лише баланс» [283, с. 45-46].

Отже, досвід розвинених європейських держав у сфері антикризового управління дає змогу сформуванню необхідних механізмів та інститутів в межах ринкової економіки; прийняти фінансово-кредитні механізми, господарське та фіскальне законодавство, а також створювати стимули до підвищення рівня

прогресивного соціально-економічного розвитку вітчизняних суб'єктів господарювання. Однак жоден із розглянутих досвідів не може бути застосований у чистому вигляді для формування системи антикризового управління. «Оскільки значна кількість вітчизняних підприємств знаходяться у стані кризи, необхідно визначити загальний алгоритм дій стосовно прогнозування банкрутства підприємницької структури, враховуючи методики закордонного досвіду» [102].

«Зважаючи на відсутність державної стратегії забезпечення фінансової безпеки України на перспективу, доцільно у науковій площині підняти питання розробки такого документу, оскільки без задекларованих цілей безпеки орієнтованого подальшого розвитку фінансового ринку в цілому, його секторів і професійних учасників зокрема, досягти високого рівня фінансової безпеки держави у сучасному, сповненому ризиків фінансовому середовищі, буде неможливо» [273].

Нині, у 2019 році, потрібно сформуванати каркас стратегії забезпечення фінансової безпеки України на період 2020-2025 років. Саме її параметри стануть орієнтирами для регулювання рівня фінансової безпеки держави. Цей документ має включати переліки найбільш суттєвих загроз безпеці різних функціональних складових системи фінансової безпеки на макрорівні, а також набір орієнтованих заходів їх мінімізації або уникнення.

Висновки до розділу 4

1. Під забезпеченням фінансової безпеки на макрорівні, відповідно до ресурсного підходу, мається на увазі сукупність ресурсів – матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних, часових тощо, які є у наявності державних органів влади або які можна швидко отримати з метою використання для ідентифікації загроз фінансовій безпеці держави, для їх

усунення, мінімізації, для протидії їх негативному впливу на стан фінансової безпеки або компенсації наслідків такого впливу для стабілізації стану фінансової безпеки. Відповідно процесного підходу, забезпечення фінансової безпеки – це процес ідентифікації, уникнення, мінімізації загроз фінансовій безпеці та усунення їх наслідків для її стану шляхом використання інструментарію ризик-менеджменту та державного управління, у тому числі контролю, моніторингу та нагляду на різних рівнях системи фінансової безпеки держави і у межах усіх її підсистем.

2. До складових елементів методології оцінювання фінансової безпеки держави належить віднести десять умов, яким має відповідати сучасний підхід до діагностики рівня фінансової безпеки. Зокрема, визначено підходи до оцінювання стану безпеки, рівні такого оцінювання, базові положення щодо показників оцінки, інтервалів їх значень, періодичності оцінювання, джерел даних й інтегрального показника рівня фінансової безпеки.

3. Можна виокремити такі підходи до управління фінансовою безпекою держави: управління фінансовою безпекою держави за принципами управління фінансовою безпекою підприємства; управління фінансовою безпекою держави як засобом реалізації її фінансових інтересів; управління фінансовою безпекою держави як набір заходів протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам її фінансовому суверенітету; управління фінансовою безпекою держави як одна з функцій державних органів влади, спрямована на ефективний розподіл національних фінансових ресурсів.

4. До основних проблем існуючої системи забезпечення фінансової безпеки України належать: відсутність єдиного змістового трактування сутності понять «фінансова безпека держави», «управління фінансовою безпекою держави», «регулювання фінансової безпеки держави», недосконалість термінології процесу забезпечення фінансової безпеки держави, необхідність перегляду структурної будови системи фінансової безпеки держави з використанням багаторівневого підходу, необхідність модернізації методичних рекомендацій до оцінювання рівня фінансової

безпеки держави, велика кількість загроз фінансовій безпеці держави, недостатнє інформаційно-аналітичне та кадрове забезпечення процесу регулювання стану фінансової безпеки держави, недостатній рівень усвідомлення на державному рівні необхідності забезпечення фінансової безпеки держави тощо.

5. Встановлено такі основні недоліки процесу регулювання рівня державної фінансової безпеки, як відсутність якісного інформаційного забезпечення цього процесу, дублювання регуляторами функцій одне одного, відсутність єдиного підходу до оцінювання поточного стану фінансової безпеки та розробки стратегічних орієнтирів його стабілізації. Державне регулювання фінансової складової національної економіки відбувається безсистемно, відсутні чіткі алгоритми дій державних структур у випадку появи нових або інтенсифікації традиційних загроз стабільності фінансової системи. Критично важливо, аби регуляторні процеси проходили на засадах гласності, транспарентності, попереднього аналізу досягнутого рівня безпеки. Для забезпечення ефективного виконання регуляторних функцій, державні службовці повинні демонструвати високий рівень фінансової грамотності та навички менеджменту.

6. В Україні триває реформування підходів до державного регулювання фінансової сфери, і у 2019 році серед фахівців немає єдності що до того, яку модель регулювання варто обрати: традиційну, яка діє нині, і передбачає існування одночасно трьох національних регуляторних структур для учасників фінансового ринку – Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; модель мегарегулятора фінансового ринку, що поєднає у собі функції та завдання усіх трьох перерахованих структур та стане єдиною структурою, що координуватиме правила ведення фінансової діяльності в Україні, чи застосувати так званий SPLIT – розподілити функції регулювання діяльності фінансових установ, а отже, і їх фінансової безпеки, між двома органами –

Національним банком України та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, припинивши, тим самим, існування Нацкомфінпослуг. Така модель регулювання фінансового ринку отримала у світі назву *Twin peaks*.

Отримані у межах розділу наукові результати опубліковані у працях здобувача [239], [240], [252], [260], [273], [274], [275].

РОЗДІЛ 5

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

5.1. Основи стратегії забезпечення фінансової безпеки національної економіки України

За часи існування незалежної України, у період з 1991 року і донині, на державному рівні було прийнято дві стратегії національної безпеки – у 2007 році та у 2015 році. Для порівняння – у США дві стратегії національної безпеки було прийнято лише за чотири останні роки – у 2015 році та у 2017 році. Ці відомості наведені нами для усвідомлення широким загалом того факту, яким мінливим є економічне та політичне середовище навіть для країн із потужною передовою економікою – настільки, що перегляд детермінант її стратегічного розвитку може відбуватись навіть через два роки після оприлюднення визначених векторів її розвитку на довгострокову перспективу. Україна за період між 2007 роком і 2015 роком пройшла через дві фінансові кризи, дві революції, початок воєнного конфлікту на кордоні зі своїм традиційним і давнім економічним партнером, що фундаментально змінило модель вітчизняної економіки. Однак, коригування стратегії її національної безпеки відбулося лише через рік після початку антитерористичної операції на Сході. Можливо, якби правки та корективи до стратегічних орієнтирів забезпечення державної безпеки вносились щоразу в момент виникнення кризових тенденцій у різних сферах політичного, економічного, громадського життя, рівень національної безпеки на середину 2019 року був би суттєво вищим. «Тому вважаємо актуальним науковим завданням проведення критичного огляду стратегій, що довгий час визначали вектор руху держави у напрямі забезпечення національної безпеки в умовах

активізації традиційних і появи новітніх загроз для інтересів України на міжнародній арені» [284].

«Проблематика визначення стратегічних орієнтирів розвитку системи національної безпеки держави і детермінант стратегічного управління економічною безпекою національної економіки усе частіше знаходить відображення у роботах сучасних дослідників. Так, Дзера М. М., Пасічний Р. Я. досліджують реалії та перспективи актуальної на той момент стратегії національної безпеки України» [285], «Зарембо К. встановлює місце України і її інтересів у стратегіях національної безпеки держав членів ЄС [286], Резнікова О. визначає напрями оновлення Стратегії національної безпеки України у контексті нових викликів і загроз» [287]. «У контексті вивчення проблем забезпечення економічної безпеки національної економіки України, Губарева І. О. та Мартиненко В. В. пропонують власні дослідження на тему формування стратегічних орієнтирів і пріоритетів забезпечення економічної безпеки національної економіки» [288, 289], «Харазішвілі Ю. М. розробляє адаптивний підхід до визначення стратегічних орієнтирів економічної безпеки України» [290]. «В основу національної економічної безпеки розвинутих країн світу покладається фінансова безпека, тому вартими уваги в контексті даного дослідження є праці Зачосової Н. В., яка займається проблемою конкретизації стратегічних орієнтирів зміцнення економічної безпеки фінансових установ на етапі формування стратегії економічної безпеки України» [291], «а також пропонує авторський підхід до формування стратегії фінансової безпеки України для потреб забезпечення економічної безпеки національної економіки» [22].

У 2015 році уряд Великобританії оприлюднив «Стратегію національної безпеки і Стратегічний огляд стану оборони і безпеки» (National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015 – SDSR-2015. Попередній огляд побачив світ у 2010 році. Таким чином, часовий інтервал для стратегічного планування безпеки орієнтованих заходів на державному рівні у Великобританії становить п'ять років, що відповідає усім науковим

академічним канонам стратегічного управління. «Окремий розділ цього документу присвячено питанню забезпечення економічної безпеки, зокрема зазначається, що «економіка та національна безпека мають функціонувати поєднано» [292, с.69]. Основами економічної безпеки названо фіскальну (податкову) систему та інвестиції. Пріоритетом визначено підвищення стандартів життя населення Великобританії та підтримку економік держав, що розвиваються, зважаючи на стрімку тенденцію до глобалізації. Окремого розділу для конкретизації фінансових інтересів країни не передбачено. «Однак, підкреслюється важливість встановлення партнерських відносин між державним управлінням та фінансовим сектором з метою підвищення рівня ефективності боротьби з доходами, отриманими злочинним шляхом, та розробки інноваційних рішень вирішення цієї проблеми» [292, с.17]. «Також увагу приділено необхідності забезпечення у перспективі рівного доступу різних категорій населення до фінансових послуг» [292, с.33]. «Загрозами економічним і фінансовим інтересам на державному рівні визнаються незаконне фінансування, корупція і шахрайство» [249, с.42]. «Чітко визначено позицію уряду Великобританії щодо фінансування економічного розвитку. Метою державної фінансової політики оголошено зміцнення впевненості власників підприємств у майбутньому їх бізнесу і стимулювання їх до створення нових робочих місць через механізми державного фінансування; інвестування в інфраструктуру; використання податкової системи для стимулювання і уникнення перешкод для інвестицій» [292, с.69].

У Німеччині з 2006 року стратегічні орієнтири національної безпеки визначались документом, що мав назву «White Paper 2006 on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr» («Біла книга 2006 року німецької політики безпеки і майбутнього бундесверу (збройних сил)»), на зміну якому у 2016 році було прийнято «White Paper 2016 on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr» («Біла книга 2016 року німецької політики безпеки і майбутнього бундесверу»). Книга має вісім розділів, проте жоден із них не присвячений повністю економічній або фінансовій безпеці. Однак, червоною

лінією прослідковується прагнення Німеччини залишитись у перспективі однією із найбільш економічно розвинутих країн світу, та визнається сильний вплив на внутрішню економічну ситуацію тих умов господарювання, що склалися у європейському регіоні та у глобальному середовищі. Знову ж на державному рівні декларується місія забезпечення добробуту населення із використанням можливостей сильної національної економіки. «Загрозою національним інтересам визнається факт існування неформальної – тіньової економіки. Фінансовим аспектам національної безпеки присвячено розділ 8.5. Sustainable Financial Parameters (сталі фінансові параметри). Загрози фінансовим інтересам пов'язуються з проблемою тероризму, кіберзлочинністю, недоопрацьованими фінансовими аспектами кризового менеджменту, необхідністю витрат додаткових бюджетних ресурсів на різні потреби» [293].

«В США нова Стратегія національної безпеки була оприлюднена у грудні 2017 року. Попередній аналогічний документ датується лютим 2015 року. У Стратегії-2017 фінансова і банківська системи визнаються одним із шести джерел формування ризиків, на які слід зважати» [303, с.13]. «Серед фінансових інтересів США – створення груп фінансових інститутів і економічних форумів з метою стабілізації стану міжнародної економіки та нівелювання точок «тертя» у цій царині, що на думку адміністрації президента США Д. Трампа, «стали причиною двох світових війн» [294, с.17]. Вартим уваги є слоган, розміщений на початку другого розділу Стратегії національної безпеки: «Економічна безпека – це національна безпека» [294, с.17].

Вперше Стратегія національної безпеки була затверджена Указом Президента України від 12 лютого 2007 року. У ній були зафіксовані і окремі вектори щодо спрямування економічного розвитку, слідування яким спряло б стабілізації стану фінансово-економічної безпеки держави. Так, у 2007 році пріоритетом державної політики було оголошено «формування соціально орієнтованої ринкової економіки», а до переліку найважливіших національних інтересів у економічній сфері віднесено забезпечення конкурентоспроможності

держави та економічного добробуту населення та обмеження втручання держави у діяльність економічних суб'єктів. Також експертами було встановлено дванадцять основних загроз і викликів для економічної безпеки України, суть яких зводилася до нестійкості господарського середовища та залежності національної економіки від зовнішніх факторів і трендів, структурних деформацій та низької конкурентоспроможності продукції на світових ринках, орієнтації на експорт сировини, а не товарів із високою часткою доданої вартості, високої питомої ваги тіньового економічного сектору, необхідності імпорту енергетичних ресурсів і капіталу, що призвело до економічної і фінансової залежності. «Загрозливі явища було ідентифіковано і у фінансовій сфері. Зокрема, йшлося про низький рівень розвитку ринків фінансових послуг і цінних паперів, необхідність податкової реформи через низьку ефективність оподаткування та численні і успішні спроби суб'єктів господарської діяльності ухилятися від сплати податків» [295].

«Спробам визначити вектори стратегічного розвитку систем фінансової безпеки на мікро та макrorівні присвячені праці багатьох сучасних вчених. Зокрема, Зачосовою Н.В. у 2016 році було встановлено стратегічні орієнтири зміцнення економічної безпеки фінансових установ на етапі формування стратегії економічної безпеки України, у 2018 році нею пропонується авторський підхід до формування стратегії фінансової безпеки України для потреб забезпечення економічної безпеки національної економіки» [22, 291]. «Раніше, у 2010 році, Хвостенко В. С. пропонує концептуальні підходи до стратегії фінансової безпеки України» [257], «у 2012 році Стефаненко М. М. закладає у своїй публікації інституційні основи стратегії фінансової безпеки України» [296], «а у 2015 році Кулінська А.В. прослідковує та оприлюднює еволюцію парадигми національної економічної безпеки в інтересах стратегічного забезпечення національної безпеки країни» [297]. «У напрямі управління фінансово-економічною безпекою різнорівневих економічних систем вартими уваги є праці Черевка О.В., Назаренка С.А. та інших» [44]. Хронологічна послідовність досліджень проблем фінансової макробезпеки

свідчить про актуальність обраної для дослідження наукової тематики станом на середину 2019 року.

«У 2015 році одним із основних завдань стратегії національної безпеки було проголошено досягнення «нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку», а також запровадження «якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах» [112]. Тобто, пропонувалося визнати, що за сім років (з моменту оприлюднення першої стратегії у 2007 році) формування соціально орієнтованої ринкової економіки відбулося, і виникла потреба у ефективній політиці її подальшого розвитку. На заваді цьому процесу знову постали економічні та фінансові бар'єри, у першу чергу ті, що виникли у результаті протистояння із Росією. Зокрема, основними негативними обставинами для забезпечення фінансово-економічної безпеки було названо великий обсяг російського капіталу у вітчизняних фінансовій та господарській системах, розгортання торговельно-економічної війни. Усього було виокремлено дев'ять основних загроз економічній безпеці національної економіки, і їх аналіз дав змогу дійти висновку, що Україні за період чинності стратегії 2007 року так і не вдалося відмовитись від ресурсовитратної моделі економічного зростання, знизити рівень тінізації економічного і фінансового секторів, а також побороти корупцію та бюрократизм, що традиційно стають на заваді кількісному та якісному розвитку вітчизняного бізнесу, в першу чергу, малого та середнього. Продовжилась, і нині, у 2019 році, триває тенденція до зубожіння населення країни, у той час, як боротьбу із бідністю визнано на наднаціональному рівні однією із найважливіших умов сталого розвитку, яким Україна дала згоду неухильно слідувати у найближчій та віддаленій перспективах. Новою суттєвою загрозою було визнано «неефективне управління державним боргом» [112], розмір якого постійно зростає, а витрати на обслуговування є досить значними.

У стратегії національної безпеки України 2015 року зазначається, що «поділяючи спільні з ЄС цінності та стратегічні цілі, Україна розглядає

інтеграцію в політичні та економічні структури Європейського Союзу як пріоритетний напрям своєї зовнішньої і внутрішньої політики» [112]. Однак, така мета має супроводжуватись грамотними кроками у напрямі її реалізації, оскільки спроби її досягнення за всяку ціну можуть призвести до остаточної втрати конкурентоспроможності вітчизняної економіки з огляду на високі європейські стандарти, енергоефективність виробничої сфери, принципові відмінності у процедурах організації та контролю економічної діяльності. Соціальна та економічна конвергенція з країнами ЄС стане можливою лише за умови підвищення рівня добробуту населення, детінізації економіки, розбудови правової держави, формування потужного фінансового ринку з дієвим фондовим сегментом для забезпечення ефективного перебігу інвестиційних процесів. У 2007 році перед урядом України було чітко поставлено завдання «створення умов для динамічного зростання економіки, забезпечення європейських соціальних стандартів і добробуту населення» [111], однак, цього зроблено не було, зважаючи на те, які подібні економічні цілі містяться у стратегії 2015 року. У 2007 році було задекларовано вісім напрямів дій на державному рівні для забезпечення національної економічної безпеки, які стосувались, зокрема, розвитку фінансових ринків, підвищення рівня інвестиційної привабливості вітчизняної економіки, реформування фіскальної політики (це завдання було виконано із прийняттям Податкового Кодексу, однак, проблеми у царині забезпечення податкової безпеки і нині не втрачають своєї актуальності), ефективного використання державних фінансів, нагляду і оцінювання результативності цього процесу. Окремі напрями підвищення рівня національної економічної безпеки були пов'язані з забезпеченням рентабельної роботи суб'єктів господарської діяльності, рівнем їх інноваційності, що дає змогу ще раз переконатись у існуванні нерозривного зв'язку між фінансово-економічною безпекою держави та станом фінансово-економічної безпеки на рівні окремих підприємницьких структур. Також стратегія 2007 року декларувала необхідність переходу до економіки знань, визначаючи її як «основу майбутньої конкурентоспроможності України у глобалізованому

світі». «Важливе значення відводилось досягненню успіху у земельній реформі та подоланню проблеми продовольчої безпеки» [111].

У стратегії національної безпеки 2015 року представлено одинадцять векторів руху України до стану економічної безпеки. Пріоритетом названо «досягнення економічних критеріїв, необхідних для набуття Україною членства в ЄС» [112]. Таким чином, стан національної економічної безпеки було поставлено у залежність до вимог Євросоюзу. Однак, чи раціонально це, зважаючи на особливості вітчизняної економіки та враховуючи воєнні дії на території держави? Адже воєнна економіка і економіка мирного часу – поняття доволі різні, і реалізація економічних реформ у період війни – надскладне для виконання завдання.

У тексті стратегії 2015 року умовами досягнення стану економічної безпеки України знову названо формування позитивного бізнес-клімату (іншими словами, інвестиційної привабливості), оптимізацію оподаткування, захисту конкуренції, ефективного використання державних фінансів, у першу чергу, бюджетних коштів і зовнішньої фінансової допомоги (наявність якої, з іншого боку, є і додатковою загрозою для стану фінансово-економічної безпеки держави, оскільки негативно впливає на її фінансовий суверенітет), протидію подальшій тінізації економіки та розвитку злочинності у економічній сфері. Додалися і нові завдання, відповідні вимогам часу: «забезпечення готовності економіки до відбиття Україною збройної агресії, розвиток оборонно-промислового комплексу як потужного високотехнологічного сектору економіки, юридичний захист в міжнародних інституціях майнових інтересів фізичних і юридичних осіб України та Української держави, порушених Росією, забезпечення цілісності та захисту інфраструктури в умовах кризових ситуацій» [112]. Також варто відзначити усвідомлення важливості розвитку та стабілізації стану банківської системи для забезпечення фінансової безпеки держави. Залежність від зовнішніх фінансових джерел може бути успішно мінімізована за умови підвищення рівня інвестиційної активності внутрішніх інвесторів, а це у свою чергу, вимагає довіри споживачів фінансових продуктів

і послуг до їх реалізаторів. Таку довіру було втрачено у результаті фінансової кризи, знецінення національної грошової одиниці, різких коливань валютних курсів, невиконання фінансовими установами своїх зобов'язань перед клієнтами та партнерами. «Однак, усвідомлення на державному рівні важливості розвитку внутрішнього фінансового сектору у першу чергу за рахунок розширення сфери використання якісних фінансових послуг на організованому фінансовому ринку в перспективі дасть змогу підвищити рівень фінансової безпеки України та наповнити фінансовими ресурсами вітчизняну економічну систему, забезпечивши, таким чином, її безпекою орієнтований розвиток» [222].

«Отже, в Україні за період її незалежності існувало дві стратегії національної безпеки – 2007-го та 2015-го років» [111, 112], остання є чинною нині, у 2019 році. «Структурно, останній із двох згаданих документів, містить такі розділи, як: Загальні положення, Цілі Стратегії національної безпеки України, Актуальні загрози національній безпеці України, Основні напрями державної політики національної безпеки України, Прикінцеві положення» [112]. Тобто, подібно до світових аналогів, економічні і фінансові інтереси нечітко прослідковуються у структурі документу; їх потрібно відшукувати у тексті. У 2007 році до національних фінансових інтересів урядом України було віднесено «забезпечення підвищення рівня життя і добробуту населення, підвищення ефективності регулювання фінансових ринків, підвищення ефективності використання державних коштів, забезпечення дієвого державного контролю прозорості використання фінансових ресурсів суб'єктами природних монополій, забезпечення сталості фінансової системи, гнучкості валютного курсу гривні, розширення кредитної підтримки економіки, зміцнення довіри до фінансових установ; мінімізація негативного впливу на економіку зовнішньої наслідків світової фінансово-економічної кризи» [111]. У 2015 році серед основних фінансових стратегічних орієнтирів: «підвищення стійкості національної економіки до диверсифікації фінансових потоків; ефективне використання бюджетних коштів, міжнародної

економічної допомоги та ресурсів міжнародних фінансових організацій, дієвий контроль за станом державного боргу; стабілізації банківської системи, забезпечення прозорості грошово-кредитної політики та відновлення довіри до вітчизняних фінансових інститутів; системна протидія організованим економічній злочинності та «тінізації» економіки на основі формування переваг легальної господарської діяльності та водночас консолідації інституційних спроможностей фінансових, податкових, митних та правоохоронних органів» [112].

«Таким чином, національні стратегії забезпечення безпеки держави проголошують важливу роль економічної безпеки у процесі розвитку країн у глобалізованому світі. Захист національних інтересів, у тому числі і фінансових, є основою стратегій національної безпеки, проте, їх перелік і вектори спрямування зусиль щодо їх задоволення напряду залежать від стану економіки та економічного потенціалу конкретної держави» [284].

Сучасна модель забезпечення фінансової безпеки України побудована на принципі оперативного реагування на виявлені виклики, небезпеки, загрози, ризики. Звіти державних структур, національних регуляторів ринків фінансових послуг, саморегулювальних організацій, рейтингових агентств і міжнародних аналітичних компаній, присвячені фінансовим параметрам розвитку національних економік, містять у собі ретроспективні дані, за якими можна лише зробити висновок про те, чи ефективними були безпеко орієнтовані заходи державного фінансового управління, чи їх реалізація не мала бажаного результату. Звісно, на їх основі формуються програми подальших дій урядів держав, які прагнуть досягти стану фінансової безпеки та захистити власні фінансові інтереси від внутрішніх і зовнішніх загроз. Однак, якщо на державному рівні не визначено стратегічні вектори заходів реагування на фінансові виклики сьогодення, якщо відсутніми є довгострокові директиви щодо забезпечення фінансової складової економічної безпеки національної економіки, не конкретизовано пріоритетність управлінських рішень у різних частинах системи фінансової безпеки держави – її рівень або швидко стане, або

надовго залишиться низьким. «Тому важливим завданням державного управління у контексті забезпечення національної фінансової безпеки є розробка стратегії, яка міститиме перелік дій, вжиття яких у відповідь на сучасні виклики у різних секторах фінансової системи, сегментах фінансового ринку та сферах, що обслуговуються публічними фінансами, дозволить Україні досягти стану фінансового суверенітету та фінансової спроможності лобіювати власні економічні інтереси на глобальному ринку капіталів» [298].

У 2007 році на державному рівні було прийнято документ, у якому дістала конкретики візія національного курсу України щодо забезпечення безпеки різних сфер економічного життя. Для оцінювання рівня економічної безпеки держави як фундаментальної складової системи її національної безпеки, у 2013 році було запропоновано методичне підґрунтя для упорядкування вживаних підходів до реалізації цього завдання на прикладному рівні. Оприлюднені у 2014 році, результати проведеної діагностики виявили суттєві вади у процесі забезпечення економічної безпеки України загалом і її фінансової функціональної підсистеми зокрема. Тому, уже у 2015 році проголошуються нові стратегічні орієнтири безпеки орієнтованого розвитку держави, які сформовано на основі перегляду загроз нормальному функціонуванню різних рівнів економічних систем із урахуванням національних інтересів держави у глобалізованому світі та у воєнний період її сучасної історії. Нині, у 2019 році, зважаючи на встановлення тотальної залежності слабкої вітчизняної економіки та державних фінансів від зовнішньої фінансової допомоги авторитетних міжнародних організацій, спонсорів, донорів й інвесторів, виникає необхідність розробки стратегії фінансової безпеки України як окремого документу загальнонаціонального значення, в якому буде представлено вектори руху нашої держави до стану фінансового суверенітету та фінансової конвергенції з країнами ЄС на засадах якісного розвитку фінансового ринку (рис.5.1).

У стратегії національної безпеки США, прийнятої у 2017 році, декларується необхідність оцінювання ризиків у таких шести сферах, як

«національна безпека, енергія та енергопотужності, банківський сектор і фінанси, здоров'я і безпека життя, канали зв'язку та транспорт» [294, с.13].

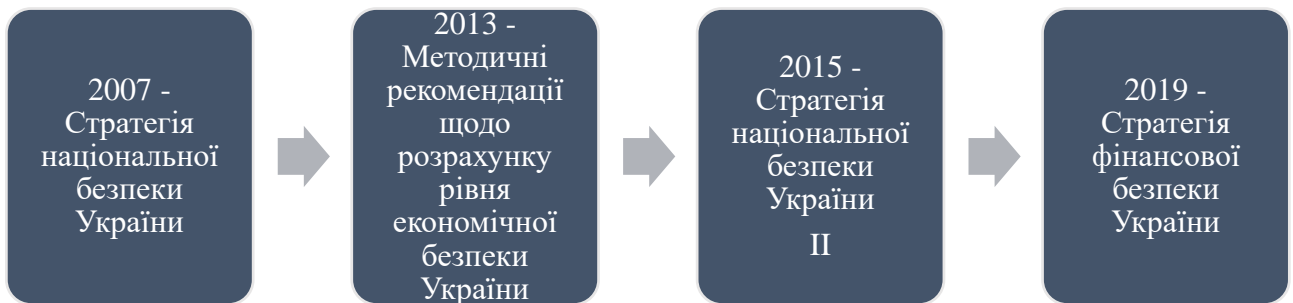

Рис. 5.1. Хронологія стратегічного планування заходів забезпечення фінансової безпеки національної економіки

Складено автором

Структурно, документ містить чотири великі розділи, які названі «колоннами», що на них, на думку творців цього документу, тримається національна безпека країни. Другою за значимістю колонною проголошено «Promote American Prosperity», тобто досягнення, підвищення рівня добробуту американців. Цей стратегічний орієнтир відповідає першій цілі з переліку цілей сталого розвитку, представлених народу України 15 вересня 2017 року у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» (затверджено на міжнародному рівні ці цілі було на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН в кінці вересня 2015 року), а саме – подолання бідності. Встановлення кожної цілі супроводжується конкретними завданнями, виконання яких наблизить її досягнення. Подолання бідності в Україні планується забезпечити шляхом розширення меж соціальної підтримки, економічного зростання, створення умов для зростання фінансової спроможності домогосподарств і розширення їх можливостей для розвитку через систему надання безоплатних або частково безоплатних послуг для окремих категорій сімей. Таким чином, передбачається використання можливостей і ресурсів фінансової системи у цьому процесі, що схиляє до висновку про необхідність забезпечення фінансової безпеки в умовах

посилення фінансового тиску на соціальну сферу з одного боку, та перегляду та модернізації грошово-кредитної політики з іншого.

У стратегії національної безпеки США також піднімається питання доступності фінансових послуг для широких верств населення. Зокрема, йдеться про те, що завдяки розвитку сучасних технологій, наприклад, мобільного зв'язку та мобільних телефонів, доступ до можливостей ринків фінансових послуг отримали ті, хто раніше не мав фізичної або територіальної змоги дістатись до фінансових установ. На думку адміністрації президента США Д. Трампа, такі технологічні прийоми «дозволять зменшити рівень корупції, підвищити прозорість фінансових операцій, допомогти забезпечити використання фінансових ресурсів їх власниками за призначенням» [294, с.39]. «У цілях сталого розвитку підкреслюється важливість надання доступу мікро-, малим і середнім підприємствам до фінансових послуг» [294, с.67], «а також йдеться про необхідність: мобілізувати додаткові фінансові ресурси на основі заохочення інвестицій іноземних і вітчизняних інвесторів, послідовно знижувати боргове навантаження на економіку» [294, с.124], «забезпечити можливості використання фінансових послуг широкими верствами населення» [294, с.148]. «Одним зі стратегічних орієнтирів економічного розвитку, що може наблизити момент реалізації на практиці зазначених заходів, є зміцнення спроможності національних фінансових установ до заохочення і розширення доступу до банківських, страхових і фінансових послуг для всіх категорій фізичних і юридичних осіб» [294, с.157]. «У перспективі планується посилити мобілізацію ресурсів із внутрішніх джерел, у т. ч. завдяки міжнародній підтримці країн, що розвиваються, для підвищення національної спроможності щодо збирання податків та інших доходів» [294, с.169], що повертає нас до питання виникнення додаткових викликів для системи фіскальної та бюджетної безпеки. Проблеми забезпечення боргової безпеки покладено в основу завдання «надавати країнам, що розвиваються, допомогу, з метою забезпечення довгострокової прийнятності рівня їх заборгованості завдяки проведенню скоординованої політики, спрямованої на заохочення, залежно від обставин, фінансування за рахунок

позикових коштів, полегшення боргового тягара та реструктуризації заборгованості, а також вирішити проблему зовнішньої заборгованості бідних країн з великою заборгованістю, щоб полегшити їх борговий тягар» [294, с.170]. «Водночас, критики відзначають, що не врахованим серед цілей сталого розвитку залишилось завдання удосконалення методів регулювання та моніторингу глобальних фінансових ринків і установ» [294, с.160].

На концептуальному рівні формування Стратегії фінансової безпеки України має передбачати проходження кількох важливих етапів:

- визначення основних фінансових інтересів держави, бізнесу, громадян;
- встановлення цілей стратегічного розвитку фінансового сектору та фінансового ринку, що відповідатимуть цілям сталого розвитку;
- виявлення традиційних і новітніх загроз і викликів, які можуть стати на заваді задоволення фінансових інтересів і реалізації стратегічних цілей;
- розробка заходів роботи із загрозами та викликами з метою мінімізації їх негативних ефектів на стан фінансової системи.

До основних фінансових інтересів станом на середину 2019 року належать:

- фінансове самозабезпечення державою власного економічного розвитку;
- стабілізація державних фінансів;
- отримання впливу на європейському ринку капіталів;
- високий рівень інвестиційної привабливості економіки;
- конкурентоспроможний внутрішній фінансовий ринок;
- довіра до фінансового сектору, ринків фінансових послуг і його професійних учасників;
- високий рівень особистої фінансової безпеки громадян.

З огляду на визначені національні та приватні фінансові інтереси, до основних цілей стратегії фінансової безпеки держави можна віднести:

- балансування обсягу державних витрат із наявними наявних фінансовими ресурсами;

- досягнення стану боргової та бюджетної безпеки;
- фінансове забезпечення цільових соціальних програм, спрямованих на подолання бідності;
- досягнення фінансового суверенітету;
- підвищення рівня внутрішніх інвестицій через механізми фінансової інклюзії і розвиток фінансового ринку;
- забезпечення вільної конкуренції на ринках фінансових послуг;
- стримання рівня інфляції при одночасному розширенні обсягів кредитування;
- підтримка стабільно високого курсу національної валюти;
- залучення іноземних інвесторів на противагу отриманню різних форм фінансової допомоги від міжнародних фондів і організацій;
- формування ефективного механізму боротьби з фінансовими злочинами;
- мінімізація тіньового фінансового сектору;
- реформування моделі регулювання фінансового сектору.

До внутрішніх і зовнішніх загроз, що можуть завадити задоволенню національних фінансових інтересів і зробити цілі стратегії фінансової безпеки держави недосяжними, можна віднести:

- неефективну систему державного фінансового контролю та недієві механізми захисту прав користувачів фінансових продуктів і послуг;
- перехідний етап у регулюванні фінансового ринку – нині робляться спроби перейти від моделі існування трьох національних регуляторів до моделі спліт, у якій регуляторні функції розподілять між собою дві інстанції, а третю буде реформовано; наслідки зміни парадигми регулювання ринку фінансових послуг для стану безпеки банківського та небанківського фінансового секторів важко передбачити;
- входження на внутрішній фінансовий ринок іноземних фінансових установ;
- мінімальну інвестиційна активність внутрішніх інвесторів;

- падіння рівня життя населення, зростання розриву між доходами бідних і багатих, що призводить до соціальної напруги;
- низьку здатність вітчизняної фінансової системи забезпечувати обслуговування державного боргу;
- високий рівень тіньової економіки та руху капіталу поза межами організованих фінансових ринків;
- неадекватну фінансово-економічну політику, спрямовану на зростання рівня фінансової залежності від високорозвинених країн.

Під час розробки стратегії забезпечення фінансової безпеки України важливо на державному рівні закласти основи механізмів регулювання процесів, які відбуваються на фінансовому ринку, а також приділити особливу увагу організації інституцій, діяльність яких може сприяти покращенню стану забезпечення захисту прав споживачів фінансових послуг. Зокрема, доцільно завершити розробку моделі функціонування в Україні фінансового омбудсмену або прийняти одну із моделей, запропонованих вітчизняними дослідниками. Крім того, за умови розробки стратегії фінансової безпеки держави впродовж 2019-2020 років, її творцям належить взяти до уваги можливу зміну моделі регулювання ринків фінансових послуг, що призведе до появи нетрадиційних загроз перехідного періоду для стану фінансової безпеки як їх професійних учасників, так і їх клієнтів.

В умовах розвитку ринкової економіки, фінансова безпека держави в значній мірі визначається станом банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору, які, в свою чергу, не матимуть високого рівня без ефективного функціонування ринків фінансових послуг. На державному рівні уже були спроби розробки національних стратегій розвитку фінансового ринку. Однак, раціональними та дієвими вони будуть лише за умови визначення та врахування їх творцями специфіки функціонування кожного сегменту фінансового ринку та особливостей діяльності його професійних учасників. Специфіко орієнтований підхід пропонується використати і під час створення державної стратегії фінансової безпеки у тій її

частині, що буде присвячена захисту банківського та небанківського фінансових секторів від різного роду небезпек і загроз. Теоретико-методичним базисом при цьому мають стати наукові праці, у яких визначаються характерні для різних учасників фінансової системи виклики, загрози, ризику, тощо.

Таким чином, стратегічними орієнтирами забезпечення фінансової складової економічної безпеки національної економіки у контексті слідування цілям сталого розвитку станом на початок 2021 року вважаємо:

- «подолання бідності шляхом поєднання соціальних програм із розширенням можливостей самофінансування через використання механізмів фінансового ринку та підвищення рівня фінансової інклюзії;

- відновлення довіри населення та бізнес-структур до фінансових інституцій шляхом завершення реформування системи регулювання процесів функціонування ринків фінансових послуг і їх учасників і запровадження нових інститутів захисту прав користувачів фінансових продуктів і послуг;

- скорочення рівня державного боргу та витрат на його обслуговування;

- оптимізація грошово-кредитної та податкової політики;

- підвищення рівня інвестиційної привабливості національної економіки та подолання фінансової залежності від міжнародних фінансових фондів і організацій шляхом активізації внутрішніх інвестицій;

- контроль якості фінансових продуктів і послуг та підтримка вітчизняних їх реалізаторів в умовах входження на український ринок європейських фінансових компаній» [298].

Отже, стабілізація фінансової безпеки України у стратегічній перспективі залежить від багатьох різномірних факторів, і одним із них є стабільний фінансовий стан підприємств усіх видів економічної діяльності. Практично досягти покращень щодо рівня фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності можна виключно завдяки створенню та впровадженню ефективної системи управління системою її забезпечення. Проте це питання в сучасних умовах є досить складним для реалізації, тому що вимагає одночасної наявності та можливості застосування багатьох видів ресурсів і важелів впливу:

достатнього розміру фінансових коштів, що підприємство має мати у вільному розпорядженні; якісної сировини та матеріалів, що постачаються на підприємство у необхідний термін і в достатньому обсязі; широкого сектора ринку збуту продукції та її високої конкурентоспроможності на національному й закордонному ринках; компетентних та досвідчених управлінських кадрів; високопрофесійного персоналу, сприятливої законодавчої політики щодо оподаткування діяльності тощо. Саме від того, наскільки керівництву підприємства вдасться результативно поєднати всі внутрішні аспекти діяльності й адаптуватися до зовнішніх факторів впливу, і залежить загальний рівень фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання та перспективи його подальшого функціонування як учасника фінансової системи держави.

Таким чином, у складі стратегії фінансової безпеки України пропонується виокремити розділ, присвячений напрямам реалізації фінансового оздоровлення вітчизняних суб'єктів господарювання, у першу чергу тих, що належать до переліку об'єктів критичної інфраструктури. Стратегічне управління фінансовим оздоровленням підприємства – це сукупність дієвих заходів, спрямованих на довгострокове забезпечення плато-, конкурентоспроможності та прибутковості підприємства, запобігання ймовірності його банкрутства. При цьому розроблення стратегії фінансового оздоровлення будь-якого підприємства має бути засновано на чіткому дотриманні певних принципів управління даним процесом. Такі принципи мають носити комплексний характер і враховувати всі аспекти діяльності підприємства, їх дія має бути спрямованою на попередження можливих негативних впливів та ризиків для поліпшення кінцевого результату й досягнення його з мінімальними витратами. Узагальнення передового світового та вітчизняного теоретичного й практичного досвіду щодо розроблення стратегії фінансового оздоровлення підприємства дозволило виокремити та схарактеризувати зміст шести визначальних принципів стратегічного управління означеним процесом, рис. 5.2.

Виокремлені принципи мають бути покладеними в основу розроблення стратегії фінансового оздоровлення підприємства, що повинно забезпечити

м'яку поступову стабілізацію фінансового стану без запровадження радикальних та непопулярних заходів (різке скорочення чисельності персоналу, розпродаж обладнання, закриття торговельних точок і філіалів, визнання підприємства банкрутом тощо).

Рис. 5.2. Принципи стратегічного управління фінансовим оздоровленням підприємства у межах формування і реалізації стратегії фінансової безпеки України [299, с.60]

На першому етапі фінансового оздоровлення доцільно виконати комплексну діагностику наявного фінансового стану підприємства, для чого розрахувати показники фінансового аналізу за термін, не менший ніж три останні роки, включаючи звітний рік. При цьому часовою одиницею розрахунків доцільно обрати тиждень, у крайньому випадку – місяць. Виконання цієї умови дозволить побачити в динаміці всі наявні проблеми, встановити момент появи найбільш негативних відхилень та визначити їх причини. У результаті якісно проведеного аналізу буде отримано вичерпну

всебічну інформацію про напрями тих змін, які необхідно швидко здійснити у фінансово-економічній політиці підприємства, встановити послідовність їх реалізації.

Результативність подальших змін і досягнення поставлених цілей прямим чином буде залежати від правильності вибору тієї команди, яка розроблятиме, впроваджуватиме у життя та відстежуватиме результативність заходів фінансового оздоровлення. Формування такої команди має здійснюватися керівником підприємства, і до її складу мають увійти провідні фахівці з фінансів, виробництва, збуту, правового, ресурсного й кадрового забезпечення підприємства. Оптимальним розміром команди є склад з п'яти-семи осіб, що надає їй таких якостей, як маневреність, мобільність, оперативність та згуртованість. Кожний з обраних членів команди має обов'язково мати авторитет у колективі та бути професіоналом у конкретній сфері діяльності. Якщо на підприємстві відсутні гідні кандидатури для введення до складу команди змін, то можуть бути запрошені сторонні фахівці, проте це потягне за собою додаткові фінансові витрати, що є небажаним в умовах фінансової кризи. Додатковим напрямом підвищення результативності команди є проходження її членами спеціальних коучтренингів, вартість яких також є суттєвою.

Першим кроком сформованої команди має бути ретельне й економічно обґрунтоване визначення достатності внутрішніх ресурсів і можливостей підприємства для реалізації дієвих заходів щодо стабілізації та поліпшення його фінансового стану. На цьому етапі необхідно також здійснити економічне обґрунтування доцільності залучення коштів із зовнішніх джерел (інвестиції у розвиток підприємства або банківський кредит) та ретельно встановити всі офіційні можливості й нюанси щодо виходу з фінансової кризи, які регламентує законодавство України. Подальші запропоновані командою заходи стабілізації мають також перебувати у правовому полі України.

Найбільш важливими і складними етапами реалізації стратегії фінансового оздоровлення підприємства є безпосереднє розроблення й упровадження командою конкретних заходів за кожним виявленим

відхиленням від норм. Під час розроблення заходів слід віддавати перевагу тим методам та інструментам, котрі є найбільш сучасними й передовими, дію яких спрямовано на швидке купірування основних «больових точок» без набуття суттєвих небажаних «побічних ефектів». Одним з таких сучасних методів є реінжиніринг бізнес-процесів, призначенням котрого є докорінна зміна всієї сукупності складових діяльності з метою досягнення високої якості та результативності кожного з них.

Упровадження обґрунтованих заходів є також досить відповідальною процедурою, тому що цей процес має бути максимально підготовленим, щоб запобігти можливому опорові з боку трудового колективу. Для цього доцільно провести роз'яснювальні бесіди, на яких у загальних рисах описати весь процес перетворень, котрий буде здійснено найближчим часом.

Дуже відповідально слід підійти й до вибору моменту впровадження змін, тому що завчасні або зміни із запізненням не дозволять отримати очікуваного ефекту. Отже, для обґрунтування часу впровадження заходів слід врахувати багато чинників впливу, серед яких: сприятливий інвестиційний клімат у регіоні та наявність регіональних програм розвитку бізнес-середовища; ступінь готовності колективу до змін і рівень його професіоналізму; стан ринку збуту та ступінь лояльності споживачів; наявність вітчизняних і закордонних партнерів тощо.

При цьому варто пам'ятати, що заходи, котрі дозволили досягти успіху іншим підприємствам не завжди можуть принести очікуваний ефект, бо умови їх впровадження будуть різними й тому важко спрогнозувати результат.

За результатами впроваджених заходів слід оцінити ступінь їх результативності, і в разі її недостатності або відсутності, швидко здійснити відповідні управлінські коригування.

«Водночас таке оцінювання має дозволити виявити найбільш проблемні ділянки, або ті, що найближчим часом можуть стати проблемними, а тому команда має приділити їм достатньо уваги при розробленні довгострокової стратегії фінансової безпеки підприємства. Така стратегія має відповідати

тенденціям розвитку галузі та регіону, де розташовано підприємство, на найближчі п'ять років і максимально враховувати потенціальні можливості його функціонування» [299].

Тісний зв'язок між рівнем фінансової безпеки держави та фінансовим благополуччям суб'єктів господарської діяльності різних форм і видів власності формує перед урядом необхідність врахування у стратегії фінансової безпеки держави і перспективних напрямів фінансування діяльності підприємств. Зокрема, це стосується проблеми фінансового забезпечення малого бізнесу, що становить основу розвитку економіки держави, а тому є вартим уваги у контексті забезпечення фінансової складової національної економічної безпеки у стратегічній перспективі.

У високорозвинених країнах світу малі та середні підприємства є важливою складовою частиною ринкових відносин, забезпечують політичну та соціальну стабільність національної системи господарювання і добробут суспільства у цілому. Завдяки гнучкості та динамічності до змін даний сектор підприємництва виступає способом вирішення важливих соціально-економічних питань, таких як: створення нових робочих місць, формування значної частини ВВП, підвищення економічного потенціалу регіонів та країни загалом, посилення рівня конкуренції. Однак в умовах світової економічної кризи даний сектор економіки потребує вагомій підтримки з боку держави, зокрема через наявність стабільного та необтяжливого податкового законодавства. Сучасний Податковий кодекс України (ПКУ) здебільшого розрахований на великий бізнес. На відміну від європейських країн, де існують умови для підтримки та розвитку малого бізнесу, в Україні малі та середні підприємства відчувають фіскальний тиск. Саме тому, незважаючи на затяжний перехідний етап становлення вітчизняної економічної системи, розвиток малого і середнього бізнесу та підтримка з боку держави є важливими передумовами подолання кризового стану в економіці України. Одним із найбільш дієвих методів фінансової підтримки та контролю малого та середнього підприємництва з боку держави, насамперед, є фіскальні засоби впливу через ефективну систему оподаткування.

Сучасне економічне та політичне становище в Україні створює необхідність проведення структурних змін та створення необхідних умов для впровадження ринкових реформ. Одним із найважливіших індикаторів ринкової економіки є ефективне функціонування малих та середніх підприємств, яким властива гнучкість та пристосовуваність до змін в економіці і потреба у мінімальному розмірі капіталу для ведення бізнесу. Представники даного сегменту підприємництва сприяють швидкому наповненню ринку товарами та послугами, підвищенню рівня розвитку конкуренції та формуванню нових робочих місць.

«Спрощена система оподаткування, обліку та звітності є важливою передумовою ефективного функціонування суб'єктів малого підприємництва. Нині зроблено вагомі кроки в напрямі реформування та формування ефективної спрощеної системи оподаткування. Однак існує низка невирішених проблем, зокрема: зниження мотивації підприємницької діяльності, викривлення механізму непрямого оподаткування, перенесення податкового навантаження на споживачів товарів та послуг. Отже, доцільно приділити увагу соціальній спрямованості та фіскальній справедливості спрощеної системи оподаткування для збалансування інтересів підприємців та держави» [300] у процесі формування переліку стратегічних орієнтирів забезпечення фінансової безпеки України.

Водночас, розширення меж спрощеного оподаткування може спричинити прояв нових ризиків для стану податкової, фіскальної, а отже, фінансової безпеки держави. Використання платників єдиного податку у схемах мінімізації податкових платежів тих, хто працює на загальній системі оподаткування, є досить поширеним явищем. Найпоширенішими схемами мінімізації платежів до бюджету є такі:

– дроблення великого підприємства на декілька малих (суб'єктів спрощеної системи оподаткування), оскільки загальна сума сплачених даними підприємствами податків є значно меншою, ніж сума податків, яку необхідно сплатити великому підприємству на загальній системі оподаткування;

– реалізація платником єдиного податку підприємствам на загальній системі оподаткування товарів та послуг за завищеними цінами (з метою штучного збільшення витрат і, відповідно, зменшення розміру оподаткованого прибутку) та нарахованого ПДВ (підприємство на спрощеній системі оподаткування реєструється як платник ПДВ, що дає право підприємству на загальній системі оподаткування зараховувати ПДВ до податкового кредиту та вимагати відшкодування з бюджету);

– мінімізація оподаткування доходів працівників та сплати внеску до Пенсійного фонду (роботодавець реєструє працівника платником єдиного податку та співпрацює з ним на контрактній формі).

«Наявність перерахованих недоліків у наявній вітчизняній системі спрощеного оподаткування, обліку та звітності вказує на необхідність її реформування. У процесі вдосконалення даної системи потрібно запровадити певні обмеження для суб'єктів малого підприємництва, але разом із тим надати йому нові можливості, які здатні компенсувати негативний вплив. Беручи до уваги закордонний досвід, метою спрощеної системи оподаткування є не стільки зменшення рівня оподаткування, скільки скорочення витрачених часу та ресурсів на ведення бухгалтерського та податкового обліку. Для збалансування державних та підприємницьких інтересів необхідно провести комплексне здійснення певних заходів» [300].

Переважною формою фінансування діяльності малого підприємництва є самофінансування, однак саме залучені ресурси забезпечують ефективний розвиток бізнесу. В умовах сьогодення доступність зовнішніх джерел фінансування для малого підприємництва є обмеженою з огляду на їх високу вартість та складність процедури залучення. Саме тому великого значення набуває розвиток альтернативних форм фінансування відповідно до специфіки функціонування малого бізнесу (нестача досвіду, відсутність майна для застави, обмеженість доступу до зовнішніх ринків тощо), зокрема залучення венчурного капіталу, коштів неформальних інвесторів, краудфандинг, конкурсні пропозиції міжнародних організацій. «Одна з найпоширеніших форм зовнішнього

фінансування, а саме банківське кредитування, потребує трансформації та вдосконалення відповідно до зовнішніх науково-технологічних змін для того, щоби гідно конкурувати з альтернативними формами фінансування малого бізнесу, які набувають дедалі більшої популярності» [217].

Отже, формування стратегії фінансової безпеки України – це симбіоз одразу кількох процесів, виконати які на державному рівні, зважаючи на відсутність подібних документів у історії незалежної України, пропонується вперше. До них належатимуть: визначення основних фінансових інтересів – національних і приватних, планування векторів дій для їх задоволення на основі цілей стратегічного управління фінансовою безпекою держави з врахуванням необхідності слідування засадам сталого розвитку та уникнення протиріч його базовим завданням, конкретизованим на період до 2030 року, а також уточнення переліку зовнішніх і внутрішніх загроз успішному виконанню поставлених перед Україною цілей забезпечення фінансової безпеки на різних рівнях економічних систем у довгостроковій перспективі.

«Зроблено припущення про те, що основними фінансовими інтересами і стратегічними цілями держави на найближчі п'ять років мають стати: (інтерес – стабілізація державних фінансів, ціль – досягнення фінансового суверенітету; інтерес – високий рівень фінансової безпеки громадян, ціль – подолання бідності шляхом поєднання соціальних програм із розширенням можливостей самофінансування через використання механізмів фінансового ринку та розширення меж фінансової інклюзії). На заваді ефективній реалізації поставлених цілей та задоволення визначених фінансових інтересів постають: високий рівень фінансової залежності від різних форм міжнародної фінансової допомоги, неефективні механізми регулювання ринків фінансових послуг і нагляду за професійною діяльністю їх учасників, незахищеність прав споживачів фінансових продуктів і послуг і низький рівень довіри населення та господарських структур до фінансової системи в цілому та внутрішнього фінансового ринку зокрема» [298].

Досліджені підходи до стратегічного планування заходів забезпечення національної безпеки свідчать про відсутність єдиної прийнятої на міжнародному рівні моделі стратегії національної безпеки. Окремі держави та їх уряди у питаннях захисту національних інтересів віддають пріоритет обороні та військовій силі, інші роблять ставки на економічний розвиток та здатність боротися за світове лідерство на глобальній арені з використанням економічного інструментарію. В обох випадках економічна складова визнається важливим елементом системи національної безпеки. Фінансові інтереси держав не виносяться у їх стратегіях безпеки орієнтованого розвитку окремим структурним блоком, однак, досягнення стратегічних цілей, які визначають для себе і економічно потужні країни світу, і Україна, не є можливим ні у довгостроковій, ні у поточній перспективі без ефективного функціонування фінансової системи та раціонального використання її можливостей в усіх сферах економічного, соціального, політичного життя. Деякі суттєві загрози, що визнаються впливовими у контексті забезпечення національної безпеки такими країнами, як Німеччина, Великобританія, США, мають фінансовому природу походження. «Зважаючи на усі наведені факти, для вітчизняної практики стратегічного управління національною безпекою держави пропонується: переглядати Стратегію національної безпеки, як основний концептуальний документ її забезпечення, раз на п'ять років; у випадку появи суттєвих загроз її рівню, вносити доповнення до чинної на конкретний момент часу стратегії; з огляду на важливість стабілізації стану фінансової системи для гарантування державної економічної безпеки доцільно виокремити у стратегії національної безпеки окремий розділ «Забезпечення фінансової безпеки держави», в якому конкретизувати як фінансові інтереси держави та основних категорій стейхолдерів, так і визначити загрози та небезпеки фінансової природи походження, що стають на заваді їх успішному задоволенню. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці Стратегії національної безпеки України на період 2020-2025 років із врахуванням зарубіжного досвіду та усіх наведених вище пропозицій» [298].

Одним із важливих елементів стратегії забезпечення фінансової безпеки держави вважаємо запровадження стратегічного управління фінансовою безпекою на рівні суб'єктів господарської діяльності.

«Головною метою системи фінансової безпеки бізнесу науковці вважають «забезпечення його стійкого і максимально ефективного функціонування, створення високого потенціалу розвитку і зростання в майбутньому» [44]. Таким чином, необхідність стратегічного управління уже закладена у сам факт існування системи фінансової безпеки.

Стратегія фінансової безпеки – це розроблення довгострокового плану для забезпечення реалізації мети, завдань і досягнення цілей об'єкту, зокрема забезпечення фінансової та економічної безпеки, а також планування розподілу ресурсів в умовах постійної нестабільності зовнішнього середовища та адаптації до нього, для захисту цього об'єкту від впливу загроз, ризиків і досягнення нормального та безпечного його функціонування. Стратегія фінансової безпеки передбачає визначення мети і завдань системи фінансової безпеки, напрямів їх вирішення, а також форм і способів застосування відповідних сил і засобів, можливість їх перегрупування, створення необхідних резервів для нейтралізації та локалізації можливих загроз. «На думку Вівчар О., стратегія фінансово-економічної безпеки повинна включати: характеристику та класифікацію внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці; визначення і моніторинг факторів, які підривають стійкість фінансового становища; визначення критеріїв і параметрів, які характеризують фінансово-економічні інтереси і відповідають поставленим вимогам; формування фінансово-економічної політики та необхідного механізму, що усуває або полегшує дію факторів, які підривають стійкість системи фінансово-економічної безпеки; основні напрями фінансово-економічної безпеки; управління системою фінансово-економічної безпеки, координація діяльності та управління щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки на всіх рівнях» [44].

«Як наголошують Доценко І.О. та Мельничук О.П., мета стратегічного управління безпекою полягає у зміцненні безпеки шляхом мінімізації впливу

дестабілізуючих чинників» [44]. Таким чином, під стратегічним управлінням системою фінансової безпеки пропонуємо розуміти процес визначення довгострокових цілей функціонування системи фінансової безпеки в умовах впливу на неї наявних і потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього середовища, набір дій щодо реалізації концепції та політики фінансової безпеки у довгостроковій перспективі через набір стратегій, що можуть коригуватись відповідно до вимог часу та конкретних умов і обставин, що впливають на нормальну діяльність об'єкта захисту. Зважаючи на ті умови функціонування, у яких перебувають нині вітчизняні підприємства та національна економіка в цілому, доцільно розробити кілька альтернативних варіантів стратегій для управління фінансовою безпекою в залежності від стратегічних пріоритетів функціонування економічної системи.

5.2. Альтернативні підходи до встановлення стратегічних орієнтирів забезпечення фінансової безпеки національної економіки

«Наукова спільнота визначає чимало підходів до розробки стратегій розвитку того чи іншого об'єкта досліджень. У царині безпекознавства, дослідники пропонують використовувати критеріальний підхід» [301] – тобто визначати індикатори та орієнтири, для досягнення яких розробляється комплекс заходів, структурованих у часі;

«М.М. Стефаненко вважає, що стратегія фінансової безпеки України має визначати такі напрями її забезпечення у перспективі, як: «визначення геофінансових зон впливу України; ідентифікацію критеріїв і параметрів (кількісних та якісних граничних значень) фінансової системи України, що задовольняють вимоги фінансової безпеки на відповідному етапі розвитку держави; розроблення механізмів і заходів виявлення загроз фінансовій безпеці України та характеристику сфер локалізації цих загроз; встановлення основних

суб'єктів загроз, механізмів їх функціонування, критеріїв впливу на фінансову систему; розроблення методології прогнозування, виявлення та попередження виникнення чинників, що зумовлюють появу загроз фінансовій безпеці країни; визначення об'єктів, предметів, параметрів контролю за забезпеченням фінансової безпеки України; організацію адекватної системи органів забезпечення фінансової безпеки» [302, с.67].

«На думку О.Й. Шевцової, формування стратегії фінансової стійкості має розроблятися з огляду на:

- урахування інтересів всіх учасників фінансового ринку: основних, посередників, інфраструктурних;
- урахування наступних принципів формування системи фінансової безпеки: системності, комплексності розвитку у часі та просторі; синергічного ефекту взаємовпливу;
- глобалізаційні процеси та їх вплив на рівень фінансово залежності національної економіки від зовнішніх джерел фінансових ресурсів;
- модель економічного розвитку та поточна фаза економічного циклу;
- державне та міждержавне регулювання, політика діяльності національних регуляторів ринків фінансових послуг;
- міжринкова та внутрішньоринкова конкуренція, конкуренція, пов'язана з глобалізацією та євроінтеграцією;
- розширення спектру ризиків, викликів, загроз і підвищення їх рівня;
- інтенсивність та швидкість зміни умов функціонування та прийняття рішень;
- протиріччя між великою кількістю загальної інформації та обмеженістю спеціальної (цільової);
- обмеженість фінансових ресурсів;
- обмеженість і вичерпність клієнтської бази» [301, с.152-153].

«Для оптимізації стану фінансової безпеки держави, В.П. Мартинюк пропонує підхід, що ґрунтується на стратегічних діях, спрямованих на нейтралізацію податково-боргових ризиків. Дослідник розуміє стратегію як

«складну систему цілей, напрямів, завдань, інструментів та заходів, які в цілісному поєднанні забезпечать практичне виконання поставленої мети. На основі стратегічної мети та принципів слід розробити стратегічні завдання за кожним напрямом та окреслити чітко коло заходів, які будуть здійснювати органи державної влади та місцевого самоврядування» [302, с.146]. Що ж до структурної будови такого документу, її пропонується формувати із таких структурно-логічних комплексів:

1. «Загальна частина.
2. Цілі, завдання та принципи стратегії.
3. Нормативно-правова база та методологічне забезпечення.
4. Організаційно-функціональна структура та кадрове забезпечення.
5. Фінансування стратегії.
6. Заходи нейтралізації податково-боргових ризиків фінансової безпеки.
7. Аудит ефективності заходів стратегії» [303, с.146].

Такий підхід можна вважати ризико орієнтованим, оскільки велика увага приділяється передумовам виникнення ризику, роботі по управлінню ним і передбаченню його наслідків.

«Хвостенко В.С. під час конкретизації концептуальних підходів до стратегії фінансової безпеки України пропонує основні сфери, які потребують підвищення рівня якості управління фінансовою безпекою:

- фондовий ринок;
- фінансова інженерія;
- кадри та освіта;
- небанківські послуги;
- грошово-кредитна система;
- страхування;
- податки;
- бюджетна сфера» [304, с.185-186].

Такий перелік компонентів є нетиповим для державних стратегій фінансової безпеки, більшість із яких взагалі є не окремими документами,

орієнтованими саме на проблеми забезпечення фінансової безпеки, а лише складовими або розділами документів, що визначають загальні норми чинної національної фінансової політики.

«Не зважаючи на те, чи стане стратегія забезпечення фінансової безпеки окремим документом, чи лише деякі її елементи будуть прослідковуватись у стратегіях національної безпеки або стратегії розвитку фінансового сектора економіки України, її орієнтири мають відповідати основним векторам стратегії національної безпеки в економічній сфері, що спрямована на «забезпечення стійкості національної економіки до збройної агресії та інших негативних зовнішніх впливів, ефективного використання фінансових ресурсів, дієвого контролю за станом державного боргу, стабілізації банківської системи, ефективної протидії організованих економічній злочинності» [305, с.285].

Алгоритм розробки стратегії забезпечення фінансової безпеки України має передбачати у сучасних умовах такі етапи:

– збір інформації щодо особливостей стратегічного планування розвитку фінансових систем країн світу, економічна ситуація у яких мала подібні для України характеристики, але які подолали негативні тренди та виявили здатність до отримання фінансових переваг на глобальному ринку;

– встановлення стратегічних орієнтирів для досягнення у межах забезпечення безпеки різних складових системи фінансової безпеки держави, із врахуванням необхідності слідування цілям сталого розвитку, а саме – підвищення рівня добробуту населення та встановлення засад рівності у доступності фінансових продуктів і послуг учасникам фінансової системи;

– «розробка стратегічних карт, карт ризиків і виявлення загроз для реалізації стратегічних планів; окремо доцільно оцінити ризики, що ж притаманними для вітчизняної фінансової системи у процесі євроінтеграції, в умовах поширення тенденцій Індустрії 4.0, розвитку трендів цифрової, інформаційної та цифрової економіки. Зокрема, про особливості забезпечення банківської безпеки в Україні в умовах цифрової економіки йдеться у дослідженні Д.М. Гладких» [306-308];

– конкретизація цільових показників під час реалізації стратегії; варто відзначити, що існуючі стратегії, у яких закладено візію владних структур щодо подальшого розвитку України та її інтеграцію у світову економічну систему, рідко враховують інтереси усіх категорій стейкхолдерів, що беруть участь у фінансових процесах у державі, або принаймні містять згадки щодо необхідності їх врахування; така ситуація призводить до лобювання фінансових інтересів власниками великих капіталів, що зрештою виявляється у зростанні рівня фінансової залежності України від зовнішніх джерел капіталу та слабкій фінансовій політиці держави на міжнародній арені;

– структуризація стратегії як документу має передбачати виокремлення кількох розділів для спрощення сприйняття інформаційної складової; зокрема, у контексті забезпечення фінансової безпеки держави варто присвятити окремий змістовий розділ кожній її підсистемі, у межах яких досить вдало будуть виглядати такі структурні елементи, як переліки загроз і викликів для конкретних підсистем фінансової складової економічної безпеки національної економіки, поточні показники стану безпеки конкретної складової, їх орієнтири для досягнення у майбутньому, конкретні шляхи, заходи, інструменти, використання яких дозволить досягнути визначених індикаторів; їх розміщення доцільно проводити у хронологічній послідовності;

– визначення центрів відповідальності за реалізацію запланованих заходів; встановлення персональної відповідальності посадовців за невиконання цільових показників; нині така практика в Україні відсутня – якщо владна структура не може забезпечити реалізацію окремих векторів фінансової політики, досягти планових показників економічного зростання – ця ситуація жодним чином не відображається на відповідальних за публічне управління та адміністрування особах. Належить почати використовувати підходи, що довели свою ефективність на рівні менеджменту суб'єктів господарювання різних розмірів і видів економічної діяльності, що полягають у персональній відповідальності працівника за результати своїх дій і прийнятих управлінських, фінансових, інвестиційних або господарських рішень;

– планування ресурсної бази для досягнення бажаних фінансових результатів із розподілом і прив’язкою їх до конкретних планових показників і до визначеної відповідальної за їх ефективне та раціональне витрачання структури;

– встановлення періодичності контролю і моніторингу стану досягнення стратегічних фінансових орієнтирів; конкретизація процедури їх перегляду та коригування (за необхідності);

– визначення форм звітності, каналів оприлюднення інформації про стан забезпечення фінансової безпеки держави.

Традиційні підходи до формування стратегії забезпечення фінансової безпеки можна представити у формі наступного списку:

– стратегія забезпечення фінансової безпеки держави як спосіб визначення цілей розвитку фінансової системи країни;

– стратегія забезпечення фінансової безпеки держави як модель розподілу та використання власних і залучених фінансових ресурсів країни у перспективі;

– стратегія забезпечення фінансової безпеки держави як програма дій щодо досягнення необхідних для фінансового процвітання країни результатів перебігу її фінансових процесів;

– стратегія забезпечення фінансової безпеки держави як механізм реакції на існуючі та потенційні виклики, загрози і ризики фінансовій системі та її учасникам;

– стратегія забезпечення фінансової безпеки держави як план задоволення фінансових національних фінансових інтересів шляхом використання наявних фінансових ресурсів;

– стратегія забезпечення фінансової безпеки держави як сукупність можливостей щодо досягнення переваг на міжнародній фінансовій арені у стані контролю фінансових ризиків і загроз.

«Тематика стратегічного управління та розробки стратегій функціонування певного об’єкта на перспективу набула більшого поширення на мікрорівні, і проблемні аспекти використання підходів до формування

стратегій забезпечення фінансової безпеки частіше визначаються науковцями щодо підприємницьких структур. Так, стратегія фінансової безпеки для підприємств найчастіше уточняється шляхом розробки додаткових стратегій для убезпечення інвестиційної діяльності, безпеко орієнтованого управління капіталом, нейтралізації фінансових ризиків, захисту конкурентної позиції на ринку, протидії кризовим явищам, що мають фінансову природу» [309, с.167].

«Традиційні підходи до формування стратегії фінансової безпеки наділяють її такими обов'язковими рисами, як:

- результативність;
- адекватність;
- надійність;
- здатність створювати і підтримувати довгострокові конкурентні переваги;
- орієнтованість у часі;
- досяжність, зумовлену відповідністю фінансового потенціалу стратегічним можливостям функціонування і розвитку;
- плановість;
- системність;
- диференційованість;
- гнучкість;
- ризикованість» [310, с.27].

Ґрунтуючись на дослідженнях проблем стратегічного управління фінансовою безпекою економічних систем мікрорівня, а також зважаючи на вітчизняні реалії функціонування фінансової системи та ринків фінансових послуг і їх учасників, пропонуємо три моделі стратегій, які можна використати державним органам влади під час розробки національної стратегії фінансової безпеки України.

Стратегія досягнення стану фінансової безпеки на основі брендингу, іміджу та репутації (Стратегія БІР). Суть стратегії полягає у наданні пріоритету інформаційній та інтерфейсній складовим системи фінансової безпеки,

реалізації заходів щодо повної прозорості результатів діяльності, направленої на забезпечення фінансової безпеки. Основний вектор впливу – репутаційні та іміджеві ризики. Високий рівень фінансової безпеки позиціонується як бренд регіону або держави, що сприяє позитивному ставленню до нього з боку населення, суб'єктів господарювання, закордонних інвесторів, владних структур інших країн. Важливе значення відіграє лояльність населення, політика уряду спрямована на розповсюдження позитивної інформації про стан фінансової безпеки, її соціальну значущість. За допомогою рейтингування встановлюється конкретна позиція країни серед інших держав світу на основі показників результативності забезпечення фінансової безпеки.

Стратегія досягнення стану фінансової безпеки через партнерство зі стейкхолдерами і забезпечення їх інтересів (Стратегія ППС). Суть стратегії зводиться до забезпечення максимального задоволення фінансових потреб зацікавлених у результатах діяльності суб'єкта осіб через формування безпечного середовища для їх реалізації. Розробляються матриці впливу і потреб стейкхолдерів, окремі їх представники можуть залучатись до управління фінансовою безпекою. Окремі категорії стейкхолдерів беруть активну участь у оцінюванні рівня фінансової безпеки у якості експертів. Мета та конкретні напрями управління фінансовою безпекою визначаються у залежності від інтересів стейкхолдерів.

Стратегія досягнення стану фінансової безпеки через взаємозв'язок експертів, контроль і стандартизацію (Стратегія ЕКС). Суть стратегії полягає у запровадженні стандартів управління фінансовою безпекою на державному рівні та слідування їм. Суттєва роль відводиться контролю стану фінансової безпеки, проводиться постійний моніторинг її рівня, виявляються нові загрози системі фінансової безпеки на поточний момент часу та у перспективі. Для конкретизації зовнішніх ризиків фінансовій системі та її учасникам залучаються експерти. Експертній думці у цій стратегії відводиться важливе значення, адже емерджентність системи фінансової безпеки призводить до того,

що використання лише математичного інструментарію та політики безпеки для інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень є недостатнім. Безпеко орієнтовані рішення часто мають прийматись ситуаційно, оперативно, об'єктивно, що можливо лише за умови залучення експертів до процесу управління системою фінансової безпеки.

Стратегія (РТСР) – стратегія з орієнтацією на ризики, тенденції і сталий розвиток. Стратегія актуальна у сучасних економічних умовах і адаптована до тих викликів, що диктує глобалізований економічний світ. До традиційних видів ризиків додаються ті, що виникають у процесі поширення тенденцій Індустрії 4.0.

Діджиталізація та Інтернет знаходять стрімко трансформують фінансові галузі та розвивають фінансові процеси при посередництві всеосяжних мереж даних. Явище поширення цифрової економіки провокує зміну парадигми забезпечення фінансової безпеки на держаному рівні.

Цифровізація охопила не тільки машини, технології та обладнання, що використовуються у виробництві, але також їх взаємозв'язки з іншими внутрішніми бізнес-процесами, навіть із замовниками та постачальниками, та економічними відносинами, що реалізуються поза межами компаній, і опосередковуються фінансовими розрахунками у електронній формі.

Індустрія 4.0 бере свій початок із промисловості. Промисловість знаходиться під тиском: вона має високий ступінь ефективності та гнучкості. Наприклад, виробничі процеси у виробництві, машинобудуванні, використанні матеріалів і процеси, що входять у ланцюг поставок та управління життєвим циклом, можуть бути повністю оптимізовані, як зовнішня діяльність у компаніях. Це і є характерна риса промисловості 4.0. Її розвиток має великий потенціал: індивідуальні бажання клієнтів можуть бути враховані в майбутньому, продуктивність може бути підвищена в той же час, коли ресурси використовуються більш ефективно.

Промисловість все більше піддається конкурентному тиску, щоб працювати ще ефективніше і утримувати клієнтів. Крім того, клієнти часто

розміщують замовлення з короткими термінами реалізації, і це вимагає високої ступеня ефективності та гнучкості з боку галузі. Системи замовника підключені до виробничої системи. Це означає, що замовник має прямий доступ до виробничої системи в будь-який час. Замовник може оформити замовлення за 24 години до початку виробництва та визначити всі параметри виробництва, такі як кількість, габарити, якість. Подібні ознаки зустрічаємо у фінансовій сфері, наприклад, у формі можливості роботи з фінансовими сервісами, продуктами і послугами у режимі 24/7.

Виявом Індустрії 4.0 є Інтернет речей. Уже нині в промисловості існують розумні фабрики, машини та компоненти якої можуть взаємодіяти між собою і діяти (майже) автономно – частково без втручання людини. Але це також призводить до великих обсягів даних, які зазвичай доступні в Інтернеті, що посилює загрозу втрати і поширення корпоративних таємниць компанії за її межі у вільний доступ.

Цифрова мережа Інтернет максимізує велику кількість ризиків. Основна увага в цьому контексті у межах реалізації стратегії фінансової безпеки має приділятися насамперед ІТ-безпеці. Обмін даними через Інтернет та хмарне зберігання робить можливим завданням ІТ-структурам зовнішніх атак. Існує ризик того, що дані можуть бути викрадені, взаємодія може бути порушена і паралізовані цілі структури системи або проведено промислове шпигунство. Вітчизняна практика також знає непоодинокі випадки втручання у інформаційні системи банківської сфери, податкових і фіскальних органів, що завдали цим структурам не лише фінансових збитків, але і суттєвої шкоди їх діловій репутації.

Лише деякі компанії у майбутньому зможуть уникнути Індустрії 4.0. Клієнти вимагають багатоваріантної продукції, в той же час життєвий цикл товару стає все коротшим. Така ж тенденція спостерігається і у сегменті фінансових продуктів і послуг. Конкуренція стає все жорсткішою і все більше набирає обертів.

Таким чином, слід розглядати галузь 4.0 як ризик, однак, з можливим позитивним результатом від його прояву. Жорсткі процеси планування та

виробництва можуть бути подолані; провідна технологічна позиція бізнесу може розвиватися ще далі.

Однак, врешті-решт, так само важливо знайти правильний баланс між інноваціями та продуктивністю, з одного боку, та безпекою та приватністю з іншого.

Ризиками Індустрії 4.0 у фінансовому секторі можна визнати:

- потрапляння конфіденційної фінансової інформації в мережу Інтернет;
- відсутність контролю людиною фінансових процесів;
- можливість хакерських атак;
- блокування нормальної діяльності фінансових установ зловмисниками, блокування фінансових операцій між економічними агентами;
- дистанційні пограбування і спрощення виведення фінансових активів за кордон, у офшори тощо;
- поява альтернативних форм і видів розрахункових фінансових інструментів;
- прийняття фінансових рішень на основі ustalених алгоритмів, програмних розрахунків, без урахування експертної думки;
- можливість стороннього дистанційного втручання у перерозподіл фінансових ресурсів на державному рівні.

Навіть за умови врахування усіх зазначених аспектів у стратегії забезпечення фінансової безпеки України, протидія загрозам і ризикам Індустрії 4.0 у фінансовій площині все одно залишиться проблемою з ряду таких причин:

- відсутність навичок і здібностей для управління складними фінансовими системами, процесами і структурами в Індустрії 4.0;
- проблеми забезпечення кібербезпеки;
- необхідність капітальних витрат на модернізацію фінансових систем і їх адаптацію до нових умов ведення бізнесу;
- відсутність відповідної цифрової інфраструктури;
- відсутність знань щодо цифровізації та притаманних їй ризиків і загроз;

– відсутність у фахівців фінансового сектору та користувачів фінансових продуктів і послуг необхідного рівня цифрової грамотності.

Відсутність цифрових і фінансових навиків часто називають найбільшим бар'єром на шляху до ефективної цифрової трансформації. Прихильники технологій повідомляють про труднощі з пошуком, навчанням та перекваліфікацією персоналу, особливо в областях користувальницького інтерфейсу, наукових даних, розробки програмного забезпечення та контролю на рівні машин і механізмів. Іноді виникають проблеми щодо приводу доступності технології, оскільки люди не бажають – або вважають це занадто важким – використовувати нові цифрові інструменти та програми під час фінансового обслуговування.

ІТ-безпека провокує значні ризики у процесі поширення тенденцій Індустрії 4.0. Інтеграція в Інтернеті процесів, систем та людей потенційно дає можливість порушити безпеку та спровокувати витоки даних. Безпека ІТ не обмежується кібератаками. До інших відомих загроз належать неправильні конфігурації мережі, помилкові команди та збої програмного забезпечення або пристрою, які потенційно можуть порушити нормальний порядок проходження фінансових операцій. ІТ-інфраструктура також повинна вирішувати завдання подолання збоїв у зв'язку, необхідного для проведення фінансових операцій у площині цифрового перетворення.

Ще одна поширена перешкода, з якою стикаються соціально-економічні системи, які інтегруються у Індустрію 4.0, – це відсутність внутрішнього узгодження щодо стратегій, які слід використовувати. З появою цифрових технологій з'являються нові бізнес-моделі, які вимагають від компаній переосмислення способу ведення бізнесу. Без єдиної думки щодо бізнес-стратегії чи потрібних людей, які керують нею, важко подолати ці проблеми.

Управління зміною фінансової культури є життєво важливою частиною успіху розвитку Індустрії 4.0, а також потенційною для неї перешкодою, якщо воно не виконане належним чином. Якщо суб'єкти фінансового ринку не готові до змін, вони можуть бути небажаними, можуть зустріти протистояння або не

здатність до адаптації. Підготовка їх до зміни технологій має вирішальне значення для успіху цифрової економіки на національному рівні. Ініціатива з боку державних структур можуть відігравати важливу роль у здійсненні культурних змін, необхідних для цифрової економічної трансформації.

Не залежно від того, який сегмент фінансової системи потрапляє під вплив фінансової трансформації, інтеграція в Індустрію 4.0 іноді передбачає високі авансові витрати. Це також може стати проблемою у державі, що демонструє високий рівень фінансової залежності від іноземного капіталу.

Перш ніж запроваджувати стратегію на практиці, її необхідно оцінити. Можна запропонувати наступний перелік критеріїв для оцінювання якості стратегії з позиції можливості її реалізації (табл.5.1).

Таблиця 5.1

**Критерії оцінювання стратегії забезпечення фінансової безпеки
національної економіки**

Параметр	Критерії	Питання для оцінки критерію
Розробка об'єктів стратегії	Зрозумілість	Чи зрозуміло що саме є об'єктом захисту в межах стратегії?
	Піддаються вимірюванню (кількісному або якісному)	Чи є показники стратегічних орієнтирів вимірюваними і чи наведено їх орієнтовні значення?
	Інструменти імплементації	Чи відповідають запропоновані інструменти реалізації стратегії заявленим у ній цілям?
Системні ризики	Ідентифіковані	Чи враховані у стратегії існуючі системні ризики?
	Піддаються вимірюванню (кількісному або якісному)	Чи проведено оцінку системних ризиків і враховано результати такої оцінки?
	Інструменти виявлення та нейтралізації	Чи запропоновано інструменти мінімізації ризиків?
Імплементация	Розробка	Чи вказано на поетапність розробки і реалізації стратегії?
	Ризики реалізації	Чи оцінено ризики реалізації стратегії?
	Ресурси	Чи заплановано ресурси, необхідні для реалізації стратегії?
Контроль і відповідальність	Адресність	Чи проведено розподіл обов'язків і повноважень у процесі реалізації стратегії?
	Періодичність перевірок	Чи вказана періодичність оцінки результативності реалізації стратегії і інструментарій для оцінювання?

Продовження табл. 5.1

	Персональна відповідальність	Чи передбачено персональну відповідальність владних структур за неефективну реалізацію стратегії або її нереалістичність?
--	------------------------------	---

Складено автором

«Звісно, використання будь-якої із запропонованих стратегій у «чистому вигляді» є менш ефективним, ніж їх зважене поєднання. Однак, обрання конкретних векторів спрямування стратегії управління системою фінансової безпеки на рівні топ-менеджменту або державних службовців залежить від поточних і прогнозованих умов, у яких буде функціонувати та розвиватись система фінансової безпеки» [44].

Не зважаючи на можливість використання пропонованих стратегій на різних рівнях економічних систем, в залежності від об'єкту управління – фінансова безпека особистості, суб'єкта господарської діяльності, держави – різнитися має конкретний інструментарій їх реалізації, а також джерела ресурсного забезпечення безпеко орієнтованих заходів. Стратегічні орієнтири забезпечення фінансової безпеки національної економіки України мають формуватися із урахуванням цілей сталого розвитку, стрімкого розширення сфери цифрових фінансових відносин, ризиків Індустрії 4.0. «Сучасна стратегія макроекономічної безпеки має бути документом не статичним, а динамічним, з можливістю змін відповідно до нових викликів і небезпек, які з'являтимуться у фінансовій системі у процесі її еволюції та поширення тенденцій до глобалізації фінансово-економічних відносин» [311].

Обрання тієї чи іншої моделі стратегії на державному рівні є відповідальністю діючого уряду та його представників. Однак, її документальна форма і власне процес реалізації мають відбуватись із врахуванням зазначених у межах цього дослідження пропозицій. Крім того, додатково рекомендується виокремити проблему забезпечення фінансової безпеки об'єктів критичної інфраструктури у системі забезпечення фінансової безпеки держави. Традиційні підходи до формування стратегічних засад забезпечення фінансової

безпеки на національному рівні мали ряд суттєвих недоліків, що робило стратегічні документи нереалістичними, формальними, відірваними від дійсності бюрократичними елементами інформаційно-аналітичного забезпечення фінансової складової економічної безпеки національної економіки. Однак, в умовах розвитку інформаційної економіки, стратегія забезпечення фінансової безпеки України як один із дороговказів фінансової політики, має бути гранично чітким, зрозумілим і конкретним.

Першою із переліку цілей сталого розвитку, векторів якого прагнуть дотримуватись у найближчій перспективі більшість країн світу, є подолання бідності в усіх її формах. Також однією із цілей є забезпечення рівного доступу до фінансових послуг. Ці завдання має знайти відображення у національних стратегіях фінансової безпеки. На шляху України до соціальної і економічної конвергенції з країнами ЄС та досягнення цілей сталого розвитку постають такі загрози:

- суперечливість фінансових інтересів держави, регіонів, суб'єктів господарювання, населення;
- низький рівень якості фінансових послуг і захисту прав їх користувачів;
- низький рівень фінансової грамотності і фінансової інклюзії;
- недовіра до професійних учасників фінансового ринку та національних регуляторів;
- відсутність стандартів фінансового обслуговування;
- втрата фінансового суверенітету;
- висока питома вага у фінансовій системі іноземного капіталу;
- неконтрольований розвиток тіньового фінансового сектору через механізми використання криптовалют;
- великий обсяг державного боргу та витрат на його обслуговування;
- коливання валютних курсів, інфляція.

Уникнення негативного впливу виявлених загроз на рівень національної фінансової безпеки, мінімізація їх кількості буде можливою за умови розробки національної Стратегії фінансової безпеки, що міститиме концептуальні засади регулювання стану фінансової безпеки держави.

5.3. Балансування інтересів стейкхолдерів у процесі вироблення стратегії забезпечення фінансової безпеки

У контексті інтеграції України до європейського простору, організація фінансової системи якого характеризується дотриманням стандартів фінансової діяльності, повагою до норм і правил фінансового обслуговування та орієнтацією на потреби споживачів фінансових продуктів і послуг, традиційні для вітчизняної практики підходи до управління фінансово-економічною безпекою на мікро та макро рівні вимагають суттєвої змістової модернізації та якісної трансформації на прикладному рівні. Класичне для українського бізнесу розуміння фінансово-економічної безпеки як стану здійснення господарської діяльності з максимально можливим рівнем прибутковості в умовах впливу на цей процес різного роду ризиків і загроз, кількість яких та можливість негативного впливу мінімізовані своєчасним прийняттям ефективних управлінських рішень топ-менеджменту, непридатне для використання у потенційно європейській державі без зміни вектору безпеки орієнтованого управління з прагнення до отримання прибутку (пріоритет і основний фінансовий інтерес власників бізнесу) на досягнення стану задоволення інтересів усіх категорій стейкхолдерів, як зовнішніх для господарської структури, так і внутрішніх.

Водночас, економічна система України має власні, відмінні від європейських, реалії свого розвитку. Запозичувати досвід розвинутих країн у царині управління фінансово-економічною безпекою без його адаптації до усталених традицій та економічних обставин, які визначають економічний курс України у сучасному глобалізованому світі, не раціонально та не ефективно. Двома визначальними рисами вітчизняного бізнесу вважаємо відсутність якісного стратегічного управління та велику кількість фінансово-економічних ризиків, що супроводжують діяльність суб'єктів господарської діяльності. Обираючи вектор європейського розвитку, державотворці скеровують

українські підприємства до західних бізнес-моделей функціонування, які характеризуються чіткою послідовністю прийняття управлінських рішень у суворій відповідності до визначених стратегічних орієнтирів. Ризик-менеджмент для європейських компаній – це не лише задекларований на папері напрям управлінської діяльності, що реалізується на практиці лише в тому випадку, коли підприємство має тимчасово вільні фінансові ресурси або прагне задовольнити вимоги іноземних інвесторів для отримання додаткового фінансування. «Для їх власників і топ-менеджменту управління ризиками – перманентний процес, що реалізується у відповідності зі стандартами, що постійно переглядаються, оновлюються, доповнюються. З огляду на наведені факти, побудова сучасного механізму управління фінансово-економічною безпекою має здійснюватися з шляхом поєднання стратегічного та ризик-менеджменту із врахуванням інтересів його стейкхолдерів» [312].

Стейкхолдер орієнтований підхід до вирішення певних проблемних аспектів функціонування соціально-економічних систем різного рівня стає усе більш розповсюдженим у процесі функціонування підприємств, установ, організацій, однак, і на державному рівні його доцільно визначити як один із провідних векторів формування системи фінансової безпеки держави. Як стверджує Ляшенко О.М. безпека в найширшому розумінні є цінністю, що відіграє роль наріжного каменя в перетворенні поодиноких інтересів того чи іншого суб'єкта в сукупну змістовно-дієву єдність інтересів, яка потребує безперервного узгодження останніх. «Суть і зміст економічних інтересів виражаються через конкретні економічні форми, які перетворюються на стимули його діяльності. Рушійними силами в управлінні економічною безпекою економічні інтереси стають тільки у взаємозв'язку та взаємодії, оскільки будь-які економічні інтереси, завжди існують і розвиваються в єдиній системі, в рамках якої на особливу увагу заслуговує вертикаль, представлена особистими, колективними, корпоративними, регіональними і державними інтересами» [313, с.56-57].

«На рівні підприємства, система управління взаємодією зі стейкхолдерами – це система менеджменту, побудована на принципі постійного

вдосконалення, планування, виконання та регулярному аналізі ефективності її функціонування.

Відповідно до стандарту ISO 26000, підприємства повинні:

- визначити зацікавлені сторони в рішеннях та діяльності, зважаючи на те, на кого ці рішення та діяльність впливають чи можуть впливати;
- розуміти та поважати інтереси та потреби зацікавлених сторін підприємства,
- реагувати на їхню стурбованість;
- враховувати відносну можливість стейкхолдерів звертатися до підприємства та покладати обов'язки;
- враховувати взаємозв'язок інтересів стейкхолдерів з інтересами суспільства, підприємства та принципами сталого розвитку;
- враховувати переконання стейкхолдерів» [314, с.152-153].

На державному рівні і у контексті забезпечення фінансової безпеки завдання державних структур зводяться до:

- визначити стейкхолдерів у системах і процесах, що пов'язані або виникають у процесі забезпечення фінансової безпеки на макrorівні, уточнити їх фінансові інтереси;
- виявити фінансові потреби зацікавлених фінансовою безпекою держави сторін, своєчасно реагувати на їхню стурбованість станом фінансової системи та тенденціями розвитку фінансового ринку;
- виявити суперечності фінансових інтересів і чинити спроби їх вирішити, досягнувши при цьому балансу інтересів;
- враховувати взаємозв'язок фінансових інтересів стейкхолдерів з фінансовими інтересами суспільства, учасників фінансової системи та принципами сталого розвитку.

Завдання до роботи з інтересами стейкхолдерів системи фінансової безпеки держави повертають нас до важливого питання – хто саме може вважатись стейкхолдерами у контексті забезпечення фінансової безпеки на макrorівні. У першу чергу, це усе населення України, адже фінансове

благополуччя кожного громадянина залежить від фінансової стабільності у державі, державної фінансової політики, соціального забезпечення, форм і розмірів фінансової підтримки. Також стейкхолдерами, з інтересами яких варто рахуватись, є професійні учасники ринків фінансових послуг, зокрема, фінансові установи, що опосередковують процеси руху капіталів, а також іноземні інвестори, міжнародні фінансові організації, зацікавлені у ефективному використанні наданих під державні гарантії фінансових активів.

«Схема стейкхолдера може бути трактована так:

Вплив стейкхолдера = f (Влада, Інтерес).

Або так:

Вплив стейкхолдера = f (Влада, Легітимність, Терміновість вимог)» [315, с.158].

«Усі групи стейкхолдерів повинні бути ідентифіковані та вивчені, дані про них повинні використовуватися при розробці стратегій та фінансової політики держави. Важливо розуміти, яким чином вони впливають на фінансову систему і які саме мають інтереси, також навчитися управляти стейкхолдерами, тобто цілеспрямовано впливати на них» [315, с.160].

«Робота зі стейкхолдерами та їх інтересами на макрорівні досліджується у джерелі» [316]. Ключовою проблемою сталого економічного розвитку України є формування перспективної системи ресурсного забезпечення національної економіки (СРЗНЕ). «Систему ресурсного забезпечення національної економіки пропонується розуміти як існуючу сукупність зацікавлених або/і функціонально взаємопов'язаних суб'єктів, які організовують ресурсне забезпечення підприємств, галузей і регіонів національної економіки, являються власниками ресурсів чи суб'єктами причетними до ресурсного обміну» [316, с.45].

У подібному контексті слід розглядати і систему фінансового забезпечення національної економіки, яка створює фінансовий буфер для забезпечення фінансової безпеки держави. Таким чином, усі суб'єкти

забезпечення національної економіки фінансовими ресурсами можуть вважатись і стейкхолдерами системи фінансової безпеки макрорівня.

«Визначення стейкхолдерів має виключно важливе значення для стратегічного управління та планування господарського розвитку. Як і в будь-якій іншій сфері, стратегічне управління та планування у сфері забезпечення фінансовими ресурсами національної економіки безпосередньо пов'язується з його спрямованістю на задоволення потреб головних стейкхолдерів. Л.Л. Кушнір пропонує перспективну карту стейкхолдерів СРЗНЕ, яка побудована з урахуванням реалій вітчизняної економіки, геополітичної ситуації та інтересів національної безпеки української держави» [316, с.48]. На ній до зовнішніх стейкхолдерів віднесено сусідні держави, з якими у України сфоровано фінансові відносини, Міжнародний валютний фонд, Європейський Союз, Світову Організацію Торгівлі, транснаціональні корпорації. До внутрішніх стейкхолдерів долучено зацікавлені бізнес-групи, політичні партії, власників фінансових ресурсів, державні підприємства, керівні органи у сфері ресурсного забезпечення.

При цьому варто звернути увагу на те, що відносини, які існують між стейкхолдерами системи забезпечення фінансової безпеки держави, не завжди мають партнерський або кооперативний характер, а можуть бути і конкурентними. Разом із тим, сукупність усіх стейкхолдерів слід розглядати як єдине суперечливе ціле, рівнодіюча інтересів частин якого визначатиме траєкторію еволюції мехізмів управління фінансовою безпекою на державному рівні.

Можна виокремити різні форми і види взаємодії стейкхолдерів між собою та з державними органами влади у процесі формування стратегій фінансової безпеки. У першу чергу, це громадське обговорення проектів різного роду документів, що плануються до прийняття. Однак, цей спосіб є малоефективним і нерезультативним, про що свідчать дані опитувань (рис.5.3).

Низький рівень фінансової грамотності, відмежованість і незацікавленість громадян у залученості до процесів полікотворчості, а з іншого боку –

низький рівень прозорості процесів прийняття урядовими структурами фінансових рішень, у тому числі і тих, що спрямовані на організацію системи і процесів забезпечення фінансової безпеки держави, стали причиною пасивної участі населення у таргетуванні векторів державної фінансової політики у безпековому вимірі. Водночас, зростає невдоволення і рівень недовіри з боку населення до державних структур і фінансової системи в цілому. З іншого боку, і на урядовому рівні відсутня зацікавленість залученням широких верств стейкхолдерів до обговорення важливих фінансових питань, зокреме тих, що стосуються розподілу і перерозподілу національних фінансових ресурсів.

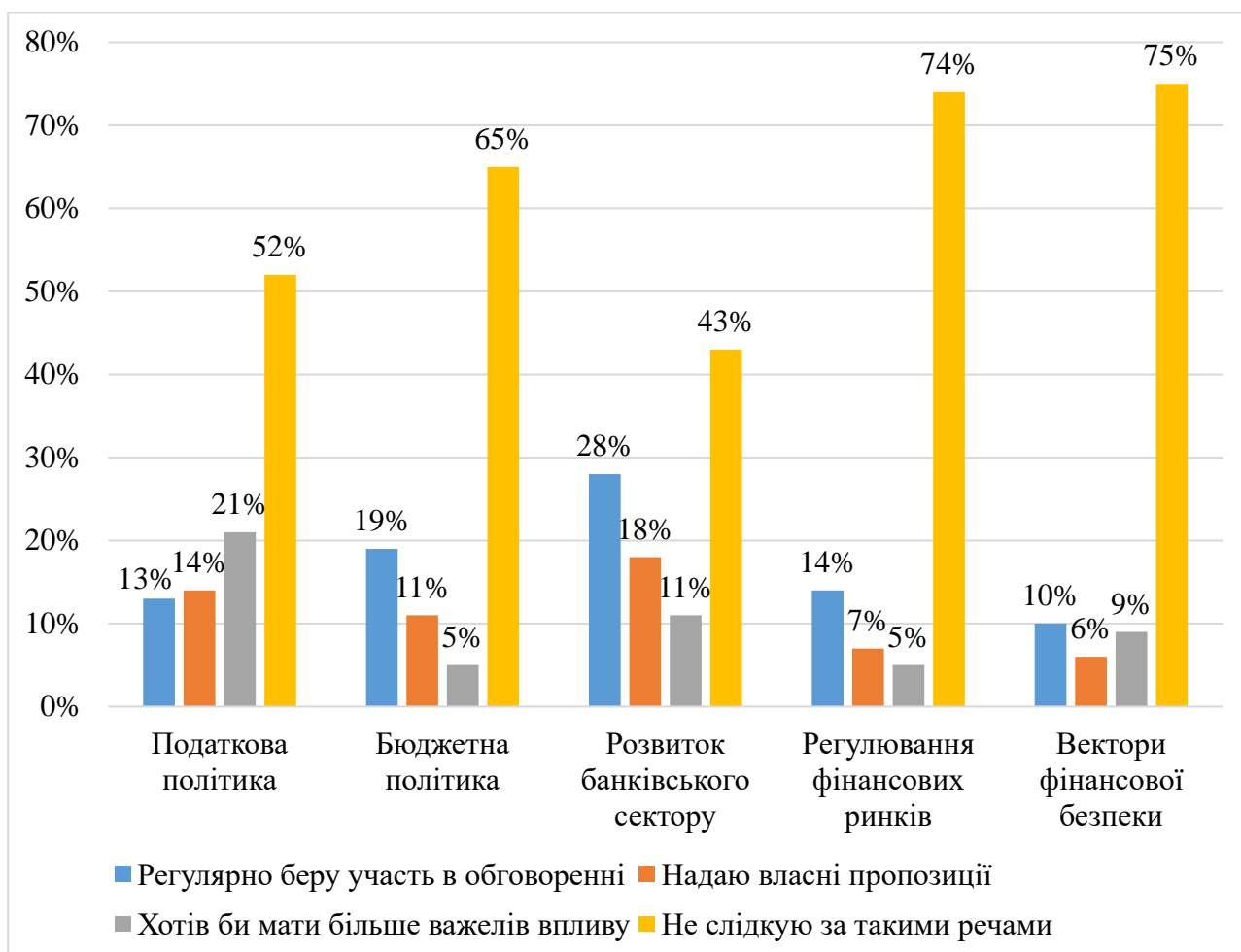

Рис.5.3. Ефективність механізму фідбеків на етапі обговорення стратегічних документів щодо забезпечення фінансової безпеки національної економіки

Сформовано за даними опитувань

Таким чином, спостерігаємо пасивність і зневіру з боку громадськості щодо втручання у процеси формування фінансової політики з метою їх коригування. Водночас, представники різних секторів бізнесу не настільки впевнені у відсутностей можливостей впливу на процеси публічного управління та адміністрування (рис. 5.4).

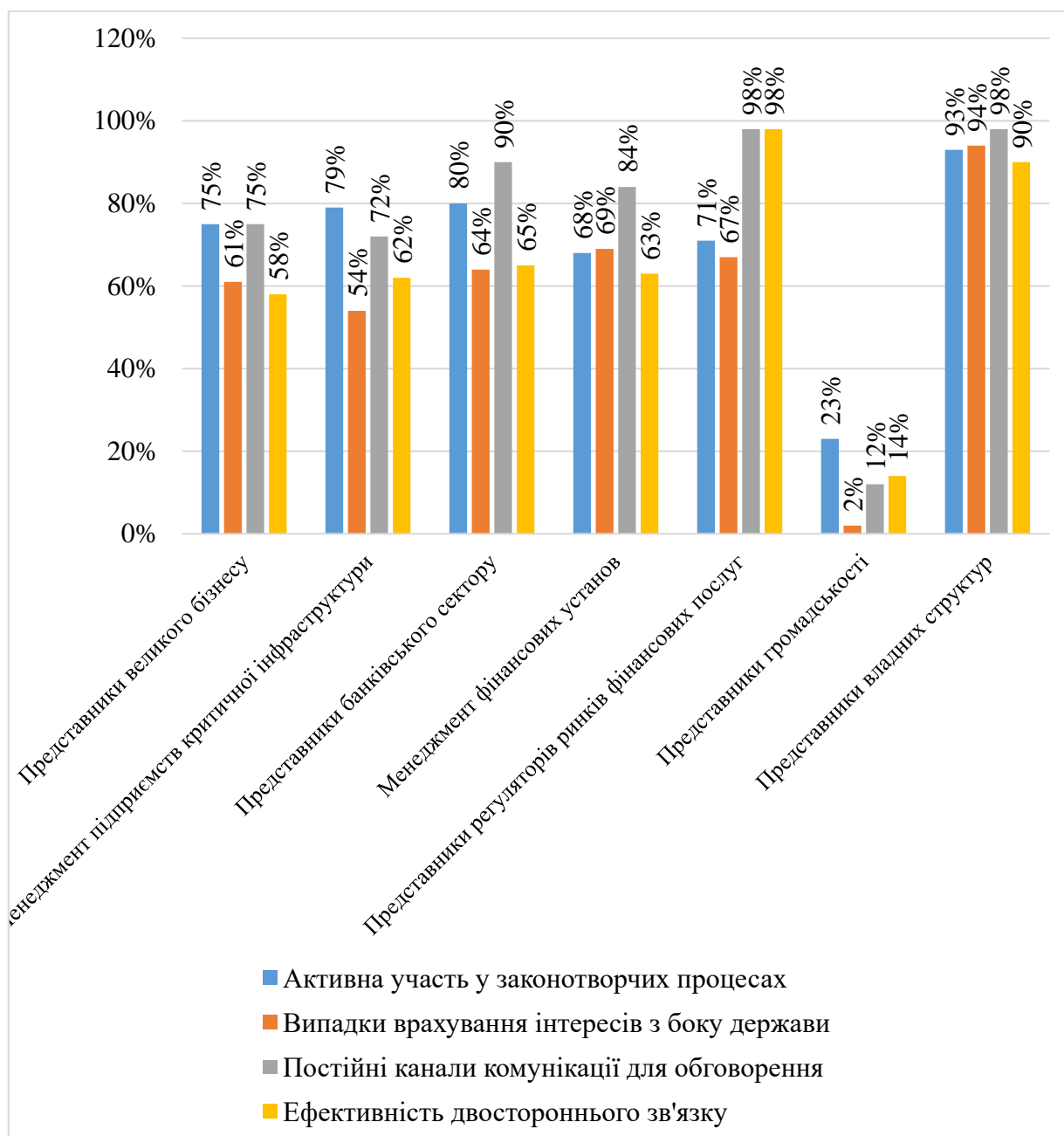

Рис.5.4. Врахування інтересів стейкхолдерів у організації процесів і систем забезпечення фінансової безпеки держави

Сформовано за даними опитувань

Традиційно, економіку України називають олігархічною. З огляду на це варто повірити результатам опитувань, що свідчать про те, що представники великого і середнього бізнесу готові брати активну участь в управлінні фінансовою безпекою на мезо і макрорівні, адже її стан у значній мірі визначає зовнішнє фінансове середовище їх функціонування і є джерелом формування різного роду небезпек, загроз і ризиків, що не лише мають фінансову природу, але і стають причиною втрати ними фінансової стійкості, платоспроможності, конкурентних переваг тощо.

Отже, інтереси власників великих капіталів, або тих, хто пов'язаний за посадою з процесами перерозподілу фінансових ресурсів у межах фінансової системи, у більшій чи меншій мірі, але закладаються у механізми забезпечення фінансової безпеки держави.

Для врахування інтересів стейкхолдерів у процесі розробки стратегічних документів щодо забезпечення рівня фінансової безпеки держави можна запропонувати наступний алгоритм:

- 1) виявлення, систематизація, уточнення інтересів усіх груп стейкхолдерів щодо забезпечення фінансової безпеки держави;
- 2) формування фокус-груп під час розробки стратегічних документів з різних категорій стейкхолдерів;
- 3) врахування побажань, інтересів, прагнень і потреб стейкхолдерів на етапі розробки проектів документів;
- 4) обговорення проектів документів з фокус-групами (обговорення може відбуватись як особисто, так і шляхом використання засобів он-лайн та офлайн комунікацій);
- 5) оприлюднення проектів документів у відкритому доступі для усіх бажаючих ознайомитись із ними з можливістю залишення його розробникам фідбеків;
- 6) формування остаточної редакції документу, його затвердження за прийнятою процедурою та оприлюднення;

7) залишення можливості перегляду і коригування документа за потреби або зміни істотних умов його реалізації.

Дуже важливим аспектом при розробці стратегічних документів, особливо якщо процес передбачає їх обговорення, є часові межі прийняття рішень. Розробляти стратегію забезпечення фінансової безпеки держави завчасно – за кілька років до початку її реалізації – недоцільно, адже загрози і ризики, що буде покладено у її основу, втратять свою актуальність. Однак, і пропонуваній нами процес обговорення та узгодження стратегії вимагає часу. Тому оптимальним рішенням цього протиріччя вважаємо розробку, обговорення та оприлюднення стратегії забезпечення фінсової безпеки держави за дев'ять місяців до початку року, з якого планується розпочати слідувати її векторам на цнаіональному рівні. Повну модернізацію стратегії варто робити кожні п'ять років, а вносити корективи – за потребою.

Станом на кінець 2019 року рівень взаємодії стейкхолдерів і державної влади у процесі прийняття стратегічних рішень у напрямі забезпечення фінансової безпеки країни залишався низьким (рис.5.5).

З 10 можливих балів у процесі опитування різних категорій стейкхолдерів останні встановили такі оцінки своємо досвіду взаємодії з державними структурами:

- громадяни (2 бали);
- представники регуляторних органів (9 балів);
- представники великого бізнесу і критичної інфраструктури (7 балів);
- представники малого і середнього бізнесу (4 бали);
- представники громадських організацій (3 бали);
- іноземні інвестори (6 балів);
- очільники фінансових установ (6 балів);
- внутрішні інвестори (4 бали);
- фінансові експерти і аналітики (5 балів).

У Додатку В представлено анкету опитування стейкхолдерів і експертів з метою виявлення проблем і перспектив забезпечення фінансової безпеки України.

Рис. 5.5. Рівень взаємодії стейкхолдерів з органами державної влади в процесі забезпечення фінансової безпеки національної економіки (узагальнено авторкою)

У табл. 5.2 систематизовано види стейкхолдерів і конкретизовано їх фінансові інтереси у процесі забезпечення фінансової безпеки держави, а також уточнено ризики, які виникають або інтенсифікуються під час спроб державних структур забезпечити максимальний рівень їх балансу. Основними категоріями стейкхолдерів визначено:

- громадян України;
- представників регуляторних органів;
- представників великого бізнесу і критичної інфраструктури;
- представників малого і середнього бізнесу;
- представників громадських організацій;
- іноземних інвесторів;

- внутрішніх інвесторів;
- очільників фінансових установ;
- міжнародні фінансові організації.

Інтереси стейкхолдерів у площині управління фінансовою безпекою національної економіки переважно полягають у наступному: потреба в особистій фінансовій безпеці, доступності фінансових продуктів і послуг, фінансовому захисті; високий рівень довіри з боку усіх категорій стейкхолдерів до фінансової системи, державної фінансової політики, високий рівень фінансового суверенітету України і стійкі позиції держави на міжнародній фінансовій арені; відсутність фінансових законів, спрямованих на обмеження діяльності, ліберальна податкова політика, відсутність рейдерства і вільний доступ до ресурсів на ринках фінансових послуг; доступність фінансових ресурсів, податкові пільги, фінансова підтримка бізнесу, захист від недобросовісної конкуренції, поглинання з боку великих учасників ринку; захист фінансових інтересів учасників, населення, підвищення рівня фінансової грамотності широких верств громадян; отримання інвестиційного доходу та повернення інвестованого капіталу у повному об'ємі; максимальний рівень безпеки інвестованого капіталу; рентабельна діяльність фінансових установ, збільшення кількості клієнтів, інвесторів, зменшення кількості конкурентів з іноземним капіталом; підтримання рівня фінансової безпеки оремої країни як крок до глобальної фінансової стабілізації, тощо.

Цей перелік, звісно, може бути розширено у залежності від появи нових категорій стейкхолдерів або зміни умов розвитку та функціонування фінансової системи України та вітчизняних ринків фінансових послуг.

Таблиця 5.2

Інтереси стейкхолдерів у системі фінансової безпеки національної економіки та ризики, що виникають у процесі їх задоволення

Види стейкхолдерів	Інтереси стейкхолдерів	Ризики для фінансової безпеки
Громадяни України	Потреба в особистій фінансовій безпеці, доступності фінансових продуктів і послуг, фінансовому захисті	Відмова від витрачання накопичень, зниження рівня фінансової інклюзії, втрата довіри до національної валюти і вітчизняних фінансових установ

Продовження табл. 5.2

Представники регуляторних органів	Високий рівень довіри з боку усіх категорій стейкхолдерів до фінансової системи, державної фінансової політики, високий рівень фінансового суверенітету України і стійкі позиції держави на міжнародній фінансовій арені	Корумпованість, бюрократія, допущення монополізації фінансових послуг, надання преференцій окремим учасникам фінансової системи, дисбалансування розвитку фінансового ринку шляхом прийняття неефективної і незваженої фінансової політики
Представники великого бізнесу і критичної інфраструктури	Відсутність фінансових законів, спрямованих на обмеження діяльності, ліберальна податкова політика, відсутність рейдерства і вільний доступ до ресурсів на ринках фінансових послуг	Монополізація окремих економічних сфер, вимоги створення пільгових умов і поступок, що призведуть до зменшення податкових платежів
Представники малого і середнього бізнесу	Доступність фінансових ресурсів, податкові пільги, фінансова підтримка бізнесу, захист від недобросовісної конкуренції, поглинання з боку великих учасників ринку	Скорочення обсягів діяльності і фінансових відрахувань до бюджету, тінізація капіталів, порушення податкової дисципліни, сприяння поширенню явища тіньової економіки
Представники громадських організацій	Захист фінансових інтересів учасників, населення, підвищення рівня фінансової грамотності широких верств громадян	Формування негативного іміджу державних структур у контексті забезпечення фінансового захисту інтересів громадян
Іноземні інвестори	Отримання інвестиційного доходу та повернення інвестованого капіталу у повному об'ємі; максимальний рівень безпеки інвестованого капіталу	Отримання контролю над стратегічно важливими елементами фінансової системи, залежність від іноземного капіталу
Внутрішні інвестори		Припинення потоку інвестицій, спрямування їх за кордон, дисбаланс у фінансуванні різних галузей національної економіки
Очільники фінансових установ	Рентабельна діяльність фінансових установ, збільшення кількості клієнтів, інвесторів, зменшення кількості конкурентів з іноземним капіталом	Банкрутство та ліквідація з перекладанням своїх фінансових зобов'язань на державні структури, низький рівень якості фінансових послуг, шахрайство
Міжнародні фінансові організації	Підтримання рівня фінансової безпеки окремої країни як крок до глобальної фінансової стабілізації	Отримання можливості впливу на національну фінансову політику

Складено автором

Нездатність задовольнити хоча б частково інтереси стейкхолдерів може стати причиною проявів таких ризиків для фінансової безпеки національної економіки, як відмова від витрачання накопичень, зниження рівня фінансової інклюзії, втрата довіри до національної валюти і вітчизняних фінансових установ; корумпованість, бюрократія, допущення монополізації фінансових

послуг, надання преференцій окремим учасникам фінансової системи, дисбалансування розвитку фінансового ринку шляхом прийняття неефективної і незваженої фінансової політики; монополізація окремих економічних сфер, вимоги створення пільгових умов і поступок, що призведуть до зменшення податкових платежів; скорочення обсягів діяльності і фінансових відрахувань до бюджету, тінізація капіталів, порушення податкової дисципліни, сприяння поширенню явища тіньової економіки; формування негативного іміджу державних структур у контексті забезпечення фінансового захисту інтересів громадян; отримання контролю над стратегічно важливими елементами фінансової системи, залежність від іноземного капіталу; припинення потоку інвестицій, спрямування їх за кордон, дисбаланс у фінансуванні різних галузей національної економіки; банкрутство та ліквідація з перекладанням своїх фінансових зобов'язань на державні структури, низький рівень якості фінансових послуг, шахрайство; отримання можливості впливу на національну фінансову політику.

На рис. 5.6 запропоновано карту стейкхолдерів з позиції процесу забезпечення фінансової безпеки держави.

Як бачимо, різні категорії стейкхолдерів по-різному впливають на стан фінансової безпеки національної економіки. Сила їх впливу, як і вектори їх впливу, також різняться. Пропонована карта може зазнавати трансформацій у залежності від зміни законодавства, появи нових регуляторів фінансових ринків або навпаки – прояву тенденції до лібералізації діяльності його учасників, тощо, тому час від часу її потрібно буде переглядати та оновлювати.

Для балансування інтересів стейкхолдерів у процесі забезпечення фінансової безпеки держави пропонуємо наступний алгоритм:

- 1) визначення питомої ваги інтересів кожної групи стейкхолдерів з тим, щоб максимально задовольнити ті з них, які мають пріоритетне значення для національної фінансової безпеки, фінансової безпеки регіону, галузі, особистої фінансової безпеки;

2) розподіл наявних і потенційних фінансових ресурсів для задоволення потреб стейкхолдерів у залежності від їх питомої ваги для гарантування рівня фінансової безпеки держави;

Вплив на прийняття стратегічних рішень	Суттєвий	Міжнародні фінансові організації – рішення щодо надання або відмови у наданні фінансової допомоги за певних умов	Власники великого бізнесу – рушійна сила економічного розвитку, рішення щодо спрямування фінансового потенціалу і потужностей	Органи державної влади – нормативно-правові акти, фінансова політика, розробка стратегій розвитку фінсектору
	Відчутний	Іноземні інвестори – пошук безпечних сфер для інвестування, спрямування капіталів до захищених і прибуткових сфер	Власники малого і середнього бізнесу – податкові відрахування, формування фінансового потенціалу держави	Регулятори фінансового ринку – нагляд та контроль за реалізацією стратегій на фінансовому ринку
	Незначний	Представники громадських організацій – вплив на громадську думку, на моделі фінансової поведінки, на рівень довіри до влади і державної фінансової політики	Внутрішні інвестори – прийняття інвестиційних рішень, фінансова підтримка тих чи інших сегментів економічної системи	Громадяни – використання фінансових продуктів і послуг, фінансова інклюзія, фінансова поведінка (інвестиції і заощадження)
		Низький	Середній	Високий
		Рівень зацікавленості в результатах забезпечення фінансової безпеки держави		

Рис. 5.6. Карта стейкхолдерів з позиції забезпечення фінансової безпеки національної економіки

Складено автором

3) розробка компенсаційних механізмів для відновлення порушених фінансових інтересів зацікавлених сторін;

4) формування механізму врахування зверень стейкхолдерів, чий права або інтереси було порушено, у тому числі шляхом залучення до вирішення суперечливих питань фінансового омбудсмена;

5) формування дерева рішень щодо фінансування забезпечення потреб тих стейкхолдерів, чий фінансові інтереси є максимумо близькими;

6) встановлення квот фінансування потреб різних категорій стейкхолдерів;

7) налагодження багатосторонніх переговорних процесів з метою пошуку компромісних варіантів у межах задоволення фінансових інтересів окремих груп;

8) високий рівень інформаційної транспарентності в межах формування і реалізації податкової, бюджетної і соціальної політики.

Висновки до розділу 5

1. Запропоновано такі пріоритетні стратегічні орієнтири зміцнення стану різних підсистем комплексної системи фінансової безпеки держави, як реформування системи регулювання стану фінансової системи загалом і ринків фінансових послуг зокрема; підвищення рівня фінансової грамотності та фінансової інклюзії, зменшення державного боргу та дефіциту державного бюджету за рахунок використання внутрішніх фінансових інвестицій, отримати які допоможе покращення стану інвестиційної привабливості України та відновлення рівня довіри населення до органів державної влади з одного боку та до професійних учасників ринку фінансових послуг – з іншого.

2. На шляху України до соціальної і економічної конвергенції з країнами ЄС та досягнення цілей сталого розвитку постають такі загрози: суперечливість фінансових інтересів держави, регіонів, суб'єктів господарювання, населення; низький рівень якості фінансових послуг і захисту прав їх користувачів; низький рівень фінансової грамотності і фінансової інклюзії; недовіра до професійних учасників фінансового ринку та національних регуляторів; відсутність стандартів фінансового обслуговування; втрата фінансового суверенітету; висока питома вага у фінансовій системі іноземного капіталу; неконтрольований розвиток тіньового фінансового сектору через механізми

використання криптовалют; великий обсяг державного боргу та витрат на його обслуговування; коливання валютних курсів, інфляція.

3. У сучасних умовах можна рекомендувати чотири варіанти стратегій забезпечення фінансової безпеки держави. Стратегія досягнення стану фінансової безпеки на основі брендингу, іміджу та репутації (Стратегія БІР). Суть стратегії полягає у наданні пріоритету інформаційній та інтерфейсній складовим системи фінансової безпеки, реалізації заходів щодо повної прозорості результатів діяльності, направленої на забезпечення фінансової безпеки. Стратегія досягнення стану фінансової безпеки через партнерство зі стейкхолдерами і забезпечення їх інтересів (Стратегія ПІС). Суть стратегії зводиться до забезпечення максимального задоволення фінансових потреб зацікавлених у результатах діяльності суб'єкта осіб через формування безпечного середовища для їх реалізації. Стратегія досягнення стану фінансової безпеки через взаємозв'язок експертів, контроль і стандартизацію (Стратегія ЕКС). Суть стратегії полягає у запровадженні стандартів управління фінансовою безпекою на державному рівні та слідування їм. Стратегія (РТСР) – стратегія з орієнтацією на ризики, тенденції і сталий розвиток. Стратегія актуальна у сучасних економічних умовах і адаптована до тих викликів, що диктує глобалізований економічний світ. До традиційних видів ризиків додаються ті, що виникають у процесі поширення тенденцій Індустрії 4.0.

4. Існує необхідність поєднання механізмів управління зацікавленими сторонами, стратегічного менеджменту, ризик-менеджменту та управління фінансовою безпекою у комплексну систему забезпечення фінансової безпеки держави в умовах фінансової нестабільності, характерної для посткризового періоду відновлення та розвитку української економіки. Лише комплексний підхід до організації системи забезпечення фінансової макробезпеки з тяжінням до безпеко орієнтованого управління у стратегічній перспективі замість агресивних спроб вчинення ситуативних тактичних дій щодо якнайшвидшого отримання прибутку за будь-яку ціну шляхом використання національних ресурсів дасть шанс країні досягнути фінансової автономії.

Конкуренентоспроможність українського бізнесу в умовах глобалізації та євроінтеграції уже дуже скоро визначатиметься здатністю управлінських кадрів підтримувати баланс у процесах протидії ризикам і забезпечення інтересів стейкхолдерів у стратегічному управлінні як господарською діяльністю бізнес-структури в цілому, так і її фінансово-економічною безпекою.

Отримані у межах розділу наукові результати опубліковані у працях здобувача [284], [295], [298], [260], [299], [300], [311].

ВИСНОВКИ

У дисертації розв'язано важливу наукову проблему, яка полягає у визначенні теоретико-методологічних засад забезпечення фінансової безпеки національної економіки та наданні практичних рекомендацій щодо взаємодії учасників фінансової системи в процесі управління нею. Одержані результати дають змогу сформулювати такі висновки.

1. Розширено та поглиблено змістовно-понятійне трактування категорії фінансової безпеки національної економіки держави. Аналіз сучасних наукових джерел засвідчив неузгодженість думок дослідників щодо сутності поняття фінансової безпеки держави. Тому на основі їх аналізу та синергії запропоновано авторську дефініцію фінансової складової економічної безпеки національної економіки як такого стану складових фінансової системи країни, який дає їм змогу гарантувати досягнення всіма учасниками фінансової системи їх фінансових інтересів за умови як відсутності, так і присутності загроз нормальному функціонуванню фінансових сфер економіки країни. Досягнення мети фінансової безпеки держави великою мірою залежить від функціонального стану та ефективної діяльності учасників фінансової системи, насамперед фінансових установ та інших професійних учасників фінансового ринку. У розумінні системи фінансової безпеки на різних рівнях виникають відмінності, адже на мікро- та на макрорівні кожна з них має свою специфіку та характерні особливості, що повинні бути відображені в пропонованих дефініціях досліджуваної категорії.

2. Конкретизовано роль і місце фінансової безпеки держави в системі національної безпеки. Обґрунтовано, що місце фінансової безпеки держави в системі національної безпеки визначається її позицією в складній архітектоніці системи економічної безпеки національної економіки. Як для мікро-, так і для макрорівня, фінансова безпека є домінантною, базовою складовою системи економічної безпеки, оскільки забезпечує захист фінансового потенціалу

розвитку економіки та надає ресурсне забезпечення для протидії ризикам і загрозам реалізації фінансових інтересів різних категорій стейкхолдерів: державних структур, суб'єктів підприємницької діяльності, домогосподарств, окремих індивідів. Таким чином, фінансова безпека перебуває в центрі структури системи економічної безпеки національної економіки, оскільки забезпечує фінансові зв'язки між усіма економічними процесами та живить їх фінансовими ресурсами.

3. Сформовано основи забезпечення фінансової безпеки національної економіки на зв'язках мікро- та макрорівневих категорій. Під забезпеченням фінансової безпеки на макрорівні, відповідно до ресурсного підходу, мають на увазі сукупність ресурсів: матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних, часових тощо, – які є в державних органів влади або які можна швидко отримати з метою використання для ідентифікації загроз фінансовій безпеці держави, для їх усунення, мінімізації, протидії їх негативному впливу на стан фінансової безпеки або компенсації наслідків такого впливу для стабілізації стану фінансової безпеки. Відповідно до процесного підходу, забезпечення фінансової безпеки – це процес ідентифікації, уникнення, мінімізації загроз фінансовій безпеці та усунення їх наслідків для її стану шляхом використання інструментарію ризик-менеджменту та державного управління, у тому числі контролю, моніторингу й нагляду на різних рівнях системи фінансової безпеки держави та в межах усіх її підсистем. Забезпечити фінансову безпеку на національному рівні неможливо без побудови ефективних механізмів управління фінансовою безпекою суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності.

4. Розкрито сутність і встановлено особливості управління фінансовою безпекою національної економіки. Виявлено, що особливості управління фінансовою безпекою національної економіки вимагають уваги владних структур, яким потрібно критично переоцінити напрями дії уряду в управлінні фінансовою системою та здійснити ряд реформ у борговій, бюджетній, валютній, зовнішньоекономічній і грошово-кредитній сферах. Недоліки

державної фінансової політики та дестабілізація архітектури вітчизняної фінансової системи призвели до необхідності розробки основ державного механізму управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки. Теоретичні основи управління фінансовою безпекою на державному рівні зводяться до розуміння процесу управління фінансовою безпекою як: способу досягнення стану захисту від загроз, механізму забезпечення реалізації фінансових інтересів суб'єкта управління та його стейкхолдерів, окремого напрямку менеджменту, умови фінансової свободи; форми щоразу нового та індивідуального (залежно від характерних умов) управлінського проєкту.

5. Доповнено методологічний базис оцінювання стану фінансової безпеки держави. Обґрунтовано необхідність доповнити методологічний базис оцінювання стану фінансової безпеки держави єдиною методикою, яка була запропонована широкому загалу ще у 2013 р. Для об'єктивного оцінювання рівня фінансової безпеки України в сучасних економічних умовах доцільно поєднати традиційний індикативний підхід та загрозоорієнтований підхід для забезпечення достовірності оцінки. Запропоновано залишити лише актуальні фінансові показники з оприлюднених у 2013 р рекомендацій, забезпечити їх однакову кількість для кожної функціональної складової системи фінансової безпеки та доповнити їх перелік блоками ймовірних загроз, оцінювання яких проводитиметься експертами з позицій їх наявності або відсутності та ймовірності їх негативного впливу на стан фінансової безпеки держави.

6. Поглиблено підходи до регулювання фінансової безпеки національної економіки України на державному рівні. За результатами дослідження сучасних підходів до регулювання фінансової безпеки національної економіки України на державному рівні надано пропозицію розуміти процес державного регулювання фінансової безпеки як керівний вплив держави на національну фінансову систему, фінансові відносини та процеси в економіці, який забезпечує достатній рівень їх розвитку, цілісності, стійкості й конкурентоспроможності, необхідну фінансову основу для здійснення

економічної та соціальної політики з метою забезпечення економічної безпеки держави. Система державного регулювання фінансової безпеки тісно пов'язана з фінансовим ринком і фінансовою безпекою його учасників, водночас у системі фінансової політики вона впливає на механізм утворення й використання бюджетних коштів.

7. Встановлено, що загрози та ризики фінансовій складовій економічної безпеки національної економіки формуються в економічному середовищі під впливом викликів глобалізації фінансового простору. Найбільш суттєвими з них для України на кінець 2020 р. визначено такі: низький рівень інвестиційної привабливості української економіки; високу вартість фінансових продуктів і послуг, низький рівень захисту їх користувачів національними регуляторами фінансового ринку; державну фінансову політику, спрямовану на розширення меж зовнішніх фінансових запозичень; нерозвиненість внутрішнього фондового ринку; поширення цифрових валют і альтернативних розрахункових засобів; тісний взаємозв'язок влади й фінансового бізнесу з превалюванням інтересів останнього над національними фінансовими; низький рівень довіри до фінансових установ і національних регуляторів фінансового ринку; низькі рівні фінансової інклюзії та фінансової грамотності.

8. Проведено аналіз основних індикаторів рівня фінансової безпеки України. Рівень фінансової безпеки України, визначений на основі окремих фінансових індикаторів стану національної економіки, свідчить про стабілізацію стану вітчизняної фінансової системи в останні два роки. Негативно на загальну оцінку стану фінансової безпеки України впливає наявність дефіциту державного бюджету, залежність фінансової системи від іноземного капіталу одразу в кількох площинах, а також мала питома вага частки надходжень від фінансової та страхової діяльності у валовому внутрішньому продукті, що є свідченням низького рівня фінансової інклюзії і банківському й небанківському фінансовому секторі. Загалом рівень фінансової безпеки України станом на 2019 р. можна оцінити як задовільний, однак, стійка

фінансова залежність від зовнішніх джерел фінансових ресурсів у найближчій перспективі може призвести до втрати державою фінансового суверенітету.

9. Проведене оцінювання рівня фінансової безпеки України на основі даних міжнародних рейтингів дало змогу встановити, що в цілому, хоча рейтингові позиції України, за даними глобальних економічних індексів, є надзвичайно низькими, стан безпеки фінансової складової національної економіки України перебуває на межі між задовільним та критичним значеннями. Простежується незадовільний стан вітчизняної фінансової системи; оцінка надійності банків, а отже, і банківської системи в цілому лише несуттєво перевищує мінімально можливе значення. За умови, що діагностику стану фінансової безпеки держави проводить зовнішній інвестор або кредитор, який не володіє глибокими знаннями особливостей функціонування та розвитку фінансової системи України й приймає рішення на засадах міжнародних рейтингів національних економік, його уявлення про фінансовий імідж нашої держави буде справляти негативне для фінансових рішень враження. Тому на державному рівні необхідно терміново вжити заходів для підвищення рейтингових позицій України у світових рейтингах та індексах шляхом якісної трансформації вітчизняної фінансової системи в напрямі покращення стану фінансової безпеки держави.

10. Запропоновано концептуальний підхід до забезпечення фінансової безпеки національної економіки. Концепція забезпечення фінансової безпеки держави в авторському варіанті зводиться до поєднання механізму регулювання її стану на державному рівні та управління нею на рівні суб'єктів господарської діяльності й окремих індивідів. Необхідним є створення державного органу, на який буде покладено завдання забезпечення фінансової безпеки країни як домінантного фактора гарантії розвитку вітчизняної економіки в стратегічній перспективі. Ця концепція підтримує функціональний підхід до розбудови системи фінансової безпеки держави та комплексного управління нею на засадах принципів транспарентності, рівності, безперервності.

11. Сформульовано такі сучасні гіпотези щодо управління фінансовою безпекою національної економіки з позиції системного підходу. На відміну від прагнення на рівні бізнес-структур задовольнити, передусім, інтереси керівництва та основних акціонерів шляхом прийняття безпекоорієнтованих управлінських рішень, в управлінні фінансовою безпекою на державному рівні необхідно прагнути до досягнення гармонії й балансування інтересів усіх категорій стейкхолдерів. Мета управління фінансовою безпекою на рівні держави – це не просто організація захисту ресурсів, які використовують у процесі досягнення максимально можливого за тих зовнішніх і внутрішніх умов, що склалися, обсягу прибутку, як це задекларовано на рівні суб'єктів господарської діяльності. В умовах відкритої конкурентної економіки банківську безпеку та безпеку небанківського фінансового ринку потрібно визнавати такими самими важливими в процесах державного безпекоорієнтованого управління, як грошово-кредитна, боргова, бюджетна та валютна безпека. Кадрове забезпечення процесу управління фінансовою безпекою держави має стати пріоритетом стратегічного планування заходів з відновлення стабільності фінансової системи. Результат управління фінансовою безпекою держави великою мірою залежить від рівня довіри населення й бізнес-структур до фінансової системи та ринків фінансових послуг і їх професійних учасників. Управління фінансовою безпекою держави має здійснюватися централізовано; розподіл функцій між різними регуляторами й органами державної влади є вкрай небажаним. В основу управління фінансовою безпекою України має бути покладено концептуальні документи, у яких знайдуть відображення стратегічні й тактичні заходи щодо організації захисту фінансових ресурсів і фінансових інтересів держави та нації від зовнішніх і внутрішніх небезпек та загроз.

12. Оновлено підходи до реформування механізмів державного регулювання фінансової безпеки національної економіки. Встановлені в ході дослідження недоліки процесу регулювання рівня державної фінансової безпеки, такі як відсутність якісного інформаційного забезпечення цього

процесу, дублювання регуляторами функцій одне одного, відсутність єдиного підходу до оцінювання поточного стану фінансової безпеки та розробки стратегічних орієнтирів його стабілізації, схиляють до думки щодо необхідності реформування механізмів державного регулювання фінансової складової економічної безпеки національної економіки. Розпочинати запропоновано зі зміни моделі регулювання банківського та небанківського фінансового секторів. Розподіл функцій між двома національними регуляторами фінансового ринку (спліт) є одним з етапів переходу на інноваційну модель моніторингу та контролю за станом ринків фінансових послуг України відповідно до європейських вимог і стандартів. Наступним етапом цілком очікувано може стати формування мегарегулятора фінансового ринку.

13. Сформовано основи стратегії забезпечення фінансової безпеки України, що побудовані з урахуванням цілей сталого розвитку, стрімкого розширення сфери цифрових фінансових відносин, ризиків Індустрії 4.0. Сучасна стратегія фінансової безпеки національної економіки позиціонується в дослідженні документом не статичним, а динамічним, з можливістю змін відповідно до нових викликів і небезпек, які виникатимуть у фінансовій системі в процесі її еволюції та поширення тенденцій до глобалізації фінансово-економічних відносин. Станом на кінець 2020 р. раціональними є такі стратегічні орієнтири зміцнення стану різних підсистем комплексної системи фінансової безпеки держави, як реформування системи регулювання стану фінансової системи загалом і ринків фінансових послуг зокрема; підвищення рівня фінансової грамотності та фінансової інклюзії, зменшення державного боргу й дефіциту державного бюджету завдяки використанню внутрішніх фінансових інвестицій, отримати які допоможе покращення стану інвестиційної привабливості України та відновлення рівня довіри населення до органів державної влади, з одного боку, та до професійних учасників ринку фінансових послуг – з іншого.

14. Запропоновано альтернативні підходи до встановлення стратегічних орієнтирів забезпечення фінансової безпеки національної економіки. Зокрема,

рекомендовано чотири варіанти стратегій забезпечення фінансової безпеки держави: 1) стратегію досягнення стану фінансової безпеки на основі брендингу, іміджу та репутації (Стратегія БІР), суть якої полягає в наданні пріоритету інформаційній та інтерфейсній складовим системи фінансової безпеки, реалізації заходів щодо повної транспарентності результатів діяльності, спрямованої на забезпечення фінансової безпеки; 2) стратегію досягнення стану фінансової безпеки через партнерство зі стейкхолдерами й забезпечення їх інтересів (Стратегія ППС), суть якої зводиться до забезпечення максимального задоволення фінансових потреб зацікавлених у результатах діяльності суб'єкта осіб через формування безпечного середовища для їх реалізації; 3) стратегію досягнення стану фінансової безпеки через взаємозв'язок експертів, контроль і стандартизацію (Стратегія ЕКС), суть якої полягає в запровадженні стандартів управління фінансовою безпекою на державному рівні та слідування їм; 4) стратегію з орієнтацією на ризики, тенденції й сталий розвиток (РТСР), яка актуальна в сучасних економічних умовах і адаптована до тих викликів, що диктує глобалізований економічний світ. До традиційних видів ризиків додаються ті, що виникають у процесі поширення тенденцій Індустрії 4.0.

15. Обґрунтовано необхідність і здійснено спробу балансування інтересів стейкхолдерів у процесі вироблення стратегії забезпечення фінансової безпеки національної економіки України. Запропоновано поєднання механізмів управління зацікавленими сторонами, стратегічного менеджменту, ризик-менеджменту та управління фінансовою безпекою в комплексну систему забезпечення фінансової безпеки національної економіки держави в умовах фінансової нестабільності, характерної для посткризового періоду відновлення та розвитку української економіки. Доведено, що лише комплексний підхід до організації системи забезпечення фінансової макробезпеки з тяжінням до безпекоорієнтованого управління в стратегічній перспективі замість агресивних спроб вчинення ситуативних тактичних дій щодо якнайшвидшого отримання прибутку за будь-яку ціну шляхом використання національних ресурсів дасть

шанс країні досягнути фінансової автономії. Конкурентоспроможність українського бізнесу в умовах глобалізації та євроінтеграції уже дуже скоро визначатиметься здатністю управлінських кадрів підтримувати баланс у процесах протидії ризикам і забезпечення інтересів стейкхолдерів у стратегічному управлінні як господарською діяльністю бізнес-структури в цілому, так і її фінансово-економічною безпекою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зачосова Н. В., Носань Н. С., Коваленко А. О. Управління фінансовою безпекою в умовах глобалізації та у епоху фінансових криз: регулювання чи лібералізація? *Вісник Черкаського університету. Серія Економічні науки*. 2018. № 4. С. 44–52.
2. Носань Н. С. Теоретичні імперативи дефініції фінансової безпеки держави. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 9. С. 17–20.
3. Зачосова Н. В. Формування системи економічної безпеки фінансових установ : монографія. Черкаси : ПП Чабаненко Ю. А., 2016. 375 с.
4. Ляшенко О. М. Специфічні властивості фінансової безпеки підприємства. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2012. № 4. С. 27–32.
5. Зайцева І. Ю., Кореницька Ю. А. Розширення тезауруса до вирішення проблеми управління фінансовою складовою економічної безпеки підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. Вип. 42. С. 217–221.
6. Біломістна І. І., Олійник О. В. Особливості формування теоретичних підходів до визначення фінансової безпеки підприємства як економічної категорії. *Економічні науки. Серія: Облік і фінанси*. 2013. Вип. 10 (1). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/escnof_2013_10\(1\)__6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/escnof_2013_10(1)__6) (дата звернення: 12.10.2018).
7. Швороб Г. М. Теоретичні підходи до трактування поняття фінансової безпеки. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2013. № 1. С. 165–169.
8. Носань Н. С. Фінансова безпека як наукова категорія. *Управління системою економічної безпеки: від теорії до практики* : зб. тез доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конфер. (19 квітня 2019 р.) / упоряд. І. О. Ревак. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 212 с.
9. Носань Н. С. Новітні підходи до розуміння поняття фінансової безпеки держави. *Теоретичні та прикладні аспекти інноваційного розвитку*

економіки та управління : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер., Київ, 13 квітня 2019 р. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2019. С. 37–42.

10. Мелих О. Фінансова безпека держави: сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення. *Економічний аналіз*. 2013. Вип. 12. Ч. 2. С. 266–272.

11. Зачосова Н. В. Управлінські проблеми забезпечення фінансової підсистеми економічної безпеки національної економіки України. *Вісник Черкаського Університету. Серія: Економічні науки*. 2017. № 4. Ч. 1. С. 10–20.

12. Барановський О. І. Фінансова безпека : монографія. Київ : Фенікс, 1999. 338 с.

13. Сухоруков А. І. Проблеми фінансової безпеки України : монографія. Київ : НІПМБ, 2004. 117 с.

14. Ревак І. О. Механізм забезпечення фінансової безпеки України: Теоретичний аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2009. № 2. С. 1–10.

15. Кулінська А. В. Обставини, які впливають на зміцнення системи національної фінансової безпеки України. *Економічний простір*. 2015. Вип. 104. С. 92–101.

16. Кулінська А. В. Проблеми функціонування складових фінансової безпеки в системі економічної безпеки держави. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2015. Вип. 11 (231). С. 90–98.

17. Шемяєва Л. Г., Толлок П. О. Підходи до оцінки взаємовпливу фінансової безпеки суб'єктів господарювання та фінансової безпеки держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 3. С. 4–8.

18. Zachosova N., Herasymenko O., Shevchenko A. Risks and possibilities of the effect of financial inclusion on managing the financial security at the macrolevel. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. Vol. 15, Iss. 4. P. 304–319.

19. Zachosova N., Babina N., Zanora V. Research and methodological framework for managing the economic security of financial intermediaries in Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 2018. Vol. 13. Iss. 4. P. 119–130.

20. Зачосова Н. В., Куценко Д. М. Особливості державного регулювання фінансової безпеки України та економічної безпеки фінансових установ як суб'єктів її забезпечення. *Вісник Черкаського Університету. Серія: Економічні науки*. 2017. № 1. С. 38–49.

21. Зачосова Н. В. Соціальне забезпечення населення як елемент регулювання фінансової безпеки держави: вітчизняні реалії та досвід ЄС. *Науковий вісник ОНУ. Економіка*. 2017. Т. 22. Вип. 10 (63). С. 162–166.

22. Зачосова Н. В. Формування стратегії фінансової безпеки України для потреб забезпечення економічної безпеки національної економіки. *Науково-практичний журнал «Причорноморські економічні студії»*. 2018. Вип. 26. С. 58–62.

23. Зачосова Н. В. Напрями стабілізації стану фінансової складової економічної безпеки національної економіки України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2018. № 8 (36). С. 14–18.

24. Кулінська А. В. Формування ефективного механізму забезпечення фінансової складової економічної безпеки України. *Ефективна економіка*. 2013. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4445> (дата звернення: 10.06.2018).

25. Кулінська А. В. Концептуальні засади розробки системи державного управління фінансовою складовою економічної безпеки економіки України. *Ефективна економіка*. 2017. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5742> (дата звернення: 03.02.2018).

26. Poyda-Nosyk N. N. Financial security of Ukraine in conditions of European integration. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 1 (9). Ч. 1. С. 192–196.

27. Ткаленко С. Фінансова безпека держави в умовах посилення глобалізаційних процесів. *Міжнародна економічна політика*. 2013. Вип. 1. С. 101–122.

28. Куценко Т. М. Підходи до аналізу та моделювання загроз фінансової безпеки держави. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. Вип. 42. С. 233–238.
29. Макарюк О. В. Проблеми фінансової безпеки держави в системі управління інвестиційним ринком. *Економіка. Управління. Інновації*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_36 (дата звернення: 04.05.2018).
30. Іващенко О. В., Гельман В. М. Фінансово-економічна безпека держави. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 2 (1). С. 121–131.
31. Ревак І. О., Прокопенко В. Ю. Об'єкти та суб'єкти фінансової безпеки держави. *Системи обробки інформації*. 2010. Вип. 3. С. 152–154.
32. Дмитренко Е. С. Загальнотеоретичні питання механізму правового забезпечення фінансової безпеки держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 3. С. 62–69.
33. Костирко Р. О., Темнікова Н. В. Фінансова безпека держави і фінансова спроможність підприємств: аналіз сучасного стану та взаємозв'язку. *Фінанси України*. 2013. № 4. С. 117–125.
34. Столяренко О. О., Лужецька І. М., Сорочинська М. М. Фінансова безпека як складова економічної безпеки держави. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.3. С. 305–308.
35. Приходько В. П. Фінансова безпека як основна умова ефективного функціонування держави. *Агросвіт*. 2013. № 15. С. 7–10.
36. Ковальчук М. В. Інституціональні складові фінансової безпеки держави. *Економіка та держава*. 2016. № 7. С. 88–93.
37. Нетесаний Ю. В. Фінансово-економічні кризи та забезпечення фінансової безпеки держави. *Ефективна економіка*. 2014. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_5_28 (дата звернення: 06.07.2018).
38. Михайлюк В. В. Еволюція поняття фінансова безпека держави в глобальних умовах розвитку. *Ефективна економіка*. 2014. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_9_57 (дата звернення: 12.06.2018).

39. Куценко Д. М. Засади державного регулювання фінансової безпеки країни. *Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки*. 2017. № 2 (2). С. 63–74.

40. Онишко С. В. Фінансова безпека і фінансова політика держави в категоріях їх взаємовпливу та узгодження. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2018. № 2. С. 266–276.

41. Nosan N. Financial security of the state: content and problems of governance in the system of the national economy. *Вісник Черкаського національного університету. Серія: Економічні науки*. 2019. № 2. С. 28–34.

42. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 20.03.2019).

43. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (дата звернення: 22.03.2019).

44. Cherevko O., Nazarenko S., Zachosova N., Nosan N. Financial and economic security system strategic management as an independent direction of management. *The 8th International Conference on Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy (M3E2 2019)*. SHS Web of Conferences 65. 03001 (2019). M3E22019. URL: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196503001> (date of request: 22.08.2019).

45. Лисяк Л. В. Сучасний стан та основні проблеми фінансової безпеки України. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/88.pdf (дата звернення: 30.03.2019)

46. Nosan N., Shevchenko Ye., Zachosova N. Formation of conceptual bases for state financial security supply: strategic and tactical actions. *Modern Economics*. 2019. № 15. P. 224–229. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-32](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-32) (date of request: 22.09.2019).

47. Бабець І. Г., Івах О. В. Методичні підходи до оцінювання бюджетної безпеки України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. № 23.1. С. 204–210.
48. Луцик-Дубова Т. Управління бюджетною безпекою України. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 3. С. 17–23.
49. Барановський О. І. Дослідження теоретичних засад боргової безпеки держави. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2016. № 1 (1). С. 327–337.
50. Лондар Л. П. Борговий складник фінансової безпеки України: загрози та індикатори. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 2. С. 70–78.
51. Вінічук М. В. Боргова безпека України в системі зміцнення економічної безпеки держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2017. № 1. С. 46–62.
52. Кулінська А. Оптимальні умови формування складових валютної безпеки національної економіки. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2016. № 3. С. 86–96.
53. Іличок Б. І. Валютна безпека України – стан та перспективи вдосконалення. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. № 2. С. 40–45.
54. Вівчар О. І. Стратегія забезпечення банківської безпеки: проблеми та перспективи. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2013. № 2. С. 44–47.
55. Барановський О. І. Чинники банківської безпеки. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. № 1. С. 178–185.
56. Паєнтко Т. В., Поплавська М. В. Безпека фондового ринку в контексті зміцнення фінансової безпеки держави. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2011. № 2. С. 215–221.
57. Бовсуновська Г. С. Удосконалення методичного забезпечення визначення рівня фінансової безпеки страхового ринку. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 318–327.

58. Дячек С. М., Панасюк О. О. Грошово-кредитна безпека України: сутність, загрози, оцінка. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2013. № 2. С. 227–232.
59. Рожко О. Д., Алексанян Р. М. Грошово-кредитна безпека України та шляхи її забезпечення. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 2 (2). С. 120–125.
60. Петренко Л. М. Податкова безпека як складова фінансової безпеки держави. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. 2012. № 86. С. 89–98.
61. Іщенко В. В. Податкова складова фінансової безпеки держави. *Наукові праці НДФІ*. 2011. № 4. С. 149–156.
62. Баранецька О. В. Характеристика фінансово-економічних чинників та індикаторів фіскальної безпеки держави. *Університетські наукові записки*. 2008. № 4. С. 436–442.
63. Бритова Г. В., Скрильник Є. В. Роль бюджетно-податкової сфери у підвищенні фіскальної безпеки держави. *Аспекти публічного управління*. 2017. № 5–6. С. 44–51.
64. Новосад І. В. Орієнтири вдосконалення фіскальної складової митної безпеки. *Підприємництво і торгівля*. 2017. № 21. С. 138–143.
65. Новосад І. В. Теоретико-організаційні основи митної безпеки та її фіскальні аспекти. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 6 (2). С. 271–276.
66. Прокопенко Н. С., Тимошенко А. О. Забезпечення фіскальної безпеки держави в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. № 27 (3). С. 72–77.
67. Кривіцький В. Б. Вектори вдосконалення митного контролю в Україні у контексті забезпечення фіскальної безпеки держави. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Економіка*. 2018. № 11. С. 135–142.

68. Касперович Ю. В. Фіскальна безпека держави в умовах гібридної війни. *Економіка та держава*. 2019. № 2. С. 64–70.
69. Єрмак О. О. Сучасні методи дослідження інвестиційної безпеки держави. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1. С. 136–142.
70. Висоцька І. Б., Моравецька Н. В. Проблеми та шляхи забезпечення інвестиційної безпеки держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2013. № 2. С. 11–17.
71. Мещеряков А. А., Новікова Л. Ф. Інвестиційна безпека держави. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Економіка*. 2013. № 2. С. 23–29.
72. Власюк О. С. Тіньова економіка та її вплив на безпеку сектору державних фінансів України. *Фінанси України*. 2013. № 6. С. 18–25.
73. Онофрійчук В. П. Особливості оцінки фінансової безпеки сектору державних фінансів України. *Вчені записки університету «КРОК». Серія: Економіка*. 2013. № 34. С. 147–155.
74. Шемаєва Л. Г. Оцінка рівня фінансової безпеки сектору державних фінансів України. *Фінанси України*. 2012. № 1. С. 116–122.
75. Шемаєва Л. Г. Концептуальні підходи до оцінки стану фінансової безпеки сектору державних фінансів України. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2011. № 1. С. 111–118.
76. Зачосова Н. В. Фінансова безпека: проблеми оперативного і стратегічного управління, ризику та особливості державного регулювання. Черкаси : ФОП Чабаненко Ю. А., 2019. 160 с.
77. Zachosova N. Financial Security: Problems of Operational and Strategic Management, Risks and Peculiarities of Public Administration : monograph. Przeworsk : WSSG, 2019. 114 p.
78. Носань Н. С. Джерела інвестиційного капіталу в Україні. *Часопис економічних реформ*. 2013. № 3. С. 11–16.

79. Нацбюро фінансової безпеки. *Недоречність доречного* : веб-сайт. URL: https://dt.ua/macrolevel/nacbyuro-finansovoyi-bezpeki-nedorechnist-dorechnogo-272271_.html (дата звернення: 12.06.2019).
80. Березовська С. В. Публічні фінанси: поняття та суть. *Правове життя сучасної України*. 2013. № 2. С. 110–112.
81. Nosan N. Paradigms of architectonics of the financial security of the state in the national security system. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2019. № 5. P. 44–49.
82. Назаренко С. А., Носань Н. С. Теоретичні аспекти державного регулювання фінансової безпеки: мікро та макро рівні. *Управлінський аспект забезпечення фінансової безпеки України* / за ред. О. В. Черевка. Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2018. С. 185–206.
83. Vladychyn U., Skomorovych I., Lobozyńska S. Assessment of financial and economic security of Ukraine in conditions of foreign banking development. *Banks and Bank Systems*. 2018. № 13 (3). P. 151–173.
84. Józef A. H., Bukhtiarova A., Chorna S., Iastremska O., Bolgar T. Forecasting the level of financial security of the country (on the example of Ukraine) *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. № 15 (3). P. 304–317.
85. Khalatur S., Pavlova G., Zhylenko K. The role of some indicators of financial security in Ukraine in the context of transnationalization and national interests. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. № 15 (3). P. 237–248.
86. Blakyta G., Ganushchak T. Enterprise financial security as a component of the economic security of the state. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. № 15 (2). P. 248–256.
87. Kurylo M., Klochko A., Zhuravlov D., Javadov H. Economic and legal aspects of banking security under European integration in transition in Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 2018. № 13 (1). P. 162–172.
88. Derevyanko B., Nikolenko L., Syrmamiik I., Mykytenko Y., Gasparevich I. Assessment of financial and economic security of the region (based on

the relevants statistics of the Donetsk region). *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. № 15 (4). P. 283–295.

89. Ponomarenko T., Prokopenko O., Kuzmenko H., Kaminska T., Luchyk M. Banking security of Ukraine: current state and ways to improve. *Banks and Bank Systems*. 2018. № 13 (2). P. 77–88.

90. Мінфін – все про фінанси. *Мінфін*: веб-сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/foreigndebt/> (дата звернення: 20.03.2019).

91. Носань Н. С. Проблеми забезпечення фінансової складової національної безпеки держави. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ*: зб. тез допов. III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конфер., 18–19 квітня 2019 р. Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2019. С. 22–24.

92. Носань Н. С., Куценко Д. М. Основи забезпечення фінансово-економічної безпеки на мікро- та макрорівнях: українські реалії. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 2 (70). Ч. 1. С. 51–56.

93. Зачосова Н. В., Шостак А. В. Концептуальні засади формування комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств та фінансових установ України. *Економіка та держава*. 2016. № 7. С. 80–83.

94. Зачосова Н. В., Бибик А. М. Напрями забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 15 (1). С. 25–28.

95. Герасименко О. М. Формування системи складових економічної безпеки торговців цінними паперами. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 1. С. 37–39.

96. Данченко О. Б., Поскрипко Ю. А., Занора В. О. Структурно-функціональна модель системи економічної безпеки підприємства. *Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки*. 2016. № 3. С. 48–53.

97. Занора В. О., Сільченко Б. І. Управління системою економічної безпеки підприємства на основі проектного підходу. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 5 (1). С. 130–133.

98. Зачосова Н. В., Коваленко А. О. Методологія наукових досліджень проблем забезпечення економічної безпеки держави. *Економіка та держава*. 2017. № 11. С. 56–59.
99. Іващенко О. В., Гельман В. М. Забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2013. Вип. 3. С. 13–17.
100. Гончар В. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України – запорука фінансової безпеки держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 8. С. 150–158.
101. Ковальчук А. Ю. Система сучасних принципів механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2017. № 1. С. 62–69.
102. Носань Н. С. Адаптація європейського досвіду функціонування механізму банкрутства підприємств у вітчизняній практиці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 18. С. 52–56.
103. Назаренко С. А., Носань Н. С. Санація підприємства як комплексна процедура його оздоровлення: сутність та підходи до трактування. *Економічний форум*. 2018. № 2. С. 238–242.
104. Носань Н. С. Правові засади забезпечення фінансової безпеки України. *Інтелект-XXI*. 2019. № 2. С. 53–58.
105. Зачосова Н. В. Теоретико-методологічні засади управління економічною безпекою національної економіки. *Економічний форум*. 2018. № 2. С. 11–20.
106. Занора В. О., Скляр А. В. Управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: теоретико-методичні аспекти організації системи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 22. С. 74–77.
107. Тулуб О. М., Теслюк О. М. Управління системою фінансово-економічної безпеки виробничої фірми. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 16. С. 29–32.

108. Радзівіл К. С. До питання правового забезпечення фінансової безпеки держави. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2011. № 4. С. 49–52.

109. Бригінець О. О. Особливості формування механізму правового забезпечення фінансової безпеки України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 36–41.

110. Конституція України. *Законодавство України*: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 10.02.2019).

111. Про Стратегію національної безпеки України. *Законодавство України*: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007> (дата звернення: 11.02.2019).

112. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». *Законодавство України*: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 13.04.2019).

113. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року. *Законодавство України*: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73007243> (дата звернення: 15.05.2019).

114. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / за ред. В. М. Геєця. Харків: ІНЖЕК, 2006. 240 с.

115. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. Київ: Київ. нац. тогр. екон. унт, 2004. 759 с.

116. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 309 с.

117. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): навчальний посібник. Київ: Либідь, 2005. 576 с.

118. Михайловська І. М., Ларіонова К. Л. Гроші та кредит: навч. посіб. Львів: Новий Світ-2000, 2006. 432 с.

119. Рейтинг економічної свободи-2018: Україна заняла последнее место. *Без табу нет*: веб-сайт. URL: https://beztabu.net/rejting-ekonomicheskoi-svobody-2018-ukraina-zanyala-poslednee-mesto_n37697 (дата звернення: 23.06.2019).

120. 2018 Index of Economic Freedom. Ukraine. *Heritage.org* : веб-сайт. URL: <https://www.heritage.org/index/country/ukraine> (дата звернення: 22.07.2019).

121. Глобальна світова криза на порозі: чим це загрожує Україні. *Politeka* : веб-сайт. URL: <https://politeka.net/ua/news/economics/676465-globalnyj-mirovoj-krizis-na-poroge-chem-jeto-grozit-ukraine/> (дата звернення: 23.07.2019).

122. Схвалено Концепцію партнерства Світового банку з Україною на 2017–2021 роки. *Міністерство фінансів України* : веб-сайт. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/skhvaleno-kontseptsiuu-partnerstva-svitovoho-banku-z-ukrainoiu-na--roky?category=mizhnarodne-spivrobitnictvo> (дата звернення: 25.07.2019).

123. Носань Н. С. Основи управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки. *Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика* : зб. тез допов. Міжнар. наук.-практ. конфер. (Полтава, 9 березня 2019 р.) : у 3 ч. Полтава : ЦФЕНД, 2019. Ч. 1. С. 14–16.

124. Мекшун П. В. Еволюція наукових підходів до визначення суті економічної безпеки національної економіки та необхідності її державного забезпечення. *Економічний форум*. 2013. № 3. С. 24–29.

125. Мартин О. М. Економічна безпека як складова національної безпеки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. *Економіка*. 2013. Вип. 22. С. 68–74.

126. Зачосова Н. В. Формування стратегії фінансової безпеки України для потреб забезпечення економічної безпеки національної економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 26 (1). С. 58–62.

127. Носань Н. С., Куценко Д. М. Теоретичні засади управління фінансово-економічною безпекою на сучасному етапі розвитку

безпекознавства. *Вісник Черкаського національного університету. Серія: Економічні науки*. 2019. № 1. С. 74–83.

128. Зачосова Н. В. Теоретико-методологічні засади управління економічною безпекою у процесі менеджменту сучасних фінансових установ. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2015. Т. 20. Вип. 1 (2). С. 167–170.

129. Живко З. Б. Управління економічною безпекою підприємства в умовах ринкових відносин. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 10. С. 138–145.

130. Маслак О. І., Гришко Н. Є. Управління економічною безпекою підприємства на принципах забезпечення її раціонального рівня. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 1. С. 198–208.

131. Ваганова Л. В. Складові механізми управління економічною безпекою підприємств машинобудування. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2013. № 2. С. 19–28.

132. Штангрет А. М. Механізм прийняття рішень у процесі управління економічною безпекою підприємства. *Наукові записки Української академії друкарства*. 2013. № 1. С. 59–64.

133. Ляшенко О. М. Управління економічною безпекою підприємств в умовах гібридної війни. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2015. № 3. С. 60–68.

134. Мойсеєнко І. П. Системний механізм управління фінансово-економічною безпекою підприємства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2013. Вип. 1. С. 284–291.

135. Пухальська А. П., Сквіська Д. А. Теоретико-методичні засади управління фінансово-економічною безпекою промислових підприємств. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 3. С. 185–195.

136. Ситник Г. П., Завгородня С. П. Системний аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження державного управління економічною безпекою. *Державне управління: теорія та практика*. 2013. № 2. С. 82–89.

137. Носань Н. С., Куценко Д. М. Роль і значення фінансового менеджменту в механізмі управління фінансово-економічною безпекою. *Проблеми фінансового менеджменту*: матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. молодих учених і студентів, 19 квітня, м. Луцьк. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2019. С. 63–65.

138. Зачосова Н. В., Горячківська І. В. Завдання фінансового менеджменту у системі забезпечення майнової та інтерфейсної безпеки суб'єктів господарювання. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 5. С. 109–113.

139. Зачосова Н. В. Основи побудови сучасного механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ. *Вісник Черкаського університету. Серія : Економічні науки*. 2015. № 33. С. 68–76.

140. Носань Н. С., Куценко Д. М. Необхідність управління економічною безпекою суб'єктів господарювання для досягнення стану фінансової безпеки України. *Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи* : зб. наук. пр. 2019. С. 185–188.

141. Носань Н. С. Гіпотези управління безпекою фінансової складової національної економіки України. *Інтелект-XXI*. 2019. № 3. С. 78–83.

142. Носань Н. С. Методологічні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки держави. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 5/2. С. 6–10.

143. Зачосова Н. В. Особливості аналізу рівня фінансової безпеки держави та значення оцінки стану економічної безпеки фінансових установ у цьому процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2015. Вип. 12. С. 191–194.

144. Субботович Ю., Антропова О. Індикатори фінансової безпеки України. *Світ фінансів*. 2013. Вип. 2. С. 144–151.

145. Тимошенко Ю. О. Фінансові ризики та індикатори стану фінансової безпеки України. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Серія : Економічні науки*. 2014. № 7. С. 293–303.

146. Коваленко О. Ю. Аналіз та оцінка рівня фінансової безпеки України. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія : Економіка.* 2010. Т. 133. Вип. 120. С. 56–61.

147. Дячек С. М., Легенчук Ю. О. Оцінка рівня фінансової безпеки держави: проблеми та шляхи вирішення. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки.* 2013. № 2. С. 219–226.

148. Наконечна Н. В. Методологічні підходи щодо оцінювання рівня фінансової безпеки України. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2013. Вип. 23.14. С. 281–287.

149. Винниченко Н. В., Есманов О. М. Оцінка стану фінансової безпеки в Україні. *Економічний часопис-XXI.* 2014. № 3–4 (2). С. 47–50.

150. Лелюк С. В. Методичний підхід до оцінювання фінансової безпеки регіонів України. *Економічний аналіз.* 2014. Т. 17 (1). С. 139–145.

151. Мирончук В. М., Паночишин Ю. М. Оцінка рівня фінансової безпеки в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство.* 2017. Вип. 13 (2). С. 31–34.

152. Полторац А. С., Тусова Н. О. Напрями удосконалення методичного інструментарію оцінки стану фінансової безпеки України. *Економічний форум.* 2018. № 2. С. 324–330.

153. Рекуненко І. І., Бочкарьова Т. О., Кононенко С. В. Оцінка рівня фінансової безпеки України. *Причорноморські економічні студії.* 2019. Вип. 40. С. 211–216.

154. Носань Н. С. Проблемні аспекти діагностики стану фінансової безпеки України: експертний підхід. *Причорноморські економічні студії.* 2019. № 43. С. 69–73.

155. Носань Н. С., Куценко Д. М. Проблеми оцінювання рівня фінансової безпеки у процесі управління станом системи її забезпечення. *Управління*

розвитком соціально-економічних систем : матер. Другої Міжнар. наук.-практ. конфер. Харків : ХНТУСГ, 2019. С. 151–154.

156. Піхоцький А. В. Оцінка рівня фінансової безпеки України. *Бізнес Інформ*. 2018. № 3. С. 276–280.

157. Альбеков А. У., Ниворожкина Л. И., Алифанова Е. Н., Евлахова Ю. С., Трегубова А. А. Развитие методологии оценки финансовой безопасности России на основе исследования воздействия макроэкономических шоков на динамику сбережений и операций населения на кредитном и валютном рынках : монография. Ростов-на-Дону : Издательско-полиграфический комплекс РГЭУ (РИНХ), 2017. 188 с.

158. Nosan N., Zachosova N. Conceptual bases for ensuring financial security of the state. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2019. № 2. Р. 6–12.

159. Вовченко Р. С. Стан правового регулювання фінансової безпеки банківського сектору економіки України. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. № 3. С. 175–180.

160. Рябушка Л. Б., Сюркало Б. І. Інституційне регулювання фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2014. Вип. 40. С. 234–250.

161. Жабинець О. Й. Вплив інструментів державного регулювання на фінансово-економічну безпеку страхового ринку України в сучасних економічних умовах. *Проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 57–63.

162. Денисюк О. В. Зростання ролі державного регулювання фінансового сектора в системі забезпечення економічної безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 20. С. 157–160.

163. Денисюк О. В. Механізми державного регулювання банківської сфери в інтересах забезпечення фінансової безпеки України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 2. С. 58–62.

164. Загарій В. П. Оптимізація державного регулювання грошово-кредитної сфери в процесі забезпечення фінансової безпеки України.

Ефективна економіка. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_69 (дата звернення: 19.07.2018).

165. Фурман В. М., Зачосова Н. В. Вектори діяльності органів національної безпеки щодо підтримки рівня економічної безпеки фінансових установ. *Журнал «Інвестиції: практика та досвід»*. 2015. № 15. С. 15–20.

166. Салюк-Кравченко О. О., Сокіл В. В. Державне регулювання ринку фінансових небанківських послуг як інструмент забезпечення економічної безпеки особи. *Молодий вчений*. 2016. № 9. С. 153–159.

167. Шульга І. П. Вплив державного регулювання та саморегулювання діяльності фінансових посередників на ринку цінних паперів на їх економічну безпеку. *Ефективна економіка*. 2010. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_9_20 (дата звернення: 17.09.2018).

168. Пойда-Носик Н. Н. Система державного контролю та регулювання корпоративних відносин в Україні та напрями її впливу на фінансову безпеку акціонерних товариств. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 28. С. 182–189.

169. Фінансова стабільність. *Національний банк України* : веб-сайт. URL: <https://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 19.05.2019).

170. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах : Постанова НБУ від 11 червня 2018 р. № 64 *Національний банк України*: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=71600453> (дата звернення: 17.02.2019).

171. Звіт про фінансову стабільність. Червень 2019 року. *Національний банк України*: веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2019-R1.pdf?v=4 (дата звернення: 24.05.2019).

172. Інформація про здійснення регуляторної діяльності Нацкомфінпослуг у 2017 році. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку* : веб-сайт. URL: [https://www.nfp.gov.ua/files/DepFinMon/ Informatsiia_zdiisnennia-rehuliatornoii-diiialnosti/zvit_2017.pdf](https://www.nfp.gov.ua/files/DepFinMon/Informatsiia_zdiisnennia-rehuliatornoii-diiialnosti/zvit_2017.pdf) (дата звернення: 21.06.2019).

173. Методика національної оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в Україні. *Державна служба фінансового моніторингу України* : веб-сайт. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2019/20190702/Methodology.pdf (дата звернення: 14.04.2019).

174. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності із збирання, оброблення, зберігання, захисту, використання інформації, яка складає кредитну історію, та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 р. № 422. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-2019-п?lang=ru> (дата звернення: 20.05.2019).

175. Регуляторна діяльність: матеріали офіційного сайту Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку* : веб-сайт. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/regulatory/>(дата звернення: 24.05.2019).

176. Інформація про здійснення НКЦПФР державної регуляторної політики у 2018 році. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку* : веб-сайт. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/nformatsya-pro-zdysnennya-nktspf-derzhavno-regulyatorno-politiki-u-2018-rots/> (дата звернення: 02.06.2019).

177. Контрольна діяльність : матеріали офіційного сайту Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку* : веб-сайт. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/control/> (дата звернення: 18.05.2019).

178. Концептуальні засади нагляду за учасниками, які провадять професійну діяльність на фондовому ринку, на основі оцінки ризиків. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку* : веб-сайт. URL: [https://www.nssmc.gov.ua/documents/kontseptualyn-zasadi-naglyadu-za-](https://www.nssmc.gov.ua/documents/kontseptualyn-zasadi-naglyadu-za)

utchasnikami-yak-provadyaty-profesyну-dyalynsty-na-fondovomu-rinku-na-osnov-otsnki-rizikv/ (дата звернення: 09.05.2019).

179. Пруденційний нагляд : матеріали офіційного сайту Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку*: веб-сайт. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/supervision/>(дата звернення: 22.07.2019).

180. Пруденційний нагляд за діяльністю торговців цінними паперами та депозитарних установ. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку*: веб-сайт. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/Пруденційний-нагляд-за-діяльністю-торговців-цінними-паперами-та-депозитарних-установ.pdf> (дата звернення: 21.05.2019).

181. Рада з фінансової стабільності. *Національний банк України*: веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=32146424 (дата звернення: 18.05.2019).

182. Носань Н. С. Актуальні загрози та ризики фінансової безпеки України на межі посткризового та євроінтеграційного періодів. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 40. С. 35–40.

183. Дмитрієв Є. Є. Сучасні міжнародні загрози для національної економічної та фінансової безпеки України. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2013. Вип. 37. С. 244–255.

184. Іщенко В. В. Актуальні проблеми забезпечення фінансової безпеки України: аналіз загроз та ризиків податкової безпеки. *Наукові праці НДФІ*. 2012. Вип. 1. С. 143–149.

185. Петрушевська В. В. Фінансова безпеки держави: класифікація загроз та формування захисних механізмів. *Економічний форум*. 2013. № 4. С. 218–226.

186. Перепелиця М. О. Національна безпека держави у фінансовій сфері: поняття й загрози існуванню. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 2 (2). С. 86–89.

187. Зачосова Н. В. Класифікація загроз економічній безпеці компаній з управління активами. *Науковий журнал «Економіка, фінанси, право»*. 2010. № 3. С. 7–13.
188. Тулуб О. М., Бондаренко В. О. Управління загрозами економічної безпеки підприємств. *Бізнес-навігатор*. 2017. Вип. 3. С. 56–59.
189. Nosan N., Zachosova N. Threats for financial security of Ukraine in the banking and non-bank financial sectors: tendencies of the time or negligence of the national regulators work? *Security of the XXI century: national and geopolitical aspects* / in edition of I. Markina. Prague, Nemoros s.r.o., 2019. P. 53–59.
190. Nosan N. Identification of challenges and threats of financial security of Ukraine as the first stage in developing of its support strategy. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2019. № 4. P. 120–127.
191. Горячківська І. В., Коваленко А. О. Регулювання фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання як засіб мінімізації загроз фінансовій безпеці держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 101–105.
192. Фурман В. М., Зачосова Н. В. Особливості управління економічною безпекою сучасних страхових компаній як одного із видів фінансових установ. *Агросвіт*. 2015. № 15. С. 20–26.
193. Зачосова Н. В. Оцінювання рівня економічної безпеки компаній з управління активами. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 7. С. 111–119.
194. Носань Н. С. Управління маркетинговою діяльністю комерційних банків як передумова зростання ефективності їх функціонування. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 11 (1). С. 24–26.
195. Top Security Challenges for the Financial Services Industry in 2018. *Bitdefender* : веб-сайт. URL: <https://www.bitdefender.com/files/News/CaseStudies/study/240/Bitdefender-Top-Security-Challenges-for-the-Financial-Whitepaper-EN-interactive.pdf> (дата звернення: 19.05.2019).

196. Ладюк О. Д., Баранецька О. В. Проблеми забезпечення боргової безпеки України. *Ефективна економіка*. 2017. № 7. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5698> (дата звернення: 19.05.2019).
197. Nosan N. Retrospective Analysis of the Main Indicators of Ukraine's *Financial Security*. *Modern Economics*. 2019. № 14. P. 193–199.
198. Athanasoulis S., Shiller R., Van Wincoop E. Macro Markets and Financial Security. *FRBNY Economic policy review*. 1999. P. 21–39.
199. Semjonova N. Financial Security in the Baltic States: Comparison with Selected EU Countries. *Economics and Business*. 2016. № 29. P. 90–95.
200. Hacker J. S., Huber G. A., Nichols A., Rehm P., Schlesinger M., Valletta R., Craig S. The Economic Security Index: a new measure for research and policy analysis. *Special Issue: Economic Insecurity: Challenges, Issues and Findings*. 2014. № 60/S1. P. 5–32.
201. Perciun R., Stratan A., Timush A. The Methodology of Financial Stability Assessment of Republic of Moldova through Macroeconomic Indicators. *Procedia Economics and Finance*. 2014. № 15. P. 383–392.
202. Незалежна асоціація банків України : веб-сайт. URL: <https://nabu.ua/ru/indikator-i-groshovo-kreditnogo-rinku-2.html> (дата звернення: 12.04.2019).
203. Звіт про діяльність Ради з фінансової стабільності (серпень 2018 – липень 2019). *Національний банк України* : веб-сайт. URL: [https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSB%20Report%202018-2019_FINAL%20\(20%2008%202019\).pdf?v=4](https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSB%20Report%202018-2019_FINAL%20(20%2008%202019).pdf?v=4) (дата звернення: 15.05.2019).
204. Зачосова Н. В. Сучасний стан фінансової безпеки України: проблеми оцінювання, резерви стабілізації. *Управлінський аспект забезпечення фінансової безпеки України* / ред. О. В. Черевка. Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2018. С. 21–42.
205. Підсумки діяльності страхових компаній за I півріччя 2019 року *Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків*

фінансових послуг : веб-сайт. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/sk_I_piv_%202019.pdf (дата звернення: 11.07.2019).

206. УАІБ: Аналітичний огляд ринку управління активами інституційних інвесторів за 1-й квартал 2019 року. Загальні результати. *Українська асоціація інвестиційного бізнесу* : веб-сайт. URL: http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart/275678.html (дата звернення: 15.09.2019)

207. Мінфін. Ставки, індекси, тарифи. *Мінфін* : веб-сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/> (дата звернення: 01.04.2019).

208. Трансформація фінансового сектору». Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні. *Проект USAID* : веб-сайт. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf (дата звернення: 12.09.2019).

209. Несприятливе розгортання подій довкола ПриватБанку та можлива пауза у співпраці з МВФ є ключовими ризиками для фінсектору : Звіт про фінансову стабільність. *Національний банк України* : веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=96761191&cat_id=55838 (дата звернення: 16.05.2019).

210. Тищенко Л., Чайбок А. Індекс фінансового стресу для України. *Вісник Національного банку України*. 2017. № 240. С. 5–14.

211. Шемаєва Л. Г. Внутрішні чинники вразливості фінансової системи України та пріоритетні заходи щодо їх подолання. *Аналітична записка. Серія: Економіка*. 2019. № 3. 13 с.

212. Лондар Л. П. Наближення вітчизняної системи управління борговими ризиками до стандартів ЄС. *Національний інститут стратегічних досліджень* : веб-сайт. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-07/Наближення%20вітчизняної%20системи%20управління%20борговими%20ризиками%20до%20стандартів%20єс.pdf> (дата звернення: 15.05.2019).

213. Гладких Д. М. Ризики та можливості банківської системи України в умовах розвитку інформаційної економіки *Національний інститут*

стратегічних досліджень : веб-сайт. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/ANALIT%20GLADKYH%20ECONOMICS%20%23%204%202019_0.pdf (дата звернення: 12.04.2019).

214. Nosan N. Diagnosis of the financial security of Ukraine based on the analysis of global indexes and positions in international ratings. *Modern Economics*. 2019. № 16. P. 121–126.

215. Зачосова Н. В. Рівень економічної свободи як індикатор стану економічної безпеки держави та фактор впливу на забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. *Вісник Черкаського Університету. Серія: Економічні науки*. 2017. № 2. Ч. 2. С. 30–45.

216. Explore the Data. 2019 Index of Economic Freedom. *Heritage.org* : веб-сайт. URL: <https://www.heritage.org/index/explore> (date of request: 20.07.2019).

217. Носань Н. С., Мартінович В. Г. Альтернативні форми фінансування суб'єктів малого підприємництва: перспективи використання в Україні. *Економіка і суспільство*. 2019. Вип. 20. С. 338–345.

218. Measuring Business Regulations. *Doingbusiness* : веб-сайт. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/custom-query> (date of request: 21.07.2019).

219. Global financial stability report. *International monetary fund* : веб-сайт. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2019/03/27/Global-Financial-Stability-Report-April-2019> (date of request: 22.07.2019).

220. The Global Competitiveness Report 2018. *World Economic Forum* : веб-сайт. URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/competitiveness-rankings/#series=GCI4.C.09> (date of request: 23.07.2019).

221. The Global Financial Centres Index 25. *www.longfinance.net* : веб-сайт. URL: https://www.longfinance.net/media/documents/GFCI_25_Report.pdf (date of request: 24.07.2019).

222. Global Innovation Index 2019. *Global Innovation Index* : веб-сайт. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2019-report#> (date of request: 25.07.2019).

223. USAID Financial Sector Transformation Project. Financial Literacy, Financial Inclusion and Financial Well-being in Ukraine. *USAID* : веб-сайт. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_en.pdf?fbclid=IwAR0qaY3k6pbHEVURcog5_-WMMJ6SICJkwnLrDpd9nhZP0lbtYMTxo2VapiM (date of request: 26.07.2019).
224. Global Financial Inclusion. *Worldbank* : веб-сайт. URL: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=1228> (date of request: 27.07.2019).
225. The Global Findex Database 2017 *Worldbank* : веб-сайт. URL: <https://globalfindex.worldbank.org> (date of request: 27.07.2019).
226. Transparency International Ukraine. *Трансперенсі Інтернешнл Україна* : веб-сайт. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2018/> (date of request: 28.07.2019).
227. Фінансова грамотність, обізнаність та інклюзія в Україні: звіт про дослідження. Додатковий проект IP-FSS в Україні. Проект регіонального економічного розвитку. Національний банк України : веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83136332> (дата звернення: 29.07.2019).
228. The Legatum Prosperity Index 2018. *Prosperity.com* : веб-сайт. URL: <https://www.prosperity.com/rankings> (date of request: 30.07.2019).
229. Кредитный рейтинг стран мира 2019. *Mamytova.com* : веб-сайт. URL: <https://mamytova.com/sovereign-credit-ratings-countries/> (дата звернення: 30.07.2019).
230. Носань Н. С., Герасименко О. М. Управління ризиками у процесі забезпечення фінансово-економічної безпеки держави: сильні сторони та області для розвитку крізь призму глобальних індексів. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 3 (71). Ч. 1. С. 85–94.
231. Ухналь Н. М. Фінансова безпека України в контексті сучасних трансформаційних процесів. *Наукові праці НДФІ*. 2014. № 2 (67). С. 126–138.
232. Богма О. С. Структура та рівні фінансової безпеки країни. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2016. № 1 (13). С. 90–95.

233. Смоквіна Г. А. Фінансова безпека як стратегічна складова економічної безпеки України. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 3 (13). С. 30–36.

234. Бреус С. В., Москалець М. В. Фінансова безпека як складова економічної безпеки підприємства. URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2018/eujem_2018_4_6/06.pdf (дата звернення: 03.08.2019).

235. Колодізєв О. М., Середіна А. В.. Державна система управління фінансовою безпекою України та правові засади її функціонування. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України* : зб. наук. пр. 2010. № 30. С. 383–398.

236. Кулінська А. В. Державне управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки України. URL: <http://economics.opu.ua/wp-content/uploads/2017/10/AP-Кулинская.pdf> (дата звернення: 05.08.2019).

237. Хвостенко В. С. Концептуальні підходи до стратегії фінансової безпеки України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 29. С. 185–187.

238. Бондаренко А. І. Механізми забезпечення фінансової безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 107–109.

239. Nosan N., Zachosova N. Conceptual framework for management and regulation of the state financial security. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2019. № 1. P. 59–66.

240. Носань Н. С. Парадигми та технології забезпечення фінансової безпеки держави: вітчизняний та світовий досвід. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 4 (72). Ч. 2. С. 41–47.

241. Занора В. О., Войтко С. В. Забезпечення економічної безпеки та політичної стабільності України на основі Індустрії-4.0 і плану Маршала. *Управлінський аспект забезпечення фінансової безпеки України* / ред. О. В. Черевка. Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2018. С. 231–251.

242. Воробець Т. І. Місце фондового ринку в системі забезпечення фінансової безпеки країни. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки*. 2012. № 4. С. 31–37.

243. Герасименко Е. М. Индексы фондового рынка как индикаторы экономической безопасности торговцев ценными бумагами. *Современный научный вестник*. 2010. № 11. С. 93.

244. Держбюджет-2019 в цифрах. Що підписав Порошенко *Радіосвобода* : веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29641778.html> (дата звернення: 19.07.2019).

245. ОВДП, що перебувають в обігу. *Мінфін* : веб-сайт. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/ovdp-shcho-perebuvaiut-v-obihu> (дата звернення: 20.07.2019).

246. Кробинець Г. В., Коляда Т. А. Управління бюджетним дефіцитом: вітчизняна практика та найкращий зарубіжний досвід. *Економіка і суспільство*. 2018. № 18. С. 122–128.

247. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2473-19> (дата звернення: 10.07.2019).

248. Как избежать долговой ловушки в 2019 году. *Зеркало недели* : веб-сайт. URL: https://zn.ua/macrolevel/kak-izbezhat-dolgovoy-lovushki-v-2019-godu-305495_.html (дата звернення: 15.07.2019).

249. Желябін В. О. Оцінка ефективності державного управління з критеріями фінансової безпеки України. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 37. С. 180–184.

250. Майстро С. В. Напрями вдосконалення механізму державного управління фінансово-економічною безпекою України в сучасних умовах. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 1. С. 95–101.

251. Момот Т. В., Краївська А. І., Краївський Б. Б., Тумієтто Данієлла. Бюджетна безпека в умовах реформування системи управління державними

фінансами в Україні: виклики та протиріччя. *Комунальне господарство міст. Серія: Економічні науки*. 2018. Вип. 6. С. 54–61.

252. Носань Н. С. Системний підхід в управлінні фінансовою безпекою держави. *Вісник ТНУ*. Т. 30 (69). № 4. Ч. 2. С. 19–24.

253. Лукановська І. Р. Теоретичне обґрунтування місця податкової безпеки в системі фінансової безпеки України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 6. С. 40–45.

254. Мойсеєнко К. Є., Уракін М. Г. Система фінансової безпеки держави: зміст, складові, функціональні зв'язки. *Менеджер*. 2018. № 2. С. 192–200.

255. Луцик-Дубова Т. О. Система індикаторів фінансової безпеки держави. *Наука й економіка*. 2013. Вип. 3. С. 22–28.

256. Павленко О. О., Горбатенко Д. С. Використання системного підходу для оцінювання соціо-еколого-економічної безпеки регіону. *Вісник Сумського державного університету. Серія : Економіка*. 2015. № 3. С. 13–17.

257. Пойда-Носик Н. Н. Використання системного підходу в управлінні фінансовою безпекою підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. Серія Економіка. Спецвип. 33. Ч. 3. С. 158–163.

258. Верхоглядова Н. І., Олініченко І. В. Принципи забезпечення економічної безпеки регіону. *Ефективна економіка*. 2013. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_9_3 (дата звернення: 02.07.2019).

259. Залізко В. Д. Про доцільність використання системного підходу під час дослідження економічної безпеки сільських територій. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія: Економіка*. 2013. Т. 14. Вип. 263. С. 333–337.

260. Zachosova N., Nosan N., Bauer G. New developments in state regulation of banking safety and security of the non-banking financial market: expectations from SPLIT. *Modern Economics*. 2019. № 13. P. 106–111.

261. Capie F. Trust, Financial Regulation, and Growth. *Australian economic history review*. 2016. № 56/1. P. 100–112.

262. Chalmers A. W. Financial Industry Mobilisation and Securities Markets Regulation in Europe. *European Journal of Political Research*. 2015. № 54/3. P. 482–501.
263. Stigler G. J. The Theory of Economic Regulation. *The Bell Journal of Economics and Management Science*. 1971. Vol. 2. № 1. P. 3–21.
264. Бачо Р. Й. Государственное регулирование рынков финансовых услуг в странах ЕС. *Глобальные рынки и финансовый инжиниринг*. 2015. Т. 2. № 3. С. 157–176.
265. Безбородова Т. В., Теряник О. А. Сучасні моделі регулювання фінансових ринків. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2015. № 3. С. 68–74.
266. Давидкова Н. М. Концепція регулювання ринку банківських послуг в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 1. С. 118–122.
267. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 25 вересня 2019 р. № 2664-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (дата звернення: 08.02.2019).
268. Прозоров Ю. В. Спліт чи неспліт ринку фінансових послуг: світовий досвід регулювання та нагляду + уроки для України. *Академія* : веб-сайт. URL: http://www.academia.edu/35218553/Спліт_чи_неСпліт_CMD_10.11.2017_.pdf (дата звернення: 05.02.2019).
269. Національний банк презентує Стратегію макропруденційної політики. *Національний банк України* : веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=82709684&cat_id=55838 (дата звернення: 15.02.2019).
270. Волковская В. Прошлое уходит. Почему идея финансового мегарегулятора устарела. *Ліга* : веб-сайт. URL: <https://finance.liga.net/ekonomika/opinion/proshloe-uhodit-pochemu-ideya-finansovogo-megaregulyatora-ustarela> (дата звернення: 08.02.2019).
271. Зачосова Н. В. Запровадження інституту фінансового омбудсмену в Україні: ймовірні наслідки для економічної безпеки фінансових установ.

Журнал «Академічний огляд». Економіка та підприємництво. 2016. № 1 (44). С. 80–85.

272. Беззуб І. Який фінансовий омбудсмен потрібен Україні: європейський досвід. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3630:yakij-finansovij-ombudsmen-potriben-ukrajini-evropejskij-dosvid&catid=8&Itemid=350 (дата звернення: 08.06.2019).

273. Носань Н. С. Інноваційні підходи до державного регулювання фінансової безпеки України. *Наука та інноватика: вітчизняний і світовий досвід* : зб. матер. V Круглого столу, Черкаси, 16 травня 2019 р. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2019. С. 92–94.

274. Носань Н. С. Перспективні вектори підвищення рівня безпеки банківського і небанківського фінансового ринку у контексті забезпечення фінансової безпеки України. *Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України* : зб. матері. Міжнар. наук.-практ. конфер. (20–22 березня 2019 р.). Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 63–65.

275. Носань Н. С. Джерела інвестиційного капіталу в Україні. *Часопис економічних реформ*. 2013. № 3. С. 11–16.

276. Малько К. С. Законодавчий аспект інвестиційної привабливості України. *Методологія, методи та інструментарій фінансово-економічного та організаційно-правового регулювання відтворювальних процесів за інноваційно-інвестиційною моделлю*. Чернівці, 2011. С. 101–103.

277. Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004–2015 рр. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493a/2004> (дата звернення: 11.01.2013).

278. Суббот А. Шляхи вдосконалення механізму процедури банкрутства в Україні на основі міжнародного досвіду. *Віче*. 2014. № 18. URL: <http://www.viche.info/journal/4414/> (дата звернення: 12.01.2013).

279. Козак Л. С., Федорук О. В. Інститут банкрутства як невід'ємний елемент ринкової економіки. *Управління проектами, системний аналіз і*

логістика. *Технічна серія*. 2010. Вип. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Upsal_2010_7_73 (дата звернення: 11.01.2013).

280. Пригуза П. Д. Доктрина права неплатоспроможності - чи потрібна вона Україні. URL: <http://www.viche.info/journal/4414/> (дата звернення: 15.01.2013).

281. Білоконь Т. М., Несен Л. М. Санація підприємств: організаційно-економічний механізм : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2010. 152 с.

282. Ліготенко Л. О., Хіленко О.О., Дянков І. І. Банкрутство та санація суб'єктів господарювання в Україні : монографія / за ред. Л. О. Ліготенко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. 348 с.

283. Hrapkina V., Chuchko O. Adapting the international experience of crisis management in Ukraine. *Technological audit and production of reserves*. 2015. Vol. 1 (7). P. 42–49.

284. Носань Н. С. Стратегії національної безпеки: вітчизняний і світовий досвід захисту державних фінансових інтересів. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 7. С. 36–39.

285. Дзера М. М., Пасічний Р. Я. Стратегія національної безпеки України: реалії та перспективи. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2012. Т. 14. № 2 (4). С. 174–183.

286. Зарембо К. Україна у стратегіях національної безпеки держав членів ЄС: партнер чи проблема? *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2012. Вип. 31. С. 53–61.

287. Резнікова О. Оновлення Стратегії національної безпеки України у контексті нових викликів і загроз. *Віче*. 2015. № 5. С. 12–13.

288. Губарева І. О. Формування стратегічних орієнтирів забезпечення економічної безпеки національної економіки. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 6. С. 122–129.

289. Мартиненко В. В. Формування стратегічних пріоритетів зміцнення економічної безпеки національної економіки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 5. С. 133–143.

290. Харазішвілі Ю. М. Адаптивний підхід до визначення стратегічних орієнтирів економічної безпеки України. *Економіка України*. 2014. № 5. С. 28–45.

291. Зачосова Н. В. Визначення стратегічних орієнтирів зміцнення економічної безпеки фінансових установ як необхідний етап формування стратегії економічної безпеки України. *Бізнес Інформ*. 2016. № 1. С. 272–276.

292. National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015. A Secure and Prosperous United Kingdom URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/478933/52309_Cm_9161_NSS_SD_Review_web_only.pdf (date of request: 25.08.2019).

293. White Paper 2016 on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr URL: https://honvedelem.hu/files/files/64874/hsz_20171_079_095_angol.pdf (date of request: 15.07.2019).

294. National Security Strategy of the United States of America URL: <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2017/12/2017.pdf> (date of request: 15.07.2019).

295. Носань Н. С., Куценко Д. М. Основні стратегічні орієнтири забезпечення фінансово-економічної безпеки: ретроспективний огляд та перспективи. *Оцінка рівня розвитку інфраструктури країни в умовах інноваційної економіки*: матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Дніпро, 23 березня 2019 р.). Дніпро : НО «Перспектива», 2019. С. 18–21.

296. Стефаненко М. М. Інституційні основи стратегії фінансової безпеки України. *Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета*. 2012. Вып. 33. С. 63–68.

297. Кулінська А. В. Еволюція парадигми національної економічної безпеки в інтересах стратегічного забезпечення національної безпеки країни. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. пр. 2015. Вип. № 3 (58). С. 72–78.

298. Носань Н. С. Стратегічні орієнтири забезпечення фінансового складника економічної безпеки національної економіки в контексті слідування цілям сталого розвитку. *Бізнес-навігатор*. 2019. Вип. 3-1 (52). С. 53–57.

299. Носань Н. С. Стратегічне управління фінансовим оздоровленням підприємства. *Економіка і регіон*. 2016. № 1. С. 58–64.
300. Носань Н. С. Особливості застосування та перспективи розвитку спрощеної системи оподаткування в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. Вип. 20 (2). С. 45–48.
301. Шевцова О. Й. Критерії та чинники стратегічної системи фінансової стійкості та безпеки фінансового ринку. *Економічний простір*. 2013. № 80. С. 145–154.
302. Стефаненко М. М. Інституційні основи стратегії фінансової безпеки України. *Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета*. 2012. Вып. 33. С. 63–68.
303. Мартинюк В. П. Стратегія нейтралізації податково-боргових ризиків фінансової безпеки держави. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2014. Вип. 4. С. 143–148.
304. Хвостенко В. С. Концептуальні підходи до стратегії фінансової безпеки України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 29. С. 185–187.
305. Гелуненко А. І. Реалізація Стратегії національної безпеки України в економічній сфері. *Молодий вчений*. 2017. № 12. С. 283–286.
306. Гладких Д. М. Приватні грошові перекази в Україну в умовах розвитку цифрової економіки: аспект фінансової безпеки держави. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 4. С. 82–90.
307. Гладких Д. М. Банківська безпека держави в умовах розвитку інформаційної економіки (трансформації банківських операцій). Київ : НУОУ, 2019. 392 с.
308. Гладких Д. М. Розвиток цифрової економіки у світі та Україні: ризики для банків. *Riga: LAP LAMBERT Academic Publishing*. 2018. 293 с.
309. Лазарева А. П. Стратегія фінансової безпеки підприємства. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 18 (2). С. 166–172.

310. Волощук Л. О., Науменко К. І. Фінансова стратегія в управлінні розвитком та економічною безпекою підприємств. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2017. № 1. С. 23–30.

311. Носань Н. С. Теоретико-методологічні та прикладні аспекти забезпечення фінансової безпеки України. Черкаси : Видавництво, 2019, 350 с.

312. Zhyvko Z. B., Cherevko O. V., Zachosova N. V., Sereda V. V. The need of the balance of risks and protection of stakeholders interests in strategic management of financial and economic security of business entities. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 4. № 31. P. 137–144.

313. Ляшенко О. Економічні інтереси стейкхолдерів підприємства: діалектична взаємодія, систематизація, вибір способів узгодження. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2013. Вип. 2. С. 54–61.

314. Аммарі А. О. Класифікація стейкхолдерів на основі взаємних очікувань. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 8. С. 150–155.

315. Гаценко Л. В. Теорія зацікавлених сторін (стейкхолдерів): історія розвитку та проблемні питання для подальших досліджень. *Водний транспорт*. 2016. Вип. 1. С. 156–160.

316. Кушнір Л. Л. Проблема ідентифікації стейкхолдерів у системі ресурсного забезпечення національної економіки. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*. 2011. № 6 (1). С. 43–49.

ДОДАТКИ

Додаток А

ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДПС У ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ
вул.Хрешатик,235, м.Черкаси, 18002, тел./факс (0472)54-05-31,
e-mail: ck.official@tax.gov.ua, сайт: www.ck.tax.gov.ua, код ЄДРПОУ 43142920

№ _____

На № _____

від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дослідження
Носань Наталії Сергіївни
«Забезпечення фінансової безпеки національної економіки: теорія,
методологія, стратегія»,
поданого на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
зі спеціальності 08.00.03 - Економіка та управління національним
господарством

Наукові результати дисертаційного дослідження Носань Наталії Сергіївни використовуються при розробці практичних заходів покращення роботи Державної податкової служби України у напрямі розробки заходів забезпечення фінансової безпеки України. Зокрема, враховані пропозиції Носань Наталії Сергіївни щодо:

- стратегії забезпечення фінансової складової фінансової безпеки України, в основу якої закладено набір заходів забезпечення податкової безпеки держави та безпеки державних фінансів;
- підходи до регулювання податкової складової фінансової безпеки національної економіки України на державному рівні шляхом модернізації інформаційно-аналітичного забезпечення підходу до функціонування механізму регулювання фінансової безпеки національної економіки через вектори впливу для мінімізації настання загрози або її негативного впливу на фінансову безпеку держави.

В.о.начальника

Анатолій Мовчан

К
28465/10/23-00-10-040 від 20.11.2020

ЕТАЛОН

СТРАХОВА
КОМПАНІЯ

www.etalon.ua

Страхова компанія «Еталон»

03057, м. Київ, вул. Дегтярівська, 33-Б, 2-й під'їзд
тел.: (044) 392-03-18, 590-22-22, e-mail: office@etalon.uaВід 10.03.2020 № 25

На _____ від _____

ДОВІДКА
про виведення результатів дисертаційного
дослідження Носань Наталії Сергіївни
«Забезпечення фінансової безпеки національної економіки:
теорія, методологія, стратегія».

Функціонування сучасних страхових компаній супроводжуються посиленням впливу на їх діяльність та негативні тенденції безпеки фінансового ринку. З огляду на це, пропозиції та рекомендації щодо формування безпеки фінансового ринку національної економіки, складовою якою є безпека страхового ринку є своєчасними та мають практичну цінність для вітчизняних страхових компаній.

Запропоновані у матеріалах дослідження напрями розширення меж використання страхування як інструменту забезпечення фінансової безпеки національної економіки, враховують особливості функціонування вітчизняних страхових компаній, а його основні елементи планується використати під час оцінювання безпеки фінансового ринку ефективності управління системою безпеки фінансового ринку страхової компанії.

*Заступник начальника
управління стратегічних
відділів*

Людмила А.С.

ДЕПАРТАМЕНТ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

бульвар Шевченка, 185, м. Черкаси, 18000, тел./факс (0472) 37-34-14
e-mail: info@drt-ck.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 40166011

від 10.06.20 р. № 484/04-02-06 На № _____ від _____ 20__ р.

ДОВІДКА
про впровадження результатів дослідження

Носань Наталії Сергіївни
„Забезпечення фінансової безпеки України: теорія, методологія, практика”,
поданого на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
зі спеціальності 08.00.03 – Економіка та управління національним
господарством

Наукові результати та практичні рекомендації, що містяться у дисертації Носань Наталії Сергіївни, були використані Департаментом регіонального розвитку Черкаської ОДА (далі – Департамент) у процесі реалізації на території області державної політики економічного розвитку та державної регуляторної політики. Зокрема, результати дослідження використані під час підготовки проекту Стратегії розвитку Черкаської області на період 2021-2027 роки та проекту Плану реалізації Стратегії розвитку Черкаської області на період 2021-2023 роки.

Зокрема, Департаментом враховані пропозиції Носань Наталії Сергіївни щодо:

- переліку стратегічних орієнтирів підвищення рівня фінансової безпеки як на макро-, так і на регіональному та на мікрорівні, які використовувалися у процесі розробки регіональної стратегії розвитку, в т.ч. для забезпечення територіальної фінансової безпеки на регіональному рівні;
- формування сучасних підходів до реформування механізмів фінансової безпеки економіки на регіональному рівні.

Директор

Василь СТЕЦЕНКО

Державний ощадний банк України
 Публічне акціонерне товариство
 ТВБВ № 10023/043 філія — Черкаського обласного управління АТ «Ощадбанк»
 Україна, 18005, м. Черкаси, бульвар Шевченка, буд. 320
 Тел.: +380 (472) 36 00 40
 Факс: +380 (472) 36 00 40

ОЩАДБАНК

МІЙ БАНК. МОЄ КРАЇНА

Від 20.10.2020 № 121.045-50/1**ДОВІДКА****про впровадження результатів дослідження**

Носань Наталії Сергіївни

«Забезпечення фінансової безпеки національної економіки: теорія, методологія, стратегія».

Наукові та методичні матеріали, що містяться у дисертації, мають практичну цінність та були використані під час політики банку щодо забезпечення фінансової безпеки у процесі реалізації кредитної політики на території області, оцінювання кредитоспроможності та фінансового стану контрагентів банку.

Запропонований концептуальний підхід щодо формування сучасних підходів до реформування фінансових механізмів забезпечення фінансової безпеки банку був врахований у процесі планування напрямків подальшої діяльності банків.

Взяті до уваги виявлені тенденції розвитку вітчизняного фінансового ринку та перелік загроз безпеці учасників фінансової системи, з огляду на доцільність їх використання під час конкретизації та роз'яснень аналітичних даних щодо стану фінансових показників розвитку позичальників.

Начальник відділу мікро
 малого та середнього
 бізнесу ТВБВ № 10023/043
 філія-Черкаське обласне
 управління АТ «Ощадбанк»

Л.О.Майсузенко

oschadbank.ua
 0800 210 800
 з нами Черкаси завжди безпечні

Ліцензія НБУ № 148 від 05.10.2011 р.

Ощадбанк №1
 серед провідних
 банків України

#ощадбанкдіє

Від 27.10.2020 № 15

На _____ від _____

ДОВІДКА**про впровадження результатів дослідження**

Носань Наталії Сергіївни

«Забезпечення фінансової безпеки національної економіки: теорія,
методологія, стратегія»,поданого на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
зі спеціальності 08.00.03 – Економіка та управління національним
господарством

Наукові результати та практичні рекомендації, що містяться у дисертації Носань Наталії Сергіївни, були використані АТ КБ «Приватбанк» у процесі реалізації кредитної політики на території області, оцінювання кредитоспроможності та фінансового стану контрагентів банку.

Зокрема, банком враховані пропозиції Носань Наталії Сергіївни щодо:

- переліку стратегічних орієнтирів підвищення рівня фінансової безпеки як на макро, так і на мікрорівні, які використовуються у процесі розробки проектів стратегії забезпечення фінансової безпеки банку;

- формування сучасних підходів до реформування фінансових механізмів забезпечення фінансової безпеки банку;

- методичних підходів до оцінювання рівня фінансової безпеки банку на основі даних міжнародних рейтингів, а також використано у поточній діяльності результати аналізу основних індикаторів рівня фінансової безпеки національної економіки. Взяті до уваги виявлені тенденції розвитку вітчизняного фінансового ринку та перелік загроз безпеці учасників фінансової системи, з огляду на доцільність їх використання під час конкретизації та роз'яснень аналітичних даних щодо стану фінансових показників розвитку позичальників.

Керівник напрямку корпоративного
бізнесу Черкаського ГРУ

Бондарець В.В.

Довідка про впровадження 6**Класичний
Приватний
Університет****CLASSIC
PRIVATE
UNIVERSITY**

Україна, 69002   тел. (061) 764-57-15
м. Запоріжжя,   (0612) 63-99-73
Жуковського, 70 "Б"   факс (061) 764-57-15
   (061) 220-10-02

70 "B", Zhukovskogo st.,   tel. (061) 764-57-15
69002 Zaporizhja,   (0612) 63-99-73
UKRAINE   fax (061) 764-57-15
   (061) 220-10-02

№ 29/19

26" 11 2019 р.

ДОВІДКА

**про використання в Класичному приватному університеті результатів,
окремих пропозицій та рекомендацій, отриманих у ході досліджень
Носань Наталії Сергіївни**

Цією довідкою підтверджується використання в навчальному процесі Класичного приватного університету результатів науково-дослідної роботи за темою «Розвиток національної економіки в контексті сучасної економічної теорії» (номер державної реєстрації 0116U000798), де здобувачкою запропоновано методологічне та інформаційно-аналітичне забезпечення процесу моніторингу рівня якості фінансових продуктів і послуг, які реалізуються професійними учасниками ринків фінансових послуг для виконання в прикладній площині завдання інтеграції вітчизняного фінансового ринку у європейський фінансовий простір, а також при викладанні дисциплін «Національна економіка», «Макроекономіка».

Ректор

В.М. Огаренко

Додаток Б

Окремі показники стану фінансової безпеки національної економіки України

Динаміка кількості комерційних банків України за 2011-2020 рр., од.

Назва показника	Рік										Темп приросту 2020/2011, %
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	3 кв. 2020	
Кількість комерційних банків, всього, зокрема:	176	176	180	163	117	96	82	77	75	74	-57,95
іноземних банків	53	53	49	51	41	38	38	37	35	33	-37,74
зі 100% іноземним капіталом	22	22	19	19	17	17	18	23	23	23	4,55

Динаміка обсягу та структури активів банківської системи України за 2011-2020 рр., млн. грн.

Назва показника	Рік										Темп приросту 2020/2011, %
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	3 кв. 2020	
Активи	1054280	1127192	1278095	1316852	1254385	1256299	1336358	1360764	1494460	1822814	72,9
Активи в іноземній валюті	-	-	-	-	581701	519058	506533	494820	491855	585349	-
Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	1211540	1267892	1408688	1520817	1571411	1737272	1848333	1911093	1982628	2209287	82,35
Загальні активи (не скориговані за активними операціями) в іноземній валюті, всього:	-	-	-	-	799842	788253	755091	778722	717422	745788	-
Готівкові кошти та банківські метали	27008	30346	36390	28337	34354	36513	44908	2373	57247	73920	173,7
Резерви за активними операціями банків	157907	141319	131252	204931	321303	484383	516985	555871	492069	375459	137,77
Рентабельність активів, %	-0,76	0,45	0,12	-4,07	-5,46	-12,6	-1,94	1,65	4,35	2,54	-434,21

Динаміка показників розвитку кредитного ринку України за 2011-2020 рр., млн. грн.

Назва показника	Рік										Темп приросту 2020/2011, %
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	3 кв. 2020	
Кредити, надані клієнтам, зокрема:	825320	815327	911402	1006358	1009768	1005923	1042798	1118618	1033539	963664	16,76
органам державної влади	-	-	-	-	3360	1427	1517	2865	4724	11545	-
суб'єктам господарювання	580907	609202	698777	802582	830632	847092	870302	919054	822020	752503	29,54
фізичним особам	174650	161775	167773	179040	175711	157385	170938	196634	206761	199556	14,26
небанківськими фінстановами	-	-	-	-	65	20	42	66	33	60	-

Динаміка обсягу та структури активів банківської системи України за 2011-2020 рр., млн. грн.

Назва показника	Рік										Темп приросту 2020/2011, %
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	3 кв. 2020	
Пасиви	1054280	1127192	1278095	1316852	1254385	1256299	1336358	1360764	1494460	1822814	72,90
Капітал, всього:	155487	169320	192599	148023	103713	123784	163597	155650	200854	210640	35,47
зокрема статутний капітал, млн. грн.	171865	175204	185239	180150	222170	414668	495377	465532	470712	479932	179,25
Рентабельність капіталу, %	-5,27	3,03	0,81	-30,46	-51,91	-116,74	-15,96	10,73	34,18	19,97	-478,94

Динаміка кількості страхових компаній України за I кв. 2012-2020 рр., од.

Назва показника	Рік										Темп приросту 2020/2011, %
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	3 кв. 2020	
Кількість зареєстрованих страховиків, зокрема:	456	443	414	404	385	352	307	292	265	225	-50,66
компанії зі страхування життя	67	64	62	61	55	46	39	32	27	22	-67,16
компанії з ризикових видів страхування	389	379	352	343	330	306	268	260	238	203	-47,81

Динаміка показників розвитку депозитного ринку України за 2011-2020 рр., млн. грн.

Назва показника	Рік										Темп приросту 2020/2011, %
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	3 кв. 2020	
Зобов'язання банків	898793	957872	1085496	1168829	1150672	1132515	1172761	1205114	1293606	1612174	79,37
Зобов'язання банків в іноземній валюті	-	-	-	-	667246	644223	613696	587929	568561	647002	-
кошти суб'єктів господарювання, всього:	186213	202550	234948	261372	318568	369913	403927	406166	498156	646491	247,18
зокрема строкові кошти	74239	92786	104722	102527	96679	102469	108214	110359	103191	147871	99,18
кошти фізичних осіб, всього:	306205	364003	433726	416371	402137	437152	478565	508869	552592	682029	122,74
зокрема строкові кошти	237438	289129	350779	319121	294155	319551	325411	327615	336663	344353	45,03
кошти небанківських фінінстанов, всього:	-	-	-	-	30474	42813	22907	23794	26885	34704	-
зокрема строкові кошти	-	-	-	-	17611	14420	15225	15224	17397	17573	-

Динаміка основних показників діяльності страхового ринку за I кв. 2012-2020 рр.

Назва показника	Рік										Темп приросту 2020/2011, %
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	3 кв. 2020	
Кількість укладених договорів страхування(крім договорів з обов'язкового страхування від нечасних випадків на транспорті), тис. шт.	26 340,50	34100	29 994,1	28 354,0	49 505,1	32 401,1	27 845,5	47 377,4	46 051,6	40 530,8	53,87
Активи по балансу, млн. грн.	45 234,60	46 769,5	62 091,8	64 771,2	63 454,3	53 535,9	53 682,7	54 546,3	63 126,2	65 114,9	43,95
Обсяг сплачених статутних капіталів, млн. грн.	14 429,20	13 778,4	15 141,6	14 260,0	14 403,8	12 944,2	12 868,7	12 363,7	11 702,7	10 633,2	-26,31
Сформовані страхові резерви, млн. грн.	11 371,80	10 729,7	12 822,6	14 011,5	16 575,7	18 668,5	20 303,7	22 221,7	28 170,8	31 965,5	181,09

Продовження таблиці

Валові страхові премії, млн. грн., зокрема:	6 092,90	4 517,2	8 180,3	5 267,1	6 092,2	8 273,9	10 895,9	11 618,5	13 331,1	11 548,8	89,55
від страхувальників-фізичних осіб	2 881,20	1 888,4	2 121,3	2 184,7	2 217,0	2 723,2	3 378,0	4 026,8	4 817,4	5 399,2	87,39
від перестраховальників	3 211,70	366,9	2 411,1	598,0	923,8	2 281,3	4 264,5	3 678,6	3 643,2	1 697,6	-47,14
Валові страхові виплати, млн. грн., зокрема:	1 152,00	1 458,6	1 100,4	1 223,7	1 561,7	1 965,3	2 343,5	3 167,1	3 311,2	3 749,9	225,51
страхувальникам-фізичним особам	591,4	587,6	630,8	695,2	879,8	894,7	1 215,0	1 530,2	1 626,2	1 768,5	199,04
перестраховальникам	560,60	104,2	34,9	19,9	19,2	72,6	81,0	70,4	78,4	84,3	-84,96
Рівень валових виплат, %	26,4	32,3	13,5	23,2	25,6	23,8	21,5	27,3	24,8	32,5	23,11
Чисті страхові премії (валові страхові премії за мінусом частки страхових премій, які сплачуються перестраховикам-резидентам), млн. грн.	1 959,3	4 283,9	5 101,3	4 324,6	4 994,9	6 230,6	6 406,9	8 119,0	9 672,9	9 668,0	393,44
Чисті страхові виплати (валові страхові виплати за мінусом частки страхових виплат, які компенсовані перестраховиками-резидентами), млн. грн.	1 105,6	1 404,3	1 076,6	1 207,9	1 539,9	1 860,0	2 259,2	3 099,6	3 248,7	3 659,0	230,95
Рівень чистих виплат, %	44,2	32,8	21,1	27,9	30,8	29,9	35,3	38,2	33,6	37,8	-14,48
Обсяг страхових платежів, сплачених перестраховикам, млн. грн., зокрема:	1 691,3	576,4	3 519,9	1 268,7	1 613,1	3 212,6	5 494,8	4 349,0	4 443,4	2 765,1	63,49
перестраховикам-нерезидентам, млн. грн.	851	343,0	411,0	326,2	515,8	1 169,3	1 005,8	849,5	785,3	884,2	3,90

Динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку України за період 2011-2020 рр., млн. дол. США

Назва показника	Рік									
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	III кв. 2020
Прямі іноземні інвестиції в економіку України, зокрема:	7207	8401	4499	410	2961	3284	2202	2355	3070	-343
інструменти участі в капіталі	6 121	6248	3 668	712	4 003	3 550	1 934	1 969	2 119	-
боргові інструменти	1 086	2153	831	-302	-1042	-266	667	386	704	-

Динаміка капітальних інвестицій в Україні за період 2010-2019 рр., млн. грн.

Назва показника	Рік									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Капітальні інвестиції, зокрема:	180576	241286	273256	249873	219420	273116	359216	448462	578726	623979
інвестиції в матеріальні активи	173663	231910	264854	239394	212035	254731	347391	432040	542335	600568
інвестиції в нематеріальні активи	6912,7	9375,8	8402,3	10479,8	7384,8	18385,5	11825,6	16422	36391,3	23410,8

Динаміка основних макроекономічних показників за період 2011-2020 рр.

Назва показника	Рік									
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	3 кв. 2020
Індекс інфляції, %	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8	104,1	105
Дефіцит державного бюджету, млн. грн.	23557,6	53445,2	64707,6	78052,8	45167,5	70130,2	47849,6	59247,9	78049,5	217096
Дефіцит державного бюджету, % до ВВП	-1,79	-3,79	-4,45	-4,98	-2,28	-2,94	-1,6	-1,66	-1,96	-
Величина зовнішнього боргу, % до ВВП	77,4	76,8	77,5	95,8	131	121,7	103,9	87,7	79,2	-
Величина внутрішнього боргу, % до ВВП	13,19	14,66	19,53	31,20	26,75	28,94	25,70	21,68	21,11	-

Анкета опитування стейкхолдерів і експертів з метою виявлення проблем і перспектив забезпечення фінансової безпеки України

1. Відомості про респондента _____

---

2. Оцініть Ваш рівень фінансової грамотності.

- Високий.
- Середній.
- Достатній.
- Мінімальний.
- Не маю уявлення.

3. Оцініть Ваш рівень довіри до фінансових інститутів.

- Високий.
- Середній.
- Достатній.
- Мінімальний.
- Зовсім не довіряю.

4. Оцініть Ваш рівень фінансової інклюзії (використання фінансових продуктів і послуг).

- Високий.
- Середній.
- Достатній.
- Мінімальний.
- Фінансовими послугами не користуюсь.

5. Оцініть рівень власної фінансової безпеки.

- Високий.
- Середній.
- Достатній.
- Мінімальний.
- Стан цілковитої фінансової небезпеки.

6. Оцініть рівень власної фінансової безпеки.

- Високий.
- Середній.
- Достатній.
- Мінімальний.
- Стан цілковитої фінансової небезпеки.

7. Оцініть рівень фінансової безпеки держави.

- Високий.
- Середній.
- Достатній.
- Мінімальний.
- Стан цілковитої фінансової небезпеки.

8. Оцініть рівень фінансової безпеки бізнесу.

- Високий.
- Середній.
- Достатній.
- Мінімальний.
- Стан цілковитої фінансової небезпеки.

9. Оцініть рівень фінансової безпеки бізнесу.

- Високий.
- Середній.
- Достатній.
- Мінімальний.
- Стан цілковитої фінансової небезпеки.

10. Оцініть рівень Вашої взаємодії з державними органами у процесі забезпечення фінансової безпеки (оцінка у балах, де 10 – максимальний рівень ефективності).

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.

11. Вкажіть на механізми Вашої участі у процесах організації забезпечення фінансової безпеки держави з метою захисту власних фінансових інтересів.

- Активна участь у законотворчих процесах.
- Наявність постійних каналів комунікації для обговорення проблемних питань.
- Систематичні опитування.
- Випадкові опитування.
- Жодної можливості для участі.

12. Чи бували випадки врахування Ваших фінансових інтересів на вищому рівні?

- Так.
- Ні.
- Не було можливості представити власні фінансові інтереси.
- Так, але не в повній мірі.

13. Ваша позиція щодо участі у процесах формування засад забезпечення фінансової безпеки держави є:

- Активною.
- Пасивною.

14. Ваша позиція щодо участі у розробці норм податкової політики:

- Регулярно беру участь в обговоренні.
- Надаю власні пропозиції.
- Хотів/ла б мати більше важелів впливу.
- Не слідкую за такими речами.

15. Ваша позиція щодо участі у розробці норм бюджетної політики:

- Регулярно беру участь в обговоренні.
- Надаю власні пропозиції.
- Хотів/ла б мати більше важелів впливу.
- Не слідкую за такими речами.

15. Ваша позиція щодо участі у розробці засад розвитку банківського сектору:

- Регулярно беру участь в обговоренні.
- Надаю власні пропозиції.
- Хотів/ла б мати більше важелів впливу.
- Не слідкую за такими речами.

16. Ваша позиція щодо участі у розробці засад регулювання фінансового ринку:

- Регулярно беру участь в обговоренні.
- Надаю власні пропозиції.
- Хотів/ла б мати більше важелів впливу.
- Не слідкую за такими речами.

17. Ваша позиція щодо участі у розробці векторів фінансової безпеки:

- Регулярно беру участь в обговоренні.
- Надаю власні пропозиції.
- Хотів/ла б мати більше важелів впливу.
- Не слідкую за такими речами.

18. *Запитання для експерта із забезпечення фінансової безпеки.* Назвіть основні загрози і виклики для економічної та фінансової безпеки України станом на 2019 рік _____

---

19. *Запитання для експерта із забезпечення фінансової безпеки.* Назвіть проблемні аспекти використання існуючих методик оцінювання рівня фінансової безпеки держави.

- Складність проведення розрахунків.
- Надмірна кількість показників.
- Різна кількість індикаторів для стану різних складових безпеки.
- Надмірна кількість якісних оцінок для рівнів безпеки.
- Неможливість отримання інформації для розрахунків.
- Відсутність за окремими показниками загально визнаних нормативних або орієнтовних значень.
- Втрата актуальності окремих показників.

20. *Запитання для експерта із забезпечення фінансової безпеки.* Проведіть ранжування складових фінансової безпеки держави за рівнем важливості оцінки їх стану для підсумкового індикатора рівня фінансової безпеки країни (проставте оцінки: 1 – найважливіше значення, 2 – друге місце за значимістю, 3 – найменш важливий показник).

- Безпека фінансового ринку.
- Грошово-кредитна безпека.
- Безпека публічних фінансів.

**Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості
про апробацію результатів дисертації**

Список публікацій здобувача,

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Носань Н. С. Теоретико-методологічні та прикладні аспекти забезпечення фінансової безпеки України. Черкаси : ФОП Пономаренко Р. В., 2019. 350 с. (16,2 д. а.)
2. Носань Н. С., Назаренко С. А. Теоретичні аспекти державного регулювання фінансової безпеки: мікро- та макрорівні. *Управлінський аспект забезпечення фінансової безпеки України* / за ред. Черевка О. В. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2018. С. 185–206. *Особистий внесок: доповнено теоретичні аспекти державного регулювання фінансової безпеки на макрорівні.* (0,6/0,4 д. а.)
3. Nosan N., Zachosova N. Threats for financial security of Ukraine in the banking and non-bank financial sectors: tendencies of the time or negligence of the national regulators work? *Security of the XXI century: national and geopolitical aspects* / in edition of I. Markina. Prague, Nemoros s.r.o., 2019. P. 53–59. *Особистий внесок: визначено загрози фінансовій безпеці України в банківському секторі.* (0,47/0,3 д. а.)
4. Носань Н. С., Куценко Д. М. Основи забезпечення фінансово-економічної безпеки на мікро- та макрорівнях: українські реалії. *Проблеми системного підходу в економіці.* 2019. Вип. 2 (70). Ч. 1. С 51–56. *Особистий внесок: запропоновано основи забезпечення фінансової безпеки на макрорівні.* (0,65/0,4 д. а.)
5. Носань Н. С. Теоретичні імперативи дефініції фінансової безпеки держави. *Економіка, фінанси, право.* 2019. № 9. С. 17–20. (0,5 д. а.)
6. Носань Н. С. Правові засади забезпечення фінансової безпеки України. *Інтелект-XXI.* 2019. № 2. С. 53–58. (0,5 д. а.)

7. Носань Н. С., Куценко Д. М. Теоретичні засади управління фінансово-економічною безпекою на сучасному етапі розвитку безпекознавства. *Вісник Черкаського національного університету. Серія: Економічні науки*. 2019. № 1. С. 74–83. *Особистий внесок: поглиблено теоретичні засади управління фінансовою безпекою на макрорівні. (0,65/0,35 д. а.)*

8. Носань Н. С. Гіпотези управління безпекою фінансової складової національної економіки України. *Інтелект-XXI*. 2019. № 3. С. 78–83. *(0,56 д. а.)*

9. Носань Н. С. Методологічні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки держави. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 5/2. С. 6–10. *(0,55 д. а.)*

10. Носань Н. С. Проблемні аспекти діагностики стану фінансової безпеки України: експертний підхід. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 43. С. 69–73. *(0,59 д. а.)*

11. Носань Н. С. Актуальні загрози та ризики фінансової безпеки України на межі посткризового та євроінтеграційного періодів. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 40. С. 35–40. *(0,6 д. а.)*

12. Носань Н. С., Герасименко О. М. Управління ризиками у процесі забезпечення фінансово-економічної безпеки держави: сильні сторони та області для розвитку крізь призму глобальних індексів. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 3 (71). Ч. 1. С. 85–94. *Особистий внесок: проаналізовано позиції України в міжнародних фінансово-економічних індексах і рейтингах. (0,65/0,3 д. а.)*

13. Носань Н. С. Парадигми та технології забезпечення фінансової безпеки держави: вітчизняний та світовий досвід. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 4 (72). Ч. 2. С. 41–47. *(0,65 д. а.)*

14. Носань Н. С. Системний підхід в управлінні фінансовою безпекою держави. *Вісник ТНУ*. 2019. Т. 30 (69). № 4. Ч. 2. С. 19–24. *(0,62 д. а.)*

15. Носань Н. С. Стратегії національної безпеки: вітчизняний і світовий досвід захисту державних фінансових інтересів. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 7. С. 36–39. *(0,55 д. а.)*

16. Носань Н. С. Стратегічні орієнтири забезпечення фінансового складника економічної безпеки національної економіки в контексті слідування цілям сталого розвитку. *Бізнес-навігатор*. 2019. Вип. 3-1 (52). С. 53–57. (0,67 д. а.)

17. Nosan N. Financial security of the state: content and problems of governance in the system of the national economy. *Вісник Черкаського національного університету. Серія: Економічні науки*. 2019. № 2. С. 28–34 (1,0 д. а.)

18. Nosan N., Shevchenko Ye., Zachosova N. Formation of conceptual bases for state financial security supply: strategic and tactical actions. *Modern Economics*. 2019. № 15. P. 224–229. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-32](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-32). *Особистий внесок: описано елементи архітекτονіки системи фінансової складової національної безпеки*. (0,71/0,35 д. а.)

19. Nosan N. Retrospective Analysis of the Main Indicators of Ukraine's Financial Security. *Modern Economics*. 2019. № 14. P. 193–199. (0,7 д. а.)

20. Nosan N. Diagnosis of the financial security of Ukraine based on the analysis of global indexes and positions in international ratings. *Modern Economics*. 2019. № 16. P. 121–126. (0,68 д. а.)

21. Nosan N., Zachosova N., Bauer G. New developments in state regulation of banking safety and security of the non-banking financial market: expectations from SPLIT. *Modern Economics*. 2019. № 13. P. 106–111. *Особистий внесок: визначено проблемні аспекти об'єднання функцій регуляторів фінансового ринку*. (0,67/0,35 д. а.)

22. Носань Н. С., Зачосова Н. В., Коваленко А. О. Управління фінансовою безпекою в умовах глобалізації та у епоху фінансових криз: регулювання чи лібералізація? *Вісник Черкаського університету. Серія Економічні науки*. 2018. № 4. С. 44–52. *Особистий внесок: визначено можливості регуляторного впливу на стан фінансової безпеки держави*. (0,82/0,4 д. а.)

23. Носань Н. С., Назаренко С. А. Санація підприємства як комплексна процедура його оздоровлення: сутність та підходи до трактування. *Економічний форум*. 2018. № 2. С. 238–242. *Особистий внесок: доведено важливість*

процедури оздоровлення підприємств для підтримки рівня фінансової безпеки держави. (0,55/0,3 д. а.)

24. Носань Н. С. Управління маркетинговою діяльністю комерційних банків як передумова зростання ефективності їх функціонування. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 11 (1). С. 24–26. (0,3 д. а.)

25. Носань Н. С. Адаптація європейського досвіду функціонування механізму банкрутства підприємств у вітчизняній практиці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 18. С. 52–56. (0,5 д. а.)

26. Носань Н. С. Стратегічне управління фінансовим оздоровленням підприємства. *Економіка і регіон*. 2016. № 1. С. 58–64. (0,6 д. а.)

27. Носань Н. С. Особливості застосування та перспективи розвитку спрощеної системи оподаткування в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. Вип. 20 (2). С. 45–48. (0,5 д. а.)

28. Nosan N., Zachosova N. Conceptual bases for ensuring financial security of the state. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2019. № 2. P. 6–12. *Особистий внесок: поглиблено концептуальні положення забезпечення фінансової безпеки держави. (0,65/0,35 д. а.)*

29. Nosan N. Identification of challenges and threats of financial security of Ukraine as the first stage in developing of its support strategy. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2019. № 4. P. 120–127. (0,65 д. а.)

30. Nosan N., Zachosova N. Conceptual framework for management and regulation of the state financial security. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2019. № 1. P. 59–66. *Особистий внесок: поглиблено концептуальні підходи до управління і регулювання фінансової безпеки держави. (0,69/0,3 д. а.)*

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

31. Носань Н. С. Інноваційні підходи до державного регулювання фінансової безпеки України. *Наука та інноватика: вітчизняний і світовий*

досвід : зб. матеріалів V Круглого столу, Черкаси, 16 травня 2019 р. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2019. С. 92–94. (0,14 д. а.)

– очна участь.

32. Носань Н. С. Новітні підходи до розуміння поняття фінансової безпеки держави. *Теоретичні та прикладні аспекти інноваційного розвитку економіки та управління* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 13 квітня 2019 р. Київ : Таврійський нац. ун-т імені В. І. Вернадського, 2019. С. 37–42. (0,25 д. а.) – заочна участь.

33. Носань Н. С. Основи управління фінансовою складовою системи економічної безпеки національної економіки. *Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика* : зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 9 березня 2019 р.) : у 3 ч. Полтава : ЦФЕНД, 2019. Ч. 1. С. 14–16. (0,18 д. а.) – заочна участь.

34. Носань Н. С. Перспективні вектори підвищення рівня безпеки банківського і небанківського фінансового ринку у контексті забезпечення фінансової безпеки України. *Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (20–22 березня 2019 р.). Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 63–65. (0,14 д. а.) – очна участь.

35. Носань Н. С. Проблеми забезпечення фінансової складової національної безпеки держави. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ* : зб. тез доповідей III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 18–19 квітня 2019 р. Херсон : ДВНЗ «ХДАУ», 2019. С. 22–24. (0,14 д. а.) – заочна участь.

36. Носань Н. С. Фінансова безпека як наукова категорія. *Управління системою економічної безпеки: від теорії до практики* : зб. тез доповідей учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (19 квітня 2019 р.) / упор. І. О. Ревак. Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 137–140. (0,14 д. а.) – заочна участь.

37. Носань Н. С., Куценко Д. М. Основні стратегічні орієнтири забезпечення фінансово-економічної безпеки: ретроспективний огляд та

перспективи. *Оцінка рівня розвитку інфраструктури країни в умовах інноваційної економіки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 березня 2019 р.). Дніпро: НО «Перспектива», 2019. С. 18–21. *Особистий внесок: закладено основи формування стратегії фінансової безпеки держави.* (0,26/0,12 д. а.) – заочна участь.

38. Носань Н. С., Куценко Д. М. Проблеми оцінювання рівня фінансової безпеки у процесі управління станом системи її забезпечення. *Управління розвитком соціально-економічних систем*: матеріали Другої Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 12 квітня. Харків: ХНТУСГ, 2019. С. 151–154. *Особистий внесок: визначено проблеми традиційних методів оцінювання рівня фінансової безпеки держави.* (0,19/0,1 д. а.) – заочна участь.

39. Носань Н. С., Куценко Д. М. Необхідність управління економічною безпекою суб'єктів господарювання для досягнення стану фінансової безпеки України. *Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи*: зб. наук пр. Ніжин, 2019. С. 185–188. *Особистий внесок: обґрунтовано зв'язок станів фінансової безпеки держави та фінансової безпеки підприємств.* (0,21/0,1 д. а.) – заочна участь.